متضاد روايات

مذهبي اختلافات

سلفي شم که مذهبي پاته شم؟

حکمتیار

Download from: aghalibrary.com

بسم الله الرحمن الرحيم

سريزه

په داسي حال کي چي مورږ د اسلامي امت يووالی غواړو، د امت پر هغو ژورو ژورو پرهارونو ويړ کوو او اوښکي تويو چي ستر عامل ئې قومي او مذهبي اختلافات ول، د همدغو کرغېړنو اختلافاتو له کبله ټوټې ټوټې او له ذلت او سپکاوي سره مخامخ شو، هيله مو دا ده چي اسلامي امت د الله تعالی پر مضبوطي رسۍ منګولي ولګوي، متحد شي، خپل تېر برم او عظمت تر لاسه کړي، د ټولو حقه مذاهبو صادق او مؤمن پلويان يو ځل بيا د متحد او تفرق نه منونکي امت په توګه راڅرګند شي؛ د ورونو په څېر يو د بل خوا ته په ډاډ او اطمئنان سره او له کرکي او دښمنۍ پرته ژوند وکړي، نه يو بل تکفير کړي، نه په فروعي مسايلو کي اختلاف د دوی تر منځ په دښمنۍ واوړي، نه اصلي مسايل هېر کړي او په فروعي مسايلو پوري ونښلي، نه ستر ستر خطرناک بهرني او کورني دښمنان له پامه وغورځوي او هغوی ته شا کړي او په داسي شخړو کي ځان مصروف کړي چي د مسلمانانو تر منځ له فروعي اختلافاتو راولاړېږي، مورږ غوښتل چي افغان ولس په يوه ډاډمن او متحد اسلامي صف کي راغونډ کړو، پرې نږدو چي افغانان؛ مخصوصاً هغه چي خپلواک، آزاد او سرلوړی اسلامي افغانستان غواړي او دې سپېڅلي هدف ته د رسېدو لپاره هري

Download from: aghalibrary.com

قربانۍ ته چمتو دي؛ په ببلو ببلو ډلو ووېشل شي، غوښتل مو د دوی سنګر یو وي، د اسلام دوست ئې دوست او دښمن ئې دښمن وي، په ګډه د کورنیو او بهرنیو دښمنانو مقابله وکړي، توره ئې د دښمن پر سر راپرېوځي، ژبه ئې د دښمن په ضد وخوځي، قلم ئې د دښمن په ضد ولیکي، خو متأسفانه ځینې کمعقله او غرضي کړۍ د داسي هیلو په وړاندي خندونه راولاړوي، په داسي حال کي چي مورږ له لوی دښمن سره په ساړه او تاوده جنګ کي مصروف یو، په داسي حال کي چي نن د تاریخ تر ټولو لوی او اوږد سوړ او تود جنګ د اسلام او اسلامي امت په ضد روان دئ، د مسلمانانو په ضد د نړۍ ټول کفري ځواکونه متحد شوي او د اسلامي هېوادو منافق او مفسد غلام صفته حکام هم ورسره ملګري شوي، د کابل او بغداد په څېر د اسلام ستري کلاګاني د دښمن په لاس کي پرېوتې، په همدې ویرجن او دردناک حالت کي ځینې وایي: مورږ په مقلدو مذهبیانو پسي ورروان یو او سنګرونه ئې ترې نیسو!! ځینې وایي: د مذهب تقلید شرک دئ، ځینې وایي: د احنافو په طریقه لمونځ کول لمونځ نه دئ، د دوی لمونځ د سنت خلاف دئ او الله تعالی ئې نه قبلوي!! ځینې وایي: له سنتو وروسته دعاء څنګه ده؟ او دې ته ورته نور مسایل. دښمن خوښ دئ او دا غواړي چي مسلمانان په دغسي قضایاوو کي مشغول وساتي، یقیناً چي د دغه بهیر تر شا یا د زرنګ دښمن ناولي لاسونه د فتنو راولاړولو په موخه بوخت دي او یا هغه کمعقله او په غرض او مرض ککړ خلک چي نه د دین په حقیقت پوهېږي او نه د دنیا له حالته خبر دي، نه دوست پېژني او نه دښمن، نه د اسلام غم ورسره دئ او نه د اسلامي امت درد.

مورږ دا کتاب په دې موخه خپروو چي دا توطئه شنده کړو، د دغو مرموزو کړیو د تبلیغاتو مخه ونیسو، ټولو ته جوته کړو چي مورږ غواړو عقیده، مذهب، مسلک،

لمونځ او ټول عبادات او معاملات مو سل په سلو کي د قرآن او سنت مطابق وي، يوازي هغه څه منو او عمل پرې کوو چې د الله تعالى د کتاب او د رسول الله ﷺ له لارښوونو سره مطابقت ولري. هر مسلمان خپل ورور ګڼو، د ټولو حقه مذاهبو پلويانو ته درناوى لرو، شافعي، مالکي، حنبلي، سلفي او هر هغه څوک زمورِ ديني ورور دئ چې د الله کتاب قرآن ئې لارښود دئ او د رسول الله ﷺ سنت ئې تګلاره دئ، خپلو ورونو ته وايو: په فرعي مسايلو کي اختلاف دي تاسو د هغو خلکو په اړه دښمنۍ، حساسيت او ضديت ته اړه نه کړي چې په اصلي مسايلو کي له تاسو سره متحد دي، خپل وخت له هغو خلکو سره په شخړو، مشاجرو او مجادلو کي مه ضايع کوئ چې اصلي دښمن ئې هېر کړى، اصلي کار ئې پرېښى، د دښمن په ضد د جهاد سنګر ترې پاته دئ، د مسلمانانو په ضد ئې د جدل سنګر پرانيستى او د دوى په ضد د خولې ډزي کوي. پر دوى زړه سوى ولرئ او ورته ووايئ: که ګمان کوې چې په فرعي مسايلو د ترکيز له لارې به د الله تعالى رضا ترلاسه کړې او جنت الفردوس به دي په برخه شي، نو خپل شوق پوره کړه، خو په دې پوه شه چې نه د الله تعالى رضاء په دومره آسانۍ ترلاسه کېدى شي او نه جنت دومره ارزانه متاع ده چې په څو وړو او سړو خبرو واخيستى شي، د قرآن دغه آيت ئې مخي ته کېږدئ:

ûïÎÉÁ9$N=è/r &ZÏ {r&g»_ ûï¼$ª! $É=è/ $Ð9r pÝf ¼$(qèz6? b« ÆÅm Q«

ÇíÈ آل عمران:۱۴۲

آيا داسي مو انګېرلې چې جنت ته به له هغه د مخه داخل شئ چې لا الله نه ستاسو مجاهدين معلوم کړي او نه ئې صابران معلوم کړي؟!!

يعني دا هسي يوه خوشې هيله او بې بنسټه انګېرنه ده چې تاسو به يوازي د ايمان په دعوى سره جنت ته درومئ او د جنت دروازې به په خپلې مخي کي

پرانيستې مومئ، مخکې له دې چې له آزموينو تېر شئ، په امتحانونو کې بريالي شئ او د آزموينو په ترڅ کې جنت ته د ننوتو وړتيا ثابته کړئ!! دا هيله د الله له سننو سره اړخ نه لګوي، الله جنت د هغو لپاره جوړ کړی چې په آزموينو کې بريالي شي، جنت د مجاهدينو او صابرانو ځای دئ، په آزموينو کې الله تعالی دا عملاً څرګندوي چې څوک مجاهد او صابر دئ او د جنت مستحق. له دې آيت داسې معلومېږي چې له (مجاهد) او (صابر) پرته بل څوک جنت ته نشي ننوتی. او له دې دا خبره معلومېږي چې د (جهاد) او (صبر) لمن ډېره پراخه ده، او د انسان ټول ژوند احتوی کوي.

د حديث او سنت په اړه مورِ له دوو (مُنکِرينو او مُنَکِّرينو) ډلو سره مخامخ يو، يوه ئې انکار کوونکې او بله ئې انکارووونکې، يوه ئې په خپله له حديث او سنت نه انکار کوي، بله ئې نور انکار ته اړباسي، اسلام ته د دوهمې ډلې خطر تر لومړی زيات دئ، هغه چې هر وچ او لانده د حديث په نامه وړاندي کوي، رسول الله ﷺ ته متضاد او متعارض اقوال او افعال منسوبوي، داسې څه ورته منسوبوي چې هم د قرآن خلاف وي او هم د عقل، رسول الله ﷺ په داسې صفاتو يادوي چې الله تعالی نه دئ پرې ستايلی، دوی له سنت او اسلام سره تر هر چا زياته دښمني کوي، له سنت نه انکار نه بازار لري او نه په امت کې د نفوذ مجال، خو متضاد او متعارض روايات هم بازار لري، هم په امت کې د خورېدو مجال، او هم د اختلافاتو راولاړولو توان، ډېر کمعقله دښمن به دا هڅه کوي چې له حديث او سنت نه د انکار لار غوره کړي او له دې لارې اسلام ته کوم تاوان ورسوي، دښمن هغه ډلې خوښوي، جوړوي او پالي چې د دين او مذهب په نامه د دين جړې پرې کړي، له دين او مذهب نه داسې تعبير وړاندي کړي چې د هر چا کرکه راپاروي. مورِ ټول امت او د امت مجاهد علماء، هدفمن دعات او د اسلام هر دردمن خواخوږی دې ته رابلو چې راوړاندي شي

او د دغو فتنو د مقابلې لپاره ملا وتړي. مورږ له هيڅ واقعي مسلمان سره، که د کوم مذهب پلوي وي او يا سلفي وي هيڅ ستونزه نه لرو، غواړو ټول په يوه صف کي راغونډ شي، ستونزه مو له هغو کړيو سره ده چي د مرموزو شبکو له لوري استخدامېږي او غواړي د مذهب تر نامه لاندي په مسلمانانو کي اختلافات راولاړ کړي او له اصلي دښمن او اصلي کار نه ئې مخ بل لوري ته واړوي.

حزب اسلامي دغه لار غوره کړې، د امت د راويښولو، په يوه صف کي د ټولو مسلمانانو د راغونډولو او په ګډه د ټولو کورنيو او بهرنيو دښمنانو د مقابلې لپاره ئې د چمتو کولو ملا تړلې، د دغي تګلاري له امله وو چي نه يوازي د افغان ولس اکثر صالح او هوښيار مجاهدين او د اسلام دردمن او هدفمن خواخوږي د حزب په ليکو کي تنظيم شول بلکي د افغانستان ډېرى مخلص مذهبيان او سلفيان له حزب سره يو ځای شول او افغانستان ته له نورو هېوادو راتلونکو رضاکارو مجاهدينو به هم دا غوره ګڼله چي د حزب په سنګرونو کي او د حزب اسلامي د مجاهدينو په څنګ کي جهاد وکړي.

اللهم ارنا الحق حقاً وارزقنا اتباعه

و ارنا الباطل باطلا وارزقنا اجتنابه

حکمتيار

سلفي شم که مذهبي پاته شم؟

مخکي له دې چي پورتنۍ پوښتنې ته ځواب ووايو او دا مطلب روښانه کړو چي آيا مورږ ته له مذهب نه استغناء او د احاديثو په موجود کتابونو کي په کوم يوه عمل کول ممکن او صحيح دي که نه؟ دا راته غوره ده چي د کوم مذهب تقليد وکړو او که ټولو مذهبونو ته شا کړو، په اصطلاح سلفي شو او پر حديث عمل وکړو؟ بايد څو خبري د سريزي په توګه وړاندي کړو:

د شهيد عبدالله عزام هغه تاريخي وينا مي مخي ته ځلېږي چي ويل ئې: څوک چي افغانستان ته نوی مذهب راوړي له اسلام او جهاد سره خيانت کوي!! دا وينا بايد په سرو زرو وليکل شي او هر څوک ئې خپلي مخي ته پر دېوال وځړوي. شهيد عبدالله عزام به کله چي له افغانانو سره يو ځای لمونځ کولو نو آمين بالجهر به ئې نه کولو، رفع اليدين به ئې نه کولو، پښې به ئې آزادي نه اېښودې، دې ته به ئې ترجيح ورکوله چي په لمانځه کي کوم افغان امامت وکړي، په څو اوږدو او لنډو جهادي سفرونو کي ئې زما ملګرتيا کړې، تل ئې له ما غوښتل چي په لمانځه کي ئې امامت وکړم، د ده اخلاص، قوي ايمان، هوښيارتيا او په جهاد کي د ده لويي ونډي ته په پام سره دښمنانو ونه زغملو او د داسي چا په لاس ئې شهيد کړ چي د مسلمانۍ ادعاء ئې کوله!!

دښمن پرون هم دا هڅه کوله چي په اسلامي امت کي د مذهب په نامه

اختلافات راولاړ کړي او نن هم، اسلامي امت ئې هغه مهال ټوټې ټوټې کړ چې د مذهب په نامه ئې د دوی تر منځ د دښمنیو اور بل کړ، په افغانستان کې د نویو سیاسي او مذهبي ډلو د جوړولو لړۍ د جهاد په کلونو کې پیل شوه، او د هغو ځواکونو له لوري او د ډالر او ریال په زور چې په افغانستان کې د مجاهدینو په لاس د یوه اسلامي حکومت له جوړېدو سخت وېرېدل. په دغو ډلو کې ځینې ئې سیاسي وې او ځینې ئې مذهبي، ځینو د وحدت تر نامه لاندې اختلافات راولاړول او ځینو له افغانانو غوښتل چې خپل مخکنی مذهب پرېږدي او نوی مذهب غوره کړي.

کومو ډلو چې د نوي مذهب خورولو ته ئې ملا وتړله په څو ډېرو بسیطو او فرعي مسایلو ئې ترکیز کاوو او له همدې ئې د اختلاف راولاړولو وسیله جوړوله، د پام وړ اساسي او مهم مسایل ئې دا وو: د الله تعالی لپاره د خدای نوم مه کاروئ، الله تعالی هر ځای او له هر چا سره نږدې نه دئ بلکې د عرش له پاسه دئ او پر عرش ئې استوی کړې، په لمانځه کې د قیام په وخت کې پښې آزادې ږدئ، د تکبیرونو په وخت کې لاسونه لوړوئ، آمین په لوړ ږغ وایئ، د کوم مذهب تقلید حرام دئ، هر څوک باید مخامخ احادیثو ته رجوع وکړي او پر حدیث عمل وکړي نه د کوم امام پر قول!!... غواړم په دې لیکني کې د دوی دغه وروستۍ ویناوي وڅېړم او ماهیت ئې روښانه کړم:

درنو محدثینو ته دي الله تعالی ډېر ډېر اجرونه ورکړي چې د رسول الله ﷺ احادیث ئې په ډېر دقت او احتیاط سره او د ډېرو ستونزو په ګاللو سره راغونډ کړل، روایات ئې وچنل، د راویانو په اړه ئې ژور تحقیقونه وکړل، صحیح روایات ئې بېل کړل، د اعتماد وړ راویان ئې له کمزورو بېل کړل او د مبارکو احادیثو ګڼ شمېر مجموعې ئې راتلونکو نسلونو ته په مېراث پرېښودې. په دې اړه د درنو فقهاوو له

لوري راغونډ شوي احاديث او د هغوی په رڼا کي فقهي احکام تدوينول او د صحاح سته امامانو خدمات د ډېرې ستايني وړ دي، خو ای کاش په اسلامي امت کي داسي مدبر او د بصيرت خاوند زعيم راپيدا شوی وی چي د روایاتو په اړه ئې همغه کار کړی وی چي عثمان رضي الله عنه د قرآن په اړه وکړ، که مورږ د احاديثو او روایاتو يوه معتبره او ټول امت ته د منلو وړ مجموعه درلودی او د احاديثو موجود کتابونه د قرآن په رڼا کي له تنقيح نه وروسته په يوې مجموعې کي راغونډ شوي وی نو له سترو فتنو او اختلافاتو به ژغورل شوي وو. اوس خو متأسفانه د روایاتو په بېلو بېلو کتابونو کي د مختلفو مذاهبو پلويانو ته د اعتبار وړ روایاتو کي شديد تناقضات او اختلاف خو پرېږده د احاديثو په يوه کتاب کي به ګڼ شمېر متعارض روایات وموميء، داسي چي له دوو نه به ناچار يو منو او بل به پرېږدو، دا هم نه دي په ګوته شوي چي په دغو متعارضو روایاتو کي کوم يو په کوم دليل د منلو وړ دئ او پر بل ترجيح لري.

زمورږ ګران ائمه هم له دغي ستونزي او مشکل سره مخامخ ول، ليدل ئې چي د متعارضو روایاتو له کبله په امت کي شديد اختلافات راولاړ شوي، هر څوک په ځانګړو روایاتو استناد او عمل کوی، کمعلمه خلکو ته څو روایات په لاس ورغلي، له تحقيق پرته ئې منلي، همدا ئې ځان ته مذهب ګرځولی، خپله لار ئې له نورو بېله کړې، له هغه چا سره مخالفت کوي چي د دې روایاتو پر ځای نور روایات او د ده تر روایاتو ډېر صحيح او مستند په لاس ورغلي، دا اختلاف ورځ په ورځ زياتېدو، خبره ږوند تعصب ته رسېدلې، يوه بل په دې خاطر تکفير کړی چي د ده روایات ئې ورسره نه دي منلي، درنو ائمه وو تر ډېره حده د دې فتنې مقابله وکړه، که د دوی مبارکي هڅي نه وی نو امت به داسي ټوټې ټوټې شوی وو چي راغونډول به ئې ممکن نه وو. تر ډېرې مودې دا فتنه غلې وه، خو ورو ورو ئې بيا سر رااوچت کړ، بيا په امت

کي داسي خلک راپيدا شول چي نه يوازي مخکنۍ فتنه ئې راڅوندي کړه او ويل ئې چي هر څوک بايد په حديث عمل وکړي، او د خاص مذهب له متابعت نه ډډه وکړي، بلکي د ائمه وو د متابعت په اړه ئې ويل چي دا متابعت ناروا تقليد او شرک دئ!! دا په داسي حال کي چي ائمه وو له دې پرته بل کار نه دئ کړی چي احاديث او روايات وچني، صحيح له ضعيف نه تفکيک کړي، او خلکو ته وښيي چي په کوم روايت عمل وکړي او په کوم نه، هر څوک چي د حديث متابعت ته خلک رابلي نو هرو مرو به د رواياتو يوه خاصه لړۍ د هغوی مخي ته ږدي، په ځانګړيو کتابونو کي د احاديثو د راغونډولو لړۍ دغه ضرورت ته په پام سره پيل شوې، نن هم که څوک يوازي په حديث د عمل کولو خبره کوي نو ناچار به خلکو ته وايي چي د احاديثو کوم کتاب ته به اعتبار ورکوي او د رواياتو کومه لړۍ به معتبره ګڼي، او دا له دې پرته بل کار نه دئ چي نوی مذهب ته به خلک رابلي، ځيني کمعقله او ساده خلک داسي فکر کوي چي مذاهبو امت وېشلی او په احاديثو عمل کول دا اختلاف له منځه وړي، حال دا چي خبره په بشپړه توګه د دې عکس ده. د احاديثو کتابونه دومره ډېر دي چي يو ستر کتابتون ترې ډکېږي، او د رواياتو شمېر دومره دئ چي لکونو ته رسېږي، عادي خلک خو په ځای پرېږدئ متخصصين هم له هغوی نه د احکامو په راايستو کي له سترو ستونزو سره مخامخ کېږي. کاش مور د رواياتو داسي متفق عليه کتاب او مجموعه درلودی چي ټول امت پرې متفق وی، او په هغه کي داسي روايت نه وی چي له قرآن سره تعارض لري او يا يو ئې له بل سره، که تاسو د رواياتو اوسنيو کتابونو ته په دقت او له تعصب نه پرته رجوع وکړئ نو نه يوازي په سلګونو داسي روايات به وموميئ چي په بشپړه توګه له قرآن سره تعارض لري بلکي په خپلو منځو کي هم دومره ژور تعارض لري چي هيڅوک ئې په تلفيق نشي

توانېدی. دا تعارض به نه یوازي په هغو روایاتو کي وګورئ چي د ببلو ببلو مذاهبو پلویانو ته د اعتبار وړ دي بلکي په هغو کي به ئې هم وموميئ چي د یوه خاص مذهب پلویان ئې د ځان ګڼي.

د مثال په توګه د شیعه وو له نظره معتبر کتاب اصول کافي په اړه د دوی یو مشهور عالم علامه برقعي لیکي: د دې کتاب اکثر روایات جعلي، له قرآن سره متصادم او د عقل خلاف دي او رواة ئې مجهول الهویه، کاذب او فاسق دي، برقعي د اصول کافي د تردید په اړه یو ضخیم کتاب لیکلی چي په هغه کي ئې لیکلي: که دښمنان خبر شول چي زمور د روایاتو په کتابونو کي داسي روایات هم راغلي چي راویان ئې خر او چنګښه دي؛ نو څه به کوو؟!

ځینې داسي دي چي ځان ته اهل حدیث او سلفي وایي او د مذاهبو پلویان مشرک ګڼي، دا په داسي حال کي چي دوی په خپله د یوه خاص امام او مذهب متابعت کوي، د ډېرو ئې امام بخاري امام دئ او بخاري ئې مذهبي کتاب، او دا په داسي حال کي چي د ائمه وو په وړاندي امام بخاري داسي دئ لکه د شاګرد شاګرد، هم د احادیثو د ذخېرې له پلوه او هم د صحابه وو دور ته د نږدې والي له پلوه، د څلورو مذاهبو امامانو هر یوه ئې په دومره احادیثو استناد کړی چي بخاري ئې نیمایي ته هم نه رسېږي، په ائمه وو کي امام ابوحنیفه داسي احادیث هم روایت کړي چي له صحابه وو ئې مخامخ اورېدلي!! آیا هغه به ډېر سلفي وي چي د صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو متابعت کوي او له دوی نه ئې مخامخ روایات ترلاسه کړي او که هغه چي د احادیثو کتابونه ئې له دغو دریو ادوارو نه وروسته لیکلي؟!! امام ابوحنیفه وایي: که کوم حدیث صحیح ثابت شي نو همدا زما مذهب دئ، یعني د هري قضیې په اړه زما وروستۍ رأیه همغه رأیه ده چي صحیح حدیث ئې وړاندي کوي!! د دې معنی دا ده

چې د امام ابوحنيفه مذهب د صحيح احاديثو مجموعه ده، هغه هر صحيح حديث د خپلې فتوى بنسټ ګرځولی، روايت ئې په هغه صورت کې نه دئ منلی چې اسناد ئې ضعيف او متن ئې د قرآن او درايت خلاف موندلی. او دا کار هر امام کړی او هر هغه څوک به ئې کوي چې مسلمان وي، پر قرآن ايمان ولري او د خاص مسلک او مذهب په اړه ړوند تعصب ونه لري. روايت خو يوازې په هغه صورت کې د منلو دئ چې منشأ ئې قرآن وي يا لږ تر لږه له قرآن سره تعارض ونه لري او د عقل خلاف نه وي، څوک چې پر قرآن ايمان لري نو نه د قرآن يو آيت داسې تعبيروي چې له ګڼ شمېر نورو آيتونو سره په تعارض کې راشي او نه داسې روايت مني چې له قرآن سره تعارض لري.

په روایاتو کې د اختلاف يوه بېلګه د لمانځه څرنګوالی دئ، ګورو چې په دې اړه د مذاهبو تر منځ اختلاف دئ چې د تکبيرونو په دوران کې رفع اليدين وشي که نه، د فاتحې په پای کې آمين په جهر او لوړ ږغ وويل شي که په ټيټ ږغ، د قرائت پر وخت لاس چپرې، پر سينه يا پر نامه کېښودی شي او يا ځوړوند پرېښودل شي، د قيام په وخت کې پښې څنګه او څومره يوه له بلې لرې کېښودی شي... دا په داسې حال کې چې په زرګونو صحابه وو د پيغمبر عليه السلام لمونځ په خپلو سترګو ليدلی، په جمع ئې لمونځ ورپسې کړی، ټول حرکات ئې ليدلي، خو سره له دې د همدې لمانځه د څرنګوالي په اړه مختلف روايات د دې باعث شوي چې بېلو بېلو مذهبي ډلو بېل بېل صورتونه غوره کړي!!

کاش زمونږ درنو فقهاوو لږ تر لږه د لمانځه د هيئت په څېر مسايلو کې اختلاف نه درلودی، ټولو د مدينې منورې د خلکو لمونځ او څرنګوالی ئې معيار ګڼلی وی او نن د ټولې نړۍ د مسلمانانو لمونځ يو شاني وی، د پيغمبر عليه السلام نږدې

اتلس زره لمونځونه د مدينې خلکو په خپلو سترګو ليدلي او په خپلو غوږونو ئې اورېدلي او خبر ئې نسل په نسل له يوه بل ته انتقال شوی، خو متأسفانه مونږ په دې کي هم د امت تر منځ د اختلاف شاهد يو، د کوفې، مدينې او شام د فقهاوو ترمنځ اختلاف دئ، دا دري مراکز په هغه وخت کي دري ستر ستر سياسي مراکز وو، د سياسي مراکزو اختلاف په فقهي مسايلو کي له اختلاف سره يو ځای شو او دا دئ تر نن پوري د دې لړۍ روانه ده، هر څومره چي دا سياسي مراکز زيات شوي همدومره اختلاف ورسره پراخ ابعاد موندلي، مصر، استانبول، مرو او خراسان هم د کوفې او شام په څېر په سترو سترو سياسي مرکزونو بدل شول او مزيد مذهبي اختلافات ئې وزېرول.

دا مشکل به هغه وخت حل کېږي چي ټول اسلامي امت واحد ستر سياسي مرکز ولري، او همدا مرکز د مذهبي اختلافاتو د ختمولو لپاره داسي کار وکړي لکه عثمان رضي الله عنه چي د قرآن د مختلفو نسخو د توحيد په اړه وکړ او د يوه ستر اختلاف مخه ئې ونيوله.

د رواياتو دغو ارزښتناکو زېرمو هغه فتنه تر ډېره حده پای ته ورسوله چي د اسلام دښمنانو، غرضي او مرضي کړيو او ناپوه مسلمانانو راولاړه کړې وه، په مسلمانانو کي د اختلافاتو راولاړولو لپاره له ځانه احاديث جوړول، غلطي، کمزورې، نيمګړې او د قرآن خلاف ويناوي ئې پيغمبر عليه السلام ته منسوبول، د سياسي اغراضو لپاره د قرآن آيتونه او د پيغمبر عليه السلام احاديث په داسي بڼې کي تعبيرول چي ټګماران خپلي موخي پرې ترلاسه کړي، هغه لويه فتنه وه چي په امت کي د تفرق او د سياسي اختلافاتو او شخړو پر مهال رامنځته شوه، هر څومره چي د اقتدار مراکز زياتېدل او د اقتدار د خاوندانو ترمنځ اختلافات تشديد کېدل نو د

جعلي روایاتو او موضوعي احادیثو لړی تقویه کړده، تر هغي ورځي چي د اسلامي امت د اقتدار سیاسي مرکز یو وو، ستر اسلامي خلافت له یوه دارالخلافه نه اداره کېدو، مدینه له سیاسي لحاظه دارالخلافه وه او له علمي پلوه د ارشاد او دعوت مرکز، ټول اسلامي امت لدغه واحد مرکز نه دیني او علمي لارښووني او سیاسي پرېکړي ترلاسه کولې، خو کله چي سیاسي مرکز له مدینې نه کوفې بیا شام او مصر ته انتقال شو، نو د مدینې په خوا کي درې نور علمي او دیني مراکز جوړ شول، دغه مهال وو چي سیاسي اختلاف مذهبي رنګ غوره کړ، ېهل ېهل مذاهب رامنځته شول او د روایاتو ېهلي ېهلي مجموعې جوړي شوې، د عباسیانو د اقتدار په مهال دا اختلافات خپلي لوړي کچي ته ورسېدل، شیعه مذهب هم په دغه دوران کي رامنځته شو، که څه هم د دې مذهب بنسټ د یهودي عبدالله بن سبا له لوري اېښودل شوی او دی د هغي فتنې محرک وو چي په ترڅ کي ئې لومړی عثمان رضی الله عنه او بیا علي رضی الله عنه په شهادت ورسېدو، خو د ده تحریک هغه مهال د یوه مذهب بڼه غوره کړه چي اقتدار له امویانو نه عباسیانو ته انتقال شو او عباسي واکمنانو غوښتل چي د امویانو په ضد د هغو خلکو مرسته او ملاتړ هم ترلاسه کړي چي د علي رضی الله عنه ملاتړي او پلویان ول، د امویانو د اقتدار پر مهال د علي رضی الله عنه ځیني اولاد د ایران او خراسان په لوري هجرت ته اړ شول، د زوړ ایران سیاسي او مذهبي مشرانو د مسلمانانو له هغو مشرانو سره ژوره کینه په زړه کي درلوده چي ایران د دوی د واکمنۍ په دوران کي فتحه شوی وو، دوی ته دا موقع په لاس ورغله چي د علي رضی الله عنه د خواخوږو په توګه راوړاندي او د علي رضی الله عنه د اولاد ملاتړ وکړي او د علي رضی الله عنه حب او ملاتړ ته د یوه مذهب بڼه ورکړي. دوی د روایاتو داسي لړی ځان ته جوړه کړه چي یوازي د علي رضی الله عنه اولاد ته منسوب شوي، نهج البلاغه او اصول کافي د دوی د روایاتو دوه مجموعې دي چي د علي رضی الله عنه

له شهادت نه نږدې څلور سوه کاله وروسته رامنځته شوې.

دوی د قرآن د آیتونو په اړه په داسي روایاتو باور لري چې ښیي د قرآن ډېر آیتونه د علي ﷺ او د ده د اولاد په هکله نازل شوي، دا په داسي حال کي چې د ټول قرآن په یوه آیت کي هم نه صراحتاً او نه اشارتاً داسي آیت تر سترګو کېږي چې د علي ﷺ او د ده د اولاد په اړه وي، خو دوی د دغو آیتونو لپاره داسي شأن نزولونه له خپله ځانه جوړ کړي چې خپله ادعاء پرې ثابتوي، په دې کي داسي مسخره او خندوونکي روایات هم شته چې وایي: والشمس ای علي، والقمر ای فاطمه، والتین ای علي، والزیتون ای فاطمه!! یعني په قرآن کي چې الله تعالی په لمر یا انځر لوړه کړې له دې مراد علي دئ او په سپوږمۍ او زیتون له لوړي نه مراد د فاطمې پر سر لوړه ده!! که څوک ورته ووایي: چې الله تعالی ولي دوی په خپل اصلي نومونو نه دي یاد کړي؟ الله تعالی د ابولهب نوم اخلي او د دوی نه، د هارون علیه السلام نوم یادوي او د دوی نه، ولي به ئې داسي الفاظ کارولي وي چې هر څوک بله معنی ترې اخلي؟ آیا الله تعالی غواړي چې خلک په شک کي واچوي؟ الله تعالی خو فرمایي چې په دې کتاب کي د شک ځای نشته، داسي آیت په کي نشته چې څوک ئې د معنی په پوهېدو کي شک وکړي، الله تعالی خو فرمایي چې قرآن آسان دئ، څرګند او مبین دئ، د ټولو اختلافاتو د حلولو وروستۍ مرجع ده، خو دا څنګه تاسو په قرآن کي اختلاف راولاړوئ او دا اختلاف په روایاتو حل کوئ!! هیڅ ځواب نه لري. په اهل سنت و جماعت کي هم داسي خلک راپیدا شول چې د قرآن په ځای روایات وروستۍ مرجع ګڼي، د آیت صراحت ته هیڅ اعتناء نه کوي، دې ته نه ګوري چې د هر آیت معنی باید تر هر څه د مخه په خپله په قرآن کي ولټوو او که په قرآن کي مو ونه مونده نو روایاتو ته رجوع وکړو، روایت یوازي په هغه صورت کي ومنو چې د قرآن له کوم

څرګند آیت سره تعارض او اختلاف ونه لري، پر قرآن د ایمان تقاضاء دا ده چې د هر څه په اړه د لارښوونو وروستۍ مرجع او د اختلافاتو د حل وروستۍ پرېکړه ئې وګڼو، دا خوارکیان کله کله د قرآن په ځینو آیتونو د خپل مسلک د اثبات لپاره استناد کوي او وایي: قرآن مورِ د الله تعالی او د هغه د پیغمبر په اطاعت مکلف کړي یو، نو په حدیث عمل خو د دغه حکم تقاضاء ده، که څه هم دا خبره په خپل ذات کي صحیح ده خو دوی ئې په غلطه تعبیروي او دا معنی ترې راباسي چې د هر هغه روایت متابعت پر مورِ فرض دئ چې دوی ئې صحیح ګڼي که څه هم له قرآن سره تعارض لري، دې ته ئې پام نه دئ چې د پیغمبر اطاعت یعني د قرآن اطاعت، که څوک غواړي د پیغمبر علیه السلام اطاعت وکړي نو په دې قرآن دي عمل وکړي، کوم څه چې له پیغمبر علیه السلام نه مورِ ته په بشپړ امانت او د ټولو صحابه وو په اجماع سره رارسېدلی دغه قرآن دئ، الله تعالی خپل پیغمبر د دغه قرآن د تبلیغ لپاره غوره کړی، د پیغمبر علیه السلام اصلي مأموریت دا وو چې دغه قرآن تر خلکو ورسوي، پیغمبر علیه السلام په قرآن دومره ترکیز کولو چې د یوه روایت له مخي ئې د عمر تر پایه چا ته د احادیثو د لیکلو اجازه نه ورکوله او د بل روایت له مخي د مدینې تر ورستیو کلونو پوري. د احادیثو له لیکلو نه د ممانعت په سبب ګورو چې له احادیثو نه د ګوتو په شمېر داسي دي چې په تواتر سره تر مورِ رسېدلي، داسي احادیث ډېر لږ دي چې ټولو صحابه وو پرې اتفاق کړی وي او په مقابل کي ئې داسي روایت نه وي چې په معنی او الفاظو کي ورسره اختلاف ونه لري. احادیث خو د قرآن له شرحي او تفصیل نه پرته بل څه نه دي.

د روایاتو د یوې خاصي لړۍ په اړه ډوند تعصب د دې باعث شو چې شیعه له ټول امت نه بېله لار غوره او په امت کي د اختلاف باعث شي، دوی د زرګونو صحابه

وو له لوري وړاندي شوو روایاتو ته شا کړه او یوازي هغه ئې ومنل چې د علي ﷺ اولاد ته منسوب وو، همدغه غلطه تګلاره په دې منتج شوه چې دوی په ټولو صحابه وو د نفاق او ارتداد حکم وکړي، له پیغمبر علیه السلام نه وروسته علي ﷺ او زامن ئې د هغه ځای ناستي او د خلافت اصلي او یوازني وارثین وبولي او ابوبکر، عمر او عثمان ﷺ او ټولو هغو صحابه وو ته د غاصب په سترګه وګوري چې له علي ﷺ نه پرته ئې له بل چا سره بیعت کړی او د بل په خلافت راضي شوي، حال دا چې علي ﷺ په خپله له مخکنیو خلفاوو سره بیعت کړی او نه یوازي دا چې تل ئې په لمانځه کي په هغوی پسي اقتداء کړې بلکي خپله لور ئې عمر ته په نکاح ورکړې!! د امام حسین ﷺ لپاره به د محرم په ورځو کي توره جامه اغوندي او د محرم په لسمه به د هغه د شهادت ویر کوي، په مسخره، کرکجنو، خرافي او اسلام ضد حرکاتو او ناولو بدعتونو سره به دا ورځ لمانځي؛ خو په عمل کي به په کربلا او نجف باندي د صلیبي ځواکونو د برید په وخت کي د یرغلګرو مرسته کوي او د دوی په لاس د زرګونو هغو مسلمانانو د وژلو به هیڅ پروا نه کوي چې د امام حسین په څېر د ظلم او تېري مقابله کوي!! پر یزید به لعنت وایي خو په عمل کي به تر یزید نه د لازیات ظالمو واکمنانو ملګرتیا او له بې دینه، منافق، ظالم او مفسدو واکدارانو سره بیعت کوي!! که د پیغمبر علیه السلام په ژوند کي دومره مسلمانان په عراق او افغانستان کي وژل شوي وی، مګر هغه مبارک به د کربلا تر شهیدانو په دغو شهیدانو زیات نه وو خواشینی شوی؟!! دغه شیعه چې نن په عراق او افغانستان کي د عاشوری په لسمه ځانونه وهي؛ د افغانستان او عراق په نیولو کي ئې له امریکایانو سره لاس یو کړ، په کربلا او نجف ئې د امریکایانو د بیرغ رپېدا ومنله، په داسي حال کي د عاشوری د ورځي مراسم لمانځي چې امنیت ئې امریکایانو نیولی!! دا ټول د څه لپاره او وجه ئې

څه ده؟ په غلطو روایاتو باور په دې ډنډ کي پرې ایستل. په اهل سنت و جماعت کي هم دوی ته ورته یوه ډله جوړه شوه، په هر هغه چا ئې د کفر فتوی ورکوله چې د دوی د روایاتو لړی ئې نه منله.

په دې کي هیڅ شک نشته چې له اهل بیت او حسین رضی الله عنه سره د دوی د محبت ادعاء هسې یوه دروغجنه سیاسي لوبه ده، دا د دوی پلرونه ول چې له حسین رضی الله عنه سره ئې خیانت وکړ، کوفې ته ئې وروبللو خو خپلي ژمني ئې تر پښو لاندي کړې او د یزید په هغه لښکر کي شامل شول چې حسین رضی الله عنه او د ده ملګري ئې شهیدان کړل، یقیناً چې الله تعالی د همغه منافقت سزا نن د دوی اولادونو ته ورکوي، داسي چې د هغه د شهادت په ورځ به ځانونه په خپله په زنځیرونو وهي!! دا هم په بشپړه توګه سیاسي وجوهات لري چې د اهل بیت په نامه ئې روایات راایستلي او هغه ئې د خپل مذهب لپاره مستمسک جوړ کړي.

د دې لپاره چې روښانه شي پر روایاتو مخامخ عمل کول څومره ګران کار دئ، د بخاري څو لومړني روایات ستاسو مخي ته ږدم چې وګورئ د هغوی له منځه د یوه انتخاب څومره دروند او ستونزمن کار دئ:

بخاري په دې حدیث پیل شوی:

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ الأَنْصَارِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيُّ أَنَّهُ سَمِعَ عَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ اللَّيْثِيَّ يَقُولُ سَمِعْتُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ - رضی الله عنه - عَلَى الْمِنْبَرِ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ (إِنَّمَا الأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى، فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ إِلَى امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهِ).

عبدالله بن زبیر حمیدي له سفیان نه، هغه له یحیی بن سعید الانصاري نه، هغه له

محمد بن ابراهيم التيمي نه روايت کوي چې له علقمه بن وقاص نه ئې اورېدلي چې ويل ئې: عمر بن الخطاب ﷺ د منبر پر سر وويل: له رسول الله ﷺ نه مي واورېدل چې فرمايل ئې: يقناً چې عملونه په نيتونو پورې تړلي دي، او يقيناً چې هر چا ته هغه څه دي چې نيت ئې کړی، نو چا چې هجرت د دنيا لپاره وي چې په برخه ئې شي يا د کومې ښځې لپاره چې په نکاح ئې کړي نو هجرت ئې د همغه څه لپاره دئ چې هجرت ئې ورته کړی.

بخاري دا حديث اته ځلي راوړی، په ټولو کي يَحْيَى بْنِ سَعِيد له محمد بن ابراهيم نه هغه له عَلْقَمَةَ بْنِ وَقَّاصٍ او هغه له عمر ﷺ نه روايت کړی، له يحيى نه وروسته راويان بېل بېل دي، د بخاري په نورو رواياتو کي هم دا تکرار تر سترګو کېږي، کاش بخاري د روايت متن يو ځل راوړلی او په خوا کي ئې د راويانو مختلفي سلسلې بيانولی، په دې سره به هم لوستونکو ته کار آسانه شوی وو او هم به د بخاري حجم راکم شوی وو، په دې صورت کي به د بخاري اوسنی ضخامت نږدې پنځمي برخي ته راکوز شوی وو.

که دغو اتو رواياتو ته ځير شئ نو وبه ګورئ چې په الفاظو کي ئې توپيرونه شته، ځيني ئې لنډ او ځيني ئې اوږده دي، ځيني الفاظ په يوه کي راغلي او په بل کي نه، په يوه کي (الاعمال) او په بل کي (العمل) په يوه کي (النية) او په بل کي (النيات)، په يوه کي (لامرئ) او په بل کي (لکل امرئ) او همداسي نور توپيرونه. بخاري دغو توپيرونو ته په پام سره اړ شوی چې ټول روايات راوړي او قضاوت ئې لوستونکو ته پرېښی چې کوم تري غوره کوي، دا حکم ئې نه دئ کړی چې کوم روايت له کومو الفاظو او ترکيب سره ارجح ورته برېښي، حال دا چې دا ډېره مهمه او ضروري مسئله ده، که نه نو لوستونکی په شک کي لوېږي چې په يوې موضوع پورې اړوند

روایاتو کي کوم یو ومني، په کوم یوه عمل وکړي، په یوې جملې کي د یوه لفظ تغییر په معنی کي ډېر بدلون راولي، لکه په دغه لومړني روایت کي لوستونکي ته دا پوښتنه راولاړېږي: ټول اعمال په نیت پورې تړلي دي او که کوم خاص عمل (ځکه په یوه کي العمل او په بل کي الاعمال) راغلي، پیغمبر علیه السلام د (نیة) صیغه کارولې که د (نیات)؟، د وینا اصلي بڼه کوم روایت منعکس کړي؟

د بخاري د لوستلو په دوران کي به تاسو ته یوه بله مسئله هم مخي ته راشي، هغه دا چي وبه ګورئ د روایت سیاق او سباق ته له اشارې پرته د کلام یوه برخه رااخیستل شوې، لوستونکی په دې نه پوهېږي چي دا حدیث کله ویل شوی؟ په څنګه حالت کي ویل شوی؟ تر دې مخکي څه ویل شوي؟ دا د یوې بشپړې وینا کومه برخه ده که یوه مستقله وینا؟ د قرآن او حدیث یو ژور توپیر په دې کي دئ چي د قرآن هره سوره یوه مستقله موضوع ده، د سورې آیتونه یو له بل سره تړلي دي او په ګډه ئې دا یو مشخص مضمون جوړ کړی، هر آیت په خپله په ځانګړې توګه هم یو مطلب افاده کوي او له مخکي او وروسته آیت سره په ګډه هم، د آیت سیاق او سباق ته په پام سره د هغه مطلب په واضح او بشپړه توګه د لوستونکي مخي ته راځي، خو د احادیثو کتابونه داسي نه دي، د پیغمبر علیه السلام هره وینا او خطبه په بشپړه توګه نه ده رااخیستل شوې، بلکي هر راوي د وینا یوه ځانګړې برخه حفظ کړې او هغه ئې نورو ته انتقال کړې، داسي نه دي شوي چي چا مثلاً د پیغمبر علیه السلام یوه بشپړه خطبه لیکلې وي او نورو ترې اقتباس کړې وي، پیغمبر علیه السلام دا اجازه نه وه ورکړې، د هغه تأکید پر دې وو چي یوازي قرآن ولیکل شي، حفظ شي او نورو ته انتقال شي. طبیعي ده چي د یوې خطبې ټول مطالب په بشپړه توګه حفظ کول که محال نه وي نو ډېر ګران کار دئ، هر چا د خطبې یوه برخه حفظ

کړي او نورو ته ئې ویلې، دا هم ډېره طبیعي ده چې په الفاظو کې تبدیلي راشي او د ځینو الفاظو پر ځای مترادف الفاظ راشي، د همدې لپاره محتاط کسان د پیغمبر علیه السلام د هر حدیث په پای کې وایي: او کما قال رسول الله ﷺ: او یا لکه څنګه چې رسول الله ﷺ فرمایلي!

همداراز که دغو اتو روایاتو ته ځیر شئ نو هرومرو به دا پوښتنه درسره پیدا کېږي چې پیغمبر علیه السلام تر دې د مخه څه ویل؟ آیا د هجرت په اړه ئې خبري کولې که پر دې چې د عمل تعلق له نیت سره څنګه دئ؟ د بحث اصلي موضوع څه وه؟ ځکه یوازې په دې خبري له پوهېدو وروسته ویلی شو چې د نیت او عمل تر منځ دا تعلق عام دئ که خاص؟ یوازې د هجرت په څېر نیک عمل احتوی کوي که هر عمل؟ د روایت له وروستۍ برخې داسې معلومېږي چې پیغمبر علیه السلام د هجرت په اړه بحث کولو، د همدې بحث په ترڅ کې ئې ویلي چې هجرت هغه عمل دئ چې د انسان نیت ئې څرنګوالی ټاکي. دا ځکه چې د نیت او عمل تړاو په لاندې صورتونو کې وي:

۱- نېک نیت او نېک عمل، ۲- بد نیت او نېک عمل، ۳- نېک نیت او بد عمل، ۴- بد نیت او بد عمل، ۵- یوازې نېک نیت له عمل کولو پرته، ۶- یوازې بد نیت له عمل کولو پرته.

په دغو شپږو صورتونو کې د نیت او عمل تړاو یو شانته نه دئ، په ټولو کې دا خبره صدق نه کوي چې نیت د عمل څرنګوالی ټاکي، یوازې په نېک عمل کې نیت اعتبار لري، په بد عمل کې نیت اعتبار نه لري، نېک نیت له عمل کولو پرته هم معتبر ګڼل کېږي او انسان پر بد نیت له عمل نه پرته نه نیول کېږي. بد عمل په هر صورت کې بد دئ، که ئې تر شا نېک نیت وي یا بد نیت، دلته نیت هیڅ اعتبار نه

لري.

دغو خبرو ته په پام سره په بشپړ اطمئنان سره ويلی شو چي دا روايت د پيغمبر عليه السلام د هغي وينا يوه برخه زمورږ مخي ته رږدي چي د هجرت په اړه ئې کړې. نو په دغو رواياتو کي هغه راجح دئ چي د (الاعمال) پر ځای (العمل) په کي راغلی.

دغو خبرو ته په پام سره گورو چي له مختلفو رواياتو نه د يوه غوره کول نه يوازي دې ته ضرورت لري چي د راويانو په اړه دقت او تحقيق وشي بلکي په الفاظو او ترکيب کي ئې هم بايد له درايت او دقت نه کار واخيستل شي، دا ځکه چي په رواياتو کي د الفاظو او د هغوی د ترکيب له پلوه پراخ او ژور توپيرونه تر سترگو کېږي، او دا يوه طبيعي خبره ده ځکه چي روايات تر هغو محدثينو پوري په ليکلي بڼه نه دي رسېدلي چي د کتاب بڼه ئې ورکړې، خوله په خوله انتقال شوي، په ټولو کي به وگورئ چي د (حدثنا) او (قال) الفاظ راغلي، داسي مورد به ډېر لږ په نظر درشي چي په ليکلې بڼه کي کوم روايت له يوه بل ته رسېدلی وي.

د امت فقهاوو دغو خبرو ته په پام سره مختلف، متعارض او حتی متضاد روايات چنلي، يو ئې ترې غوره کړی او هغه ئې د يوه حکم بنسټ گرځولی، او اختلاف رأی ئې پای ته رسولی، خو د حديث هغه کتابونه چي له ائمه وو وروسته ليکل شوي دا کار ئې نه دئ کړی، دا دئ گورئ چي بخاري يو روايت اته ځلي نقل کړی، داسي چي په الفاظو کي ئې ډېر توپيرونه دي، له دوی نه د يوه انتخاب ئې لوستونکو ته پرېښی!! د بخاري ټول هغه روايات به دې ته ورته وومئ چي په مکرره توگه ئې نقل کړي، په ځينو کي خو به دومره شديد تعارض وگورئ چي تلفيق ئې قطعاً امکان نه لري او له دې پرته بله هيڅ چاره به په نظر نه درځي چي له ټولو نه يوازي يو غوره

کړئ، او دا هم په هغه صورت کي چي د ترجيح دلائل وموميء که نه نو په متعارضو رواياتو عمل کول بايد متوقف شي.

دې خبرو ته په پام سره بايد ووايو: څوک چي ځان ته اهل حديث وايي او گمان کوي چي هر څوک کولی شي له بخاري نه احکام راوباسي او عمل پرې وکړي، نه د فقهاوو آراءو ته په مراجعې اړ کېږي او نه د رواياتو چنلو او تنقيح ته، سخته اشتباه کوي او دا وينا ئې يا له کمعلمۍ او يا له ړانده تعصبه راولاړه شوې.

د بخاري دوهم حديث دا دئ:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رضي الله عنها أَنَّ الْحَارِثَ بْنَ هِشَامٍ - رضي الله عنه - سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ يَأْتِيكَ الْوَحْىُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ« أَحْيَانًا يَأْتِينِى مِثْلَ صَلْصَلَةِ الْجَرَسِ - وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَىَّ - فَيُفْصَمُ عَنِّى وَقَدْ وَعَيْتُ عَنْهُ مَا قَالَ، وَأَحْيَانًا يَتَمَثَّلُ لِىَ الْمَلَكُ رَجُلاً فَيُكَلِّمُنِى فَأَعِى مَا يَقُولُ ». قَالَتْ عَائِشَةُ رضي الله عنها وَلَقَدْ رَأَيْتُهُ يَنْزِلُ عَلَيْهِ الْوَحْىُ فِى الْيَوْمِ الشَّدِيدِ الْبَرْدِ، فَيَفْصِمُ عَنْهُ وَإِنَّ جَبِينَهُ لَيَتَفَصَّدُ عَرَقًا.

دا حديث هم بخاري دوه ځلي رااخيستی دئ، په دوهم کي راويان دا دي: فَرْوَةُ له عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ نه، هغه له هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ نه، هغه له خپل پلار نه، او هغه له عَائِشَةِ رضي الله عنها نه روايت کوي چي حَارِثَ بْنَ هِشَام له رَسُولَ اللَّهِ ﷺ څخه وپوښتل: يا رسول الله! وحي څنګه دربانديِ راځي؟ نو رسول الله ﷺ وفرمايل: کله کله د زنګ د غږ په څېر راته راځي، او دا تر ټولو رابانديِ سخته وي، او په داسي حال کي رانه جلا شي چي په وينا ئې پوه شوی وم، او کله کله (د وحي حامل) فرشته د يوه سړي په بڼه کي راته تمثيل شي نو خبري راسره وکړي او په هغه څه پوه شم چي وايي ئې، عائشې رضي الله عنها وويل: ما د سختي يخنۍ په ورځ ليدلی چي وحي پرې نازلېده او بيا په

داسي حال کي تري ښلښده چي پر تندی به ئې خولې بهېدې.

دلته هم په دواړو روایاتو کي څو توپیرونه تر سترګو کېږي: په یوه کي (کل ذاک) الفاظ شته او په بل کي نشته، په یوه کي ویل شوي چي (وحی) د (صلصلة الجرس) په څېر راته راځي او په بل کي ویل شوي چي فرشته د (صلصلة الجرس) په څېر راته راځي، په یوه کي د (وَهُوَ أَشَدُّهُ عَلَيَّ) الفاظ تر نورو مخکي او په بل کي دا الفاظ وروسته راغلي.

که غور وکړو نو دا راته جوته کېږي چي د فرشتې راتګ له (صلصلة الجرس) سره تشبیه کول مناسب نه برېښي، خو د وحي راتګ له (صلصلة الجرس) سره تشبیه کول موزون معلومېږي، نو په یقین سره ویلی شو چي لومړی روایت تر دوهم ارجح دئ. د قرآن له وینا سره یوازي لومړی روایت اړخ لګوي ځکه قرآن د وحي درې صورتونه بیانوي:

ÓÇçqã ŽvqÏ‘ ÜÅöã¼ A$ÉÇ!‘r `Ï ¼$‹ônr ŽvÎ ¹ $ç‚J¨3ã‚b¼ Ä³;ï b¼. $Br

الشورى: ٥١ ÇÎÈ ÒŠÅ6 m ;'íã ¼ãR] ãß±„ $B ¾ïïÍ6ÎÎ

هیڅ انسان ته نه ښایي چي الله ورسره تکلم وکړي مګر په وحي سره، یا د حجاب له شا نه یا دا چي فرشته ولېږي او هغه څه د ده په حکم ورته وحي کړي چي غواړي ئې، یقیناً چي هغه باحکمته لوړ دئ.

دلته د وحي درې صورتونه ښودل شوي: ۱- مخامخ وحي، ۲- تکلم خو د حجاب له شا نه او ۳- د فرشتې په لاس وحي، قرآن مورِ ته وایي چي دوهم صورت ئې (د حجاب له شا نه تکلم) له موسی علیه السلام نه پرته له بل پیغمبر سره نه دئ شوی، دوه نور صورتونه ئې داسي دي چي یو ئې بلاواسطه وحي ده او بل ئې

بالواسطه او د فرشتې له لاري وحي، نو ځکه یوازي هغه روایت د منلو دئ چې له قرآن سره اړخ لګوي، او همدا خبره کوي چې وحي دوه صورتونه لري: له فرشتې پرته وحي او د فرشتې له لاري وحي، یوه ئې صلصة الجرس ته ورته او بله ئې د انسان په ښې کي د فرشتې له لاري، له دې نه معلومېږي چې هغه روایت دقیق نه دئ چې دواړه د فرشتې له لاري وحي ګڼي، یو ئې له لري او بل ئې د انسان په ښې کي د تمثیل له لاري.

بخاري نه دلته او نه په نورو مواردو کي دا ویلي چې له متعارضو روایاتو نه کوم یو ئې تر بل ارجح دئ او په کوم یوه ئې باید عمل وشي، کوم یو ئې له قرآن سره اړخ لګوي او کوم نه، هغه غوښتي هر هغه روایت په امانت سره ثبت او نورو ته ورسوي چې تر ده رسېدلی او اسناد ئې د اعتبار وړ ورته برېښېدلي. دا ئې لوستونکو ته پرېښې چې کوم یو غوره کوي. ښایي د بخاري د دوو لومړنیو روایاتو په اړه دا تحلیل او څېړنه به کافي وي چې د نورو د څرنګوالي په اړه قضاوت وکړو.

د دغو روایاتو په اړه یوازي هغه څوک صحیح پرېکړه کولی شي او ارجح ئې ټاکلی شي چې هم د قرآن په تفسیر پوه وي، هم د درایت خاوند وي، هم ئې د حدیث نور کتابونه لوستلي وي، هم د بخاري ټول روایات ورته معلوم وي او هم ئې د سیرت کتابونه لوستلي وي، او په اختصار سره یو فقیه وي، خو متأسفانه اوس داسي کمعقله او بې علمه کسان ګورو چې له کوم استاد نه د بخاري په لوستلو او د پګړۍ په ټرلو سره به داسي مغرور شي چې ګمان به کوي د یوویشتمي پېړۍ مفتي اعظم شو، په هغو ائمه وو به اعتراضونه او نیوکي کوي چې امام بخاري ئې د یوه شاګرد حیثیت لري. دا په داسي حال کي چې دی به نه د بخاري د روایاتو په معنی سم پوهېږي، نه به د روایاتو ترمنځ تعارض درک کولی شي او نه به د دوو متعارضو

روایاتو ترمنځ د ارجح د پېژندا پوهه او درایت لري.

رفع الیدین

د جهاد په دوران کي ځینو عربو هېوادو تر هغه د مجاهدینو ملاتړ کاوو چي امریکایانو همدا کار تري غوښتو، خو کله چي سپیني مانۍ دا پرېکړه وکړه چي په کابل کي د مجاهدینو په لاس د یوه اسلامي حکومت د جوړولو مخنیوی وکړي او د مجاهدینو په لیکو کي اختلاف راولاړ کړي نو دغو هېوادو هم لاس پر سینه کېښود او د واشنګټن د اوامرو د تعمیل لپاره ئې ملا وترله، تهران لادمخه له مسکو او واشنګټن سره لاس یو کړی وو، د مجاهدینو په لیکو کي اختلاف راولاړول د غربیانو او د دوی د ګوډاګیانو تر ټولو خطرناکه منصوبه وه، غربیانو داسي څېړې لټولې چي نه دین لري او نه مذهب، نه د اخلاقي حدودو پروا ساتي او نه د ملي هویت، او ملي فرهنګ او کلتور، هغسي کسان چي روسانو غوره کړي او روزلي وو، له دې توپیر سره چي یوه ئې څه نا څه یوه مفکوره درلوده که څه هم ډېره سخیفه او غلطه وه خو بل له دې هم محروم وو، له یوې خوا ایران د شیعه وو په تنظیمولو بوخت وو او له بلي خوا عربو هېوادو د خرما او خېمو تر څنګ خپل مذهب هم په افغانانو کي خوراوو او په دې سره ئې د جهاد په لیکو کي د فتنې راولاړولو هڅه کوله، د مذهب په نامه اختلاف راولاړول که په تاریخ کي اوږده سابقه لري نو یو ډول ئې په افغانستان کي یوازي د جهاد په دوران کي راپیدا شو، که کمونیستانو او

لنډغرو غربپالو پر دين نيوکي کولې، د عربي هېوادو په استخباراتي شبکو پورې تړلو څېرو پر حنفي مذهب ګوزارونه کول، تقليد او د مذهب متابعت به ئې شرک ګانړو، د لمانځه په تکبيرونو کي لاسونه لوړول به ئې دومره ضروري ګڼل لکه چې فرض وي او داسي نه کولو ته به ئې د حديث خلاف عمل په سترګه کتل، دا نه د دې لپاره چې د فقهاوو تر منځ يوه اختلافي مسئله ده، بلکي فقط د دې لپاره چې په دې نامه په افغانانو کي اختلاف راولاړ کړي، دوی په کنر کي همداسي يوه ډله جوړه کړه او د جهاد په ډېر حساس پړاو کي ئې د حزب اسلامي په ضد وجنګوله، خلکو ته به ئې ويل: دا دئ د بخاري ټول روايات وايي چې رسول الله ﷺ او صحابه وو به د لمانځه په تکبيرونو کي لاسونه لوړول، له قرآن او حديث نه بې خبره خلک به د دوی د غلطو تبليغاتو تر اغېز لاندي راغلل، غرضي او مرضي خلکو به د خرما، خېمې او ريال لپاره له دوی سره موافقه وکړه، خپل مخکنی مذهب به ئې پرېښود او نوی مذهب به ئې غوره کړ. دوی په دې نه پوهېدل چې بخاري يوازي هغه روايات راوړي چې د ده د رأيې او مسلک تأييد کوي، هغه روايات ئې پرېښي چې د ده له مسلک سره اړخ نه لګوي، د بخاري يوه لويه ستونزه همدغه ده، نورو کتابونو په امانت سره د دواړو لوريو د استناد وړ روايات راوړي، زمورِ علماوو هم انفعالي موقف غوره کړی، خلکو ته يوازي دا وايي چې پام کوئ وهابي نه شئ او خپل پلرنی مذهب پرې نږدئ!! نه ئې په خپله د احنافو د رأيې اړوند احاديث وړاندي کولی شو او نه ئې د احاديثو په کوم کتاب داسي حواله ورکولی شوی چې خپل مخاطب پرې قانع کړي!! مورِ په داسي حال کي چې د ټولو حقه مذاهبو درناوی کوو، د مسلمانانو يووالی غواړو، په فرعي فقهي مسائلو کي د مذاهبو تر منځ اختلاف د دې وړ نه ګڼو چې مسلمانان سره ببل شي او يو د بل په ضد د دښمنیِ جبهه پرانېزي، مخصوصاً نن چې

ټول کفري ځواکونه، مشرکین، منافقین او روافض په یوه صف کي د حقیقي مسلمانانو په ضد ودرېدلي. خو د دې لپاره چي د دغو فرعي اختلافاتو حقیقت څرګند شي دا بحث وړاندي کوو.

راشئ وګورو چي د لمانځه په تکبیرونو کي لاسونه لوړول د صحیح او معتبرو احادیثو موافق عمل دئ که مخالف؟ د احنافو رأیه د رسول الله ﷺ د سنت مطابق ده که د دوی د مخالفینو؟

بخاري د رفع الیدین لپاره دا ترجمة الباب ایښی:

باب رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِى التَّكْبِيرَةِ الأُولَى مَعَ الاِفْتِتَاحِ سَوَاءً

باب: له تکبیر اولی سره د لاسونو پورته کول

او تر همدې عنوان لاندي ئې دا روایت راوړی:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِك عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلاَةَ، وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ أَيْضًا وَقَالَ « سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ ». وَكَانَ لاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِى السُّجُودِ.

له عبدالله بن عمر رضي الله عنه نه روایت دئ چي رسول الله ﷺ به د لمانځه په پیل او رکوع ته د تکبیر ویلو په وخت کي خپل لاسونه تر اوږو پوري پورته کول، او له رکوع نه د سر پورته کولو په وخت کي به ئې همداسي لوړ کړل، او فرمایل به ئې (سمع الله لمن حمده، ربنا ولک الحمد)، خو په سجدو کي ئې داسي نه کول. یعني د سجدې په وخت کي به ئې لاسونه نه لوړول.

دا روایت ئې درې ځلي نور په دغو شمېرو راوړی: ۷۳۶، ۷۳۸، ۷۳۹، په داسي حال کي چي د دغو ټولو روایاتو راوي یو کس او عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دئ خو په

الفاظو کي ئې ډېر توپيرونه تر سترګو کېږي: په يوه کي كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ په بل کي إِذَا قَامَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَكُونَا حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ او په بل کي كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ په يوه کي وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهُمَا كَذَلِكَ أَيْضًا په بل کي وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يُكَبِّرُ لِلرُّكُوعِ، وَيَفْعَلُ ذَلِكَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ په بل کي وَإِذَا كَبَّرَ لِلرُّكُوعِ فَعَلَ مِثْلَهُ په بل کي وَإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ په بل کي وَإِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ. رَفَعَ يَدَيْهِ په بل کي وَإِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ په يوه کي وَكَانَ لاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ او په بل کي وَلاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ وَلاَ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ راغلي. مطلب ئې دا دئ چې رسول الله ﷺ به د سجدې له تکبير نه پرته په نورو تکبيرونو کي لاسونه تر اوږو پورې لوړول، د سمع الله لمن حمده د ويلو په وخت کي به ئې هم دا کار کولو.

د بخاري کوم روايات چې پورتنۍ خبره کوي ټول ئې يوازي عبدالله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته منسوب دي، خو له ده نه بل روايت داسي دئ چې وايي: رسول الله ﷺ به يوازي په لومړي تکبير کي لاسونه لوړول بيا ئې دا کار نه کولو. په نورو کتابونو کي له ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په دې اړه داسي روايت هم راغلی چې وايي: د سجدې په تکبيرونو کي به ئې هم لاسونه لوړول. د ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روايت دا دئ:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ حِينَ يُكَبِّرُ يَفْتَتِحُ الصَّلَاةَ وَحِينَ يَرْكَعُ وَحِينَ يَسْجُدُ. بخاري: ٦٣٠٧

د دغو دوو رواياتو په مقابل کي داسي روايات دي چې وايي: رسول الله ﷺ يوازي په لومړي تکبير کي لاسونه لوړول بيا ئې دا کار نه کولو. بخاري دا روايات نه دي راوړي! روايات دا دي:

حدثنا أبو بكر قال حدثنا وكيع عن ابن أبي ليلى عن الحكم و عيسى عن عبد

الرحمن بن أبي ليلى عن البراء بن عازب أن النبي ﷺ كان إذا افتتح الصلاة رفع يديه ثم لا يرفعها حتى يفرغ. رواه ابن ابي شيبه.

حدثنا وكيع عن أبي بكر بن عبد الله بن قطاف النهشلي عن عاصم بن كليب عن أبيه أن عليا كان يرفع يديه إذا افتتح الصلاة ثم لا يعود. رواه ابن ابي شيبه

حدثنا وكيع عن مسعر عن أبي معشر عن إبراهيم عن عبد الله أنه كان يرفع يديه في أول ما يستفتح ثم لا يرفعهما. ابن ابي شيبه

حدثنا ابن مبارك عن أشعث عن الشعبي أنه كان يرفع يديه في أول التكبير ثم لا يرفعهما. ابن ابي شيبه

رواه حماد بن سلمة عن حماد بن ابى سليمان عن ابراهيم عن ابن مسعود مرسلا موقوفا (وروى) أبو بكر النهشلي عن عاصم بن كليب عن ابيه عن على رضي الله عنه انه كان يرفع يديه في التكبيرة الاولى من الصلاة ثم لا يرفع في شئ منها. رواه البيهقي

٩١٩٥ - حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بن إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ حُصَيْنٍ، عَنْ إِبْرَاهِيمَ، "أَنَّ ابْنَ مَسْعُودٍ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ شَيْءٍ، ثُمَّ لا يَرْفَعُ بَعْدُ". المعجم الكبير للطبراني

٥٠٩٦ - حدثنا محمد بن النعمان السقطي، حدثنا يحيى بن يحيى النيسابوري، حدثنا وكيع، عن سفيان، عن عاصم بن كليب، عن عبد الرحمن بن الأسود، عن علقمة، عن عبد الله، عن النبي ﷺ: « أنه كان يرفع يديه في أول تكبيرة، ثم لا يعود » وهذا مما لا اختلاف عن ابن مسعود فيه. وقد وافق هذا الحديث عن عبد الله بن مسعود فيه. مشكل الآثار للطحاوي

لكه چي گورئ پورتني روايات وايي چي براء بن عازب رضي الله عنه، علي رضي الله عنه، عبد الله بن مسعود رضي الله عنه، عبدالله بن عمر رضي الله عنه او الشعبي وايي چي د رسول الله ﷺ سنت دا وو

چې يوازي په تکبير اولى کي به ئې لاسونه لوړول او په نورو کي به ئې نه لوړول.

احنافو دغو روایاتو ته ترجیح ورکړې، دا ځکه چې هم د دغو روایاتو شمېر زیات دئ او هم ئې راویان تر عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د پاخه عمر خاوندان. د ده یو روایت بل نفي کوي، نو آخوا ته په بخاري کي یوازي یو روایت پاته کېږي چې په تکبیرونو کي د لاسونو د لوړولو خبره کوي، خو له هغه سره هغه خلک هم موافق نه دي چې په رفع الیدین باور لري، ځکه هغوی د سجدې په تکبیرونو کي د رفع الیدین قائل نه دي او د ابوهریره رضي الله عنه روایت د سجدو په تکبیرونو کي هم د لاسونو لوړولو خبره کوي.

ابن ابي شیبه چې په ۲۳۵ هجري کي وفات شوی، او تر امام بخاري هم د صحابه وو دور ته ورنږدې دئ او هم ئې خپل کتاب تر بخاري ډېر د مخه لیکلی، د رفع الیدین اړوند روایات ئې په امانت سره راوړي، د دواړو لوریو مستند روایات ئې رااخیستي، هغه هم چې د امام بخاري رحمه الله د رأیي تأیید کوي او هغه هم چې د دې رأیي خلاف دي او وایي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم یوازي په تکبیر اولى کي لاسونه لوړ کړي. د انس رضي الله عنه هغه روایت ئې هم راوړی چې د ابوهریره رضي الله عنه روایت ته ورته دئ.

له عبدالله بن عمر رضي الله عنهما نه بل روایت د لومړني روایت خلاف راغلی او وایي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به یوازي په لومړي تکبیر کي لاسونه لوړول بیا ئې دا کار نه کولو.

پوښتنه دا ده چې که رفع الیدین په تکبیر پوري مربوط وي نو ولي د سجدې په تکبیرونو کي لاسونه نه پورته کوي، بیا خو په کار وه چې دوی د ابوهریره رضي الله عنه په روایت عمل کولی.

که دې موضوع ته له عقلي پلوه هم وګورو د احنافو رأیه دقیقه ده، په څو دلایلو:

امام ابوحنيفه رحمه الله تابعي دئ، له صحابه وو نه ئې هم روايات اورېدلي، ده ته چې کوم روايات رسېدلي ډېر لاس په لاس شوي نه دي، هر څومره چې روايات زيات لاس په لاس شي او په خپلو اسنادو کې زيات راويان ولري يعني له څلورم او پنځم راوي نه چا ته رسېدلي وي په هغوی کې د توپير، تغيير او تحريف امکان تر هغو زيات وي چې له لومړي، دوهم يا دريم راوي نه ترلاسه کېږي، امام بخاري اکثراً له پنځمي طبقې او نسل نه خپل روايات ترلاسه کړي، او امام ابوحنيفه له اول او دوهم نسل نه. امام ابوحنيفه رحمه الله د صحابه وو او تابعينو هغه اعمال په خپلو سترګو ليدلي چې له رسول الله ﷺ څخه په تواتر له يوه نه بل نسل ته انتقال شوي، دې ته محققين تواتر بالتعامل وايي چې اعتبار ئې تر ټولو روایاتو لوړ دئ، خو امام بخاري رحمه الله ته داسي څه په لاس نه دي ورغلي.

له دې نه علاوه لمونځ له ګڼ شمېر ډېرو مهمو او با مقصده حرکاتو نه جوړ شوی چې هر يو ئې ځانګړی محرک، علت او حکمت لري. لومړی حرکت، له لومړي تکبير سره د دواړو لاسونو پورته کول دي.

تاسو پوهېږئ چې د دنيا په ګوټ ګوټ کې د ټولو انساني ټولنو ترمنځ دا عادت او دود دئ چې کله يو بل ته تسلمېږي او د هغه په خلاف له جګړې لاس اخلي نو لاسونه پورته کړي. د لاسونو دا راز پورته کول له جګړې د لاس اخستلو او د تسليمۍ نښه ده. ته د لمانځه په پيل کې، د الله جل شأنه په وړاندي، پدې حرکت سره له بغاوت نه لاس اخلې او له الله جل جلاله او د ده له سننو سره له جګړې نه خپل برائت او بيزاري او د الله جل جلاله په مقابل کې خپله کامله تسليمي او انقياد اعلانوې. ښايي تا به په کومې جګړې کې، کوم کس داسي ليدلی وي چې د بل په وړاندي ئې لاسونه اوچت کړي وي او د ده له دې حرکت نه ته ښه پوهېدلی يې چې

پدې سره هغه مقابل طرف ته څه پيغام لېږل غوښتل او د ځان له خوا ئې هغه ته د کومې خبرې اطمينان ورکولو. خو ما ته ووايه: آيا کله د لمانځه په ابتدا کې، د تکبير تحريمه او الله اکبر په ويلو او د لاسونو د پورته کولو په دوران کې، ستا په زړه کې دا خبره راګرځېدلې چې زه د الله په وړاندې له هر راز بغاوت نه لاس اخلم او خدای ته خپله کامله تسليمي اعلانوم؟ که له دې شعور او احساس سره تا خپل لاسونه نه وي پورته کړي نو ماته ووايه چې لدې حرکت نه ستا مقصد څه وو؟ هسې يو تقليدي، بې روحه او بې مقصده حرکت؟

عجيبه ده چې ځينې پدې خبره خپلو منځونو کې په شديد اختلاف کې لوېږي چې له تکبير تحريمه سره بايد لاسونه ترغوږونو پورې اوچت شي او که د غوږونو او اوږو ترمنځ او که تر اوږو پورې؟ حال دا چې د هر يوه لپاره د پيغمبر عليه السلام په عمل استناد شوی. خو پدې خبرې نه فکر کوي او نه بحث چې د دې حرکت اصلي مقصد څه دئ؟ محرک ئې څه او بايد د کوم احساس او شعور مظهر وي؟

دې حرکت ته يوازې د لمانځه په پيل کې ضرورت وو، له هغه وروسته نور حرکات داسې دي چې د لاسونو اوچتول نه ايجابوي، رکوع د تعظيم مظهر ده، سجده د مسجود پښو ته د لوټدو مظهر ده، د دغو دواړو په شروع کې تکبير ويل دا مطلب افاده کوي چې زما رب تر دې هم ډېر ستر دئ چې زه ورته سر ټيټوم يا تندی پر زمکه ږدم، دلته له تکبير سره متصل يو ستر بامقصده حرکت ترسره کېږي، د تسليمي تر اعلانه هم ستر ستر حرکات، له دې سره د لاسونو د لوړولو نه يوازې ضرورت نشته بلکې هم د مفاهيمو د خلط باعث کېږي او هم په يوه اعلان سره دوه حرکات ترسره کول، حال دا چې يو اعلان بايد د يوه حرکت لپاره وي نه د دوو لپاره، که په ټول لمانځه کې نور تکبيرونه د يوه حرکت لپاره وي نو په رکوع کې به

ولي په استثنايي توګه د دوو حرکتونو لپاره وي، له رکوع نه مخکې تکبیر به یا د لاس لوړولو لپاره وي او یا د رکوع لپاره، له قومې نه وروسته تکبیر به یا د سجدې لپاره وي یا د لاس لوړولو لپاره، نه د دواړو لپاره، د دې لپاره هیڅ معقوله توجیه نشو موندلی!! غوره او ارجح رأیه دا ده چې لاسونه یوازې په لومړي تکبیر کې لوړ شي.

ځینې دا اعتراض کوي چې احناف ولې د وتر او عیدینو په لمونځونو کې له اضافي تکبیرونو سره لاسونه لوړوي؟ دوی ته عرض کوو چې مورږ د لمانځه په هغو تکبیرونو کې د رفع الیدین مخالف یو چې د رکوع او سجدې لپاره ویل کېږي، په دې عقیده یو چې د لمانځه هر تکبیر له یوه ځانګړي حرکت سره توأم وي، تکبیر به یا د رکوع او سجدې لپاره وي او یا د لاس لوړولو لپاره، داسې نه چې له یوه تکبیر سره هم رکوع یا سجده وشي او هم لاسونه لوړ کړی شي، د وتر او د عیدینو د لمانځه اضافي تکبیرونه هر یو د یوه حرکت لپاره ویل کېږي نه د دوو لپاره.

آیا په امام پسې د مقتدي قرائت جائز دئ؟

د مذاهبو تر منځ یوه اختلافي موضوع دا ده چې آیا مقتدي به په امام پسې په جهري یا خفیه لمونځونو کې قرائت کوي که نه؟ آیا دا ادعاء صحیح ده چې د فاتحې سوره لوستل هم پر امام فرض ده او هم پر مقتدي؟ که یوازې پر امام؟ آیا لوستل ئې فرض دي که غوره؟ آیا له فاتحې پرته لمونځ صحیح کېږي؟ په دې اړه قرآن څه حکم کوي او احادیث څه وایي؟

راشئ لومړی دا وګورو چې قرآن په لمانځه کې د قرائت په اړه څه حکم کوي؟

قرآن د قرائت په اړه مورږ ته څو لارښوونې لري:

- دوه ځلې امر کوي چې یوه آسانه برخه د قرآن په خپلو لمونځونو کې ووایئ: (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسرَ مِنَ الْقُرْءَانِ) او (فَاقْرَءُوا مَا تَيَسرَ مِنْهُ).
- مورږ ته امر کوي چې کله قرآن لوستل کېږي نو غوږ ورته ونیسئ او پټه خوله اوسئ: وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْءَانُ فَاستَمِعُوا لَهُ وَ أَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ * الاعراف: ۲۰۴.
- پیغمبر علیه السلام ته امر کوي چې کله فرشته تا ته قرآن دراوروي نو له ځان سره ئې مه وایه او تلوار مه پرې کوه: وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْءَانِ مِن قَبْلِ أَن يُقْضى إِلَيْک وَحْيُهُ... طه: ۱۱۴: تر هغه د مخه چې تا ته د قرآن وحي بشپړه شي پر قرائت ئې تلوار مه کوه.

د دغو دریو آیتونو معنی دا ده چې: ۱- په لمانځه کې یوازې د قرآن یوه آسانه برخه لوستل فرض دي، دا ځکه چې په قرآن کې دا امر نشته چې په لمانځه کې به د فاتحې سوره لولئ، په احادیثو کې راغلي چې څوک په لمانځه کې د فاتحې سوره ونه لولي لمونځ ئې ناقص دئ. ۲- د امام د قرائت په وخت کې له ځان سره قرآن ویل او شوندې پرې خوزول، او غوږ نه نیول د قرآن د صریح حکم خلاف عمل دئ.

که مورږ ته داسې دوه متعارضې رأیې یا متضاد روایات مخې ته راشي چې یو ئې وایي: د امام قرائت د مقتدي قرائت هم دئ، مقتدي به د امام د قرائت په وخت پټه خوله وي او قرائت به نه کوي او بل ئې وایي: مقتدي به هم د امام تر څنګ د فاتحې سوره له ځان سره لولي، نو مورږ له ځنډ نه پرته ویلی شو چې دا دوهمه رأیه له قرآن سره تعارض لري او لومړۍ رأیه له قرآن سره په بشپړه توګه توافق لري.

اوس راشئ د هغو خلکو رأیه وڅېړو چې په لمانځه کې د فاتحې سوره لوستل

فرض ګڼي، دا وګورو چې دوی په کومو روایاتو استناد کوي او څه دلیل لري؟ دوی په دغه روایت استناد کوي:

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ (لاَ صَلاَةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ).

له عباده بن صامت رضي الله عنه نه روایت دئ چې رسول الله ﷺ فرمایلي: (څوک چې فاتحه (الحمد لله) ونه لولي، لمونځ ئې لمونځ نه دئ)

دا روایت په بخاري کې یو ځل راغلی.

د دې روایت په تعبیر کې د محدثینو او فقهاوو تر منځ اختلاف دئ، ځینې ئې داسې تعبیروي چې ګواکې په لمانځه کې د فاتحې سوره لوستل فرض وي، له دې پرته لمونځ نه صحیح کېږي، هم د جماعت په لمانځه کې او هم په انفرادي لمونځونو کې، هم په جهر لمونځونو کې او هم په خفیه لمونځونو کې، هم د مقتدي لمونځ او هم د امام لمونځ، په جهر لمونځونو کې هم باید مقتدي له امام نه وروسته دا سوره ووایي، که نه نو لمونځ ئې صحیح نه دئ!! د دې لپاره چې په دې اړه صحیح رأیه معلومه کړو باید لاندې ټکي په پام کې ولرو:

- په قرآن کې د لمانځه د ترکیب په اړه څو خبري شوې دي: د لمانځه په پیل کې د الله نوم یادول (و ذکر اسم ربه فصلی)، قبلې ته مخ کول (فَوَلِّ وَجْهَک شطرَ الْمَسجِدِ الْحَرَامِ)، قیام (إذا قمتم الی الصلوة)، قرائت (فاقرأوا ما تیسر من القرآن)، (و قرآن الفجر)، رکوع، سجده (يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا ارْكعُوا وَ اسجُدُوا. په قرآن کې د دې لپاره شاهد نه مومو چې په لمانځه کې د فاتحې د سورې لوستل تړې معلوم شي. بلکې په مکرره توګه ویل شوي چې د قرآن کومه آسانه برخه تلاوت کړئ.
- الله تعالی مورِ ته امر کوي چې د قرآن د تلاوت په وخت کې ساکت وو او غورِ ونیسو، د دې معنی دا ده چې د امام د قرائت په وخت کې به غورِ نیسو او له څه ویلو

به ډډه کوو.

- رسول الله ﷺ فرمايلي چي د امام قرائت د مقتدي قرائت دئ: من صلى خلف الامام فان قراءة الامام له قراءة: څوک چي په امام پسي لمونځ کوي نو د امام قرائت د ده قرائت هم دئ.
- که څوک امام په رکوع کي ونيسي نو بشپړ رکعت ئې نيولی دئ او د دغه رکعت اعاده ورباندي لازمه نه ده، که څه هم نه ئې فاتحه اورېدلې ده او نه ئې ويلې ده, په دې اړه د ټولو فقهاوو اجماع ده.

دغو خبرو ته په پام سره ويلی شو چي:

- په جهر لمونځونو کي او هغه مهال چي امام قرائت کوي د فاتحې سوره يا د قرآن نور آيتونه لوستل د قرآن د صريح حکم خلاف عمل دئ. څوک چي د امام د قرائت په وخت کي له ځان سره قرائت کوي، شونډي خوزوي، په عجله او تلوار سره قرائت کوي، دا کار ئې د قرآن او سنت خلاف دئ، ځکه الله تعالى خپل پيغمبر له داسي کولو منعه کړی، رسول الله ﷺ به د بعثت په لومړيو کي د وحي د نزول پر مهال او د فرشتې د قرائت په دوران کي همدا کار کولو چي الله تعالى تري منعه کړ!!
- اورېدل د لوستلو ځای ناستی دئ، څوک چي قرآن اوري داسي دئ لکه چي په خپله ئې لولي، ډېر ځلي د اورېدو اغېز تر لوستلو هم زيات وي، که اورېدل او لوستل يو شان نه وی نو په هغه چا به د قرائت سجده نه لازمېده چي د سجدې آيت ئې اورېدلی!!
- په خفيه لمونځونو کي په امام پسي قرائت داسي دئ لکه له قرائت نه پرته نور تکبيرات او تسبيحات ويل، نه يوازي د ممانعت لپاره ئې د منلو وړ دليل او توجيه نشته بلکي د جهري قرائت اړوند حکم په غلطه توګه تعبيرول او خفيه قرائت ته ئې

غزول دي.

- که له فاتحې پرته لمونځ لمونځ نه وی نو د هغه مقتدي لمونځ به صحیح نه ګڼل کېدو چې له قرائت نه وروسته او په رکوع کې ئې امام نیولی.
- فرض هغه دئ چې الله تعالی ئې د کولو حکم کړی وي، نه د فاتحې د ویلو په اړه په قرآن کي کوم حکم مومو؛ نه صریحاً او نه اشارتاً؛ او نه د رسول الله ﷺ له حدیث نه داسي معلومېږي چې ویل ئې فرض وي، ځکه د رسول الله ﷺ ګڼ شمېر احادیث داسي مومو چې په نورو امورو کي ئې دې ته ورته الفاظ کارولي، لکه (لا دین لمن لا عهد له)، (لا ایمان لمن لا امانة له)، آیا د دې معنی دا ده چې که څوک یو ځل له چا سره خپله ژمنه ماته کړي له اسلامه ووت؟ که څوک په یوه واړه امانت کي یو ځل خیانت وکړي ایمان ئې حبط شو؟ لکه دلته چې کمال د اسلام او ایمان مراد دئ په هغه روایت کي کمال او حسن د ښه لمانځه مراد دئ، نه دا چې له فاتحې پرته لمونځ هیڅ اعتبار نه لري.

د جَمعي په لمانځه کي د فاتحې د لوستلو او نه لوستلو په اړه ځینې روایات یو څه وایي او ځینې بل څه.

له عبدالله بن شداد رضی الله عنه، جابر رضی الله عنه او عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه راغلي روایات وایي چې د امام قرائت د مقتدي قرائت هم دئ. روایات دا دي:

عن عبد الله بن شداد قال رسول الله ﷺ من كان له امام فان قراءة الامام له قراءة

السنن الكبرى للبيهقي

عن جابر قال: قال رسول الله ﷺ: « من صلى خلف إمام، فإن قراءة الإمام له قراءة

المعجم الأوسط للطبرانی

عن جابر، عن النبي ﷺ قال: « من كان له إمام فإن قراءة الإمام له قراءة » مسند عبد

بن حميد

عن جابر قال: صلى رسول الله ﷺ ورجل خلفه يقرأ فنهاه رجل فلما انصرف تنازعا حتى بلغ رسول الله ﷺ فقال رسول الله ﷺ من صلى خلف إمام فإن قراءة الإمام له قراءة رواه البيهقي

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما:« كان إذا سُئِل: هل يقرأ أحد خلف الإمام ؟ قال: إذا صلى أحدُكم خلف الإمام فحسبُه قراءةُ الإمام، وإذا صلى وحدَه فليقرأْ، قال: وكان ابنُ عمر لا يقرأ خلف الإمام » أخرجه الموطأ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ فِى الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الإِمَامِ تَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الإِمَامِ. ٤٠٣/١ سنن الدارقطني

خو بل لوري ته له عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رضي الله عنه، ابوهريره رضي الله عنه او ابو امامه رضي الله عنه نه راغلي روايات وايي چي له فاتحې نه پرته لمونځ يا ناقص دئ يا اصلاً لمونځ نه دئ.

روايات دا دي:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهُ ﷺ قَالَ:« كُلُّ صَلاَةٍ لاَ يُقْرَأُ فِيهَا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَهِىَ خِدَاجٌ ». رواه البيهقي

عن أبى أمامة قال قال رسول الله ﷺ : من لم يقرأ خلف الإمام فصلاته خداج. رواه البيهقى. خو دا په مشخصه توګه د فاتحې يادونه نه کوي.

عن ابن عمرو بن ميمون بن مهران عن أبيه من لم يقرأ بأم القرآن فى صلاته فهى خداج. رواه الطبرانى فى الأوسط

عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:« مَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأُمِّ الْقُرْآنِ فَلاَ صَلاَةَ لَهُ ». سنن الدارمي

عن ابی هریرة ﷺ قال امرني رسول الله ﷺ ان انادی لا صلوة الا بقرآن بفاتحة الكتاب. سنن الكبرى للبيهقي

سنن الدارقطني کي دوه روايات راغلي چي دواړه ئې ضعيف ګڼلي، يو ئې ابن عباس ﷺ ته منسوب شوی چي الدارقطني ئې د اعتبار وړ نه ګڼي، روايت دا دئ:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ « يَكْفِيكَ قِرَاءَةُ الإِمَامِ خَافَتَ أَوْ جَهَرَ ». عَاصِمٌ لَيْسَ بِالْقَوِيِّ وَرَفْعُهُ وَهَمٌ.

بل ئې محمد بن عبدالله بن عمير روايت کړی چي ضعيف ئې ګڼلی:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَنْ صَلَّى صَلاَةً مَكْتُوبَةً أَوْ تَطَوُّعًا فَلْيَقْرَأْ فِيهَا بِأُمِّ الْكِتَابِ وَسُورَةٍ مَعَهَا فَإِنِ انْتَهَى إِلَى أُمِّ الْكِتَابِ فَقَدْ أَجْزَأَ وَمَنْ صَلَّى صَلاَةً مَعَ إِمَامٍ يَجْهَرُ فَلْيَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فِى بَعْضِ سَكَتَاتِه فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ فَصَلاَتُهُ خِدَاجٌ غَيْرُ تَمَامٍ ». مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدِ بْنِ عُمَيْرٍ ضَعِيفٌ.

دې ته مو پام وي چي د يوې رأيي پلويانو دغو روایاتو ته صحيح ويلي او د بلي رأيي پلويانو مخکنيو ته، د اسنادو له مخي د دغو روایاتو د صحت او عدم صحت په اړه وروستۍ پرېکړه که محال نه وي نو ډېره ګرانه ده، دومره چي د امت محققينو په تېرو څوارلسو پېړيو کي ونشوی کړی. خو که د قرآن په رڼا کي د دې روایاتو په اړه قضاوت وکړو نو ويلی شو:

- څوک چي په امام پسي لمونځ کوي د امام قرائت ورته کافي دئ.
- په جهر لمونځونو کي او هغه مهال چي امام قرائت کوي د فاتحې سوره يا د قرآن نور آيتونه لوستل د قرآن د صريح حکم خلاف عمل دئ.
- په خفيه لمونځونو کي په امام پسي قرائت داسي دئ لکه له قرائت نه پرته نور

تکبیرات او تسبیحات ویل.

- که څوک په رکوع کي امام ومومي رکعت ئې بشپړ ګڼل کېږي او اعاده ورباندي نشته، ځکه د لمانځه ټولي هغه برخي ئې بشپړي کړې دي چي په قرآن کي ورته اشاره شوې: تکبیر تحریمه، قیام، رکوع او سجده، یوازي قرائت ترې پاته شوی او دا نقیصه هم په دې سره رفعه شوې چي د امام قرائت د ده قرائت ګڼل شوی.

دا خبره هم په پام کي ولرئ چي ځینې وایي: د الحجر په سورې کي د ۸۷ آیت معنی دا ده چي د فاتحې سوره د قرآن په نامه یاده شوې، آیت دا دئ:

وَ لَقَدْ ءَاتَيْنَكَ سبْعاً مِّنَ الْمَثَانى وَ الْقُرْءَانَ الْعَظِيمَ * الحجر:۸۷

خو دا لویه اشتباه ده، دلته له سبعاً من المثانی نه مراد د فاتحې سوره ده او له القرآن العظیم نه ټول قرآن، دا تعبیر په بشپړه توګه غلط دئ چي څوک د دې آیت په استناد د فاتحې سوره د ټول قرآن په نامه یاده کړي. که د فاتحې سورې ته د قرآن نوم ورکړی شي نو بیا خو به د فاقرءوا ما تیسر من القرآن معنی دا وي چي د فاتحي یوه آسانه برخه ولولئ!! او په لمانځه کي به د دې سورې یوه برخه ویل هم کافي شمېرل کېده!! خو هیڅوک د دې خبري جسارت نه کوي!!

د بخاري له مخکني روایت نه وروسته چي کوم روایت زمونږ مخي ته راځي ښیي چي د فاتحې لوستل فرض نه دي ځکه رسول الله ﷺ یوه سړي ته د لمانځه په اړه د نورو لارښوونو په ضمن کي وویل: بیا له قرآنه داسي آسانه برخه ولوله چي حفظ دي وي، که فاتحه فرض وی نو رسول الله ﷺ به ورته ویلي وو چي لومړی فاتحه ولوله او بیا یوه آسانه برخه د قرآن!!

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَدَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى فَسَلَّمَ عَلَى النَّبِىِّ ﷺ فَرَدَّ وَقَالَ « ارْجِعْ فَصَلِّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ». فَرَجَعَ يُصَلِّى كَمَا صَلَّى ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ

عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ « ارْجِعْ فَصَلِّ فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ » ثَلاَثًا. فَقَالَ وَالَّذِى بَعَثَكَ بِالْحَقِّ مَا أُحْسِنُ غَيْرَهُ فَعَلِّمْنِى. فَقَالَ « إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَكَبِّرْ، ثُمَّ اقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ جَالِسًا، وَافْعَلْ ذَلِكَ فِى صَلاَتِكَ كُلِّهَا ».

له ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دئ چې رسول الله ﷺ جومات ته راغی، پدې وخت کې یو سړی هم جومات ته راغی او لمونځ ئې وکړ، (دا شخص خلاد بن رافع زرقي رضي الله عنه وو)، بیا ئې پر رسول الله ﷺ سلام واچاوو، رسول الله ﷺ ئې د سلام ځواب ورکړ او ورته وئې فرمایل: (لاړ شه، لمونځ وکړه ځکه تا لمونځ نه دئ کړی)، هغه ولاړ او د مخکې په شان نې لمونځ وکړ، بیا راغی او پر رسول الله ﷺ ئې سلام واچاوو، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل: (لاړ شه، لمونځ وکړه، ځکه تا لمونځ نه دئ کړی) دا کار درې ځلي تکرار شو، هغه سړي وویل: قسم په هغه ذات چې ته ئې په حقه رالیږلی یې ما خو تر دې ښه لمونځ زده نه دئ، نو را وئې ښیه؟ رسول الله ﷺ وفرمایل: (کله چې لمانځه ته پاڅېدلې، نو تکبیر ووایه، بیا له قرآنه داسې آسانه برخه ولوله چې حفظ دي وي، بیا رکوع وکړه، تر هغه په رکوع کې پاته شه چې ډاډه او آرام شې، بیا پورته شه او سم صحیح ودرېږه، بیا سجده وکړه ښه په آرامۍ سره بیا له سجدې نه پورته شه او ښه آرام کښېنه، دا کار دي په ټول لمانځه کې کوه).

له دې روایت نه معلومېږي چې د فاتحې لوستل فرض نه دي، که فرض وی نو رسول الله ﷺ به حتماً دې سړي ته د هغې یادونه کړې وه!! څوک چې وایي دا حدیث په بل نسخه شوی د خپلي ادعاء لپاره هیڅ موجه دلیل نه لري.

آيا په لوړ ږغ آمين ويل جائز دي؟

يوه بله فرعي موضوع چي ځينو غرضي او مرضي کړيو د اختلاف وسيله ترې جوړه کړې دا ده چي آيا مقتدي او امام به آمين په لوړ غږ وايي که په ټيټ غږ؟ راشئ وګورو چي صحيح رأيه کومه ده او زمورږ درنو ائمه وو او فقهاءو په کوم دليل يوه رأيه ترې غوره کړې.

ځيني کسان د بخاري په دې روايت استناد کوي او وايي چي امام او مقتدي به په لوړ ږغ آمين وايي:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ « إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ فَأَمِّنُوا فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلاَئِكَةِ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ ». (بخارى:٧٨١)

له ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دئ چي: رسول الله ﷺ فرمايلي: (کله چي امام آمين وايي، نو تاسي هم آمين ورسره وايئ، ځکه که د چا آمين د ملائکو سره برابر شي، نو تېر ګناهونه ئې ورته بخښل کېږي).

دا روايت د سند له مخې ډېر غريب دئ، په صحابه وو کي يو، په تابعينو کي دوه او په تبع تابعينو کي يو راوي لري، د دې په مقابل کي نور روايات داسي دئ چي وايي: کله چي امام و لا الضالين ووايي تاسو آمين ووايئ: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ،

فَقُولُوا: آمِينَ.

له ابو هريره ﷺ نه دا روايت هم راغلى چي وايي: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: (إِذَا قَالَ الْإِمَامُ وَلَا الضَّالِّينَ، فَقُولُوا: آمِينَ)

عن أبي صالح عن أبي هريرة عن النبي ﷺ قال: إذا قال الإمام (و لا الضالين فقولوا آمين).

د مديني فقهاءو د أبو هريرة ﷺ يوه روايت ته ترجيح وركړي، خو امام ابو حنيفه او امام مالک بل روايت ته. دوی او نور ائمه چي وايي آمين دي په ټيټ ږغ ويل کېږي په دې روايت هم استناد کوي:

عن سلمة بن كهيل عن حجر أبي العنبس عن علقمة بن وائل عن أبيه: أن رسول الله ﷺ لما بلغ (غير المغضوب عليهم ولا الضالين قال: آمين وأخفى صوته.

علقمه بن وائل له خپل پلار نه روايت کوي چي وايي: کله چي رسول الله ﷺ (غير المغضوب عليهم ولا الضالين) ته ورسېدو نو آمين ئې په ټيټ ږغ ووايو.

امام ابو حنيفه رحمه الله وايي چي په څلورو ځايونو کي به امام خپل ږغ ټيټوي: سبحانک اللهم، تعوذ، بسم الله او آمين.

د مرقاة المفاتيح مصنف وايي: حمل أئمتنا ما ورد من رفع الصوت على أول الأمر للتعليم ثم لما استقر الأمر عمل بالإخفاء والله أعلم.. ثم إن الأصل في الدعاء الإخفاء لقوله تعالى: (ادعوا ربكم تضرعا وخفية) ولا شك أن آمين دعاء، فعند التعارض يرجح الإخفاء بذلك وبالقياس على سائر الأذكار والأدعية: زمورږ ټول أئمه په دې نظر دي چي په جهر سره آمين ويل په لومړيو کي او خلکو ته د ښوونې او تعليم لپاره وو، بيا کله چي کار مستقر شو (خلک پرې پوه شول) نو په خفيه ويلو ئې

عمل پيل شو،... له دې نه علاوه په دعاء کي اخفا او په ټيټ ږغ دعاء کول اصل دئ ځکه چې الله تعالى فرمايي: (خپل رب ته په زاريو او ټيټ ږغ سره دعاء وکړئ)، په دې کي شک نشته چې آمين دعاء ده، نو د تعارض په صورت کي په آمين ويلو کي اخفا او ټيټ ږغ غوره دئ، له نورو اذکارو او دعاګانو سره په قياس).

متأسفانه اوس داسي خلک راپيدا شوي چې د بخاري په دغه غريب روايت به عمل کول داسي ګڼي لکه په کوم صريح آيت، لکه چې آمين ويل تر فرض هم اوښتى وي!! په داسي حال کي چې نه پوهېږي د دې روايت وزن او اعتبار څومره دئ، ولي د امام ابو حنيفه او امام مالک په څېر سترو سترو فقهاوو هغه ته يا اعتبار نه دئ ورکړى او يا ئې د ابتدائي دور مربوط ګڼلى او د دې پر ځاى ئې هغه روايت معتبر ګڼلى چې د خفيه آمين سپارښتنه کوي، دې ته هم اعتناء نه لري چې امام ابو حنيفه ته له صحابه وو نه روايات رسېدلي او امام بخاري ته له پنځم نسل نه!! دوى ته تر ټولو مهم مسائل همدا آمين بالجهر، رفع اليدين، قرائت خلف امام، لاس پر سينه يا پر نامه اېښودل، په قيام کي پښې څومره لري لري اېښودل اساسي مسايل برېښي، تر فرايضو هم مهم، هغه هم نه د دې لپاره چې دا رأيه ئې پر بلي مضبوطه او مستدله موندلې بلکي د مادي اغراضو او له بډايو عربو هېوادو نه د زهر زقوم ترلاسه کولو لپاره!! مورِ له هغو خلکو څخه نه ګيله لرو او نه اعتراض پرې کوو چې يو روايت تر بل ورته غوره او ارجح معلوم شوى او عمل پرې کوي، خو له هغو خلکو کرکه لرو چې له دغو فرعي مسايلو نه د اختلاف وسيله جوړوي او په ډېرو حساسو شېبو کي د اختلاف راولاړولو په موخه دا فرعي قضايا عنوانوي!! له دوى نه به هيڅکه وانه ورئ چې د عربو د اوسنيو فرعونانو او ابوجهلانو په ضد څه ووايي، د دغو هيوادو د حکامو فساد، ظلم، عياشي د پردیو په وړاندي ذلت او د خپلو ولسونو په وړاندي بې رحمي او

ظلم ته ګوته ونيسي، په عربو هېوادو کي د امريکايانو د نظامي اډو يادونه وکړي، پر افغانستان او عراق د صليبي ځواکونو يرغلونه وغندي، خو د امام ابو حنيفه په ضد به په ډېر جسارت او سپين سترګتوب سره بد ورد وايي او د احنافو مذهب به د حديث خلاف ګڼي، دا په داسي حال کي چې د قرآن يو آيت به سم نشي ژباړلی، د يوه حديث له سمي او دقيقي ترجمې نه به عاجز وي، د بخاري د رواياتو تر منځ توپيرونه او تعارضات به نشي درک کولی او د متعارضو رواياتو له منځ نه د يوه د انتخاب استعداد به نه لري، خو داسي به مغرور وي چې د امت فقهاءو او ائمه وو ته به په سپکه سترګه ګوري، د کوم جومات په کنج کي به ئې څو مظلوم طالب العلمان راغونډ کړي وي، د دوی په نامه به له خلکو پيسې راټولوي، همدا به ئې د معيشت د تأمين ذريعه وي، خو د همدغو مظلومانو له ايمان او عقل سره به لوبې کوي او د مذاهبو په ضد به ئې پاروي.

آيا له طاق رکعتونو وروسته لنډه ناسته ضروري ده؟

ځيني داسي ګمان کوي چې دوهم او څلورم رکعت ته له پاڅېدا د مخه او د مخکني رکعت له وروستۍ سجدې وروسته بايد لنډه ناسته وشي، دوی د دې ادعاء لپاره د بخاري په يوه داسي روايت استناد کوي چې د سند له مخې ډېر زيات غريب دئ، روايت داسي دئ:

عَنْ مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ اللَّيْثِيُّ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي، فَإِذَا كَانَ فِي وِتْرٍ مِنْ صَلَاتِهِ

لَمْ يَنْهَضْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِداً. (بخاری:۸۲۳)

له مالک بن حویرث ﷺ نه روایت دئ چي رسول الله ﷺ ئې پداسي حال کي په لمانځه لیدلی چي په طاق رکعت یعني اول او درېیم رکعت کي به تر هغه پوري له سجدې نه قیام ته نه لوړېدو چي ښه به نه وو ناست. یعني له کښېناستو وروسته به قیام ته پورته شو.

دا روایت د سند له مخي تر مطلق غریب اوښتی او په څلورو طبقو کي یو یو راوي لري، محققین غریب روایات د احکامو په اړه حجت نه ګڼي، مګر دا چي د تأیید لپاره ئې کوم شاهد وموندل شي، د متن له پلوه له هغو روایاتو سره تعارض لري چي وایي: له سجدې نه راپورته کېدا به په تکبیر سره وي، که په طاق رکعتونو کي له وروستۍ سجدې وروسته ناسته وشي نو له ناستي وروسته ولاړېدا بل تکبیر ایجابوي، دا ځکه چي د لمانځه هر حرکت له یوه رېغ او وینا سره توأم وي، دا حرکت به ولي په استثنائي توګه له کومي وینا او رېغ پرته ترسره کېږي؟!! ښایي مالک بن حویرث به د رسول الله ﷺ داسي ناسته په کوم استثنایي حالت کي لیدلې وي، لکه د بیماری یا د زنګنو د درد په حالت کي. نه له بل صحابي نه داسي روایت شته او نه رسول الله ﷺ د داسي کولو امر کړی.

که تاسو د تشهد لپاره د کښېناستلو اړوند روایت ته ځیر شئ درته جوته به شي چي کله کله راوي د بل چا له کوم حرکت نه ناسمه انتباه اخلي، هغه د بیماری او کوم مشکل په وجه استثنایي حرکت کړی وي او دې راوي داسي انتباه ترې اخیستې وي چي ګواکي دا ئې دائمي عادت دئ!! روایت داسي دئ:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ يَرَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَتَرَبَّعُ فِي الصَّلاَةِ إِذَا جَلَسَ، فَفَعَلْتُهُ وَأَنَا يَوْمَئِذٍ حَدِيثُ السِّنِّ، فَنَهَانِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَقَالَ إِنَّمَا سُنَّةُ

الصَّلاَةَ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتَثْنِىَ الْيُسْرَى. فَقُلْتُ إِنَّكَ تَفْعَلُ ذَلِكَ. فَقَالَ إِنَّ رِجْلَىَّ لاَ تَحْمِلاَنِى. (بخارى:٨٢٧)

د عبدالله بن عمر ﷺ له زوی عبدالله ﷺ نه روایت دئ چي وایي: عبدالله بن عمر ﷺ ئې لیدو چي په لمانځه کي د کښېناستلو په وخت به ئې پلتې وهله، ما هم دا کار وکړ، زه دا مهال کم عمره وم، نو زه ئې له دې کاره منعه کړم او وئې ویل: د لمانځه سنت دا دئ چي په ناستي کي خپله ښۍ پښه ودروې او کینه پښه دي تاو کړې (او ورباندي کښېنې)، ما ورته ویل: ته خو داسي کوې!! وئې ویل: زما پښې (کمزورې دي او) زما دروندوالی نه شي زغملی.

له دې روایت نه دوه خبري معلومېږي: ١- په تشهد کي د ناستي سنت دا دئ چي سړی ښۍ پښه ولاړه وساتي او کینه پښه څملوي او پرې کښېني، احنافو د نارینه وو لپاره دغه صورت ته ترجیح ورکړې، او د ښځینه وو لپاره هغه صورت ته چي پر کونډې کښېني او پښې ښي لوري ته کږې کړي. ٢- ښایي مالک بن حوریث ﷺ هم رسول الله ﷺ په داسي کوم استثنایي حالت کي لیدلی.

د عبدالله بن عمر ﷺ له وینا دوه خبري په ډېر وضاحت سره معلومېږي: ١- په دواړو جلسو کي به ناسته پر کینې پښې وي، که داسي نه وی نو هغه به ورته ویلي وو چي په یوې جلسې کي داسي او په بلي کي داسي کښېنه، ٢- ناسته به په کینې پښې وي ځکه هغه دا عذر وړاندي کړی چي زما پښه دا نشي تحمل کولی، که ناسته پر کونډې وی نو د دې خبري کولو ته ضرورت نه وو.

جمع صلاتين

يوه بله اختلافي موضوع دا ده چي آيا په سفر کي جمع صلاتين (دوه لمونځونه په يو وخت اداء کول) جائز دي؟ آيا په قرآن کي د دې د جواز لپاره کوم شاهد او دليل مومو؟ راشئ وګورو چي په قرآن کي او د رسول الله ﷺ په احاديثو کي په دې اړه څه لارښوونه شوې. قرآن فرمايي:

b« Ëæ¿Å Þ] íq÷Á9$ `Ï {rÇÇ¿? b« îy$Zã_ ØBøæ §Þù ÇJ ÖF$'Î ËØÑ #Œ]r

Ç¨È $Z÷B #x&ã Ø9{q¿. ûïíÏy»3Þ] {ÿæy. ûïÜ¨$ÞaZïÿ/

او کله چي په زمکه سفر کوئ، نو په دې کي پر تاسو کومه ګناه نشته چي لمونځ رالنډ کړئ، که دا وېره مو وه چي کافران به مو په فتنه کي واچوي، بې شکه چي کافران ستاسو څرګند دښمنان دي.

د دې مبارک آيت لارښووني دا دي: د سفر په حالت کي او هغه وخت چي له دښمن نه مو څه وېره وي، نو کولی شئ خپل لمونځ رالنډ کړئ، څلور رکعته مو دوه رکعته، رکوع او سجده مو مختصر او قرائت او تسبيحات مو رالنډ کړئ. په قصر کي نوري آسانتياوي هم شاملي دي چي يوه برخه ئې د البقرې د سورې په ۲۳۹ آيت کي توضيح شوې، آيت دا دئ:

د ټولو لمونځونو او د هغه غوره ئې ښه حفاظت کوئ او الله لره قانت (غاړه ایښودونکي او منقاد) ودرېږئ. خو که وېرېدلئ نو بیا یا پلي او یا سپاره، خو کله چې د امنیت احساس وکړئ نو الله همغسي یاد کړئ لکه چې تاسو ته ئې درښودلی، همغه څه چې نه ورباندي پوهېدئ.

دلته له (الصلوة الوسطی) نه مراد هغه لمونځ دئ چې په ټولو شرائطو برابر وي او په قنوت، خشوع او خضوع او د زړه او حواسو په حضور تر سره شي، داسي لمونځ د خطر او سفر په وخت کي نشي ترسره کېدی، د همدې لپاره الله تعالی وفرمایل چې د خطر په وخت کي کولی شئ چې په تلو تلو کي، که پلی وئ یا سپاره، لمونځ اداء کړئ، په اشاره، د اصل لمونځ نیمایي او د قبلې په لوري له مخ کولو پرته، له لنډ قرائت او مختصرو تسبیحاتو سره. خو د امن په وخت کي به همغسي لمونځ کوئ چې الله درښودلی. دا مطلب هم باید واضح کړو چې دلته (وسطی) په هغه معنی راغلی چې د همدې سورې په ۱۴۳ آیت کي راغلی: وَ كَذَلِک جَعَلْنَكُمْ أُمَّةً وَسطاً: لکه دلته چې له وسطی نه زماني او مکاني وسط مراد نه دئ همداراز له الصلوة الوسطی نه هغه لمونځ مراد نه دئ چې د وخت له پلوه د نورو لمونځونو په منځ کي وي، د آیت وروستۍ برخه په ډېر صراحت سره دا مطلب په ګوته کوي چې له الصلوة الوسطی نه غوره لمونځ مراد دئ، هغه چې د خطر او سفر په وخت کي ئې ترسره کول ګران

وي. له دې نه د مازديګر لمونځ اخيستل داسي توجيه ده چې له ټول آيت او مخصوصاً له وروستۍ برخې سره ئې هيڅ اړخ نه لګوي.

دلته څو پوښتنو ته بايد ځواب وومو:

په سفر کې د قصر حکم له دغه آيت څخه اخيستل شوی که بله مرجع لري؟

دلته قصر د سفر په وجه جائز شوی که د خوف او خطر په وجه؟

له قصر نه مراد يوازې د رکعتونو په شمېر کې قصر دئ که د لمانځه په هيئت او کيفيت کې هم او مخکې، وروسته کول ئې هم؟

دغو پوښتنو ته د ځواب موندلو په کار کې لاندې خبرې مرسته کوي:

له دې آيته وروسته چې کوم آيت راځي له هغه معلومېږي چې دلته د خوف او خطر په وجه د قصر اجازه ورکړی شوې.

له همدې وروستي آيته معلومېږي چې له قصر نه د لمانځه په کيفيت او هيئت کې قصر کول هم مراد دي، ځکه دلته په لمانځه کې له يوه ځايه بل ځای ته د خوځېدو ذکر او د هغه اجازه راغلې.

پېغمبر عليه السلام په سفر کې په لمونځونو کې قصر کړی، تل ئې څلور رکعته نيمايي کړي، په داسي حال کې هم چې د هيڅ خطر وېره نه وه.

د قصر په اړه له دې پرته بل آيت نه مومو.

له دغو خبرو په ډاګه معلومېږي چې د سفر قصر هم له دې آيته اخيستل شوی او د خوف قصر هم او په قصر کې هم د رکعتونو قصر شامل دئ او هم د هيئت او کيفيت قصر.

د احزابو په جنګ کې چې له سفر پرته د خوف او خطر حالت وو، د قصر دوه صورتونه ګورو: ۱- له جَمعې پرته يوازې يوازې لمونځ، ۲- او ځنډول ئې او قضائې

ئې اداء کول.

په مخکني آیت کي په دې اړه په ډېر صراحت سره ویل شوي وو چي د سفر او خوف په حالت کي قصر کولی شئ، خو دا نه وه واضح شوې چي په بې خوفه سفر کي به قصر کوئ که نه؟ خو د ۱۰۳ آیت له فحوی معلومېږي چي په سفر کي به هم قصر کوئ، دا ځکه چي د پوره لمانځه لپاره ئې د اطمئنان شرط وضع کړی، که یوازي د خوف منتفي کېدل مراد وی نو د (اطمئنان) پر ځای به ئې د (امن) لفظ راوړ، د خوف په مقابل کي د امن لفظ راځي، لکه د بقرې د سورې په ۱۹۶ آیت کي چي د خوف منتفي کېدو لپاره د امن لفظ راغلی. او ویل شوي: که په امن کي شوئ نو بیا تر حج مخکي د عمرې د اداء کولو حکم دا دئ. په سفر کي که هرځومره آرام او بې تکلیفه سفر وي خو انسان په کي لالهانده او پرېشانه وي او زړه ئې نامطمئن. آیت دا دئ:

[illegible]

[illegible]

النساء: ۱۰۳

خو کله چي لمونځ اداء کړئ، نو الله په ولاړه، ناسته او پر اړخ ملاسته کي یادوئ، بیا کله چي مطمئن شئ نو همغه لمونځ اداء کړئ، بې شکه چي دا لمونځ پر مؤمنانو له مهال وېش سره سم فرض شوی.

یعني د لمانځه لپاره اوقات ټاکل شوي، هر لمونځ په خپل خپل وخت اداء کول فرض دئ. مخکنی رخصت د یوه ضرورت له مخي موقت رخصت وو، په عادي حالاتو کي به هر لمونځ په خپل ټاکلي وخت ترسره کوئ. خو د سفر او خوف په حالت کي به دا له خپل ټاکلي وخت نه لمونځ مخکي یا وروسته کول څنګه وي؟ په

دې اړه دوه رأيي دي: د ماسپښين او مازديګر لمونځونه، يو ځای او په يوه وخت کي، يو په بل پسي، په يوه آذان او دوه اقامته اداء کول او د ماښام او ماخستن لمونځونه همداسي، لکه څنګه چي د حج په دوران کي، په عرفات کي د ماسپښين او مازديګر لمونځونه يو ځای او په مزدلفه کي د ماښام او ماخستن لمونځونه يو ځای اداء کېږي، دوهمه رأيه دا ده چي له حج پرته په نورو سفرونو کي د دوو لمونځونو يو ځای کول بايد داسي وي چي يو په خپل آخري وخت کي او بل په خپل لومړني وخت کي همداسي يو ځای اداء شي، دې ته صوري او شکلي جمع صلاتين وايي، دا د احنافو رأيه ده، له احنافو پرته نور ټول مخکنی صورت غوره ګڼي او له دې لحاظه د حج او نورو سفرونو ترمنځ په توپير باور نلري، د دې لپاره څو دلائل وړاندي کوي: ۱- د لمونځونو صوري جمع تر دې ډېر ګران کار دئ چي هر لمونځ په خپل خپل وخت او بېل بېل اداء شي، دوه لمونځونه په دې توګه يوه وخت ته رابرابرول او هغه هم په سفر کي ګران کار دئ، قصر او جمع صلاتين خو د تخفيف لپاره دي، د هر لمانځه لپاره پراخ وخت ټاکل شوی، صوري جمع دا پراخوالی او سهولت له منځه وړي او په يوه محدود وخت کي ئې راخلاصه کوي. ۲- په سفر کي لمونځ رامخکي کول يا وروسته کول داسي دئ لکه چي د مسافر او مريض لپاره دا رخصت ورکړی شوی چي روژه بل وخت او د کال نورو ورځو ته وځنډوي، روژه د لمانځه په څېر ثابت وخت لري خو د مسافر او مريض لپاره ئې دا سهولت ورکړی. ۳- د حج په موسم کي دوه جمع صلاتين لرو، يو ئې په عرفات کي د ماسپښين او مازديګر لمونځ د ماسپښين په لومړي وخت کي او بل ئې په مزدلفه کي د ماښام او ماخستن لمونځ د ماخستن په وخت کي، که د حج په حالت کي او د عرفات او مزدلفې په مقام کي جائز وي نو په نورو وختونو کي خو په اولی درجه جائز دئ.

احناف هم جمع صلاتين جائز ګڼي خو داسي چي مخکنی لمونځ به په خپل آخري وخت کي او ورپسې لمونځ به په لومړي وخت کي يو په بل پسي اداء کېږي، دې ته جمع صوري وايي، نور مذاهب جمع حقيقي جائز ګڼي.

په داسي حال کي چي د لمانځه د توقيت په اړه دا آيت ډېره واضح لارښوونه کوي او په داسي حال کي چي د پېغمبر عليه السلام سنت زمونږ مخي ته پروت دئ، هغه مبارک نږدې اتلس زره لمونځونه په مدينه منوره کي کړي، د مدينې په سلګونو او په زرګونو اوسېدونکو پنځه وخته آذان اورېدلی، د پېغمبر عليه السلام په امامت کي ئې د جماعت لمونځ ليدلی، د آذان او اقامت الفاظ ئې اورېدلي، د ده او اصحابو د لمانځه کيفيت ئې ليدلی او دا ټول د مدينې مسلمانانو يو په بل پسي له يوه نه بل نسل ته انتقال کړي، خو سره له دې ګورو چي ځيني ټول لمونځونه په يوه وخت کي کول هم جائز ګڼي، له سفر او خطر پرته په عادي حالت کي د ورځې پنځه لمونځونه په درې وختونو کي ترسره کول هم جائز ګڼي، ځان ته د آذان خاص الفاظ او د لمانځه خاص ترتيب او ترکيب لري او د خپل مسلک په اړه هومره تعصب لري چي په بل کيفيت او هيئت کي لمونځ ورته لمونځ نه ښکاري، د بل مسلک په امام پسي لمونځ کول جائز نه ګڼي، د هغه په آذان روژه نه ماتوي او حتی هغه مسلمان نه ګڼي. ای کاش ټول امت لږ تر لږه په دغسي واضح مسايلو کي له اختلافه لري پاته شوی وی، د قرآن صريح نص، د پېغمبر واضح سنت او د مدينې د مسلمانانو د لمانځه هيئت او کيفيت ئې د ملاک په توګه منلی وی. متأسفانه دا اختلاف هم له متعارضو رواياتو رولاړ شوی.

د جمع صلاتين په اړه د بخاري روايت دا دئ:

عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشِّعْبِ

نَزَلَ فَبَالَ، ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ. فَقُلْتُ الصَّلاَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. فَقَالَ " الصَّلاَةُ أَمَامَكَ ". فَرَكِبَ، فَلَمَّا جَاءَ الْمُزْدَلِفَةَ نَزَلَ فَتَوَضَّأَ، فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الصَّلاَةُ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، ثُمَّ أَنَاخَ كُلُّ إِنْسَانٍ بَعِيرَهُ فِي مَنْزِلِهِ، ثُمَّ أُقِيمَتِ الْعِشَاءُ فَصَلَّى وَلَمْ يُصَلِّ بَيْنَهُمَا. (بخارى:۱۳۹)

له اسامه بن زيد ﷺ نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ له عرفاته راوګرځېد، کله چي يوې درې ته ورسېد، کوز شو او د اودس ماتي لپاره صحرا ته تېر شو، بيا ئې لاسونه ومينځل خو اودس ئې بشپړ نه کړ، ما وويل: يا رسول الله! د لمانځه وخت دئ! وئې فرمايل: (لمونځ دي وړاندي دئ)، بيا سپور شو او کله چي مزدلفې ته ورسېد، کوز شو، اودس ئې وکړ، خو اودس ئې بشپړ کړ، بيا د لمانځه لپاره اقامت وويل شو او د مابنام لمونځ ئې وکړ، بيا هر چا خپل اوښ په خپل خپل ځای کي چو کړ، ورپسې د ماخستن د لمانځه اقامت وويل شو او لمونځ ئې وکړ، د دواړو ترمنځ ئې بل لمونځ ونکړ.

دا روايت په بخاري کي څلور ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۱۸۱، ۱۶۶۷، ۱۶۶۹، ۱۶۷۲له دغو توپيرونو سره: په يوه کي دَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مِنْ عَرَفَةَ په بل کي لَمَّا أَفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ، په يوه کي حَتَّى إِذَا كَانَ بِالشِّعْبِ نَزَلَ او په بل کي عَدَلَ إِلَى الشِّعْبِ، او په بل کي حَيْثُ أَفَاضَ مِنْ عَرَفَةَ مَالَ إِلَى الشِّعْبِ، او په بل کي فَلَمَّا بَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الشِّعْبَ الأَيْسَرَ الَّذِي دُونَ الْمُزْدَلِفَةِ أَنَاخَ، په يوه کي فَبَالَ او په بل کي فَقَضَى حَاجَتَهُ، په يوه کي ثُمَّ تَوَضَّأَ وَلَمْ يُسْبِغِ الْوُضُوءَ، په بل کي فَتَوَضَّأَ وُضُوءًا خَفِيفًا، په بل کي فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ الْوَضُوءَ او په بل کي فَجَعَلْتُ أَصُبُّ عَلَيْهِ وَيَتَوَضَّأُ، په يوه کي فَقُلْتُ الصَّلاَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ او په بل کي يَا رَسُولَ اللَّهِ أَتُصَلِّى په يوه کي الصَّلاَةُ أَمَامَكَ او په بل کي الْمُصَلَّى أَمَامَكَ راغلي.

له دې توپيرونو سره سره د رواياتو مطلب او مفهوم سره ورته دئ، مطلب ئې دا دئ چې: رسول الله ﷺ له عرفات نه د راګرځېدو پر مهال؛ په يوې درې کې له سورلۍ کوز شوی، اودس ماتي ته تېر شوی، لاسونه ئې مينځلي، بشپړ اودس ئې نه دئ کړی، د مابنام د لمانځه وخت وو، خو دلته ئې لمونځ نه دئ کړی، مزدلفې ته د ماخستن مهال رسېدلی، هلته ئې لومړی د مابنام لمونځ په بېل اقامت سره کړی او بيا ئې لږ دمه کړې او بيا ئې د ماخستن لمونځ په بېل اقامت کړی، د دې دواړو لمونځونو تر منځ ئې بل لمونځ نه دئ کړی.

دې ته مو بايد پام وي چې رسول الله ﷺ د ماسپښين او مازديګر لمونځ په عرفات کې په ګډه او د ماسپښين پر مهال يو په بل پسې په دوه اقامتونو کړی او د مابنام او ماخستن لمونځ ئې همداسي خو د ماخستن په وخت په مزدلفه کې کړې، لومړني ډول جمع صلاتين ته جمع تقديم او دوهم ډول ته ئې جمع تأخير ويل کېږي، له دې نه معلومېږي چې دا دواړه ډوله جمع په هر سفر کې جائز دي، د دې لپاره نه کوم نقلي دليل موندلی شو او نه عقلي دليل چې په حج کې دي جائز وي او په نورو سفرونو کې ناجائز، زمورِ ځينو درنو فقهاوو چې ويلي په نورو سفرونو کې داسي جمع صلاتين جائز دئ چې يو ئې د خپل وخت په آخري برخي او بل ئې په لومړۍ برخي کې ترسره شي، په دې کې د رخصت او سهولت مصلحت فوت کېږي، دا تر دې هم ډېر ګران دئ چې هر هر لمونځ په خپل خپل وخت کې وشي، ځکه په خپل وخت لمونځ کولو کې ډېر پراخوالی شته، د هر لمانځه لپاره تر يوه ساعت زيات وخت لري، خو په داسي جمعي کې يوازي څو دقيقې فرصت لري. د قرآن هغه مبارک آيت چې وايي: (... إِنَّ الصلَوةَ كانَت عَلى الْمُؤْمِنِينَ كِتَباً مَّوْقُوتاً * النساء: ۱۰۳)، بې شکه چې دا لمونځ پر مؤمنانو له مهال وېش سره سم فرض شوی. که په

دې کي د هيڅ استثناء مجال نه وی نو بيا خو به په عرفات او مزدلفه کي هم دوه دوه لمونځونه يو په بل پسي په دوو وختونو کي نه وو جائز، په سفر کي د قرآن د صريح آيت له مخي قصر جائز دئ، په قصر کي دا هم شامل دي چي لمونځ مخکي يا وروسته کړئ، دا ځکه چي ورپسې ويل شوي چې د قصر د حالت له ختمېدو وروسته او کله چي مطمئن شوئ نو بيا مکمل لمونځ په خپل خپل وخت کي اداء کړئ. له دې نه په څرګنده معلومېږي چي د جمع صلاتين رخصت (د دوو لمونځونو په يوه وخت اداء کولو جواز) هم له دې آيت نه اخيستل شوی.

په سفر کي لمونځ رامخکي کول يا وروسته کول داسي دئ لکه چي د مسافر او مريض لپاره دا رخصت ورکړی شوی چې روژه بل وخت او د کال نورو ورځو ته وځنډوي، روژه د لمانځه په څېر ثابت وخت لري خو د مسافر او مريض لپاره ئې دا سهولت ورکړی.

دلته يوه بل ټکي ته هم توجه په کار ده او هغه دا چي امام بخاري رحمه الله دا روايت د اودس د تخفيف او بشپړوالي تر عنوان لاندي راوړی، د لاري په اوږدو کي وضوء ئې د خفيف وضوء په معنی اخيستی، خو دا په دې معنی نه دئ چي رسول الله ﷺ هلته يو ډول اودس کړی او په مزدلفه کي بل ډول، بلکي هلته ئې يوازي لاسونه مينځلي، ځکه د راوي له وينا معلومېږي چي هلته ئې د لمانځه اړوند وضوء (اودس) نه دئ کړی، که داسي وی نو هغه به دا نه ورته ويل چي د لمانځه وخت دئ، يعني تا خو بشپړ اودس ونه کړ حال دا چي د لمانځه وخت دئ!!

جومات ته د ښځو تگ

په دې اړه ټول مسلمانان متفق دي چې د رسول الله ﷺ په زماني کې او د هغه تر رحلت پورې ښځې جومات ته تلې او د جَماعت په لمونځونو کې ځې له نارینه وو سره یو ځای برخه اخیسته، داسې چې مخکې به نارینه، ورپسې ماشومان او د صفوفو په وروستۍ برخې کې به ښځې ودرېدېدې، د اختر په لمونځونو کې به ځې هم برخه اخیسته، او کله کله به رسول الله ﷺ د دوی لپاره بېله غونډه جوړوله او دوی ته به ځې ځانګړې موعظه اوروله. نه یوازې دا چې مسجد ته تلې او د جماعت په لمونځونو کې به ځې شرکت کولو بلکې ګڼ شمېر مېرمنو د امهات المؤمنین په شمول په غزواتو کې هم شرکت کړی. په دې اړه روایات دومره زیات او دومره صریح دي چې هیڅوک ترې انکار نشي کولی. راشئ وګورو چې قرآن په دې اړه څه حکم کړی، آیا په قرآن کې داسې لارښوونې مومو چې جومات ته د ښځو د تلو جواز ترې استنباط شي؟ رسول الله ﷺ په دې اړه څه لارښوونې کړې؟

که قرآن ته ځېر شو نو په دې خبرې پوهېدا به راته ګرانه نه وي چې قرآن مؤمنانو ته په جماعت د لمونځ کولو سپارښتنه کوي.

وَ أَقِيمُوا الصلَوةَ وَ ءَاتُوا الزَّكَوةَ وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ * البقره: ۴۳

او لمونځ قائم کړئ او زکات ورکړئ او له رکوع کوونکو سره رکوع وکړئ.

په دې مبارک آیت کې د بې لارو او منحرفو دین پلورو یهودي علماوو څو نورې

ځانګړتياوي بيانېږي: له الله سره ئې تعلق ضعيف او کمزوری وو، لمونځ ئې يا پرېښی او يا له حقيقي روح نه عاري او په شکلياتو لګيا ول، د دې پر ځای چې زکات ورکړي د زکات ترلاسه کول ئې عادت شوی وو، له عام ولس سره ئې هم اړيکي سستي شوې وې، له نورو سره ئې يو ځای عبادت هم پرېښی وو، د همدې لپاره دوی ته د دغو څو خبرو امر شوی: لمونځ وکړئ، زکات ورکړئ او له نورو رکوع کوونکو سره يو ځای رکوع وکړئ، ستاسو د ټولو انحرافاتو علاج په همدې کي دئ. دا آيت ښيي چې له نورو لمونځ کونکو سره يو ځای لمونځ کول يوه الهي وجيبه ده.

قرآن د جنګ ميدان ته څېرمه او د خطر په حالت کي هم د جماعت سپارښتنه کوي او فرمايي:

وَ إِذَا كُنت فِيهِمْ فَأَقَمْت لَهُمُ الصلَوةَ فَلْتَقُمْ طائفَةٌ مّنهُم مَّعَك وَ لْيَأْخُذُوا أَسلِحَتَهُمْ فَإِذَا سجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائكمْ وَ لْتَأْت طائفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصلُّوا فَلْيُصلُّوا مَعَك وَ لْيَأْخُذُوا حذْرَهُمْ وَ أَسلِحَتَهُمْ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسلِحَتِكُمْ وَ أَمْتِعَتِكمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُم مَّيْلَةً وَاحِدَةً وَ لا جُنَاحَ عَلَيْكمْ إِن كانَ بِكُمْ أَذًى مّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضى أَن تَضعُوا أَسلِحَتَكُمْ وَ خُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَفِرِينَ عَذَاباً مُّهِيناً * النساء: ۱۰۲

او که ته (اې پيغمبره!) له دوی سره وې او په لمانځه ورته ودرېدې، نو د دوی يوه ډله دي له تا سره ودرېږي او خپلې وسلې دي ورسره واخلي، نو کله چې ئې سجده وکړه بيا دي له تاسو نه تر شا شي او هغه بله ډله چې لا ئې لمونځ نه دئ کړی هغه دي راشي او له تا سره دي لمونځ وکړي او خپل احتياطي تدابير دي ونيسي او اسلحه دي ورسره واخلي، کافران دا خوښوي چې تاسو له خپلو وسلو او مال متاع غافل شئ نو په يوواري درباندي رامات شي، خو که له بارانه ځوريدئ يا بيمار وئ نو څه ګناه درباندي نشته چې خپله وسله کېږدئ، خو احتياطي تدابير مو ونيسئ،

بې شکه چې الله د کافرانو لپاره سپکوونکی عذاب تیار کړی.

په دې آیت کې د صلوة خوف په اړه لاندې لارښوونې شوې.

- د لمانځه لپاره به خلک په دوو ډلو وېشل کېږي، یوه به په امام پسې اقتداء کوي او بله به پیره کوي.
- لومړۍ ډله به یو رکعت لمونځ وکړي او له سجدې وروسته به د پیرې لپاره تر شا شي. د لمانځه په وخت کې به خپله وسله له ځان سره لري.
- دوهمه ډله به راشي، اقتداء به وکړي او خپل لمونځ به پوره کړي. دوی ته ویل شوي چې هم به وسله له ځان سره لري او هم به احتیاطي تدابیر مراعاتوي، دا ځکه چې د پیرې کار بل ته حواله کول د احتیاط تقاضاء کوي، هلته باید لمانځه ته راشي چې نورو د پیرې کار پیل کړی وي.
- لومړۍ ډله به هغه وخت خپل پاته لمونځ تکمیل کړي چې دوهمه ډله له لمانځه فارغه شي او د دوی ځای ونیسي.
- لمونځ هم په دوو برخو وېشل شوی او یوازې یو رکعت ئې یوه برخه ګڼل شوې، له دې معلومېږي چې د سفر او خطر په وخت کې د قصر لمونځ څلور رکعته نه دئ، یا دوه رکعته دئ یا درې. پېغمبر علیه السلام هم په سفر کې یوازې د مابنام لمونځ درې رکعته او د نورو وختونو دوه دوه رکعته لمونځ کړی.

دلته د خوف متوسط او منځنی حالت بیان شوی، په کم خطر کې یو ځای جماعت کېدی شي او په زیات خطر کې جماعت پرېښودی شي، یوازې یوازې او حتی د قضاء کولو او وروسته اداء کولو اجازت شوی.

په دې حالت کې یوازې په هغه صورت کې له ځانه د وسلې لرې کولو اجازه شوې چې یا له ورښت نه په تکلیف وئ او یا دومره بیمار وئ چې د وسلې له حمل نه

عاجز وئ.

په جمع د لمانځه دا سپارښتنه عامه ده، ټولو مؤمنانو ته راجع ده، يوازي د نارينه وو لپاره نه ده، د قرآن بل آيت په دې ګواهي ورکوي چې ښځې هم په دې سپارښتنې کې شاملې دي، ځکه قرآن د مريم عليها السلام په اړه فرمايي:

يَمَرْيَمُ اقْنُتِى لِرَبِّكِ وَ اسجُدِى وَ ارْكَعِى مَعَ الرَّكِعِينَ* آل عمران: ٤٣

اې مريمې! خپل رب لره تسليم اوسه، سجده کوه او له رکوع کوونکو سره يو ځای رکوع کوه.

د مريمي عليها السلام يادونه د دې لپاره راغلې چې وښيي يوه مؤمنه مېرمن بايد څنګه وي، مريم عليها السلام ته د عالم پر ټولو ښځو فضيلت ورکړی شوی، قرآن هغه د مؤمنو مېرمنو لپاره د غوره مثال او بېلګې په توګه معرفي کوي او فرمايي:

وَ ضرَبَ اللَّهُ مَثَلاً لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا امْرَأَت فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَت رَبِ ابْنِ لى عِندَكَ بَيْتاً فى الْجَنَّةِ وَ نجّنى مِن فِرْعَوْنَ وَ عَمَلِهِ وَ نجّنى مِنَ الْقَوْمِ الظلمِينَ * وَ مَرْيَمَ ابْنَت عِمْرَانَ الَّتى أَحْصنَت فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَ صدَّقَت بِكلِمَتِ رَبهَا وَ كُتُبِهِ وَ كانَت مِنَ الْقَنِتِينَ * التحريم: ١١-١٢

او الله د مؤمنانو لپاره د فرعون د مېرمني مثال بيانوي چې وئې ويل: اې زما ربه! ما ته په خپلې خوا کې په جنت کې يو هستوګنځی جوړ کړه او له فرعون او د ده له عمله مې وژغوره او له دغو ظالمانو مې وژغوره. او د عمران لور مريمي (مثال) چې د خپل فرج ساتنه ئې وکړه، نو مورږ له خپلې روح نه څه په کې پو کړل، د خپل رب ويناوي ئې رښتيني وګڼلې او د الله کتابونه ئې هم، او له غاړه اېښودونکو څخه وه.

د مریم علیها السلام روزنه په مدرسه او جومات کي شوې او هغه ستر شخصیت ترې جوړ شوی چې د انساني تاریخ له پیل تر پای پوري هیڅ ښځه د هغې مقام ته نشي رسېدی، دې ته له نورو لمونځ کوونکو سره د لمونځ کولو سپارښتنه نه ځانګړې او خصوصي سپارښتنه ده او نه منسوخ شوی سپارښتنه. البته ښځو ته دا لارښوونه د نارینه وو له اړوند سپارښتني نه یوازي دومره توپیر لري چې نارینه جومات ته پر تلو مکلف شوی او ښځو ته دا رخصت ورکړی شوی چې کولی شي جومات ته ولاړي نشي او په خپل کور کي لمونځ وکړي، خو که ئې وغوښتل جومات ته ولاړه شي هیڅوک ئې د مخنیوي حق نه لري. دا د رسول الله ﷺ داسي مکرره سپارښتنه ده چې د حجة الوداع په تاریخي او مهمي خطبې کي ئې هم د نورو سترو سترو او مهمو امورو تر څنګ یو ځل بیا تکرار کړه.

راشئ هغه روایات هم له نظره تېر کړو چې په دې اړه راغلي.

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ. قَالَتِ النِّسَاءُ لِلنَّبِيِّ ﷺ غَلَبَنَا عَلَيْكَ الرِّجَالُ، فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِكَ. فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ، فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ، فَكَانَ فِيمَا قَالَ لَهُنَّ " مَا مِنْكُنَّ امْرَأَةٌ تُقَدِّمُ ثَلاَثَةً مِنْ وَلَدِهَا إِلاَّ كَانَ لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ ". فَقَالَتِ امْرَأَةٌ وَاثْنَيْنِ فَقَالَ " وَاثْنَيْنِ ". (بخاري:١٠٢)

له ابو سعید خدري رضي الله عنه نه روایت دئ چې وایي: ښځو؛ رسول الله ﷺ ته وویل: ستا په اړه نارینه پر موږ برلاسي شوي (ستا د ویناوو په اورېدو کي دوی پر موږ وړاندي دي)، نو له خپل لوري موږ ته یوه ورځ ځانګړې کړه، نو د دوی لپاره ئې د ملاقات یوه ورځ وټاکله، (په هغه ورځ ئې) دوی ته وعظ وکړ او په خاصو امورو ئې وګمارلې، د هغو خبرو په ضمن کي چې دوی ته ئې وکړې دا هم وه چې: (له تاسي نه چې د هري ښځې درې اولادونه ترې ومري، دا به له اور نه ورته پرده شي.)

يوې ښځې وويل: که د چا دوه اولادونه تري ومري؟ وئې فرمايل: که دوه ئې ومري هم.

دا روايت په بخاري کي دوه ځلي نور هم په دغو شمېرو راغلی: ۱۲۴۹، ۷۳۱۰ له دغو توپيرونو سره: په يوه کي غَلَبَنَا عَلَيْکَ الرِّجَالُ او په بل کي ذَهَبَ الرِّجَالُ بِحَدِيثِکَ، په يوه کي فَاجْعَلْ لَنَا يَوْمًا مِنْ نَفْسِکَ، په بل کي فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِکَ، يَوْمًا نَأْتِيکَ فِيهِ تُعَلِّمُنَا مِمَّا عَلَّمَکَ اللَّهُ، په يوه کي فَوَعَدَهُنَّ يَوْمًا لَقِيَهُنَّ فِيهِ او په بل کي فَاجْتَمَعْنَ، په يوه کي فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ او په بل کي فَعَلَّمَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَهُ اللَّهُ ثُمَّ قَالَ، په يوه کي تُقَدِّمُ ثَلَاثَةً مِنْ وَلَدِهَا او په بل کي تُقَدِّمُ بَيْنَ يَدَيْهَا مِنْ وَلَدِهَا ثَلَاثَةً او، په يوه کي دا الفاظ هم شته فَأَعَادَتْهَا مَرَّتَيْنِ ثُمَّ قَالَ " وَاثْنَيْنِ وَاثْنَيْنِ وَاثْنَيْنِ " خو، په بل کي نشته. په دغو کي ۷۳۱۰ روايت تر نورو جامع دئ.

د ابوهريره رضي الله عنه په يوه روايت کي راغلی چې: (هغه مړه شوي اولادونه ئې لابالغ شوي نه وي).

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ ﷺ كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ إِذَا تَبَرَّزْنَ إِلَى الْمَنَاصِعِ- وَهُوَ صَعِيدٌ أَفْيَحُ- فَكَانَ عُمَرُ يَقُولُ لِلنَّبِيِّ ﷺ احْجُبْ نِسَاءَكَ. فَلَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَفْعَلُ، فَخَرَجَتْ سَوْدَةُ بِنْتُ زَمْعَةَ زَوْجُ النَّبِيِّ ﷺ لَيْلَةً مِنَ اللَّيَالِي عِشَاءً، وَكَانَتِ امْرَأَةً طَوِيلَةً، فَنَادَاهَا عُمَرُ أَلاَ قَدْ عَرَفْنَاكِ يَا سَوْدَةُ. حِرْصًا عَلَى أَنْ يَنْزِلَ الْحِجَابُ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ. (بخاري:١٤٦)

له عائشې رضي الله عنها نه روايت دئ چې د رسول الله ﷺ مېرمني رضي الله عنهن به د شپې له مخې د ضرورت رفع کولو لپاره بيدياوو ته چې پراخ او ارت ميدان وو وتلې، عمر رضي الله عنه به رسول الله ﷺ ته ويل: مېرمني دي په حجاب وګماره، خو رسول الله ﷺ داسي نه کول، يوه شپه ماخستن د رسول الله ﷺ مېرمن سودة

بنت زمعه ﷺ چي يوه دنګه او لوړه مېرمن وه بهر ووتله، عمر ﷺ پرې غږ کړ چي اې سوده! ومي پېژندلې، دا د هغي تلوسې له امله چي د حجاب د حکم نازلېدو په اړه ئې درلودو، نو الله تعالى د حجاب آيت نازل کړ.

دا روايت هم په بخاري کي په تکرار سره په دغو شمېرو۱۴۷، ۴۷۹۵، ۵۲۳۷، ۶۲۴۰ او له دغو توپيرونو سره راغلى: په يوه کي فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ الْحِجَابِ او په بل کي بَعْدَ مَا ضُرِبَ الْحِجَابُ، په يوه کي كُنَّ يَخْرُجْنَ بِاللَّيْلِ او په بل کي قَدْ أُذِنَ أَنْ تَخْرُجْنَ فِي حَاجَتِكُنَّ، او په بل کي قَدْ أَذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَوَائِجِكُنَّ "راغلي.

لکه چي ګورئ په دې روايتو کي شديد تعارض دئ: يو وايي چي دا پېښه د حجاب د حکم له نازلېدو مخکي رامنځته شوې او د همدې لپاره د حجاب آيت نازل شو او بل ئې وايي چي د حجاب آيت لا د مخه نازل شوى وو او سوده ﷺ په حجاب کي د وتلو په سبب پېژندل شوې وه، يو وايي چي د حجاب آيت دغه مهال نازل شو او بل وايي چي دغه مهال رسول الله ﷺ ته وحي وشوه او مېرمنو ته ئې د حاجت لپاره بهر ته د وتلو اجازه ورکړى شوه!!

امام بخاري رحمه الله له دغو متعارضو او متناقضو روايتو نه د يوه د انتخاب په اړه هيڅ نه دي ويلي، خو که د قرآن په رڼا کي ئې وڅېړو نو په بشپړ يقين سره ويلى شو چي د حجاب اړوند آيت قطعاً په دې ارتباط نه دئ نازل شوى، قرآن په ډېر صراحت سره وايي چي د جلباب (پرونې) حکم په دې خاطر نازل شو چي منافقينو، مرجفينو او مفسدينو به هغه مېرمني ځورولې چي د لمانځه يا بل دې ته ورته ضروري کار لپاره به بهر ته وتلې، دوى ته ويل شوي چي پرونى پر ځان واچوي تر څو وپېژندل شي چي دا پاک لمني او پرهيزګاري مېرمني دي او لوچکان ئې ونه ځوروي.

حجاب د شپې لپاره نه دئ، بلکي د ورځې لپاره دئ، د شپې له لوري او هغه هم ماخستن مهال نه څوک بې حجابه پېژندل کېږي او نه له حجاب سره، یوازي د قد او وني د لوړوالي له مخي د یو چا په اړه ګمان کېدی شي، د عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ له شأن نه ډېره لري ده چې د شپې له لوري او هغه هم په دغه حالت کي د پیغمبر علیه السلام پر مېرمني غږ وکړي.

دې ته مو هم باید پام وي چې په کلیوال ژوند کي او هغه مهال چې د کورونو منځ کي بیت الخلاوي نه وې نو د سړو لپاره به بهل لوری او د ښځو لپاره بهل لوری غوره کېدو، نه به نارینه د ښځو لوري ته وتل او نه به ښځې د نارینه وو لوري ته، او معمولاً به ښځې په ګډه سره وتلې.

څه چې ویل ئې ممکن دي یوازي دا دي چې ښایي عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ غوښتل چې د پیغمبر علیه السلام مېرمني هیڅکله له کوره بهر ونه وځي، خو الله تعالی هغوی ته له جلباب سره د وتلو اجازه ورکړه، ځکه نو په روایت کي ویل شوي چې الله تعالی دوی ته د ضرورت لپاره د وتلو اجازه ورکړه، په قرآن کي هم یوازي دغه د وتلو د اجازې آیت مومو، د نه وتلو حکم او آیت نشته، نه صراحتاً او نه اشارتاً، هغه آیت چې د رسول الله ﷺ مېرمنو ته وایي: (و قرن فِي بيوتكن و لا تبرجن تبرج الجاهلية الاولى: او په خپلو کورونو کي تم شئ او د مخکني جاهلیت په څېر ځان له سینګار سره مه څرګندوئ). د دې آیت معنی هیڅکله دا نه ده چې له کوره هیڅ مه وځئ، که داسي وی نو امهات المؤمنین به جومات ته نه تللې، جهاد ته به نه وتلې، حج ته به نه تللې، د پیغمبر علیه السلام د موعظو اورېدو ته به نه ورتلې.

په دغو متعارضو روایاتو کي دا روایت غوره او ارجح برېښي:

عَنْ عَائِشَةَ- رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا- قَالَتْ خَرَجَتْ سَوْدَةُ بَعْدَ مَا ضُرِبَ الْحِجَابُ لِحَاجَتِهَا، وَكَانَتِ

امْرَأَةً جَسِيمَةً لاَ تَخْفَى عَلَى مَنْ يَعْرِفُهَا، فَرَآهَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ يَا سَوْدَةُ أَمَا وَاللَّهِ مَا تَخْفَيْنَ عَلَيْنَا، فَانْظُرِى كَيْفَ تَخْرُجِينَ، قَالَتْ فَانْكَفَأَتْ رَاجِعَةً، وَرَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي بَيْتِي، وَإِنَّهُ لَيَتَعَشَّى. وَفِي يَدِهِ عَرْقٌ فَدَخَلَتْ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي خَرَجْتُ لِبَعْضِ حَاجَتِى فَقَالَ لِي عُمَرُ كَذَا وَكَذَا. قَالَتْ فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ ثُمَّ رُفِعَ عَنْهُ وَإِنَّ الْعَرْقَ فِي يَدِهِ مَا وَضَعَهُ فَقَالَ " إِنَّهُ قَدْ أُذِنَ لَكُنَّ أَنْ تَخْرُجْنَ لِحَاجَتِكُنَّ ". بخاري: ٤٧٩٥

له عائشې رضي الله عنها روايت دئ چې د حجاب له لازمېدو وروسته، سوده رضي الله عنها (په حجاب کې) د کوم ضرورت لپاره بهر ووتله، هغه دنګه مېرمن وه، چا چې پېژندله نو پرې پته نه پاته کېده، عمر رضي الله عنه وليده او ورته وئې ويل: اې سوده! والله چې پر موږ پته نه پاته کېږي، وګوره څنګه وځې! وايي: هغه بېرته راستنه شوه، په داسي حال کې چې رسول الله ﷺ زما په کور کې وو او ماښامنی ئې خوړلو او په لاس کې ئې غوښين هډوکی وو، هغه راغله او وئې ويل: يا رسول الله! زه د ځينو اړتياوو لپاره بهر ووتلم او (عمر رضي الله عنه) دا دا راته وويل، (عائشه رضي الله عنها) وايي: الله تعالى هغه ته وحي وکړه، بيا په داسي حال کې ترې لوړه شوه چې هغه غوښين هډوکی ئې لا په لاس کې وو او وئې فرمايل: يقيناً چې تاسو ته د خپلو حاجتونو او اړتياوو لپاره د وتلو اجازه درکړی شوې.

د دې روايت له مخې دوه خبرې کولی شو: لومړی دا چې مخکنی روايت ناقص دئ، د پېښې په اړه ئې وينا دقيقه نه ده او دوهم دا چې د توجيه وړ نه برېښي چې عمر رضي الله عنه به د رسول الله ﷺ د دې وينا له اورېدو وروسته هم په خپلې رأيې ټينګار کړی وي!! او ښځې به ئې جومات ته له تلو منعه کړې وي.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَيُّوبَ قَالَ سَمِعْتُ عَطَاءً قَالَ سَمِعْتُ

ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ أَشْهَدُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ- أَوْ قَالَ عَطَاءٌ أَشْهَدُ عَلَى ابْنِ عَبَّاسٍ- أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ خَرَجَ وَمَعَهُ بِلاَلٌ، فَظَنَّ أَنَّهُ لَمْ يُسْمِعِ النِّسَاءَ فَوَعَظَهُنَّ، وَأَمَرَهُنَّ بِالصَّدَقَةِ، فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تُلْقِي الْقُرْطَ وَالْخَاتَمَ، وَبِلاَلٌ يَأْخُذُ فِي طَرَفِ ثَوْبِهِ. (بخاري: ۹۸)

له ابن عباس رضي الله عنهما نه روايت دئ چي: يو ځل رسول الله ﷺ په داسي حال کي (د نارينه وو له ليکو يا منځ نه) ووت چي بلال رضي الله عنه هم ورسره وو (ښځو ته ورغی) ګمان ئې وکړ چي ښځو د ده وعظ او نصيحت نه دئ اورېدلی، نو هغوی ته ئې وعظ وکړ، د صدقې ورکولو امر ئې ورته وکړ، نو ښځو خپلي لښتی او ګوتې د صدقې په توګه اچولې او بلال رضي الله عنه په خپلي لمن کي راټولولې.

دا روايت په تکرار سره په دغو شمېرو۹۶۲، ۹۶۴، ۹۷۵، ۹۷۷، ۹۷۹، ۹۸۹، ۱۴۳۱، ۱۴۴۹، ۴۸۹۵، ۵۲۴۹، ۵۸۸۰، ۵۸۸۱، ۵۸۸۳، ۷۳۲۵ او له دغو توپيرونو سره راغلی: په پورتني کي دا نه دي ويل شوي چي ښځو ته له وعظ نه مخکي لمونځ شوی، بيا خطبه ورکړی شوې، خو په ځينو نورو کي دا مطلب ويل شوی، په دې کي دا هم نه دي ويل شوي چي د بلال په څادر يا لمن کي به ئې خپلي ګانې غورځولې خو په نورو کي دا مطلب هم راغلی، په يوه کي يوازي دومره ويل شوي چي د عيد لمونځ مي له رسول الله ﷺ، ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم سره کړی ټولو به له خطبې مخکي لمونځ کاوو.، په يوه کي دا هم ويل شوي چي رسول الله ﷺ د الممتحنه د سورې دا آيت ولوستو: (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ) الآيَةَ کله چي ترې فارغ شو نو وئې فرمايل: آيا تاسو همدا بيعت کوئ؟ يوې ځواب ورکړ چي هو؛، په يوه کي ويل شوي چي د کمکي اختر لمونځ ئې وکړ او په بل کي راوي شک کوي چي د کمکي اختر که د لوی اختر لمونځ.

د دې روايت په اړه څو خبري توجه غواړي: د دې روايت په اصلي مطلب هلته

سم پوهېدی شو چې نور روایات هم وګورو، د نورو روایاتو په رڼا کې راته جوته کېږي چې دا د اختر لمونځ وو، پیغمبر علیه السلام لومړی لمونځ کړی، بیا ئې خطبه ویلې، بیا د خلکو له منځه تېر شوی او د ښځو د لمانځه ځای ته ورغلی، هغوی ته ئې بیا وعظ کړی، د صدقې ورکولو ته ئې هڅولې او هغوی خپلې ګانې صدقه کړې.

دا او دې ته ورته ګڼ شمېر روایات ښیي چې د پیغمبر علیه السلام په دوران کې ښځو د جماعت په لمونځونو کې شرکت کولو، د ودرېدو ځای ئې بېل او د نارینه وو تر شا وو، پیغمبر علیه السلام د هغوی روزنې ته خاصه توجه کوله، د اختر په لمانځه کې له عامې خطبې وروسته د ښځو خوا ته ورغلی او هغوی ته ئې بیا وعظ کړی. خو متأسفانه اوس حالت داسې دئ چې ښځې مېلو، ودونو، زیارتونو ته تلی شي، نه خاوندان او خپلوان پرې اعتراض کوي او نه واعظان، خو جومات ته ئې تګ ممنوع دئ!! څوک چې وایي اوس د فساد او فتنو دور دئ نو ځکه جومات ته د ښځو تګ ښه نه دئ!! هغوی ته وایو:

- له فساد او فتنو نه د ښځو د مخنیوي لار خو دا ده چې هغه جومات ته راشي او وعظ واوري.
- څوک وایي چې د پیغمبر علیه السلام په وخت کې تر نن نه فتنې لږې وې؟! دا خبره یوازې هغه څوک کولی شي چې له حقایقو بې خبر وي، په مدینه کې ښځې هغه مهال جومات ته تللې چې محدود شمېر کسانو ایمان راوړی وو، قرآن وایي چې ډېر ځلي به منافقینو، مرجفینو او د بیمارو زړونو خاوندانو هغه ښځې ځورولې چې جومات ته به تلې، د دغو مفسدینو له امله ئې ښځې جومات ته له تلو منعه نه کړې بلکې امر ئې ورته وکړ چې له جلباب سره جومات ته ولاړې شي.
- آیا څوک دا حق لري چې ووایي: اوس د فتنې دور دئ نو ښځې دي حج نه

کوي، يا د حج په دوران کي دي مخ او لاسونه هم پټوي؟ که دا حق نه لرو نو له جومات نه ئې څنګه منعه کوو؟ رسول الله ﷺ خو د خپل مبارک ژوند په وروستيو شپبو او په خپلو وروستنيو خطبو کي فرمايلي: که ستاسو ښځي غواړي چي په جومات کي لمونځ وکړي نو مخنيوی ئې مه کوئ!!!

- څوک چي وايي د عمر رضي الله عنه په وخت کي دا پرېکړه وشوه چي ښځي دي جومات ته نه ځي! هغوی ته وايو: دا نه د يوه حکم د تغيير په معنی اخيستی شو او نه د تعطيل په معنی، يوازي دومره ويلی شو چي که دا ادعاء صحيح وي نو دا پرېکړه هغه مهال د خاصو ظروفو او شرايطو په وجه شوې، داسي نه ده چي د دې پرېکړي مخالفت حرام او ناجائز وي او نن چي د اسلام او مسلمانانو مصلحت دا تقاضاء او غوښتنه کوي چي د ښځو ديني او اخلاقي روزنې ته لازياته توجه وشي او له نورو خواوو ئې مخ جومات ته واړوو نو دا کار حرام او ناروا وګڼو!! حرام هغه دي چي الله تعالی او د هغه رسول حرام کړي.

ځيني وايي: کاش اوس داسي جوماتونه او داسي واعظان وی چي د ښځو روزنه وکړی شي،... د کومي فتنې له مخي چي د ښځو لمونځ په کور کي غوره ګڼل شوی کېدی شي هغه په جومات کي د ننه احتمالي فتنه وي نه د لاري په اوږدو کي. د دوی په ځواب کي بايد ووايو: که رسول الله ﷺ ښځو ته ويلي وی چي ستاسو لمونځ تر جومات نه په کور کي غوره دئ نو يوه ښځه به هم جومات ته نه وه تللې، د ښځو له عمل او د رسول الله ﷺ له ويناوو معلومېږي چي د پيغمبر عليه السلام تر رحلت پوري ښځي جومات ته راتللې، او رسول الله ﷺ په خپلي وروستۍ خطبې کي دا سپارښتنه کړې ده چي که ښځو غوښتل جومات ته ولاړي شي مخنيوی ئې مه کوئ، رسول الله ﷺ حتی د عمر رضي الله عنه دا مطالبه ونه منله چي ويل ئې: يا رسول الله! خپلي

مېرمني دي بهر ته له وتلو منعه کړه، رسول الله ﷺ له څه ځنډ نه وروسته وفرمايل: ما ته وحي شوې چي دوی منعه نه کړم. مور يوازي د دومره څه ويلو حق لرو چي ووايو: جوماتونه بايد داسي جوړ شي چي هم د ښځو د لمانځه ځای بېل وي او هم ئې د تګ راتګ لاره بېله وي، خو هغه حلال کار نشو حرامولی چي رسول الله ﷺ نه دئ تحريم کړی. د عمر رضي الله عنه په اړه په رواياتو کي راځي چي هغه له کوره د ښځو له وتلو او د جومات ته تلو سره موافق نه وو، خو عملاً ئې حالت داسي وو چي دی به مخکي جومات ته روان وو او مېرمن به ئې ورپسې وه خو هغه ئې منعه کولی نشوی.

عن أُمِّ عَطِيَّةَ انها سَمعت النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ " يَخْرُجُ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ، أَوِ الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ، وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ، وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ الْمُصَلَّى ". قَالَتْ حَفْصَةُ فَقُلْتُ الْحُيَّضُ فَقَالَتْ أَلَيْسَ تَشْهَدُ عَرَفَةَ وَكَذَا وَكَذَا. (بخاري:٣٢٤)

له ام عطيه رضي الله عنها نه روايت دئ چي وايي: له رسول الله ﷺ نه مي اورېدلي چي وئې فرمايل: (نوې رسېدلې ښځي، او ستري يا په پرده کي ناستي ښځي، او حائضې ښځي دي وځي او د خير په کارونو (د عيد لمونځ) او د مسلمانانو په دعاء کي دي ګډون کوي، خو حائضې ښځي دي له مصلی نه ګوښه ودرېږي، حفصه وايي: ومي ويل: آيا حائضې ښځي هم؟ دې وويل: آيا حايضې ښځي عرفات او...او... ته نه حاضرېږي؟!

دا روايت هم شېږ ځلي نور په دغو شمېرو ۳۵۱، ۹۷۱، ۹۷۴، ۹۸۰، ۹۸۱، ۱۶۵۲او له دغو توپير سره په بخاري کي راغلی: په يوه کي يَخْرُجُ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْخُدُورِ، أَوِ الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْخُدُورِ وَالْحُيَّضُ، وَلْيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ، په بل کي أُمِرْنَا أَنْ نُخْرِجَ الْحُيَّضَ يَوْمَ الْعِيدَيْنِ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ، فَيَشْهَدْنَ جَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ

وَدَعْوَتَهُمْ او په بل کي كُنَّا نُؤْمَرُ أَنْ نَخْرُجَ يَوْمَ الْعِيدِ، حَتَّى نُخْرِجَ الْبِكْرَ مِنْ خِدْرِهَا، حَتَّى نُخْرِجَ الْحُيَّضَ فَيَكُنَّ خَلْفَ النَّاسِ، فَيُكَبِّرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ، وَيَدْعُونَ بِدُعَائِهِمْ يَرْجُونَ بَرَكَةَ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَطُهْرَتَهُ، په يوه کي دا هم راغلي قَالَتِ امْرَأَةٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِحْدَانَا لَيْسَ لَهَا جِلْبَابٌ. قَالَ لِتُلْبِسْهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا، لکه چي گورئ په دغو روايتونو کي ويل شوي چي مورِ ته به امر کېدو چي د عيد د لمانځه لپاره ووځو، پيغلي، زړې او حتی حائضې به هم وتلې، په خپل ټاکلي ځای کي به ودرېدې، په لمانځه کي به ئې برخه اخيستله، حائضې به له مصلی بهر په يوه ګوښه کي وې او دا صحنه به ئې ليدله، يوې مېرمني له رسول الله ﷺ نه پوښتنه کړې وه چي که څوک جلباب ونه لري او د همدې لپاره د عيد لمانځه ته ونه وځي څه ګناه پرې شته؟ ورته وئې فرمايل: خپلې خورلرې دي جلباب وروواغوندي.

په دې کي ډېر لوی حکمت دئ، له داسي غونډو نه انسان ډېر زيات متأثره کېږي، د همدې لپاره رسول الله ﷺ مېرمنو ته امر کاوو چي په دغو غونډو کي برخه واخلي. ډېره عجيبه ده چي د داسي څرګندو نصوصو په شته والي کي ځينې خلک جومات ته د ښځو تلل ناروا ګڼي!! حفصه بنت سيرين وايي زما د خور مېرې له رسول الله ﷺ سره په دولسو غزواتو کي برخه اخيستې وه چي په شپږو کي ئې زما خور هم ورسره وه، هغوی به مريضان او زخميان تداوي کول.

عَنِ عَائِشَةَ قَالَتْ لَقَدْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الْفَجْرَ، فَيَشْهَدُ مَعَهُ نِسَاءٌ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ. (بخاري:٣٧٢)

له عائشې رضي الله عنها نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ به چي د سهار لمونځ کاوو يو شمېر مسلماني مېرمني به هم په داسي حال کي چي ځانونه به ئې پخپلو ټکريو

کي نغښتي وو لمانځه ته راتللې، له لمانځه وروسته به بېرته خپلو کورونو ته تللې او هیڅا به نه پیژندلې چې څوک دي.

دا روایت هم درې ځلي نور په دغو شمېر ۵۷۸، ۸۶۷، ۸۷۲ او له دغو توپیرونو سره راغلی: په یوه کي مُتَلَفِّعَاتٍ فِي مُرُوطِهِنَّ، په بل کي مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ، په یوه کي ثُمَّ يَرْجِعْنَ إِلَى بُيُوتِهِنَّ مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ، په بل کي يُصَلِّي الصُّبْحَ بِغَلَسٍ فَيَنْصَرِفْنَ نِسَاءُ الْمُؤْمِنِينَ، لاَ يُعْرَفْنَ مِنَ الْغَلَسِ، أَوْ لاَ يَعْرِفُ بَعْضُهُنَّ بَعْضًا او په بل کي فَيَنْصَرِفُ النِّسَاءُ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ، مَا يُعْرَفْنَ مِنَ الْغَلَسِ او په بل کي مَا يَعْرِفُهُنَّ أَحَدٌ، له دې توپیرونو سره سره د روایاتو مطلب یو دئ او هغه دا چې مسلماني مېرمني به جومات ته تللې، د سحر په لمانځه کي به ځې هم برخه اخیسته، رسول الله ﷺ به د سحر لمونځ په داسي وخت کي کاوو چې تر لمانځه وروسته به هم لا دومره تیاره وه چې مېرمني به نه پېژندل کېدې.

له دې روایت نه دوه تعبیرونه شوي: یو دا چې مېرمني به په ټکریو کي داسي پټې وې چې چا به نه پېژندلې او بل دا چې دومره تیاره به وه چې دوی به نه پېژندل کېدې، لومړی تعبیر په دې دلیل کمزوری او ناسم دئ چې خبره د سحر د تیارې (غلس) ده؛ نه په جامه کي د پټېدو څرنګوالی، له دې روایته نه یوازي دا مطلب نشي اخیستل کېدی چې د سړو مخونه به پټ وو بلکي په خلاف د دې سېي چې د دوی مخونه به لوڅ وو خو د تیارې په وجه به نه پېژندل کېدې. لومړی ادعاء به په هغه صورت کي صحیح ګڼل کېده چې د (غلس: تیاره) یادونه نه وی شوې یا د سحر له لمانځه پرته د ټولو لمونځونو یا د ورځي د کوم لمانځه یادونه شوې وی.

حجاب او شرعي لباس

له هر هغه مسلمان سره چي غواړي د ژوند په ټولو برخو کي د شريعت له حکم او غوښتنو سره سم عمل وکړي دا پوښتنه راولاړېږي چي د نارينه او ښځينه شرعي او ضروري لباس په اړه د اسلام حکم څه دئ؟ د نارينه لباس به څنګه او د ښځو جامه به څنګه وي؟ آيا هغه جامه چي ښځي او سړي ئې د حج په دوران کي پر اغوستو مکلف شوي، نه به څه ترې کموي او نه به څه پرې زياتوي، آيا په نورو حالاتو کي همدومره جامه کافي ده؟ متأسفانه د نارينه او ښځينه شرعي لباس او د حجاب په اړه هم په امت کي د اختلاف شاهد يو، ځيني خاص لباس ته د سنت په سترګه ګوري، د نارينه لپاره سر لوڅول او د ښځو لپاره مخ لوڅول هم ګناه ګڼي، د نارينه او ښځينه فرضي لباس په اړه ېبل ېبل حدود لري او ېبل ېبل معيارونه کاروي. راشئ وګورو چي قرآن په دې اړه څه حکم کوي او رسول الله ﷺ مور ته څه لارښوونه کړې. قرآن فرمايي:

©$ÞÎ ¼ã 41ø 7ï™Æ óßx_ræ{qèÙÜr ãÜÙ»Áà ôÐ {qÒãƒ šú ïÏ‰ÓÜ @è

£ßx_ræ `âÙÜr £ÜÙ»Áà ôÐ `ÒÐãƒ ÏM»ZÐ‰ÓÜ @èr ÇÙÈ bqãƒÁƒ $JÎ7Î z

Ùr £ÑqèÃ_ 4?ã £ÜÙ»Ó‰Ó¿ ûíÐ‹èr $g¨Ð •gß $Ð ÙÎ £ßF^ƒÎ šú ï‰ÓÃÙr

النور:٣٠-٣١

مؤمنانو ته ووايه چي د خپلو سترګو (کارول) راکم کړي او خپل عورت وساتي، دا ورته ډېر غوره دئ، يقيناً چي الله په هغه څه ښه خبر دئ چي دوی ئې کوي. او باايمانه ښځو ته ووايه چي د خپلو سترګو (کارول) راکم کړي، او خپل فروج وساتي او خپله ګاڼه څرګنده نه کړي، مګر هغه ئې چي څرګنده وي او خپل ټکري دي په خپل ګرېوان واچوي او خپله ګاڼه دي له خپلو مېړونو، خپلو پلرونو، د خپلو مېړونو له پلرونو، خپلو زامنو، د خپلو مېړونو له زامنو، خپلو وروڼو، ورېرونو، خوريو، خپلو ښځو، خپلو وينځو، هغو ترلاس لاندي سړو چي بې شهوته دي او له هغو ماشومانو پرته چي د ښځو په عورت خبر نه دي بل چا ته نه څرګندوئ او خپلي پښې دي داسي (پر زمکه) نه وهي چي هغه ګاڼه ئې معلومه شي چي پټوي ئې او اې مؤمنانو! ټول د الله لوري ته رجوع او توبه وکړئ چي بريالي شئ.

په دغو دواړو آيتونو کي په لږ دقت سره دا نتايج ترلاسه کولی شو:

- که په حجاب کي مخ شامل وی نو په دېرشم آيت کي دې حکم مورد نه درلود

چي مؤمنانو ته ووايه: خپلي سترګي ټيټي واچوي، دا حکم خو په هغه صورت کي وارد دئ او مجال لري چي د ښځو مخ لوڅ وي.

- د سترګو ټيټ اچول غوره کار دئ؛ له ګناه نه د مخنيوي وسيله دئ، کتل خو پرېږدئ حتی له زنا مخکي ټول ناروا کارونه په صغيره ګناهونو کي راځي.
- د ښځو لپاره د سترګو ټيټ اچول همغه حکم لري چي د نارينه وو لپاره ئې لري، په دې دواړو کي په تفکيک او امتياز باور درلودل د دې آيتونو د روحيې خلاف خبره ده.
- له ($gЧB •gß $B ŵ) £ĝF^ƒ‡ šú ï‰ƒ‡Ŵr) نه په څرګنده توګه معلومېږي چي له زينت نه مراد ګانې ده، ځکه د آيت په دغي فقري کي (£ĵîã_öî ûøØ„Ŵr £ĵF^ƒ‡ `B ûüÿ¡ $B N=èd) په ډېر وضاحت سره همدا مطلب توضيح شوی، په مخکني کي ما ظهر منها او په دې کي ما يخفين من زينتهن ويل شوي، په زمکه د پښو په کلکو وهلو سره د ګانې غږ اورېدل کېږي، د نامحرم توجه جلبوي، که دلته زينت له ګانې پرته په بله معنی نه شو اخيستی نو په مخکنيو کي ئې هم په بله معنی اخيستل بې دليله خبره ده. دا داسي ده لکه د يوسف د سورې په ۴۲ آيت کي چي ويل شوي (فَأَنساهُ الشيْطنُ ذِكرَ رَبِّهِ) او ورپسې په ۴۵ آيت کي ويل شوي (وَ قَالَ الَّذِی نجَا مِنهُمَا وَ ادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ) وروستی (وادکر) ښيي چي (فانساه الشيطان) هم دغه غلام ته راجع دئ نه يوسف عليه السلام ته، دلته هم که له (ما يخفين) څخه مراد ګانه وي نو له (ما ظهر منها) څخه هم له ګانې پرته بل څه مرادول اشتباه ده. که څه هم زينت له ګانې علاوه په نورو معانيو هم راغلی.

مورِ په هغه صورت کي ادعاء کولی شوی چي مخ هم په خمار سره پټول

ضروري دي چې تر (جيوبهن) نه مخکې د وجوهن ذکر راغلی وی، که مراد د مخ پټول وی نو دوه خبري ضروري وې: ۱- باید په صراحت سره د مخ (وجوهن) یادونه شوې وی، ۲- د مخ لپاره باید د غطاء لفظ راغلی وی نه د یضربن.

له ما ظهر منها څخه نه مراد مخ دئ او نه جامه، بلکې هغه ګاڼه ده چې ښځې ئې په مخ او لاسونو کې کاروي، لکه ګوټې یا ټیک. البته د ګانې له نه څرګندولو نه په اصل کې مراد د وجود هغه برخه نه څرګندول دي چې د تزئین لپاره ئې ګاڼه کارول کېږي، لکه غاړه، سینه، غوږونه. د آیت له دې برخې نه دا هم معلومېږي چې که ښځو خپل مخ سینګار کړی وي، سترګې ئې توري او شونډې ئې سرې کړې وي ورته روا نه دي چې لوڅ ئې کړي، ځکه چې د زینت له څرګندولو نه منعه کړی شوې دي. او زینت په اصل کې د دې لپاره وي چې د بل توجه ځان ته جلب کړي، هر هغه کار چې ښځې ئې د نامحرم د توجه راجلبولو لپاره وکړي ناروا دئ.

د مخ پټول په هغه صورت کې فرض ګڼلی شو چې: ۱- د پټولو په اړه ئې د نص الفاظ صراحت ولري، ۲- که دا فرض وی نو د حج په دوران کې به ښځې د یوه فرض په ترک کولو نه مکلف کېدې. څوک چې حج ته د استثنایي حالت نوم ورکوي اشتباه کوي، په حقیقت کې حج معیاري حالت دئ، څه چې په حج کې جایز وي په بل وخت کې په اولی درجه جایز دي.

که څوک ډېره غلو کوي نو دومره دي ووایي چې مخ پټول مستحب دي، نه دا چې فرض او واجب ئې وګڼي، هغه هم محیط ته په پام سره.

د نارینه او ښځې لپاره د فرض حجاب حد همغه دئ چې په حج کې باید مراعات شي، تر دې زیات ئې په مستحباتو کې راځي.

دې ته باید متوجه وو چې د نارینه او ښځې لپاره د احرام لباس یو داسې معیار

دئ چي ښيي مسلمان نارينه او مسلمانه ښځه په همدومره لباس مکلف دي، تر دې زيات ئې نه فرض دي او نه واجب، بلکي مستحب دي او د دوی خوښي او ظروفو ته پرېښودل شوي، که د حج په څېر ستر عبادت کي، د بيت الله خوا ته، د لکونو خلکو په منځ کي دومره لباس کافي وي؛ نو په نورو وختونو کي خو په اولی درجه کافي دئ، څوک چي وايي نارينه د سر په پټولو او ښځه د مخ او لاس په پټولو مکلف دي په دين کي غلو او بې ځايه سختي کوي او خلک په هغه څه مکلف کوي چي الله تعالی نه دي پرې ګمارلي، که د ښځي لپاره مخ او لاسونه پټول ضروري وی نو الله تعالی به د حج په دوران کي پرې مکلفه کړې وه او که د نارينه لپاره سر پټول ضروري وی نو الله تعالی به په حج کي پرې مکلف کړی وو. ښځي به په دې نه ګمارل کېدې چي د حج په دوران کي به نه مخ پټوي او نه به دستکشونه په لاس کوي، نارينه به پر دې نه ګمارل کېدل چي سر به نه پټوي او داسي بوټونه به نه پښو کوي چي تر پنو ئې زياتي پښې ورپټي کړي، په لوڅ سر، له پکول، خولې، پټکي او لونګۍ سره لمونځ کول يو برابر دي، او حتی ويلی شو چي که څوک د الله تعالی په وړاندي د خپل عجز او انکسار ښودلو لپاره لوڅ سر ودرېږي نه يوازي ګناه ئې نه ده کړې بلکي د ثواب داسي کار ئې کړی چي د حج په دوران کي ئې کوي. د احنافو د فقهاوو رأيه همدا ده، متأسفانه داسي کسان هم شته چي ځان ته اهل حديث وايي خو عملاً د هغو احاديثو هم مخالفت کوي چي بخاري ئې صحيح ګڼي، وايي: د حج په دوران کي ښځي بايد نقاب پر مخ راکش کړي خو داسي چي له مخ سره به ئې نه لګېږي!! ګواکي په دې سره ئې هم پر حديث عمل کړی او هم ئې پر خپل مذهب!! ځيني ئې وايي چي په لوڅ سر لمونځ کول مکروه دي!! که پوښتنه وکړو چي د کوم نص په استناد؟ قرآن خو دا خبره نه ده کړې، په احاديثو کي خو دا خبره نه ده شوې،

رسول الله صلى الله عليه و سلم خو هم د حج په دوران کي لوڅ سر لمونځ کړی او هم په ځينو نورو وختونو کي، تاسو د څه په استناد دا خبره کوئ؟! داسي څه به ترې واورې چي حيران به شې، وايي: الله تعالى فرمايلي: خذوا زينتكم عند كل مسجد، د دې آيت ترجمه هم داسي کوي: هر جومات ته د تلو په وخت کي خپل زينتي لباس واغوندئ، خو نه د دې آيت ترجمه دغسي ده او نه ئې مطلب دا دئ چي پګړۍ يا خولۍ په سر کړئ، ځکه دلته مسجد د اسم زمان په توګه راغلی نه د اسم مکان، مراد ئې د سجدې او لمانځه وخت دئ نه جومات، او مقصد ئې دا دئ چي د هغو خلکو غلطه عقيده تردید کړي چي وايي په زړو، ځيرړو، خيرنو، پينه شوو، وړينو، کرباسي او ملنګي جامو کي لمونځ کول ډېر ثواب لري!! الله تعالى فرمايي چي تر ټولو ښکلي جامې مو د لمانځه لپاره واغوندئ، الهي شريعت مورِ ته وايي چي جومات ته د تلو په وخت کي ښې جامې واغوندئ، عطر ووهئ، که مو داسي څه خوړلي وو چي له خولې مو بد بوی تلو يا د ډېرو خولو په سبب بد بوی درنه تلو جومات ته له تللو ډډه وکړه، ځان پاکيزه او ستره کړه بيا جومات ته ولاړ شه. د خذوا زينتكم معنی او مراد دا دئ، نه د خولۍ او پګړۍ په سر کول.

د محرم (حج کوونکي) د لباس د څرنګوالي په اړه د بخاري روايت دا دئ:

عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ. وَعَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ سَالِمٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّ رَجُلاً سَأَلَهُ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ فَقَالَ " لاَ يَلْبَسِ الْقَمِيصَ وَلاَ الْعِمَامَةَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ الْبُرْنُسَ وَلاَ ثَوْبًا مَسَّهُ الْوَرْسُ أَوِ الزَّعْفَرَانُ، فَإِنْ لَمْ يَجِدِ النَّعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسِ الْخُفَّيْنِ وَلْيَقْطَعْهُمَا حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ ". (بخاری: ١٣٤)

له ابن عمر رضي الله عنهما نه روايت دئ چي: يوه سړي له رسول الله ﷺ نه پوښتنه وکړه چي مُحرِم (چا چي احرام تړلی وي) به څه اغوندي؟ وئې فرمايل: نه به کميس

اغوندي، نه پټکي، نه پرتوګ، نه چپنه، او نه داسي جامه چې عطر او زعفران پرې وهل شوي وي، او که پنې (څپلکي) ونه مومي نو موزې دي واغوندي؛ خو داسي دې پرې کړي چې تر ښنګريو (ښډيو) لاندي شي.)

دا روايت په بخاري کي لس ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۶۶، ۱۵۴۲، ۱۸۳۸، ۱۸۴۲، ۵۷۹۴، ۵۸۰۳، ۵۸۰۵، ۵۸۰۶، ۵۸۴۷، ۵۸۵۲، په دوی کي دا توپيرونه تر سترګو کېږي: په ځينو کي د مفرد په صيغه راغلي لاَ يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلاَ السَّرَاوِيلَ وَلاَ الْبُرْنُسَ وَلاَ ثَوْبًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ وَلاَ وَرْسٌ او په ځينو کي د جمع په صيغه لاَ يَلْبَسُ الْقُمُصَ وَلاَ الْعَمَائِمَ وَلاَ السَّرَاوِيلاَتِ وَلاَ الْبَرَانِسَ وَلاَ الْخِفَافَ، إِلاَّ أَحَدٌ لاَ يَجِدُ نَعْلَيْنِ فَلْيَلْبَسْ خُفَّيْنِ په ځينو کي وَلاَ تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الزَّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ او په ځينو کي أَنْ يَلْبَسَ الْمُحْرِمُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا بِوَرْسٍ أَوْ بِزَعْفَرَانٍ، په ځينو کي دا هم راغلي لاَ تَتَنَقَّبِ الْمُحْرِمَةُ وَلاَ تَلْبَسِ الْقُفَّازَيْنِ: ښځي دي نه پر مخ نقاب اچوي او نه دي دستکشي په لاس کوي، په ځينو کي حَتَّى يَكُونَا تَحْتَ الْكَعْبَيْنِ په ځينو کي حَتَّى يَكُونَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ. د مفهوم او معنی له پلوه ټول سره ورته دي، خو ځيني ئې مختصر او ځيني ئې جامع دي. تر ټولو جامع ئې ۱۸۳۸ روايت دئ چې په هغه کي د ښځو په اړه هم لارښوونه شوې.

د جنازې په لمانځه کې فاتحه لوستل!!

په مسلمانانو کې یوه بله اختلافي مسئله دا ده چې ځینې د جنازې په لمانځه کې د فاتحې لوستل، هغه هم په لوړ غږ سره، نه یوازې سنت ګڼي بلکې د فرض په سترګه ورته ګوري. دوی د بخاري پر دې حدیث استناد کوي:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ سَعْدٍ عَنْ طَلْحَةَ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما. ح حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما عَلَى جَنَازَةٍ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ قَالَ لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا سُنَّةٌ. (بخاری:۱۳۳۵)

له طلحه نه روایت دئ چې وایي: د ابن عباس رضي الله عنهما په اقتداء کې مې د یوې جنازې لمونځ وکړ چې فاتحه (الحمدالله) ئې پکې ولوسته بیا ئې وویل: لدې امله مې فاتحه ولوسته چې خلک پوه شي دا یو سنت دئ.

د دې روایت په اړه باید څو خبرې په پام کې ولرو:

دا روایت د سند له مخې تر مطلق غریب اوښتی، په څلورو طبقو کې یو یو راوي لري، د متن له مخې له هغو روایاتو سره تعارض لري چې وایي د جنازې په لمانځه کې قرائت نشته.

له صحابه وو څخه عمر بن الخطاب، علي بن أبي طالب، ابن عمر او أبو هريرة

ﷺ او له تابعينو نه عطاء، طاؤس، سعيد بن المسيب، ابن سيرين، سعيد بن جبير، الشعبي او الحكم په جنازې کې قرائت مکروه ګڼلو.

د بخاري په دې روايت کې دا نه دي ويل شوي چې قرائت په جهر سره وو که خفيه، لمونځ د شپې شوی که د ورځې، ځکه څوک چې په قرائت قائل دي هغوی هم وايي چې که د جنازې لمونځ په ورځ کې وشي بايد قرائت په جهر سره نه وي، داسي لکه د ماسپښين او مازديګر په لمونځونو کې چې قرائت په جهر سره نه وي.

د بخاري له دغه روايت نه هم معلومېږي چې ابن عباس ﷺ دا کار هسي د تعليم لپاره کړی، خلک ترې خبر نه وو، معمول دا وو چې قرائت به نه کېدو، له دې نه هم د هغې وينا تأييد ترلاسه کېږي چې وايي په جنازه کې قرائت نشته. د جنازې په لمانځه کې نه قرائت شته، نه سجده شته، نه رکوع او نه ناسته، دا په اصل کې د مړي لپاره دعاء ده، د قرآن لارښوونه دا ده چې دعاء بايد په ټيټ ږغ او زاريو سره وشي.

له دې روايت نه يوازې دا انتباه اخيستی شو چې کېدی شي فاتحه د دعاء په توګه ولوستل شي نه د تلاوت په توګه.

يادونه: د روسانو په ضد د جهاد په دوران کې د يوه مجاهد د جنازې لمانځه د امامت لپاره يو افغان ملا چې نوی سلفي شوی وو مخکې شو، په لمانځه کې ئې نه يوازې په جهر سره د فاتحې لوستل پيل کړل بلکې ډېر نور داسي څه ئې وکړل چې په افغانانو کې تر هغې ورځې چا نه وو ليدلي، ځينو لمونځ پرېښود، ځينو زړه نا زړه لمونځ ته دوام ورکړ، په پای کې لويه لانجه رامنځته شوه، چې ډېرې ورځې ئې دوام وکړ!! نه پوهېږم هغه ولي دا کار وکړ، آيا د بخاري دا روايت ئې لوستلی وو او ګمان ئې دا وو چې دا سنت دئ او غوښتل ئې پر يوه سنت عمل وکړي او که غوښتل ئې

عربي مرستندويه ټولنو ته وښيي چي دی يو زړه ور سلفي دئ!! خو دې ته ئې پام نه وو چي رسول الله ﷺ په امت کي اختلاف راولاړول نه خوښوي، په ځانګړې توګه په فرعي مسايلو باندي، رسول الله ﷺ خو په فرعي مسايلو د لانجو له راولاړولو نه حتی په داسي امورو کي هم اجتناب وکړ چي د کعبي په څرنګوالي پوري تړلي دي، هغه غوښتل چي کعبه ونړوي او بېرته ئې په ابراهيمي اساس جوړه کړي خو دا کار ئې له دې امله ونه کړ چي خلک لا د دين په حقيقت سم نه دي پوه شوي او حساسيت به وښيي!!

د شهيد جنازه

ځينو له دې نه هم په افغانانو کي د اختلاف راولاړولو وسيله جوړه کړې چي آيا پر شهيدانو د جنازې لمونځ جائز دئ که ناجائز، رسول الله ﷺ د احد د شهيدانو لمونځ کړی که نه؟ دوی د بخاري پر دغه روايت استناد کوي او وايي چي رسول الله ﷺ د احد د شهداوو د جنازې لمونځ نه دئ کړی:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِى ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ كَانَ النَّبِىُّ ﷺ يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أُحُدٍ فِى ثَوْبٍ وَاحِدٍ ثُمَّ يَقُولُ « أَيُّهُمْ أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ ». فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِى اللَّحْدِ وَقَالَ « أَنَا شَهِيدٌ عَلَى هَؤُلاَءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ». وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ فِى دِمَائِهِمْ، وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَلَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِمْ. (بخاری:١٣٤٣)

له جابر بن عبدالله ﷺ نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ د احد شهيدان دوه، دوه په يوه جامه (كفن) كي پټول، بيا به ئې فرمايل: د كوم يوه ئې قرآن ډېر زده وو؟ نو له دواړو نه چي هر يوه ته به گوته ونيول شوه هغه به ئې په لحد كي وړاندي اېښودو، او فرمايل به ئې: (زه به د قيامت په ورځ د دوی شاهد يم). او امر ئې وكړ چي له وينو سره دي دفن شي، نه غسل وركړل شو او نه ئې د جنازې لمونځ وروباندي وكړ.

دا روايت په بخاري كي اوه ځلي راغلی په دغو شمېرو: ۱۳۴۵، ۱۳۴۶، ۱۳۴۷، ۱۳۴۸، ۱۳۵۳، ۴۰۷۹

ټول د معنی او الفاظو له پلوه سره ورته دي، يوازي دومره توپير سره لري چي په يوه كي فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ او په بل كي فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى رَجُلٍ قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ قَبْلَ صَاحِبِهِ راغلي.

دا روايت د سند له پلوه داسي دئ چي په څلورو طبقو كي يو يو راوي لري او د متن له پلوه داسي دئ چي دوه ستونزي لري: لومړی دا چي له يوې خوا وايي كفن نه دئ وركړی شوی او په خپلو جامو كي دفن شوي خو له بلي خوا وايي چي دوه دوه په يوه جامه كي كفن شوي، له بلي خوا وايي چي په دوو كي به ئې هغه تر بل وړاندي لحد ته كوزولو چي قرآن به ئې تر بل زيات حفظ كړی وو!! په يوه كفن كي د دوو كسانو له منځه يو كس تر بل څنگه لحد ته وړاندي كوزېدی شي؟ ځينو له روايت نه د دفاع په موخه ويلي چي له يوې جامې نه مراد يو قبر دئ، چي دا په هيڅ توگه د منلو وړ توجيه نه ده!! دوهمه ستونزه ئې دا ده چي دا روايت له هغو رواياتو سره تعارض لري چي وايي: د احد د شهيدانو د جنازې لمونځ شوی. روايات دا دي:

عن ابن عباس قال أتى بهم النبي يوم أحد فجعل يصلي على عشرة عشرة وحمزة

وهو كما هو يرفعون وهو كما هو موضوع.

له ابن عباس ﷺ نه روايت دئ چي وايي: د احد شهيدان د رسول الله ﷺ مخي ته راوړل شول، د لسو لسو د جنازې لمونځ ئې کولو، د حمزه ﷺ جنازه به همداسي پر خپل ځای پرته او نور به تري پورته کېدل.

بل روايت وايي چي رسول الله ﷺ له رحلت نه لږ مخکي يو ځل بيا د احد د شهيدانو جنازه کړې ده، روايت دا دئ:

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ يَوْمًا فَصَلَّى عَلَى أَهْلِ أُحُدٍ صَلاَتَهُ عَلَى الْمَيِّتِ، ثُمَّ انْصَرَفَ إِلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ « إِنِّى فَرَطٌ لَكُمْ، وَأَنَا شَهِيدٌ عَلَيْكُمْ، وَإِنِّى وَاللَّهِ لأَنْظُرُ إِلَى حَوْضِى الآنَ، وَإِنِّى أُعْطِيتُ مَفَاتِيحَ خَزَائِنِ الأَرْضِ- أَوْ مَفَاتِيحَ الأَرْضِ- وَإِنِّى وَاللَّهِ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تُشْرِكُوا بَعْدِى، وَلَكِنْ أَخَافُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنَافَسُوا فِيهَا ». (بخاري: ١٣٤٤)

له عقبه بن عامر ﷺ نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ يوه ورځ ووت او د احد پر شهيدانو ئې د مړي د جنازې لمونځ ته ورته لمونځ وکړ، بيا منبر ته را تاو شو او وئې فرمايل: زه ستاسو لپاره مخکي تلونکی يم، او زه پر تاسو گواه يم، او والله چي زه همدا اوس خپل حوض وينم، او ما ته د زمکي د خزانو کلي گاني يا د زمکي کلي گاني راکړی شوې، او والله چي زه له دې نه پر تاسو نه وېرېږم چي له ما نه وروسته به شرک وکړئ، خو له دې نه وېرېږم چي په دې کي (د دنيا مال متاع کي) به تنافس او سيالي وکړئ.

دا روايت هم په بخاري کي پنځه ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ٣٥٩٦، ٤٠٤٢، ٤٠٨٥، ٦٤٢٦، ٦٥٩٠

لکه چې ګورئ بخاري د احد د شهیدانو د جنازې په اړه دوه متعارض روایات راوړي، یو ئې اوه ځلي او بل ئې شپږ ځلي، یو روایت ئې دا انتباه انسان ته ورکوي چې شهید به د جنازې له لمانځه پرته دفن کېږي او بل ئې وایي څو کاله وروسته هم پر شهید د جنازې لمونځ کېدی شي، خو بخاري دا نه دي ویلي چې په دغو متعارضو روایاتو کي کوم یو ئې صحیح او د عمل وړ دئ!!

دې ته مو پام وي چې په پورتني روایت کي له خزائن الارض نه مراد هغه د حجاز، عراق، شام، روم، فارس او هند خزائن دي چې د مسلمانانو په لاس کي پرېوتې، پیغمبر علیه السلام ته په رؤیاء کي ښودل شوي وو چې دا به د مسلمانانو په لاس کي پرېوځي، د همدې لپاره ئې دوی ته وویل: له دې وېره نه لرم چې تاسو به بېرته مخکني شرک ته واوړئ بلکي له دې وېرېږم چې دا خزائن ستاسو لاس ته درشي او بیا په خپلو کي تنافس وکړئ، ومو لیدل چې همداسي وشول، عیاش او ظالم اموي او عباسي واکمنان د دغو خزانو پر سر داسي په خپلو کي ونښتل چې د زرګونو مؤمنانو او د ډېرو صحابه وو او تابعینو ویني په کي توی شوې. دا خبره ځکه ضروري ده چې یوه خرافي او د شرک په ډنډ کي پرېوتې ډله وایي چې رسول الله ﷺ ته د زمکي د هر څه واک ورکړی شوی، د الله تعالی د ټولو خزانو کلیاني ده ته ورکړی شوې، د وېش واک ئې د ده په لاس کي دئ، او دا هغه څه چې د قرآن له ګڼ شمېر آیتونو سره په بشپړه توګه تضاد او تعارض لري، له هغو آیتونو سره چې وایي: پیغمبر علیه السلام نه یوازي نورو ته د ګټې او تاوان رسولو واک نه لري بلکي ځان ته د ګټې رسولو او ضرر دفع کولو اختیار هم نه دئ ورکړی شوی.

دغو روایاتو ته په پام سره ویلی شو د دې لپاره هیڅ نقلي او عقلي موجه دلیل نه مومو چې پر شهید د جنازې لمونځ کول دي ناجائز وي، دا ډېره کمزورې خبره ده

چي شهيد يا لمانځه او دعاء ته ضرورت نه لري يا هغه ژوندی دئ او پر ژوندي د جنازې لمونځ صحيح نه دئ!! که پر پيغمبر عليه السلام او پر ماشومانو د جنازې لمونځ کېږي نو پر شهيد به ولي نه کېږي؟!!

آيا الله تعالی د خدای په نامه يادولی شو؟

هجرت که له يوې خوا مورِ ته ډېري ګټې درلودې له بلي خوا ئې ډېري ستونزي راته زېږولې دي، له دغو ستونزو نه يوه ئې دا وه چي ځينو خپل مخکنی مذهب پرېښی او د هغه چا مذهب ئې خپل کړی چي له مجاهدينو او مهاجرينو سره د مرستو په نامه راغلي خو خپل مذهب او فرهنګ ئې هم له ځان سره راوړی او د هغه د خورولو هڅه ئې کړې، ځينو د دغو مرستو ترلاسه کولو لپاره او ځينو د ډېري کمعقلۍ او بې علمۍ په وجه خپل مخکنی مذهب او اخلاق پرېښي او د نورو په رنګ کي رنګ شوي، دغو دين او مذهب خرڅوونکو يوازي په دې کار اکتفاء نه ده کړې چي خپل مذهب ئې د نورو په پښو کي غورځولی بلکي ځينو د خپل پلار پر ږيري او د مور پر ټکري باندي خندلي او ځينو د خپل پلار نيکه پر دين او مذهب ملنډې وهلې، ځينو خپلې ژبې ته سپک کتلي او د پردیو په ژبه خبري کول ئې د ترقي او پرمختګ نښه ګڼلې، له دغو نه يوه ډله ئې هغه ده چي وايي: الله د خدای په نامه يادول حرام دي!! د خپلي ادعاء لپاره د قرآن په دې آيت استناد کوي چي فرمايي:

$B br“ó ã™ ¾ïí¬JÖ¿ þî šc r‰Åúãûï‰Sr(râEr $ó qã§‰ 4_ç tœ§ãïœF$-r

ÇïÈ bqèJè/ {qç.

او الله لره غوره نومونه دي نو په دغو نومونو سره ئې دروبلئ او هغه کسان پر بړدئ چې د ده په نومونو کې الحاد کوي (په کږه ځي)، حتماً به د خپلو کړنو له امله سزا ورکړی شي. الاعراف: ۱۸۰

مخکې له دې چې د دې آیت د تفسیر په اړه څه ووایو باید دا واضح کړو چې آیا الله تعالی د خدای په نامه یادول جائز دي؟ آیا له آدم علیه السلام نه تر نن پورې په ټولو الهي کتابونو کې خدای د الله په نامه یاد شوی؟ آیا له آدم علیه السلام نه تر عیسی علیه السلام پورې ټولو پیغمبرانو او د دوی امتونو خدای د الله په نامه یاد کړی؟ آیا د دوی ژبه عربي وه، او پر دوی نازل شوي کتابونه په عربي ژبې نازل او الله تعالی ئې په همغو نومونو یاد کړی چې په قرآن کې یاد شوی؟ دې پوښتنو ته د ځواب لپاره باید ووایو:

هر پیغمبر چې په کوم قوم کې مبعوث شوی نو پر هغه نازل شوی کتاب او صحیفه هم د ده د قوم په ژبه وو او الله تعالی په هغو نومونو یاد شوی چې دغو خلکو د الله تعالی لپاره د کتاب له نازلېدو مخکې وضع کړې وو او په دغو کتابونو کې الله تعالی په هغو صفاتو ستایل شوی چې دا قوم پرې پوهېدو او په دوی کې معمول ول، نه د الهي کتاب کوم لفظ ورته نامأنوس او پردی وو او نه د الله تعالی کوم نوم او صفت.

آدم علیه السلام او تر ده وروسته له ټولو پیغمبرانو لکه: نوح، ابراهیم، اسحاق، یعقوب، یوسف، موسی، هارون، یونس، داؤد، سلیمان او عیسی علیهم

السلام نه هيڅ يوه خداى جل شأنه د الله په نامه نه دئ ياد کړى، او په هغو صفاتي نومونو ئې نه دئ ستايلى چې الله تعالى په قرآن کې پرې ستايل شوى. بلکې هم ئې الله تعالى د خپل خپل قوم د ژبې په نومونو ياد کړى او هم ئې د الله تعالى صفتونه او صفاتي نومونه د خپلې ژبې له قاموس نه غوره کړي.

که الله تعالى په پښتنو کې کوم پيغمبر مبعوث کړى وى او پر هغه ئې کتاب نازل کړى وى نو دا کتاب به پښتو وو او الله تعالى به د خداى په نامه يادېدو او صفتونه به ئې دې ته ورته ول: پالونکى، ساتونکى، څارونکى، بخښونکى، خاوند، څښتن، او ټول هغه نومونه به په پښتو کې وو چې اوس په عربي کې ورته راغلي. که دا کار شوى وى، هم پيغمبر پښتون وى او هم د الله له لورې لېږل شوى کتاب او هم د الله تعالى نومونه، او بيا چا ويلي وى چې خداى به يوازې د پښتو په نومونو يادوو او په پښتو صفتونو به ئې ستايو او خداى د الله په نامه يادول او په هغو صفاتو ئې ستايل چې اوس په عربي کې پرې ستايل کېږي حرام او ناروا کار دئ!! نو ووايئ چې د دې کس وينا به څومره صحيح وه؟! او ديني او علمي ارزښت به ئې څومره وو؟ په دې کې هيڅ شک نشته چې دا ادعاء خوشې، بې بنسټه او له خپله ځانه جوړه شوې ده، يوازې کمعقله او کمعلمه خلک به دا خبره کوي چې الله تعالى د خداى په نامه يادول حرام دي!! له عربو پرته هيڅ قوم، هيڅ پيغمبر او هيڅ الهي کتاب خداى د الله په نامه نه دئ ياد کړى. الله تعالى د خداى په نامه يادول نه يوازې جائز دي بلکې د الله تعالى ټول نومونه او صفات له عربي نه بلې ژبې ته ژباړل ضروري دي او له دې پرته بله چاره نشته، که دا کار ونه شي نو له عربو پرته به هيڅوک نه خداى پېژندى شي او نه د هغه صفات. څنګه به يوه چينايي، روسي، انګرېز او نورو ته ښيو چې الله يعني څه، د رب، مالک، غفار، قهار، رحمان، رحيم، کريم،... معنى څه ده؟ آيا له

ژباړې پرته بله چاره شته؟!

که څوک ووايي چې خدای د الله په نامه يادول غوره دي، په دې خبرې هيڅ اعتراض نه لرو، خو که ووايي چې الله د خدای په نامه يادول حرام دي نو دا د هغه چا خبره ګڼو چې ډېر کمعقله او بې علمه وي او له ځانه حلال او حرام جوړوي، که څوک ووايي چې مأثوره دعاګاني غوره دي؛ ورسره موافق يو، خو که ووايي چې په پښتو او له عربي پرته په بله ژبه دعاء کول ناروا دي؛ خبره ئې واهي او چټې ده او هيڅ ارزښت نه لري. څوک چې په عربي نه پوهېږي نو په خپلې ژبې ئې دعاء کول تر دې ډېر غوره دي چې په هغو الفاظو دعاء وکړي چې په معنی ئې نه پوهېږي.

په کوم آيت چې دوی استناد کوي په هغه کې مورِ ته لارښوونه شوې چې د دعاء په وخت کې بايد الله تعالی په خپلو غوره نومونو سره ياد کړو او د هغو کسانو په څېر نشو چې د الله تعالی په نومونې کې په کږو لارو درومي. دغه مطلب د الاسراء د سورې په ۱۱۰ آيت کې داسې راغلی:

ÇÈ Wûî™ 7ÏŒ ûï/ ÆÉ$# çµ÷ƒÍ ôÏiÏ¹ô‰ÿ Ïµ 7ÏŸ² ÁÎ

ووايه! يا الله دروبولئ يا رحمن ته دعاء وکړئ، "له دغو نه ئې" چې په هر نوم دروبولئ "صحيح ده" ده لره ښايسته او غوره نومونه دي او مه دي دعاء په لوړ آواز کوه او مه ئې پټوه، (بلکې) د دواړو ترمنځ وسط لاره غوره کړه.

دغه آيتونه دا مطالب بيانوي:

- **الله تعالی نېک او غوره نومونه لري، بايد په همدغو نومونو ئې ذکر وشي او دعاء ورته وشي، په هرې دعاء کې ئې هغه نوم ياد شي چې له سوال سره مناسبت**

ولري، د مثال په توګه يا رحمن ارحمني: اې مهربانه ربه پر ما رحم وکړې، ياحفيظ احفظني: اې ساتونکې ربه ما وساتې.

- بايدپه اسماء الله کي له انحراف او له ځانه د اسماوو او صفاتو له اينبودلو نه ډډه وکړو.
- د الله تعالی په وړاندي دعاء کي بايد هغه طريقه غوره کړو چي دين راښودلې، لکه دا آيت چي امر کوي: نه به په ډېر لوړ غږ دعاء کوو او نه په ډېر ټيټ، بلکي د دواړو ترمنځ به متوسطه لاره غوره کوو.

رسول الله ﷺ فرمايي:

أيها الناس أربعوا على أنفسكم، فإنكم ما تدعون أصم ولا غائباً، إنما تدعون سميعاً بصيراً إن الذي تدعون أقرب إلى أحدكم من عنق راحلته. رواه احمد

اې خلکو! پرخپل ځان نرمي وکړئ "او په لوړ غږ د دعاء لپاره پر ځان زياتی مه کوئ" ځکه تاسي نه کوڼ ته دعاء کوئ او نه غائب ته، بلکي هغه چا ته دعاء کوئ چي اورېدونکی او ليدونکی دئ، تاسي چي کوم ذات ته سوال کوئ هغه ستاسو هر يوه ته د خپلي سورلۍ تر غاړې نه ډېر درنږدې دئ.

قرآن مورِ ته هغه نومونه راښودلي چي بايد خپل رب پرې ياد کړو، د الله تعالی هر نوم د يوه الهي صفت ښوونه کوي، مورِ د الله تعالی نومونه او صفات د هغه کتاب له لارې پېژندلی شو چي الله تعالی نازل کړی او رسول ﷺ ته ئې د هغه علم ورکړی، له دې نه پرته د الله تعالی د نومونو او صفاتو د پېژندلو بله صحيح لاره نشته. خو تاسو پوهېږئ چي الهي کتابونه د مختلفو قومونو په ژبه نازل شوي او په هر يوه کي الله تعالی په بېلو بېلو نومونو ياد شوی، که څه هم په دغو الهي کتابونو کي د الله تعالی د نومونو الفاظ مختلف دي، خو معنی او مفهوم ئې يو دئ، دا نومونه

په قرآنکريم، تورات، انجيل او زبور کي په يوه ډول الفاظو ندي ياد شوي، لدې نه معلومېږي چې پدغو نومونو کي ترټولو د پام وړ خبره هغه صفات دي چې دا نومونه ئې په ګوته کوي.

په قرآنکريم کي له ذکر شوو نومونو نه علاوه، الله تعالى نور نومونه هم لري چې يا ئې په نورو آسماني کتابونو کي ذکر کړي دي او يا ئې له ځان سره ساتلي او هيڅ څوک ئې ندی پرې خبر کړی، لکه چې رسول الله ﷺ فرمايي:... اَسْأَلُکَ بِکُل اسم هوَ لک سميْتَ به نفسک اوعلمْته احداً مِنْ خلقک اوانزلْته في کتابک اوْ اسْتأثرتَ به في عِلمِ الغيْب عندک* رواه احمد

الهي! په هر هغه نوم دي سوال درته کوم چې ځان دي پرې نومولی، يا دي خپل کوم مخلوق ته ورښودلی او يا دي په خپل کتاب کي نازل کړی او يا دي په خپل علم غيب کي چې له تاسره دئ ځانته ځانګړی او خاص کړی.

لدې مبارک حديث نه دا څرګندېږي چې د الله تعالى نومونه محدود ندی، يو شمېر ئې پدې کتاب کي ذکر شوي او نور ئې په نورو کتابو کي راغلي دي، ځينې ئې پيغمبرانو عليهم السلام ته ورښودلي او ځينې ئې الله تعالى له خپل ځان سره ساتلي او هيڅا ته يې ندي ښودلي، دا ټول نېک او پاک نومونه داسي صفات په ګوته کوي چې الله تعالى ورباندي متصف دئ. د مثال په توګه السميع، يعنى هغه ذات چې اورېدونکي دئ، البصير: هغه ذات چې ليدونکي دئ، الرحمن: هغه ذات چې ډېر مهربان دئ. خو هغه نومونه چې د ده په علم غيب پوري منحصر بلل شوي دا نومونه د الله تعالى داسي صفات افاده کوي چې انسان پرې نه پوهېږي.

خو دا چې د الله تعالى په نومونې کي له کوږوالي نه مراد څه دئ؟ آيا په قرآن او حديث کي له راغلو عربي نومونو نه پرته په بل نامه د الله تعالى يادول الحاد دئ؟

ځيني خلک په دې اړه زياته غلو کوي او الله تعالی له عربي نومونو پرته په بل نامه يادول او بلي ژبي ته د الله تعالی د نومونو ژباړه حرام او ناروا ګڼي!! حال دا چي الله تعالی په داسي نومونو يادول حرام دي چي له ده سره نه ښايي، د ده صفت نشي منعکس کولی، غلطه او ناقصه معنی ورکوي، په غلطو مواردو کي کارول کېږي لکه: معشوق، جانان، نگار، صنم، ساقي، پيرمغان او دې ته ورته نومونه، هغه نومونه چي مختلف قومونه ئې د الله تعالی لپاره کاروي لکه خدای او GOD، او له عربي نه نورو ژبو ته د الله تعالی د نومونو ژباړه لکه د مالک په ځای څښتن يا خاوند، د رب په ځای پالونکی، د حفيظ په ځای ساتونکی نه يوازي څه مانع نه لري بلکي د الله تعالی د نومونو او صفاتو په حقيقي معنی د ښه پوهېدو لپاره ضروري او ګټور دي، الله تعالی په خپله دا کار کړی، په تورات، زبور او انجيل کي چي کوم نومونه راغلي وو، په قرآن کي ئې هغه مورِ ته په عربي ژبي کي بيان کړي. که قرآن په پښتو نازل شوی وی نو د الله تعالی ټول نومونه به په پښتو کي وو، بيا به پښتنو اهل ظاهرو ويل: له پښتو نه عربي ته د الله تعالی نومونه ژباړل او څښتن تعالی د الله او مالک په نامه يادول منعه دي!!

آيا الله تعالی انسان ته ورته صورت لري؟

د انسان يوه لويه ستونزه دا ده چي پر غيبي شيانو باور کول ورته ګران وي، هغه شی ژر مني چي په خپلو حواسو سره ئې احساس کړي، په خپلو سترګو ئې وګوري او په غوږونو ئې واوري، يوازي د عقل په مرسته د يوه حقيقت منل ورته

گران وي، غيبي شيانو ته هم داسي انځورونه په خپل ذهن کي جوړوي چي په سترګو ليدلو شيانو ته ورته وي، بني اسرائيلو موسی عليه السلام ته وويل: ستا بلنه يوازي هغه مهال منلی شو چي خدای په خپلو سترګو وګورو!! له مصر نه د وتلو په مهال له داسي سيمي تېرېدل چي بتان ئې لمانځل، موسی عليه السلام ته ئې وويل: مور ته هم داسي معبود جوړ کړه چي په سترګو ئې وينو او خوا ته ئې عبادت کوو، په بايبل کي ئې وليکل چي خدای آدم د ځان په څېر پيدا کړ، دواړه سره ورته دي؛ تفاوت ئې يوازي په دې کي دئ چي هغه خدای دئ او دا انسان، د خدای انځور ئې د آدم عليه السلام د انځور په څنګ کي جوړ کړ، دواړه يو رنګ، آدم پر زمکه پروت او خدای د فرشتو پر وزرونو سپور او آدم ته د خپلي ګوتي له لاري روح ورکوي، دا انځور تر ننه د دوی په موزيم کي پروت دئ، په کليساوو کي ئې تر سترګو کېږي، ټولو مشرکو قومونو خپل معبودان د انسان په څېره کي جوړ کړي، کله ئې د کوم انسان په اړه ويلي چي همدا خدای وو چي له آسمانه زمکي ته راکوز شوی وو، څه موده زمور خوا ته پاته شو او بېرته خپل اصلي ځای آسمانونو ته ولاړ، کله ئې د کوم انسان په اړه ويلي: دی د خدای زوی، نازولی، د خدايي کورنۍ غړی او د خدای ځای ناستی دئ.

په مسلمانانو کي هم داسي کمعقله، شرک وهلې او جهل ځپلې ډله راپيدا شوه چي د اهل کتابو او مشرکينو تر اغېز لاندي ئې الله تعالی انسان ته ورته وګڼلو، همغه خبره ئې وکړه چي هغوی به کوله، وئې ويل: الله تعالی انسان د ځان په څېر پيدا کړی، الله تعالی په بشپړه توګه داسي دئ لکه انسان، دوه پښې لري، دوه لاسونه، شی او کين، لاسونه او پښې ئې پنځه پنځه ګوتي لري، پښې ئې پوندې لري، دوه سترګي لري، څادر او پرتوګ لري... هر څه ئې د انسان په څېر؛ تفاوت

ئې يوازي دومره دئ چې هغه خداى دئ او دا انسان!!! د دغه شيطاني او شرکي تصور او انګېرنې لپاره ئې هڅه کړې چې داسې دلايل له قرآن او حديث نه راپيدا کړي چې د دوی د جاهلانه دريځ ملاتړ وکړي!! دې ته څه اهميت نه ورکوي چې قرآن په صريحو او پرېکنده الفاظو ورته وايي: په دې پراخ عالم کې هيڅ څه الله تعالى ته ورته نه دي، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې او نه په افعالو کې، پام کوئ چې د الله تعالى لپاره مثالونه بيان نه کړئ، الله تعالى مثال نه لري، د هغه لپاره مثال نشئ موندلى، په دې عالم کې داسې څه نشته چې په کوم صفت کې له الله تعالى سره ورته والى ولري، پيغمبر عليه السلام ورته وايي: د الله تعالى د ذات په اړه فکر مه کوئ؛ د نعمتونو په اړه ئې فکر وکړئ، خو دا شرک وهلې ډله د دغو ټولو نصوصو مخالفت ته ملا تړلې او د الله تعالى په اړه داسې څه وايي چې له هغه نه انسان ته ورته خداى جوړوي!! د بحث مهمه موضوع ئې هم دا وي: د خداى لاسونه څنګه او څو دي، پښې ئې څنګه او څو دي، ګوتې ئې څو دي، سترګې ئې څو دي، پر عرش باندې ئې استوى څنګه ده، د اوسېدو ځاى ئې چېرې دئ!!! نعوذ بالله من ذالک!!

راشئ هغو دلايلو ته لږ ځير شو چې دا ډله پرې استناد کوي: د دوی يو مستند دا روايت دئ:

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ « إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ وَلاَ يَقُلْ قَبَّحَ اللَّهُ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلاَمُ عَلَى صُورَتِهِ ». رواه احمد

له ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دئ چې وايي: رسول الله ﷺ فرمايلي: که چا بل څوک وهلو نو بايد پر مخ ئې ونه وهي او داسې ونه وايي چې الله تعالى دي ستا او تا ته د ورته کس مخ تور کړي، ځکه الله تعالى؛ آدم عليه السلام د ده په بڼه او شکل کې

پیدا کړ.

پدې مبارک حدیث کې چې مفهوم ئې ډېر روښانه دئ او د صافو زړونو خاوندانو ته په هغه کې د هیڅ اشتباه او سوء تفاهم ځای او مجال نشته، خو اهل ظاهر او هغه کسان چې رنځور زړونه لري لدې حدیث نه داسې څه راباسي او داسې ترجمه او تفسیر ئې کوي چې په ډېرو خطرناکو نتائجو منتج کېږي، هغوی وایي: په (صورته) کې ضمیر الله تعالی ته راجع دئ، ګواکې الله تعالی آدم علیه السلام خپل ځانته ورته پیدا کړ!!! او وایي: دا هم د الله تعالی لپاره یو ثابت صفت دئ؛ خو لدې قید سره چې د الله تعالی له شأن سره مناسب صورت!!! بې شکه چې دا خلک د خطاء او اشتباه په ډېري ژوري کندي کې پرېوتي، په خطرناکه فتنه کې لوېدلي، زړونه ئې رنځور دي، روښانه حقیقت سرچپه ویني او له څرګندو الفاظو نه داسې تعبیر اخلي چې د رنځورو زړونو له خاوندانو پرته بل چا ته د منلو نه دئ، هغوی که هر څه فکر کوي خو واقعیت دا دئ چې پدې ډول تصور سره الله تعالی له مخلوق سره تشبیه کوي.

لږ پورتني حدیث ته ځیر شئ، دلته د دوو کسانو ترمنځ شخړې ته اشاره شوې، رسول الله ﷺ دا حکیمانه لارښوونه کوي چې د جګړې په وخت کې یو بل په مخ مه وهئ، داسې مه وایئ چې الله تعالی دي ستا او تا ته ورته کس مخ تور او قبیح کړي، ځکه چې الله تعالی، آدم علیه السلام هغه ته په ورته شکل او صورت کې پیدا کړی. په دې پوهېږو چې د دښمنۍ او جګړې په وخت کې هر انسان د مقابل لوري له مخ او څېرې نه په خپل زړه کې د نفرت،کینې او کرکې احساس کوي، د مقابل طرف د نفرت او کرکې آثار هم د هغه په څېرې او مخ کې راڅرګند شي، په سترګو کې ئې د قهر او غصې نښې رابښکاره شي، نو ځکه د ده غصه او کرکه د مقابل لوري او دښمن

مخ او سترګو ته متوجه کېږي، همدې برخې ته پام اړوي او خپل داخلي قهر داسي اظهاروي: سترګي دي راباسم، پزه دي پرې کوم، مخ دي تور، سترګی دي ړندی شه، دا مردار مخ دي داسي او داسي شه، پدې الفاظو هم اکتفا نه کوي بلکي لاس پورته کوي او غواړي په مخ ئې یوه کلکه څپېړه ورکړي، خوله ئې په سوک ورماته کړي. حکیم رسول الله ﷺ په جګړه د اخته وو افرادو روحي حالت ته په پام سره او د دوی د قهر او غضب د سړولو لپاره فرمايي: الله تعالی خپل بنده او ستاسو ټولو پلار آدم علیه السلام پداسي څېرې او شکل کې پیدا کړی وو لکه دا ستا مقابل لوری، دا له تاسره په جګړه او شخړه بوخت ستا ورور، خپل پلار ته د احترام په دود باید هغه پر مخ ونه وهې او د مخ په اړه ئې سپکي خبري ونه کړې، داسي مه وایه چې ستا مخ دي تور وي او د هغه چا هم چې تا ته ورته مخ لري، په دې سره خو ته خپل پلار آدم علیه السلام ته هم بد و رد وایې!! که د رسول الله ﷺ دا حکیمانه لارښووني مراعات شي او د شخړو او مشاجرو په وخت کې په پام کې ونیول شي، نو د ډېرو فتنو او جګړو مخنیوی به وشي. نه پوهېږم اهل ظاهر ولې دا څرګند حقایق نه شي درک کولی؟ او ولې څرګند مفاهیم غلط تعبیروي؟ او ولې داسي توجیهات پکې کوي چې خبره تشبیه او تمثیل ته رسوي؟

امام ابن حبان د دې روایت په اړه د ابو حاتم وینا رااخلي او لیکي: قال أبو حاتم رضي الله عنه: « يريد به صورة المضروب، لأن الضارب إذا ضرب وجه أخيه المسلم ضرب وجها خلق الله آدم على صورته »: ابوحاتم وویل: له دې نه د وهل شوي کس صورت مراد دئ، ځکه کله چې وهونکی خپل مسلمان ورور پر مخ وهي نو په حقیقت کې ئې هغه مخ وهلی چې الله تعالی آدم علیه السلام ته دې ته ورته مخ ورکړی وو.

د دوی بل دلیل دغه روایت دئ:

عَن أَبِي هُرَيْرَةَ عَن النَّبِيِّ ﷺ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِه طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أُولَئِكَ النَّفَرِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُحَيُّونَكَ فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادُوهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدُ حَتَّى الْآنَ. صحيح البخاري: ٥٨٧٣

له ابو هريره رضي الله عنه نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ وفرمايل: الله تعالى آدم (عليه السلام) په خپل صورت پيدا کړ، جګ والى ئې شپېته ګزه وو، کله چي ئې پيدا کړ ورته وئې ويل: ولاړ شه پر هغو فرشتو سلام واچوه چي هلته ناستي دي او واوره چي د سلام څه ځواب درکوي، همدا به ستا او ستا د اولاد سلام او ځواب ئې وي، نو وئې ويل: السلام عليكم، هغوى ورته وويل: السلام عليک و رحمة الله، رحمة الله ئې پرې اضافه کړ. هر څوک چي جنت ته ننوځي نو د آدم عليه السلام په څېر به وي، د هغه له پيدايښت نه تر نن پورې مخلوقات کمى مومي (لوړوالى ئې راکمېږي).

د دې روايت معنى هم کاملاً واضح ده، او هغه دا چي الله تعالى آدم عليه السلام داسي پيدا کړى وو چي صورت ئې همدا د ده د زامنو صورت وو خو لوړوالى ئې شپېته ګزه وو، دا لوړوالى ورو ورو کم شوى او اوسنى حالت ئې غوره کړى، د قيامت په ورځ به د آدم عليه السلام ټول مسلمان اولاد په خپلې اصلي او لومړنۍ بڼې جنت ته درومي. ډېر ناپوه او غرضي او مرضي انسان به له دې روايت نه بل مطلب اخلي. يوازي هغه څوک به له دې روايت نه بل تعبير وړاندي کوي چي د کلام تحريفولو ته ئې ملا تړلې وي.

دغه ډله د خپلې غلطي ادعاء د اثبات لپاره دا دليل وړاندي کوي او وايي: دا دئ

په قرآن کي الله تعالی ته سترګي، لاسونه، مخ او ساق منسوب شوي!! نو ځکه مونږ وایو چي د الله تعالی صورت انسان ته ورته دئ!!!

دوی ته وایو: تاسو دروغ وایئ چي په قرآن کي الله تعالی ته ساق (پوندې) منسوب شوې، د قرآن په کوم آیت کي چي د ساق یادونه شوې هغه د کافرانو ساق دئ، نه د الله تعالی ساق، او مطلب ئې دا دئ چي د قیامت له هیبته به کافران داسي تښتي چي پیڅې به ئې بډوهلې وي، پوندې به ئې لوڅي او تښتي به، ډېر ناپوه او مرضي انسان به الله تعالی ته ساق منسوبوي، الله تعالی له دې نه منزه دئ چي غړي ولري، پوندې ولري، پوندې ئې په جامو پټي وي، او د قیامت په ورځ به د ده پوندې وربربندي شي.

په قرآن کي خو الله تعالی ته نه خوله منسوب شوې، نه پښې، نه سر، نه وېښتان، نه سینه، نه غوږونه، نه پزه، او نه نور غړي، که له سترګو او لاسونو نه مراد غړي نیسئ نو بیا خو دا هم ووایئ چي: الله تعالی یو لاس لري که دوه که ډېر، ځکه دا ټول په قرآن کي راغلي، ولي د دوی له منځه دوه انتخابوئ، په قرآن کي عین، عینان او اعین (یوه سترګه، دوې سترګي او ډېري سترګي) راغلې، ولي یوازې دوې سترګي ورته منسوبوئ؟!! په کومو ځایونو کي چي د دغو غړو یادونه شوې هلته مراد دا نه دئ چي د الله تعالی د ذات څرنګوالی معرفي شي، بلکي د الله تعالی یوه صفت ته اشاره کوي، د مثال په توګه (بیده الملک)، له دې نه مراد دا نه دئ چي الله تعالی یو لاس لري او پاچایي د کوم توپ په څېر داسي کوم شی دئ چي الله تعالی په خپل لاس کي نیولی، بلکي مراد ئې دا دئ چي الله تعالی مالک الملک دئ، واکمني د ده په واک کي ده.

همداراز الله تعالی بصیر (لیدونکی) دئ خو الله تعالی د لیدو په صفت کي هیڅ

مخلوق ته ورته نه دئ، په مخلوقاتو کي ځيني يوه سترګه لري، ځيني دوه، ځيني په سلګونو سترګي (لکه د شاتو مچۍ) او ځيني داسي دي چې د خپل بدن په ټول پوستکي سره هر لوري ته ليدل کولی شي (لکه آميب)، قرآن مورِ ته وايي چې الله تعالی په دې صفت کي هم هيڅ يوه ته ورته نه دئ. په مخلوقاتو کي ځيني په دوو پښو تګ کوي، ځيني په څلورو، ځيني پر سينه، ځيني پر وزرونو، د برق او نور تګ له دې ټولو توپير لري، په نغلو کي د سويچ له وهلو سره سم د کابل لري سيمي ته همغه شېبه برق ورسېږي، خو الله تعالی په دې صفت کي هيڅ يوه ته ورته نه دئ. همداسي په ټولو نورو صفاتو کي.

دا ډله دې ته هم پام نه کوي چې د قرآن ځيني آيتونه متشابه دي، په هغوی کي غير مرئي شيان له مرئي شيانو سره تشبيه شوي، هغه څه چې انسان نه ليدلي او نه په خپل قاموس کي ورته کوم نوم لري، په داسي الفاظو بيان شوي چې انسان د مرئي شيانو لپاره وضع کړي، په دې آيتونو کي راغلي دا الفاظ په متبادره معنی نشو اخيستی، قرآن مورِ ته وايي چې په اصلي معنی ئې له الله تعالی پرته هيڅوک نه پوهېږي، عرش، استوی علی العرش، يد، عين، وجه، په هغه معنی نشو اخيستی چې مورِ ئې د مخلوق لپاره کاروو، که دا غلطي مو وکړه نو الله تعالی مو له مخلوق سره تشبيه کړی، که څه هم له دې وينا وروسته سل ځله ووايو چې بلاتشبيه او بلاتکييف، دا د خولې بلاتشبيه مورِ ته هيڅ ګټه نه رسوي او مورِ له هغې ډلې څخه نه باسي چې مشبهه نومېږي او الله تعالی له مخلوق سره تشبيه کوي. سبحان الله عما يصفون.

آيا الله تعالى په هر ځای کي له موږ سره دئ؟

دا هم يوه بله اختلافي موضوع ده چي الله تعالى چېرې دئ؟ آيا په هر ځای کي له بندګانو سره دئ که له آسمانانونو نه بر پر عرش؟ صحابه وو او زمورږ سلف صالح په دې اړه له بحث نه ډډه کوله، د قرآن هغه آيتونه ئې هم منل او هم لوستل چي وايي الله تعالى په هر ځای کي له خپلو بندګانو سره دئ او هغه هم چي وايي الله تعالى پر عرش استوى کړې، خو پرته له دې چي معيت (ملتيا) او استوى (برابرېدا) تأويل کړي او مزيد څه ووايي، خو وروسته په مسلمانانو کي داسي ډله راپيدا شوه چي وايي: الله تعالى له مخلوقاتو نه بېل او لري دئ او پر عرش ئې استوى کړې. کوم آيتونه چي له بندګانو سره د الله تعالى معيت او قرب ته اشاره کوي، هغه تأويلوي، او د ملتيا او نږدېوالي په معنى ئې نه اخلي. راشئ وګورو چي قرآن په دې اړه څه وايي او د يوه مؤمن او موحد انسان عقيده بايد څنګه وي. لاندي آيتونو ته ځير شئ:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِی السمَوَتِ وَ مَا فِی الأَرْضِ مَا يَكونُ مِن نجْوَى ثَلَثَةٍ إِلا هُوَ رَابِعُهُمْ وَ لا خَمْسةٍ إِلا هُوَ سادِسهُمْ وَ لا أَدْنى مِن ذَلك وَ لا أَكْثَرَ إِلا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كانُوا ثمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكلِّ شىْءٍ عَلِيمٌ * المجادله: ۷

آيا پام دي نه دئ چي الله تعالى په هر هغه څه پوهېږي چي په آسمانونو او په زمکه کي دي، نه داسي نجوى شته چي د دريو ترمنځ وي او دى ئې څلورم نه وي

او نه د پنځو ترمنځ چي دی ئې شپږم نه وي او نه تر دې کم یا زیات مګر دا چي دی ورسره وي، هرچېري چي وي، بیا به ئې د قیامت په ورځ په خپلو اعمالو خبر کړي، بې شکه چي الله په هرڅه پوه دئ.

لکه چي ګورئ په دې آیت کي په ډېر صراحت او وضاحت سره ویل شوي چي که تاسو درې وئ نو څلورم مو خدای دئ او که پنځه وئ شپږم مو خدای دئ، که تر دې لږ یا ډېر وئ خدای درسره دئ په هر ځای کي چي وئ، څوک چي پر قرآن ایمان لري هیڅکه به د دې جسارت ونه کړي چي د الله تعالی د دې صریح کلام په خلاف کومه وینا په خوله راوړي او ووایي چي الله تعالی په هر ځای کي له مورِ سره نه دئ!!

هُوَ الَّذِی خَلَقَ السمٰوَتِ وَ الأَرْض فی سِتَّةِ أَیَّامٍ ثمَّ استوَی عَلی الْعَرْشِ یَعْلَمُ مَا یَلِجُ فی الأَرْضِ وَ مَا یخْرُجُ منهَا وَ مَا ینزِلُ مِنَ السمَاءِ وَ مَا یَعْرُجُ فِیهَا وَ هُوَ مَعَکمْ أَیْنَ مَا کُنتُمْ وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِیرٌ * الحدید: ٤

الله تعالی هغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کي پیدا کړل، بیا ئې پر عرش استواء وکړه، په څه چي په زمکه کي لاندي کوزېږي او څه چي ترې راوزي او څه چي له آسمانه راکوزېږي او څه چي ورته پورته کېږي، په ټولو پوهېږي، هرچېري چي وئ هغه له تاسو سره وي، الله تعالی ستاسو د کړو لیدونکي دئ.

په دې مبارک آیت کي هم په ډېر وضاحت سره ویل شوي چي الله تعالی له تاسو سره دئ په هر ځای کي چي وئ. دا په داسي حال کي چي د آیت په لومړۍ برخي کي ویل شوي چي الله تعالی د آسمانونو او زمکي له پیدا کولو وروسته پر عرش استوی وکړه، د دې معنی دا ده چي پر عرش استوی د دې منافي نه ده چي الله

تعالی په هر ځای کي له موږ سره هم دئ. په یوه آیت کي د دواړو خبرو یادونه همدا مطلب په ګوته کوي، یعني الله تعالی د مخلوق په څېر نه دئ چي په خاص مکان پوري محدود وي، یو ځای وي او بل ځای نه، دا د مخلوق ځانګړتیا ده چي په یوه وخت کي یوازي یو ځای کي وي.

څوک چه قدیر او عظیم خدای په مخلوق قیاس کړي او د خالق په هکله یی هم په خپل ذهن کي مخلوق ته ورته تصویر جوړ کړی وي، دا کسان مجبورېږي د قرآنکریم الفاظ تأویل کړي او له هر لفظ نه داسي معنی راوباسي چي د دوی له ذهن او تصور سره برابره وي، دلته هم د آیت یوه برخه مني او بله برخه ئې تأویلوي او داسي معنی تړې راباسي چي وښیي الله تعالی په هر ځای کي له موږ سره نه دئ، بلکي یوازي د عرش په محدوده کي محدود دئ.

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الانسنَ وَ نَعْلَمُ مَا تُوَسوِس بِهِ نَفْسهُ وَ نحنُ أَقْرَب إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ*
ق: ١٦

او یقیناً چي انسان مو پیدا کړ او په هغو وسوسو پوهېږو چي د ده نفس ئې ورته کوي، او موږ ده ته د غاړي تر رګ ډېر ورنږدې یو.

فَلَوْ لا إِذَا بَلَغَتِ الحُلْقُومَ * وَ أَنتُمْ حِينَئذٍ تَنظرُونَ * وَ نحنُ أَقْرَب إِلَيْهِ مِنكُمْ وَ لَكِن لا تُبْصِرُونَ * الواقعه: ٨٣- ٨٥

او کله چي سا ستوني ته راورسېږي او هغه مهال تاسو ورته ګورئ، او موږ هغه ته تر تاسو ډېر ورلنډ وو خو تاسي نه وینئ. (نو ولي ئې بېرته نشئ ستنولئ).

په دې آیتونو کي هم ویل شوي چي الله تعالی ژوندي انسان ته هم او هغه بنده ته هم ډېر ورنږدې دئ چي سا ئې د ختلو په حال کي وي او تاسو ئې خوا ته راټول وئ.

لکه چې ګورئ په دغو آیتونو کې د معیت او ملتیا پر ځای د اقرب: تر ټولو ډېر نږدې صیغه راغلې او په پرېکنده توګه وایي چې الله تعالی بنده ته ډېر ورنږدې وي خو تاسو ئې نه ګورئ. خو اهل ظاهر دلته هم تأویل کوي او اقرب د اعلم په معنی اخلي، د دې ډلې یو تن لیکي: "ای نحن اعلم منه ما ظهر وما بطن" یعنی مورږ د هغه په ظاهر او باطن پوره علم لرو!! مورږ له دې جناب نه پوښتنه کوو:

- د "اقرب" لپاره دي د "اعلم" ترجمه په کوم کتاب او د عربي ژبې په کوم قاموس کې لیدلې ده؟
- آیا الله تعالی نه شوی کولی ووایی: "ونحن اعلم به منکم" مورږ د هغه په رابطه تر تاسو ډېر علم لرو، ولې ئې د اعلم پر ځای د اقرب صیغه راوړې؟
- د آیت په پای کې د "لاتبصرون" جمله د اقرب له لفظ سره سمون خوري؛ او له اعلم سره قطعاً اړخ نه لګوي،که د اعلم لفظ راغلی وی نو باید په پای کې یی "وانتم لاتعلمون" ویل شوي وی.
- نه پوهېږو څه شي له دې نه منعه کړي یئ چې له کوم تحریف او تأویل نه پرته ووایئ: الله تعالی له نورو نه زیات خپل بنده ته نږدې دئ، د دې نږدېوالي کیفیت الله تعالی ته وسپارئ او عقیده ولرئ چې دا تقرب نه د مخلوق له تقرب سره شباهت لري او نه د الله تعالی د علو له صفت سره منافات؟!

څوک چې رب العالمین له مخلوق سره تشبیه کړي، هغه داسي انګېري چې الله تعالی خو په خپل عرش استواء کړې ده، نو له بنده سره ئې تقرب محال دئ. دا ځکه چې ویني د یوه مخلوق له بل سره د تقرب تقاضا دا ده چې هغه خپل لومړی ځای هرومرو پرېږدي، مخکې درومي او هغه بل ته ورنږدې کېږي، دا شخص له مخلوق سره د الله تعالی تقرب هم د مخلوقاتو په تقرب قیاسوي او دا ډول قیاس بیا

په عرش د استواء منافی بولي، نو بناءً مجبورېږي د قرآنکریم الفاظ تأویل کړي. خو که دا شخص پدې عقیده وي چې په موجوداتو کې هیڅ شی له الله تعالی سره شباهت نه لري، د الله تعالی تقرب د مخلوقاتو له تقرب سره ورته والی نه لري او داسې نه دئ چې د حرکت، نقل او ترک مکان غوښتونکی وي،که دا ډول عقیده خپله کړي نو بیا به نه بې ځایه تأویل ته اړ وي او نه به له هغه څه نه انکار ته اړ کېږي چې الله تعالی په خپله په قرآن کې بیان کړي.

دی دوستانو ته وایو: که دا لمر، چې د الله تعالی له مخلوقاتو نه یو مخلوق دئ، پداسې حال کې چې له مورِ نه په زرګونو میله فاصله لري، په خپل مسیر کې خوځي، کولی شي له همغې لرې فاصلې نه، په خپلې رڼا او حرارت سره، له مورِ سره او په هرحالت کې، د توقف یا حرکت په حالت کې زمورِ ملګری وي او وینو چې په ځینو ځایونو کې راته رالنډ او تجلي او حرارت ئې زیات او په ځینو نورو سیمو کې رانه لري او اثرات ئې کم وي، د لمر چې دا حال وي نو په کوم دلیل له بندګانو سره د الله تعالی معیت او تقرب، د هغه تعالی له شأن سره برابر او لایق تقرب، محال او ناممکن شمېرئ؟ پداسې حال کې چې هغه د ټولو رب دئ، هغه عظیم دئ، په هرڅه محیط دئ، ټول عالم د ده د عظمت په وړاندې داسې دئ لکه د خردل یوه دانه.

باید په یاد ولرو چې له الله تعالی سره زمورِ رابطه یوازې دا نده چې هغه مورِ وینې او له لرې نه زمورِ غږ اورې او زمورِ په هر څه علم لري، بلکې له دې نه علاوه هغه پر مورِ او زمورِ په ټولو حالاتو او افعالو احاطه لري، د هر کار د کولو قدرت هغه راکوي، توفیق د هغه له لورې دئ، زمورِ اراده د ده د ارادې تابع ده، اراده ئې زمورِ پر ارادې او افعالو حاکمه او مسلطه ده، هغه څه کېږي چې هغه ئې وغواړي او د کولو توفیق ئې راکړي او هغه څه نشي کېدی چې دی ئې ونه غواړي او د کېدو

توفيق ئې رانکړي. دغو مفاهيمو ته په پام سره بايد پر عرش د استواء، قرب او معيت تر منځ ځانګړې رابطه ولټوو، نه داسي چې په يوه ايمان ولرو او له بل نه انکار وکړو. د دې مفاهيمو تر منځ تلفيق د هغه چا لپاره ګران کار دئ چې الله تعالى له مخلوق سره تشبيه کوي او استواء، تقرب او معيت په هغه معنى اخلي چې د انسانانو تر منځ متداوله ده.

د يوه مثال په ترڅ کي دا مطلب توضيح کوم: که ستاسو په رغوي کي د ږدنو څو وړې دانې وي، او تاسو ته څوک ووايي: تاسو د دې دانو کوم لوري ته يئ؟ لاندي، باندي، ښي او کېڼ لوري، شا يا مخي ته؟ ستا ځواب به څه وي؟ ستا صحيح ځواب به يوازي دا وي چې زه د ږدنو هري خوا ته يم، زه پرې محيط يم، له دې پرته که بل څه ووايې نو اشتباه دي کړې. همدا راز دا عالم، آسمانونه او زمکه، ستوري او ستور ليکي ټول د الله تعالى په وړاندي داسي دي لکه د ږدنو څو داني د يوه انسان په لاس کي. د همدې لپاره قرآن وايي: أين ما تولوا فثم وجه الله: هر لوري ته چې مخ واړوئ الله هملته دئ. څوک چې الله تعالى له مخلوق سره تشبيه کوي ګمان ئې دا وي چې الله تعالى به د مخلوقاتو په څېر د مکان او زمان تابع وي، مخلوق داسي دئ چې په يو وخت کي يوازي يو ځای کي وي، يا د بام پر سر يا ترې لاندي، خو د الله تعالى په اړه دا خبره نشو کولى، الله تعالى په داسي حال کي چې پر عرش ئې استوى کړې له مورِ هر يوه سره په هر ځای کي هم شته، د همدې لپاره ګورو چې پر عرش استوى او له خپلو بندګانو سره په هر ځای کي اوسېدا په يوه آيت کي راغلي. دوى د خپلو غلطو انګېرنو د اثبات لپاره هڅه کوي چې په نصوصو کي داسي الفاظ ولټوي چې د دوى مستمسک شي، کله وايي: دا دئ په فلان آيت کي د فوق کلمه راغلې، کله وايي: دا دئ په فلان روايت کي راغلي چې ګوته د آسمان لوري ته ونيول شوه!! دې جنابانو

ته وايو: د دواړو په اړه ستاسو انتباه غلطه او ناقصه او له نورو نصوصو سره متعارضه ده. لاندي آيت ته ځير شئ:

وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَ هُوَ الحَكِيمُ الخَبِيرُ * الانعام: ١٨

او هغه پر خپلو بندګانو باندي برلاسی دئ او هغه ښه باخبره حکيم دئ.

دلته درې مهم مطالب بيان شوي:

- ټول بندګان ئې تر حکم او سلطې لاندي دي، مؤمنان هم او کافران هم، هيڅوک داسي څه نشي کولی چي ده ئې اجازه نه وي ورکړې، د زور او ځواک خاوندان دي دا ګمان نه کوي چي د ټولواک رب د پرېکړو مخي ته ودرېدی شي، په هغه مهلت دي نه مغروره کېږي چي الله تعالی ئې د خپل خاص حکمت له مخي باغي بندګانو ته ورکوي.
- الله تعالی د خپلو بندګانو له هر حالته ښه خبر دئ، پوهېږي چي څوک د کومي معاملې مستحق دئ.
- له بندګانو سره ئې هره معامله په حکمت ولاړه معامله ده.

اهل ظاهر د (فوق) لفظ په داسي توګه تعبيروي چي د دې آيت له اصلي مفهوم سره هيڅ تعلق نه لري، په داسي حال کي چي دلته بحث له قهر (سلطې او برلاسي) څخه دئ نه د الله تعالی له فوقيت او موقعيت څخه، خو دوی ئې د الله تعالی د مکاني موقعيت او فوقيت په معنی نيسي، دوی آيت داسي ژباړي: او هغه په خپلو بندګانو (قاهر: برلاسی) او (فوق: اوچت) دئ، حال دا چي دا ترجمه صحيح نه ده، ځکه د (او) لپاره په متن کي لفظ نشته، دقيقه ترجمه ئې دا ده: پر خپلو بندګانو (باندي) (برلاسی) دئ. دا هم بايد په پام کي ولرو چي فوق او تحت نسبي مفاهيم دي، يوازي د مخلوق په اړه صدق کوي، څه ته چي دا اوس زه تحت وايم د امريکا اوسېدونکي

ورته فوق وايي او څه ته چې همدا اوس دوی تحت وايي مورِ ورته فوق وايو، که زه په افغانستان کې او یو امریکایي په امریکا کې د آسمان په لوري ګوته نیسو نو زما او د هغه د ګوتو د استقامت تر منځ یو سل اتیا درجې توپیر وي، فوق او تحت د الله تعالی په وړاندي مطرح نه دي، که څوک فوق د مکان په معنی ونیسي، دا تعبیر به ئې د قرآن د ګڼ شمېر هغو آیتونو او احادیثو تکذیب ته اړ کوي چې وایي الله تعالی خپلو ینديګانو ته د غاړې تر رګ ورنږدې دئ. که څوک له دې انکار وکړي چې الله تعالی په هر ځای کې له مورِ سره دئ، نو د قرآن له داسي څرګندو آیتونو څخه ئې انکار کړی چې د هیڅ ډول تأویل مجال په کې نشته. دوی په دې نه پوهېږي چې د الله تعالی په وړاندي مکان او زمان، فوق او تحت، ماضي او مستقبل، شاهد او غائب مطرح نه دي، دا ټول نسبي مفاهیم دي چې یوازي د مخلوق په اړه صدق کوي.

دا ډله په دغو آیتونو کې تأویل کوي او معیت او قرب د علمي معیت او قرب په معنی نیسي او وایي چې الله تعالی د خپلو مخلوقاتو له حاله داسي خبر دئ لکه چې له دوی سره وي!! وایي: هو علی العرش مباین عن خلقه!! الله تعالی پر عرش باندي او له خپلو مخلوقاتو بېل او جلا دئ!! حال دا چې دا خبره هیڅ علمي ارزښت نه لري، د یوه کس ذاتي خبره ده، له ځانه ئې جوړه کړې ده، نه ئې الفاظ د قرآن او حدیث دي او نه ئې مفهوم، دقیقه خبره دا ده چې الله تعالی هم پر عرش استوی کړې او هم له خپلو بندګانو سره دئ.

دوی وایي چې په ذاتي معیت او قرب باندي باور درلودل د وحدت الوجود او حلول په عقیدې منتج کېږي، حال دا چې د حلول او وحدت الوجود خرافي عقاید د الله تعالی په اړه د غلطي انګېرني یوه انتهاء ده او الله تعالی د مخلوقاتو په څېر په مکان او زمان مقید ګڼل، او د همدې غلطي عقیدې په حکم له بندګانو سره د الله

تعالی له معیت او قرب نه انکار کول بله انتهاء ده. دوی ځکه دا خبره کوي چې مخلوق ئې داسي موندلی چې په یو ځای کي وي نو په بل ځای کي نه وي، که د بام پر سر وي نو تر بام لاندي نه وي، اول او آخر لري، د پیدایښت نښته لري، له دې نښتې مخکي نه وو، د مرګ نښته لري له هغې وروسته نشته، د زمان تابع دئ، الله تعالی په مخلوق قیاسوي او د همدې لپاره وایي: الله تعالی په آسمانونو کي او د عرش له پاسه دئ، په زمکي کي نشته!! دوی ته وایو: کوم منطق اجازه درکوي چې اقرب د اعلم په معنی ونیسئ؟ الله تعالی فرمایي چې زه له خپلو بندګانو سره یم، د غاړې تر رګ ورنږدې یم، ته وایي: نه؛ ورنږدې نه دئ بلکي په حال ئې پوه دئ!!! که د دې آیتونو مراد دا وئ چې الله تعالی د بندګانو له حاله خبر دئ، په هر حال او هر ځای کي پرې پوهېږي، نو د دې لپاره خو به حتماً د خبیر او علیم الفاظ راتلل نه د قرب او معیت، قرآن خو هیڅکله داسي الفاظ نه کاروي چې د شک او ریب باعث شي، یوازي یو متعصب انسان کولی شي اقرب د اعلم په معنی ونیسي.

عرش او پر عرش استوی

عرش څه دئ؟ پر عرش د الله تعالی د استوی معنی څه ده؟ الله تعالی تر عرش مخکي چېرې وو؟ دا هغه پوښتني دي چې په صحابه وو کي نه چا له رسول الله ﷺ څخه داسي پوښتني کړې دي او نه ئې پر داسي قضایاوو د بحث ضرورت احساس کړی، هغوی په سترو سترو عملي چارو بوخت ول، د الله په لار کي او د مظلومانو او بې وزلو د ژغورنې لپاره جهاد، د اسلامي نظام قائمول، د شر او فساد له ځواکونو

سره پر له پسې نښتي، په خپله، په خپلي کورنۍ کي، په خپلي ټولنې کي او په ټولې نړۍ کي د شريعت حاکمول او نړۍ والو ته د قرآن پيغام رسول، د لفظي مناقشاتو، له بل او خپل سره په بې ګټې جدل کي د ځان مصروفولو لپاره ئې نه وخت درلود او نه ئې غوښتل چې په داسې خبرو خپل وخت ضايع کړي، خو هغه مهال چې مسلمانانو خپلو سترو سترو الهي مسئوليتونو ته شا کړه، جهاد ئې پرېښود، دښمن ئې هېر کړ، نه ئې د هغه څه کولو همت درلود چې صحابه وو کول، نه ئې د الله په لار کي د وخت، سر او مال قرباني کولو جذبه او شوق، نو خپلمنځيو مناقشاتو او جدلونو ته ئې مخه کړه، که پرون به هر مسلمان غوښتل چې د کفر، شرک، ظلم او فساد په ضد د جهاد اتل شي نن ئې غوښتل چې د خپلمنځيو بېهوده او بې فايده جدلونو او مناقشاتو د ميدان اتل شي، دغه مهال پر دغو قضاياوو د بحث او مناقشې بازار تود شو، که تاسو د دغو لفظي مناقشاتو تاريخ وڅېړئ نو هرومرو به دې نتيجې ته ورسېږئ چې دا لړۍ هغه مهال پيل شوې چې مسلمانانو په سياسي، فکري او نظامي محاذونو کي د دښمن په وړاندي ماتي خوړلې، تېر برم او عظمت ئې له لاسه ورکړی، په کورنيو شخړو کي ښکېل شوي، د دښمن برلاسي ته تسليم شوي، ظالم، بې رحمه او مفسد واکمنان پرې مسلط شوي او کورني او بهرني دښمن غوښتي چې دوی په دغسې بحثونو او مناقشاتو کي مصروف وساتي.

صحابه وو له عرش او پر عرش له استوی نه يوازي دا تعبير درلود چې الله تعالی د عالم ټولواک دئ، د عالم د ټولو چارو واګي د ده په واک کي دي، دلته د ده حکم نافذ او اراده ئې حاکمه ده او هر څه د ده په حکم او اراده ترسره کېږي.الله تعالی هم د عالم خالق دئ او هم مالک، لکه څنګه چې د يوه چا د پاچا کېدو په اړه ويل کېږي چې د پاچايۍ پر تخت کښېناست؛ همدا راز د استوی علی العرش معنی

دا ده چې الله تعالی د ټولواک په توګه د دې عالم د ټولو چارو واګې په خپل واک کې ونیولې.

راشئ د قرآن ځینې هغه آیتونه له نظره تېر کړو دا موضوع په کې څېړل شوې:

’?ã 3‘ qGÖ$§ê Q$f¿ þ6Å ’Î Ú ö[$ Ï¹q»J¡ 9$,={ “ Ï‰$ª ¦$ãã/‘ žc Î

¤¹°¤ ¡ã Pqã Ž9$ •J)ãã § ðœ9$ $Ïm ¼çÇÖƒ ‘$]9$Ï@ã$ÓÅóã Ä éê¤$

ÇÍÈ ûüÏ»è¤$<> ‘ ª¦ $8 ‘$6? ê[$ ßùc$ã Ïv¿ ÿíÍÐ'Î الاعراف: ٥٤

يقيناً چې ستاسو رب هغه ذات دئ چې آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کې پیدا کړل، بیا ئې پر عرش استوی وکړه، شپه پر ورځ راکاږي (پرې پټوي ئې)، داسې چې په تلوار ئې لټوي او لمر، سپوږمۍ او ستوري ئې امر ته منقاد دي، په دې پوه شه چې هم خلقت (یعني پیدایښت) ده لره دئ او هم امر (یعني چاري سمبالول)، د عالمونو پالونکی الله چې برکتناک دئ.

قرآن په دې مبارک آیت سره څو ډېري مهمې او اساسي لارښوونې د خپل مخاطب په وړاندې کړي:

- ستاسو رب هغه ذات دئ چې آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو (مرحلو) کې پیدا کړل.
- د دوی له پیدایښته وروسته ئې د ټول عالم د اداري، ساتنې او پالنې چاري په خپل اختیار کې واخیستې او د مطلق ټولواک په توګه ئې د عالم د سلطنت پر عرش استوی وکړه.
- دا د ده د ټولواکۍ نښه او ښکلګه ده چې شپه پر ورځ راکاږي، داسې چې په

تلوار ئې لټوي.

- دا هم د ده د ټولواکۍ بله بېلګه ده چې لمر، سپوږمۍ او ستوري ئې امر ته منقاد دي، همغه کار کوي او په همغه لار درومي چې الله تعالی ئې امر ورته کړی.
- په دې پوه شه چې هم خلقت يعني پيدايښت ده لره مختص دئ، په دې کي بل شريک نه لري او هم امر يعني چاري سمبالول چې په دې کي هم هيڅ شريک نلري.
- الله تعالی مبارک او د عالمونو پالونکی او ساتونکی دئ.

د دې مبارک او ډېر مهم آيت په اړه څو خبري په پام کي ولرئ:

- په دې مبارک آيت کي د يوم، استواء او عرش الفاظ ګورو چې په اصل کي انسانانو د ښکاره او څرګندو شيانو لپاره وضع کړي، خو په دې آيت کي د دې مطلب د افادې لپاره راغلي چې دا زمکه او آسمان په شپږو مرحلو کښې پيدا شوي، الله تعالی د هر څه مالک او ټولواک دئ او هر څه ئې تر واک او عرش لاندي دي، د استوی علی العرش معنی په خپله په دې آيت کي او له همدې فقرې نه وروسته راغلې او هغه دا چې: Pqã Z9$ •J)ëë § ðë9$ $Z¨m ¼qÖÖƒ ‘$]9$Ö@ëëÓÅóñ

(ÿíÍÐÎ ¤N°¤ ¡ã)، خو لکه څنګه چې دلته (يوم) د هغې ورځې په معنی نه شو اخيستی چې دولس ساعته کېږي، همداراز عرش او استوی هم په متبادره معنی نشو اخيستی، قرآن مور ته لارښوونه کوي چې د الله تعالی په وړاندي کله ورځ له زرو کلونو سره برابره وي او کله له پنځوسو زرو کلونو سره، دا ئې هسي دوه مثالونه دي، هدف دا دئ چې د انسان واړه معيارونه د الله تعالی په اړه صدق نه کوي، دلته شپږ ورځې داسي شپږ مرحلې په ګوته کوي چې له الله تعالی سره ښايي.

د قرآن دا وينا په حقيقت کي د بايبل د هغې غلطي ادعاء تردید کوي چې وايي: الله تعالی په شپږو ورځو کي ټول مخلوقات پيدا کړل، په دې کار سره ستومانه شو او

په اومه ورځ ئې آرام وکړ، د بايبل د پيدايښت د باب دوهم فصل په دې خبري پيل کېږي: (په دې ترتيب آسمانونه، زمکه او څه چې په دوی کې دي تکميل شول، د اومي ورځې په رارسېدو سره خدای د پيدايښت کار تمام کړ او له کاره ئې لاس واخيست، خدای اومي ورځې ته برکت ورپه برخه کړ او هغه ئې مقدسه وبلله، دا ځکه چې دا هغه ورځ وه چې خدای د پيدايښت د کار له بشپړولو وروسته آرام وکړ. په دې توګه آسمانونه او زمکه پيدا شول)!!

بايبل په دې وينا سره له خدايه داسې څوک جوړ کړی چې په خپل ټول عمر کې ئې شپږ ورځې کار کړی، په همدغو شپږو ورځو کې ئې د پيدايښت کار بشپړ کړی او د اومي ورځې په رارسېدو سره له خپله کاره فارغ شوی، د زمکې او آسمانونو ټول کارونه ئې خپلې مخې ته پرېښي! او ده د خپلې ستړيا رفع کولو لپاره آرام کړی، بايبل دا هم نه وايي چې دا آرام يوازې د همدغې ورځې دولس ساعته وو که تر ننه دوام لري، د بيان له الفاظو خو داسې معلومېږي چې د خدای کار په شپږو ورځو کې بشپړ شوی، له کاره ئې لاس اخيستی، داسې کوم کار نه دئ پاته چې د بايبل خدای ئې د کولو لپاره راپورته شي او خپله رخصتي پای ته ورسوي!!

دوی خدای په انسان قياس کړی، لکه څنګه چې انسان د خپلې ستړيا رفع کولو لپاره په اونۍ کې يوې ورځې رخصتۍ ته ضرورت لري؛ همداراز د بايبل خدای هم بايد انسان ته ورته وي، شپږ ورځې ئې کار کړی او اومه ورځ آرام!! آيا کوم عقلمن انسان به هغه څوک د خدای په توګه ومني چې ستړی کېږي او آرام ته ضرورت لري؟!

مورِ خو عملاً ګورو چې د پيدايښت لړۍ په مسلسل او پر له پسې توګه روانه ده، يوه شېبه په کې توقف نه راځي، د دې عالم هري خوا ته چې مخ اړوو، ګورو چې

هر څه له هيڅ پيل شي، ورو ورو ستر شي، د کمال په لوري وده ورکړی شي، د خپلي ارتقاء او کمال آخري پوړي ته ورسول شي، يو ضروري او لازم کار وربانديي ترسره شي، يو ضرورت وربانديي رفع کړی شي، يوه تشه او خلا پرې ډکه کړی شي، بيا ئې زوال پيل شي، په زړښت او مرګ محکوم شي او ځای ئې بل ته تش کړی شي، زوړ او کمزوری ختم شي او ځوان او ځواکمن ته خپل ځای پرېږدي، دا کار هره شېبه، هري خوا ته تکرارېږي، د دې مظاهرو تر شا خو مورِ ته د خالق او پيدا کوونکي ذات د مسلسل تصرف، ربوبيت او پالني نښي او آثار په نظر راځي، د بايبل پلويان دي مورِ ته ووايي چي دا کارونه څوک کوي؟ په خپله ترسره کېږي، که ئې الله تعالی ترسره کوي؟

تاسو د بايبل دا کچه وينا د قرآن له دې وينا سره مقايسه کړئ چي د الله تعالی په اړه فرمايي:

* 5Ù© ’Îqè Ðöƒ@ä ÇÍ öt$ Ïٹq»Kï 9$’Î `B ¼ãé¦ó„ الرحمن:۲۹

د آسمانونو او زمکي هر څه ده ته خپلي غوښتني وړاندي کوي (له ده نه د خپلو غوښتنو ترسره کېدل غواړي)، دی هره ورځ په يوه کار کي لګيا دئ (يعني هغه هره شېبه په چارو کي د تصرف په حال کي دئ)

يعني الله تعالی د زمکي او آسمانونو د ټولو مخلوقاتو اړتياوو ته په خپله ځواب وايي، دی ئې ضرورتونه رفع کوي او اړتياوي ئې پوره کوي. د دې عالم هر کار، هره شېبه، په خپله مالک الملک خدای ترسره کوي، الله تعالی داسي نه دئ چي د دنيا کارونه ئې خپلي مخي ته پرېښي وي او دی هيڅ تصرف په کي نه کوي، بلکي هر کار، که ستر وي او که ووړ، د ده په اراده، إذن، حکم، قدرت او مخامخ تصرف سره ترسره کېږي، هغه يوه شيبه هم د عالم د چارو له اداري، پالني او ساتني څخه نه

غافله کېږي،

همدا راز د البقرې سورې په ۲۵۵ آیت کې فرمایي:

:* Dš‰èèÆ÷ ïèßqèr $KßÅÿÿm ¼ßqè¢ Ÿr Ú ÖÇ$ Ïºq»J¡ 9$ç÷Åöä ì År

(د قدرت او واکمنۍ) کرسۍ ئې پر آسمانونو او زمکي حاوي ده او د دوی دواړو (زمکي او آسمان) ساتنه ئې نه ستومانه کوي او هغه ستر لوړ ذات دئ

بایبل په بل ځای کي لیکي: د سبت ورځ په یاد لره او سپېځلي ئې ګڼه... په دې ورځ به هیڅ کار نه کوئ... دا ځکه چي خدای په شپږو ورځو کي آسمان، زمکه او... راپیدا کړل او په اومه ورځ ئې له کاره لاس واخیست... نو ده دا ورځ د استراحت ورځ ونومووله...

خو قرآن د بایبل د دې غلطې خبرې په ځواب کي فرمایي چي الله تعالی د آسمانونو او زمکي له پیدا کولو وروسته د چارو واګي په خپل لاس کي ونیولې، د ټول کائنات د سلطنت پر عرش ئې استوی وکړه، هغه هم خالق دئ او هم ټولواک، لکه څنګه چي د مخلوقاتو پیدایښت د ده ځانګړتیا ده، همداراز واکمني او د عالم د چارو سمبالول د ده کار دئ، شپه او ورځ د ده په امر ځي راځي، لمر، سپوږمۍ او ستورې دی اداره کوي، الله تعالی هم خالق دئ او هم پالونکی او ساتونکی.

ګورئ چي قرآن دا عالم داسي معرفي کوي چي د الله تعالی ملک دئ، دی ئې واکمن دئ، هر څه د ده په امر او حکم ترسره کېږي، که لمر راخېژي او لوېږي، که ورېځي په آسمان کي خوځي، باران او واوره ترې ورېږي، که ونه او بوټی له زمکي راټوکېږي او دانه او مېوه ورکوي، که ژوي پیدا کېږي، ستر کېږي او مري، هر څه او هرکار الله تعالی کوي، د ده په امر او توفیق ترسره کېږي. د بایبل دا خبره له بنسټه ردوي چي الله تعالی د عالم له پیدایښته وروسته د نوي پیدایښت لپاره متوقف

کړه، ستومانه شو او آرام ئې وکړ!! ګورئ چې د الله تعالی په اړه د بایبل وینا څومره ناقصه او د واقع خلاف ده او د قرآن وینا څومره جامع او د حقیقت مطابق، آیا یو عقلمن انسان به هغه خدای ومني چې ستومانه کېږي او آرام کولو ته اړ کېږي او د خپل ملک چاري او واګي خپلي مخي ته پرېږدي؟!!

الله تعالی په اونۍ کې یوه ورځ د دې لپاره د تعطیل او رخصتۍ ورځ نه ده ګرځولې چې ده په خپله عالم په شپږو ورځو کې پیدا کړ او اومه ورځ ترې وزګار شو او آرام ئې وکړ!! الله تعالی عالم پیدا کړی او له پیدا کولو وروسته ئې د دې عالم چاري په خپل واک کې نیولې، د عالم تر پیدا کولو د دې عالم ساتل او پالل که ګران کار نه وي نو آسان خو په هیڅ توګه نه دئ، قرآن فرمایي چې الله تعالی هم د دې عالم خالق دئ او هم ئې ټولواک، مالک او حاکم، په دې سره د بایبل د دغې غلطي وینا تردید شوی چې الله تعالی په انسان قیاسوي، ستومانه کېږي او استراحت ته ضرورت لري!! د انسان لپاره په اونۍ کې یوه ورځ د عبادت لپاره مختص شوې، د یهودانو لپاره هفته، د مسیحیانو لپاره یکشنبه او د مسلمانانو لپاره جمعه، پر مسلمانانو د جمعې لمونځ فرض شوی، په دې ورځ به ټول په جومات کې راغونډ ېږي، په جَماعت سره به لمونځ کوي او د جمعې د ورځې هغه خطبه به اوري چې د امام او د هغه د نائب له لوري ورکول کېږي او په هغې کې د تېرې اونۍ ټولې مهمې او اساسي مسئلې څېړل کېږي. په دې ورځ به یوازې د لمانځه لپاره خپل کارونه متوقف کوي، له لمانځه وروسته خپل کارونه د نورو ورځو په څېر کولی شي!!

راشئ دا هم وګورئ چې بایبل د خدای، عرش او د عرش د حمله وو په اړه څه وایي؟ بایبل د حزقیال په کتاب کې او د حزقیال د رؤیا په ضمن کې لیکي: (... بیا د لوخړو له منځه څلور عجیب موجودات چې انسان ته ورته ول راڅرګند شول، خو

هر یوه څلور مخونه او دوه جوړې وزرونه درلودل، پښې ئې هم د انسان پښو ته ورته وې، خو ګوتي ئې د سخوندر نوک ته ورته وې او د ځلانده فلز په څېر ځلېدلې، د هر وزر لاندې مې انسان ته ورته لاسونه لیدل، د وزرونو پای ئې سره وصل وو، مخامخ به ئې تګ کاوو پرته له دې چې راوګرځي!! هر یوه څلور مخونه درلودل: مخکنی ئې د انسان د مخ په څېر، شا ئې د زمري په څېر، کین ئې د غوایي په څېر او شاتنی ئې د عقاب په څېر!! هر یوه دوه جوړې وزرونه درلودل، چې یوه جوړه ئې پرانستلې وه او د بل موجود د وزرونو څوکو ته به رسېدل او بلې جوړې د دوی بدن پوښلی وو، کوم ځای ته چې به د دوی روح تله په همغه لوري به تلل، له دې پرته چې بل لوري ته کارې شي!! د دغو موجوداتو په منځ کې د بلو سکروټو په څېر شیان خوځېدل، چې له منځه ئې برېښنا راوته، دا ژوندي موجوات هم د برق په څېر تېز تېز مخکې شا ته خوځېدل،... څلور څرخونه مې ولیدل، تر هر یوه لاندې یو څرخ، د زبرجدو په څېر ځلېدل او یو بل ته ورته ول، د هر څرخ منځ کې بل څرخ وو، د همدې لپاره په دې توانېدل چې په هر لوري وخوځېږي، پرته له دې چې راوڅرخي، څرخونو داسې پرې درلودې چې له سترګو ډکې وې،... کله چې به دغه موجودات خوځېدل نو څرخونه به هم ورسره خوځېدل، چې له زمکې به پورته کېدل نو څرخونه به ورسره پورته کېدل او چې ودرېدل به نو څرخونه به هم ودرېدل، دا ځکه چې د دغو څلورو موجوداتو روح په څرخونو کې هم وه، نو دا موجوات او څرخونه د خپلې روح تر حکم لاندې ول،... د هر یوه د سر له پاسه صفحې ته ورته څه خور وو چې د شیشې په څېر به ځلېدو او انسان به ئې وېراوو، د دغې صفحې لاندې د دوی وزرونه داسې پرانیستي وو چې د یوه وزر به د بل وزر ته رسېدو،... کله چې به الوتل نو غږ به ئې داسې وو لکه د ساحل د څپو غږ، یا د خدای

غږ یا د یوه لوی لښکر چیغې، کله چې به ودرېدل نو وزرونه به ئې راټیټ کړل، له هر ودرېدو سره به د صفحې له سر نه یو غږ اورېدل کېدو، د صفحې په سر د یوه ښکلي پاچایي تخت په څېر یو شی تر سترګو کېدو، داسې لکه چې له شنو یاقوتو جوړ شوی وي او د دې تخت له پاسه داسې ذات ناست وو چې انسان ته ورته وو، له ملا پورته داسې برېښېدو لکه په اور کې سور شوی فلز او له ملا لاندې لکه د اور ځلاندي لمبې، شاوخوا ئې نور راتاو وو او په دې نور کې د بوډۍ د ټال (قوس قزح) ټول رنګونه تر سترګو کېدل، د خدای پرتمین حضور داسې ما ته راڅرګند شو، کله چې ما دا صحنه ولیده، په سجده پرېوتم،)

دلته بایبل د تل په څېر خدای له انسان سره تشبیه کړی، له انسان سره ئې توپیر یوازې په دې کې دئ چې (له ملا پورته داسې برېښېدو لکه په اور کې سور شوی فلز او له ملا لاندې لکه د اور ځلاندي لمبې، شاوخوا ئې نور راتاو وو...)، عرش ئې د پاچایانو ښکلي تخت ته ورته، د عرش حمله ئې داسې څلور فرشتې چې هر یو ئې څلور سرونه او څلور وزرونه لري، یو سر ئې انسان ته، بل ئې زمري ته، بل ئې غوایي ته او بل ئې عقاب ته ورته دئ!!! یو پیغمبر خو پرېږده هیڅ مؤمن انسان به د الله تعالی په هکله نه داسې خوب وګوري او نه به په خپل ذهن کې داسې غلط او ناقص انځور جوړ کړي!!

ما ته د بایبل دا وینا داسې برېښي لکه چې د انسان د سر په یوه وېښته باندې ناست یو ویروس بل ته ووایي: خدای زمور په څېر دئ، همداسې ګرد مرد، نه سر لري نه پښې، ځان ته ئې کتلي او مور ئې د خپل ځان په څېر جوړ کړي یو، تر مور ښاېسته او ښکلی مخلوق به چېرې وي چې خدای به هغه د ځان په څېر جوړ کړی وي؟! آیا خدای به د دغه لوی او بې عقله ځناور (انسان) په څېر وي چې مور ئې د

وښته په سر ناست یو، یوې خوا بلي خوا ته ځغلو او هغه پرې خبریږي هم نه؟!! سترګې ئې دومره کمزورې دي چې مور نه ویني، غورونه ئې دومره درانه دې چې زمور غږ نه اوري!! دا به د ډایناسور په څېر له منځه ځي!! بې شکه چې خدای به زمور په څېر وي او تخت به ئې هم زمور د پاچا تخت ته ورته، چې وزر لرونکي بکتریا به ئې له یوه ځایه بل ځای ته په خپلو اوږو وړي!!! له مور نه د خدای توپیر یوازي په دې کې دی چې هغه خدای دئ او مور ویروس، د هغه بدن ځلېږي او زمور نه ځلېږي!!!

د کوم احمق انسان عقل به په دې قانع شي چې ستر خدای، د دې ستر عالم خالق، ټولواک، ساتونکی او پالونکی رب، د وړوکي انسان په څېر دئ، د پاچایانو په څېر تخت باندي ناست دئ، دا تخت ئې څلور، څلور سري فرشتې په اوږو وړي؟!!!

د بایبل لیکونکي اورېدلي چې خدای اورېدونکی او لیدونکی دئ، هر څه ویني او هر څه ګوري، خپلو پیغمبرانو ته ئې وحي لېږلې، دوی ته ئې لارښوونې کړې، خپل احکام ئې ورته بیان کړي،... د تورات او انجیل له دغو اظهاراتو ئې دا انتباه اخیستې چې خدای حتماً د انسان په څېر دئ، همداسي دوه سترګې، دوه غورونه، دوه لاسونه او دوه پښې لري، نو ځکه ئې مخکې هم ویلي چې خدای انسان د ځان په څېر پیدا کړ او دلته د حزقیال په رؤیا کې هم خدای انسان ته ورته ګڼي!! ده اورېدلي چې خدای د عرش خاوند دئ، نو ځکه ئې دلته د خدای عرش د زمکې د پاچایانو له تخت سره تشبیه کړی!! هغه په دې نه پوهېږي چې په اصلي تورات او انجیل کې د الله تعالی د عرش یادونه د دې مطلب د افادې او بیانولو لپاره شوې چې الله تعالی د عالم ټولواک دئ او هر څه د ده په حکم تر سره کېږي!! ده د تورات او انجیل دا خبره اورېدلې چې الله تعالی فرمایي: که تاسو ایمان او تقوی ولرئ زه به مو

يوازي نه پرېږدم، له تاسوه سره به وم او ستاسو مرسته او ملاتړ به کوم، هغه له دې وينا دا نظريه راايستلې چې خدای له اسرائيليانو سره دئ، په دوی کې اوسېږي، چې چېرې دوی ځې خدای ورسره ځي، نو کله چې دوی په بېديا کې په خېمو کې اوسېدل خدای ته ئې هم د ځان په څېر خو ډېره ښکلې او قيمتي خېمه او په خېمې کې خاص ځای د قدس الاقداس په نامه جوړ کړ او کله چې په فلسطين کې ځای په ځای شول نو مجلل کور ئې، د پرېمانه سرو او سپينو زرو په کارولو سره ورته جوړ کړ، له دې وروسته خدای له آسمان نه راکوز شو او پرېکړه ئې وکړه چې د تل لپاره به په دغه کور کې د اسرائيليانو خوا ته اوسېږي!!! په مجازي توګه کارول شوي الفاظ ئې په اصلي معنی ونيول او د الهي کتابونو آيتونه ئې غلط تعبير او تفسير کړل!! دا همغه کار وو چې زمورِ کمعقلو هم د دوی تر اغېز لاندي وکړ، عرش ئې د پاچايانو له تخت سره او پر عرش د الله تعالی استوی ئې پر کوم تخت د انسان له کښېناستا سره تشبيه کړ.

د تورات او انجيل په شمول په ټولو الهي کتابونو کې د الله تعالی د صفاتو او د عرش په څېر د داسې شيانو په اړه هم بحث شوی چې د انسان له نظره پټ دي او انسان په خپل قاموس کې د هغه لپاره نوم نه لري، دا ځکه چې انسان په خپل قاموس کې يوازي د هغو شيانو لپاره نوم لري چې دی ئې پېژني او په خپلو سترګو ئې ګوري او د غيبي شيانو لپاره نومونه نه لري، که څوک وغواړي د انسان په ژبه دا غيبي شيان معرفي کړي نو له دې پرته بله لار نه لري چې د تشبيه له فن نه کار واخلي او د انسان د قاموس موجود الفاظ وکاروي، په الهي کتابونو کې دغه تشبيه او مجاز کارول شوی او په دې سره انسان ته د عالم غيب په اړه نسبي پوهه ورکړی شوې، کمعقلو او غرضي خلکو دغه تشبيه او په هغه کې کارول شوي الفاظ په اصلي معنی اخيستي!!

داسي لکه چي د بايبل ليکونکي د الله تعالی له عرش نه د پاچا ښکلی تخت جوړ کړی، خپل خدای ئې د يوه پاچا په څېر وربانديي کښېنولی او له فرشتو ئې څلور سرې موجودات جوړ کړي، چي دا تخت پر اوږو وړي او خدای له يوه ځای بل ځای ته لېږدوي!! د بايبل ليکونکي هڅه کړې چي په دې بيان سره د مسيحيانو او يهودانو دې پوښتنې ته ځواب ووايي چي خدای څنګه له يوه ځايه بل ځای ته ځان رسوي!! دا دئ هغه پياوړې فرشتې ئې له يوه ځايه بل ځای ته رسوي چي هم د انسان هوښيارتيا لري، هم د عقاب وزرونه، هم د غوايي زور، هم د زمري مضبوطي پښې او هم خدايي روح!!

له انسان سره د الله تعالی په اړه يوه پوښتنه دا ده چي خدای چېرې دئ؟ څه کوي؟ له دې عالم سره ئې تعلق څنګه دئ؟ که څوک وغواړي چي دغه پوښتنه ځواب کړي او په دې ئې پوه کړي چي الله تعالی دا عالم اداره کوي، ساتنه او حفاظت ئې کوي، دلته هر څه د ده په حکم تر سره کېږي... د دغه مطلب د افادې تر ټولو غوره او يوازنۍ طريقه دا ده چي هغه ته وويل شي: خدای د دې عالم ټولواک، پاچا او حاکم دئ، لکه څنګه چي د يوه چا د پاچا کېدو په اړه وايي: د پاچايۍ پر تخت کښېناستو، يعني د دې ملک او هېواد ټولواک او پاچا شو او له دې وروسته به ټول کارونه د ده په امر ترسره کېږي، په الهي کتابونو کي دغه استعاره (پر عرش استوی) د دغه مطلب د افادې لپاره کارول شوې، چي الله تعالی د دې عالم ټولواک دئ، امور ئې د ده په واک کي دي او د دې عالم د پاچايي پر عرش ئې استوی کړې!! عرش او پر عرش استوی هغه الفاظ دي چي انسان ئې د يوه پاچا د واکمنۍ او قدرت ته د رسېدو لپاره کاروي، په کومو آيتونو کي چي د الله تعالی لپاره داسي الفاظ راځي، دا متشابه آيتونه دي چي په هغه کي د تشبيه فن کارول شوی، د الله تعالی

عرش چې د انسان له درک او فهمه اوچت، فوق مشهود او غائب مفهوم دئ او انسان په خپل قاموس کې بل ځانګړی او خاص لفظ او نوم ورته نه لري، په داسې لفظ معرفي شوی چې په اصل کې د انسان له لوري د یوه مشهود او ملموس شي لپاره وضع شوی، د تشبیه له لارې د انسان ذهن او فهم ته نږدې کړی شوی، په دا ډول آیتونو کې راغلي الفاظ په متبادره او متداوله معنی نه شو اخیستی، داسې نه چې د الله تعالی له عرش نه هغه تصور او انګېرنه ولرو چې د زمکې پر سر د کوم تخت او عرش په هکله ئې لرو!! الله تعالی د مخلوق په څېر مکان ته اړ او محتاج نه دئ، د عالم هیڅ څه په ذات او افعالو کې الله تعالی ته ورته نه دي، نه ئې عرش د زمکې د کوم عرش او تخت په څېر دئ او نه پر عرش استوی ئې داسې لکه په کوم تخت د کوم مخلوق ناسته!! کله چې د عرش او په عرش باندې د الله تعالی د استوی خبره کوو باید دا مطلب مو په پام کې وي چې نه د عالم کوم څه الله تعالی ته ورته دئ او نه الله تعالی په کوم څه کې له مخلوق سره شباهت لري. پام کوه چې د فرشتو په ذریعه د الله تعالی د عرش حمل کېدا داسې ونه ګڼئ لکه چې په دنیا کې څوک کوم تخت پر اوږو وړي، که داسې تصور دي په ذهن کې راولاړ شو، اشتباه دي کړې او الله تعالی دي له خپل مخلوق سره تشبیه کړی. دا هغه غلطي ده چې د بایبل لیکونکي او منونکو وکړه!!

پیغمبر علیه الصلاة و السلام دا مطلب د یوه حدیث په ترڅ کې څومره ښایسته او دقیق انځور کړی هلته چې فرمایي:

عن أبي هريرة قال: قال رسول الله ﷺ: إن الله أذن لی اَن اُحَدّثَكُم عَن ملك قد مرقت رجلاه الارض السابعة السفلی و العرش علی منكبه و هو يقول سبحانك انت أين كنت و أين تكون. مسند ابو يعلی

له ابوهريره ﷺ روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: يقيناً چي الله اجازه راکړه له داسي يوې فرشتې مو خبر کړم چي پښې ئې له اومي ښکتنۍ زمکي تېرې شوې او عرش ئې پر اوږو دئ او هغه وايي: پاکي تا لره ده اې ربه! چي چېرې وې او چېرې يې!!

گورئ چي هغه باعظمته فرشته چي قامت ئې له اوو آسمانونو او زمکي تېر شوی او د عرش حامل ده د الله تعالی د ذات له درکه عاجزه او په عرش ئې د استوی له څرنګوالي بې خبره ده!! او په دې هکله خپل کامل عجز په دې الفاظو بيانوي: پاکي تا لره ده چي هر ځای وې او يې!!

که د عرش په هکله د پيغمبر عليه الصلاة و السلام دا وينا د بايبل له وينا سره مقايسه کړو همدا کافي ده چي ووايو: د الله تعالی او د هغه د عرش په اړه د بايبل وينا د هغه چا وينا ده چي خدای نه پېژني او د هغه له عظمته خبر نه دئ او د زمکي پر سر له يوه پاچا سره ئې ورته ګڼلی!!

متأسفانه په مسلمانانو کي هم يوه داسي کمعقله ډله راپيدا شوه چي د الله تعالی، عرش، د عرش حمله او پر عرش د الله تعالی د استوی په هکله بايبل ته ورته انګېرنه لري، هغوی هم وايي چي خدای انسان د ځان په څېر پيدا کړ، دوه سترګي، دوه غوږونه، دوه لاسونه، هر لاس ئې پنځه ګوتي، دوه پښې، پنډۍ، ردا او پرتوګ لري!!! خو وايي: خدای دوه سترګي لري بلاتشبيه، دوه (نسی او کين) لاسونه لري بلا تشبيه، هر لاس ئې پنځه ګوتي لري بلا تشبيه، دوه پښې او پنډۍ لري بلا تشبيه، پر عرش ناست دئ بلاتشبيه، د قيامت په ورځ به خپلې پنډۍ لوڅې کړي بلاتشبيه.... يعني مُتَشٰبِهاً وَ غَيرَ مُتَشٰبِهٍ!! هم سره ورته او هم نه ورته!! دوی هم له الله تعالی نه کټ مټ يو انسان جوړوي، د الله تعالی عرش همغسي ګڼي لکه د کوم

پاچا تخت او پر عرش د الله تعالی استوی همغسي لکه پر تخت د یوه پاچا ناسته، له دې څرګندي او قبیح تشبیه وروسته د بلاتشبیه او بلاتکییف لفظ راوړل هیڅ ګټه او معنی نه لري،

همدا راز چېرې چې په قرآن کې د استوی علی العرش ذکر راغلی، ورپسې متصل ویل شوي چې د چارو واګې د الله تعالی په واک کې دي، یدبر الامر، یغشي اللیل النهار، له الخلق و الامر او دې ته ورته مطالب راغلي او دا ښیي چې په استوی علی العرش سره قرآن موږ ته دا لارښوونه کوي چې الله تعالی د دې عالم ټولواک دئ، ډېر بې عقله انسان به له دې نه هغه انتباه اخلي چې د بایبل لیکونکي اخیستې او خپل خدای ئې د یوه داسي تخت په سر کښېنولی چې څلورسري فرشتې ئې حمل کوي!! د قرآن له نظره څوک چې له عرش نه د پاچایانو د تخت په څېر تخت جوړوي او له استوی نه په تخت کښېناستل، د ده په زړه کې کوږوالی دئ، مؤمن انسان به وایي: استوی علی العرش یوه استعاره ده چې انسانان ئې د چا د پاچایۍ لپاره کاروي، الله تعالی موږ ته په دغو الفاظو سره ښیي چې دی د عالم ټولواک دئ او ټولي واګې ئې د ده په واک کې دي، نه ئې عرش کوم تخت ته ورته شی دئ او نه ئې استوی د انسان استوی ته ورته کوم فعل!! د عرش او استوی په تأویل له الله تعالی پرته هیڅوک نه پوهېږي.

بایبل دا هم لیکي چې خدای وفرمایل: زه د انسان په لاس جوړ شوي کور کې نه اوسېږم، آسمان مي تخت او ځمکه مي ترپښو لاندي کرسۍ ده!! تاسو به څنګه ما ته کور جوړ کړی شئ؟ او څنګه به زه په دې کور کې اوسېږم؟ آیا دا آسمان او زمکه ما نه دي پیدا کړي؟ عجیبه ده چې څوک د دې وینا ترڅنګ هغه بله وینا هم کوي، د چا چې ټول آسمان تخت وي، څنګه به بل وړوکی تخت هم لري؟!

ښه به وي چې د دې رأيي لږ نور وضاحت وکړم، په داسي الفاظو سره چې ښايي د هر چا سر ژر پرې خلاص شي: که له ما څوک پوښتنه وکړي چې الله تعالی عرش لري؟ ورته وايم: هو؛ يقيناً چې الله تعالی عرش لري، که راته ووايي: الله تعالی پر عرش استوی کړې؟ ورته وايم: هو؛ يقيناً چې الله تعالی پر عرش استوی کړې، که راته ووايي: لږ مخکې ولاړ شه او مزيد وضاحت راته وکړه، ورته وايم: پر عرش د استوی مراد دا دئ چې الله تعالی د عالم ټولواک دئ، امور ئې د ده په واک کې دي، دا عالم د ده ملک او دی ئې ټولواک دئ، که مزيد وضاحت رانه وغواړي ورته وايم: که څه هم د عرش متبادره معنی تخت او د استوی برابرېدا ده خو دا الفاظ د مخلوق لپاره په حقيقي معنی راځي او د الله تعالی په اړه په مجازي معنی، د الله تعالی په اړه ئې په متبادره معنی نشو نيولی، د عرش او استوی په څرنګوالي له الله تعالی پرته هيڅوک نه پوهېږي، له دې آخوا زما او زما په څېر انسانان د څه ويلو توان نه لري، نه په دې پوهېدی شي چې عرش څه دئ او نه په دې چې پر عرش استوی څنګه ده؟ او دا همغه وينا ده چې قرآن ئې کوي: لايعلم تأويله الا الله، مزيد ورته وايم: څوک چې عرش داسي ګڼي لکه کوم تخت او استوی داسي ګڼي لکه څوک چې پر کرسۍ کښېني، هغه غلطي کړې، بې ځايه جسارت ئې کړی، د تأويل او تشبيه مرتکب شوی، د ټولو صحابه وو او سلف صالح مخالفت ئې کړی او په دې سره ئې په مسلمانانو کې فتنه راولاړه کړې، قرآن د دغو خلکو په اړه ويلي: فَأَمَّا الَّذِينَ فی قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَ ابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَ مَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلا اللَّهُ : نو هغه کسان چې په زړونو کې ئې کوږوالی دئ په متشابه پسې ئې درومي، د فتنې په لټه کې او د تأويل په لټه کې، په داسي حال کې چې په تأويل ئې له الله پرته هيڅوک نه پوهېږي.

د عرش په اړه د قرآن بل آیت دا دئ:

ä‡Jæ$’?ã ½qÐöã šc ‰Ÿ2 r Ç$f« þ¢Å ’Î Ú ö{Ÿ Ì‘q»Jï 9$,={ “ Ï‰$qèr

ÌqJæ$Ï‰è/ .`Ï šc qêqêÐ NãÑ Mèè ú È r WJã ß¡ô« Ìã/« Ìà2 qèÜ

Ç9È ê¤ÎB öó Å ÿ/Î‹»d Ìb{ÿÿÿÿÿ2 ûïÏ‰$£9qà‹9 هود: ۷

او دی هغه ذات دئ چي آسمانونه او زمکه ئې په شپږو ورځو کي پیدا کړل، او عرش ئې پر اوبو وو، تر څو تاسو وآزمویي چي کوم یو مو د عمل له مخي تر ټولو غوره دئ، او که ته ووایې چي تاسو به له خپلي مړیني وروسته هرومرو راپاڅئ نو هغه چي کفر ئې کړی حتماً به ووایي: دا له څرګند جادو پرته بل څه نه دئ!!

په دې مبارک آیت کي ویل شوي چي الله تعالی آسمانونه او زمکه په شپږو ورځو کي پیدا کړل په داسي حال کي چي عرش ئې پر اوبو وو. د دې آیت په تفسیر کي د درنو مفسرینو تر منځ ژور اختلاف تر سترګو کېږي، هم په دې اړه چي آیا له شپږو ورځو همدا زمورږ اوسنۍ ورځي مراد دي او که شپږ تکویني مرحلې؟ او هم په دې اړه چي د دې فقرې معنی څه ده چي د آسمانونو او زمکي د پیدایښت پر مهال د الله عرش پر اوبو وو؟ آیا عرش او اوبه د زمکي او آسمانونو له پیدایښته مخکي پیدا شوي؟ آیا عرش داسي شی دئ چي د بل څه پر سر ولاړ وي همغسي لکه د زمکي کوم تخت؟ او که معنی ئې دا ده چي هغه مهال یوازي اوبه د الله تعالی تر واکمنۍ لاندي وې او نور څه نه وو؟ آیا له اوبو نه مراد همدا زمورږ اوسنۍ د څښلو اوبه دي که دا چي هغه مهال آسمانونه او زمکه د اوبو په څېر (ویلي او مایع) وو؟

د دې مبارک آیت په اړه څو خبري په پام کي ولرئ:

دلته د الله تعالی په اړه د (عرش) او (ورځي) یادونه شوې، انسانانو دا دوه

نومونه د خاصو شیانو لپاره وضع کړي، کله چې دې ته ورته نومونه د الله تعالی په اړه راځي نو مورِ ئې په هغه معنی نشو اخیستی چې انسانان ئې ورته کاروي، نه عرش داسي شی دئ چې د زمکي کوم تخت ته ورته وي او نه دا ورځ هغه موده ده چې زمورِ له دولسو ساعتونو سره برابره وي، په کومو آیتونو کې چې داسي الفاظ د غیبي امورو لپاره راشي هغوی ته متشابه آیتونه ویل کېږي، په هغوی کې داسي غیبي شیان چې انسان ورته نوم نه لري په داسي الفاظو یاد شوي چې انسان د لیدل کېدونکو شیانو لپاره وضع کړي، په دې سره مورِ ته د غیبي شیانو په اړه نسبي معلومات راکول کېږي، د دې یو مثال همدا د (ورځ) اصطلاح ده چې قرآن ئې یو ځای د داسي مودې لپاره راوړي چې زمورِ له زرو کلونو سره برابره ده، او بل ځای ئې د پنځوسو زرو کلونو اوږدې مودې لپاره کارولې، نو دا شپږ ورځې هم دا زمورِ شپږ ورځې نه دي چې نږدې دو اویا ساعتونه کېږي بلکې شپږ تکویني مراحل دي چې اوږدوالی ئې یوازې الله تعالی ته معلوم دئ. د دې تفصیل د قرآن پلوشې په تفسیر کې د الاعراف د سورې د ۵۴ آیت په تفسیر کې ولولئ.

د آیت د دې فقرې (وکان عرشه علی الماء) په اړه درنو مفسرینو بېل بېل آراء وړاندي کړي، د ځینو له تعبیر نه داسي معلومېږي چې ګواکې د الله تعالی عرش د زمکي د سر کوم تخت ته ورته شی وي او پر اوبو باندي ئې اوسېدا همغسي وه لکه د اوبو پر سر د کوم تخت ودرېدا!! په داسي حال کې چې نه د الله تعالی عرش د زمکي کوم تخت ته ورته دئ او نه ئې پر اوبو اوسېدا داسي ده لکه پر اوبو د زمکي د کوم تخت ودرېدا، نه عرش ازلي شی دئ او نه اوبه، نه د دغو الفاظو مراد او معنی دا ده چې د الله تعالی عرش د اوبو له پاسه وو او نه د الله تعالی عرش داسي شی دئ چې د ودرېدو لپاره کومي آواري سطحي ته ضرورت لري، الله تعالی دا آسمانونه له کومي

ستني پرته ودرولي نو عرش به ئې څنګه داسي څه ته اړ وي؟! دا غلطي انګېرني او ناسم تصورات د هغه چا د تنګ او تياره ذهن زېږنده دي چې الله تعالى او عرش ئې د زمکي د سر له مخلوقاتو سره تشبيه کوي، د آيت معنى دا نه ده چې د آسمانونو او زمکي د پيدايښت پر مهال د الله تعالى عرش د اوبو پر سر داسي ولاړ وو لکه د زمکي کوم تخت چې پر اوبو ولاړ وي!! څوک چې د دې آيت په تعبير کي دغه غلط اسلوب غوره کوي له داسي پوښتنو سره مخامخ کېږي چې هيڅ ځواب ورته نشي موندلى، لکه دا چې: عرش له اوبو نه مخکي چېرې وو او پر څه ولاړ وو؟ الله تعالى له عرش نه مخکي چېرې وو او پر څه ئې استوى کړې وه؟

د يوه آيت په اصلي مطلب هغه مهال نښه پوهېدى شو چې وګورو په کوم مناسبت راغلى؟ د بحث اصلي موضوع ئې څه ده؟ تر هغه مخکي او وروسته څه ويل شوي؟ که دلته لږ ځير شو نو راته جوته کېږي چې دا آيت له مخکني آيت سره ژور ارتباط لري، په مخکني کي ويل شوي چې د ټولو ژوو او ساکښو روزي د الله تعالى پر ذمه ده، همغه الله چې د دوى د پيدايښت او مړيني له نېټې خبر دئ، ورپسې ويل شوي چې الله همغه ذات دئ چې آسمانونه او زمکه ئې پيدا کړي، تاسو پوهېږئ چې د رزق او روزي اصلي اسباب آسمان او زمکه دي چې له يوه باران راورېږي او زمکي ته رڼا او تودوخه ورکوي او بله ئې دانه او مېوه راشنه کوي، او بيا په آسمان او زمکي کي د رزق تر ټولو مهم او اساسي توکى اوبه دي چې ورېږدا، ذخيره کيدا، د زمکي پر سر روانېدا ئې د الله تعالى په حکم دي، چې خبره داسي ده نو بايد پوه شې چې واقعاً الله تعالى د ټولو ژوو د رزق او روزي ذمه وار دئ، او دا همغه مطلب دئ چې په همدې توګه د العنکبوت په سوره کي په دې بڼه راغلى:

ûÈr ÇÏÈ ãÎèß¾B<Ù ¡9$qèr Ìä$ƒÎr $gèæ ª! $$g%ø ãÙß¾B ŏv 7/Š `B ûÉÝ2 r

4Ïˆù ª¦ $£ëuà‹9 •J)ëër § ðœ±9$•¤ ™r Ú öÏ{$r ÏN°q»Jï 9$,-{ ôB NGFØ™

äó« ë¤aÎ ®$bÎ ÿëï ãŒ»þ/r ¾íÎ$7Ïä ôB ãœ±„ `Jï -ê¹$á Ýõ ª¦ $ÇÏÈ bqãùsã

Ï‰è/ .`B Ú öÏ{$ïnÎ $šôn'ù ë¤$B ä¤$Jï 9$šÆE B A"Ï `B OGFØ™ ûÍ!r ÇÏÈ Ò¾îæ

ÇÏÎÈ bqëÊè/ ŵ ôëžÿò2 ‹ @/ +¦ ‰ðs¤$ëÈê ª¦ $£ëuà‹9 $gïëB

العنكبوت: ٦٠-٦٣

او څومره ژوي داسي دي چې خپله روزي نه وړي، الله هغوی ته روزي ورکوي او تاسو ته هم، او هغه پوه اورېدونکی دئ، او که ئې وپوښتې چې آسمانونه او زمکه چا پیدا کړي او لمر او سپوږمۍ چا مسخر کړي؟ حتماً به ووایي: الله؛ نو څنګه دوکه کېږئ، دا خو الله دئ چې له خپلو بندګانو نه ئې چا ته چې ئې وغواړي روزي ورته پراخه کړي او یا ئې ورته محدوده او تنګه کړي، یقیناً چې هغه پر هر څه ښه پوه دئ، او که ئې وپوښتې چې له آسمانه څوك اوبه راکوزوي او په همدې سره زمکه له خپلې مړینې وروسته راژوندۍ کوي؟ حتماً به ووایي: الله؛ ووایه: ستاینې ټولې الله لره دي خو د دوی ډېرې نه پوهېږي.

په دې آیتونو کې هم ګورئ چې لومړی ژوو ته د رزق او روزي ورکولو خبره شوې او بیا د آسمانونو او زمکې د پیدایښت، د لمر سپوږمۍ د تسخیر (چې شپه او ورځ په ګوته کوي او دا دواړه د رزق او روزي مهم اسباب دي)، بیا له آسمانه د اوبو راورېدا او بیا په زمکې کې د ژوندون پیلېدا ته اشاره شوې او په دې توګه مور ته ویل شوي چې رزق او وسایل او اسباب ئې د الله له لوري پیدا شوي او ذمه وار ئې الله تعالی دئ، هغه دا پرېکړه کوي چې چا ته څومره رزق او روزي ورکړي. که لږ ځیر

شئ نو درته جوته به شي چي د دغو دواړو سورتونو په دغو آيتونو کي بشپړ ورته والی او يو د بل شرح او تفسير دئ.

دې ته مو هم بايد پام وي چي لکه په (على الله رزقها) کي (على) د فوقيت او بروالي په معنی نشو اخيستی او داسي نه شو ويلی چي رزق ئې د الله د پاسه دئ بلکي وايو رزق ئې د الله پر (ذمه) دئ، همداسي په (كان عرشه على الماء) کي نه شو ويلي چي عرش ئې د اوبو له پاسه ولاړ وو، بلکي بايد ووايو: اوبه د الله تعالى د واکمنۍ تر عرش لاندي وې. ځکه دلته د بحث اصلي موضوع همدا ده چي د رزق او روزي وسايل د الله تعالى په واک کي دي.

دې ته مو هم بايد پام وي چي که دا آيت په بل ځای کي راغلی وی او هلته د بحث موضوع د عرش څرنګوالی وی نو قرآن مورِ ته وايي چي د متشابه آيتونو د الفاظو داسي تأويل چي د مجازي معنی په ځای ئې په حقيقي معنی د پوهېدا هڅي او لټې ته ورته وي د هغه چا کار دئ چي زړونه ئې بيمار وي، د ايمان او علم خاوندان د دغو آيتونو د الفاظو له تأويل نه ډډه کوي او وايي چي په تأويل ئې له الله تعالى پرته هيڅوک نه پوهېږي، هيڅوک نه پوهېږي چي د عرش او پر اوبو ئې د ودرېدا کيفيت څنګه دئ، خو دلته په حقيقت کي په دې الفاظو سره مورِ ته د هغه حالت کيفيت نه دئ انځور شوی بلکي دا مطلب ويل شوی چي د آسمانونو او زمکي له پيدايښته وروسته د الله تعالى په ملک کي او د ده د واکمنۍ تر عرش لاندي لومړۍ پيدا شوې ماده هغه اوبه دي چي انسانان او نور ژوي ترې پيدا شوي (ځکه قرآن وايي چي هر ژوی مو له اوبو پيدا کړی: و جعلنا من الماء كل شیء حی)، تر دې مخکنی آيت هم د ژوو د پيدايښت او مرګ او رزق په اړه بحث کوي او دا آيت هم د ټول عالم پيدايښت ته اشاره کوي، او تاسو پوهېږئ چي اوبه د ژوو د رزق تر ټولو مهمه

برخه ده، دانه، مېوه او وانښه هم په اوبو راټوکېږي، په دې آيت سره مورِ ته لارښوونه شوې چې الله تعالى د ژوو له پيدايښته مخکې د دوی روزي پيدا کړې، داسې لکه د ماشوم له پيدا کېدو مخکې چې د مور په تي کې شيدې ورته پيدا کوي.

ځينو درنو مفسرينو ويلي چې دا عالم د آسمانونو او زمکې له پيدايښته مخکې د مايع (اوبو) په څېر وو، که څه هم دا تعبير تر يوه حده د پام وړ دئ، خو دا تعبير به يوازې په هغه صورت کې د منلو وړ وو چې د بحث اصلي موضوع د عرش د څرنګوالي بيانول وی، نه ژوو ته روزي ورکول.

دا يو له هغو آيتونو څخه دئ چې اهل ظاهر او هغه خلک ئې له فهم، تفسير او واضح تعبير نه عاجز دي چې په متشابه نصوصو کې راغلي الفاظ د مجازي معنی پر ځای په حقيقي معنی نيسي، د دوی د مسلک له مخې بايد د دې آيت دا فقره (و کان عرشه على الماء) داسې تعبير کړي چې ګواکې د آسمانونو او زمکې له پيدا کېدو مخکې د الله تعالى عرش (تخت) د اوبو پر سر پروت وو!! که پوښتنه وشي چې آيا عرش او اوبه ازلي دي؟ دا عرش د اوبو تر پيدايښت د مخه چېرې او د څه د پاسه وو؟ آيا دلته له اوبو نه همدغه زمورِ د ځښلو اوبه دي چې دا خو د آسمانونو او زمکې له پيدايښته ډېر وروسته پيدا شوې او که مراد ترې دا دئ چې دا عالم د مايع او اوبو په څېر ويلي وو؟ د دې الفاظو معنی څه ده چې عرش ئې پر اوبو وو؟!! دغو پوښتنو ته هيڅ ځواب نشي ويلى.

دا آيت مورِ ته دا خبره هم کوي چې د ټول عالم د خلقت او پيدايښت اصلي او تر ټولو ستره موخه د انسان آزموينه او د دې آزمېښت له لارې د هغه انسان راڅرګندېدا ده چې د عمل له مخې تر ټولو مخلوقاتو غوره دئ. دا ښيي چې په الهي معيارونو کې د صالح انسان ارزښت څومره لوړ دئ، دا ټول عالم، آسمانونه او زمکه

د همدې انسان د راخرګندېدو لپاره پیدا شوي.

د آیت په پای کي ویل شوي چي له دې ستر حقیقت نه منکر انسان داسي دئ چي کله ورته ووایې: له خپلې مړیني وروسته به هرومرو راپاڅئ نو حتماً به ووایي: دا له څرګند جادو پرته بل څه نه دئ!! هغه په دې حقیقت له پوهېدو عاجز دئ او څوک چي دا خبره کوي یا ئې مني نو هغه ته داسي برېښي لکه چي کوډي پرې شوې وي.

آیا صحیح ده چي الله تعالی د زمکي آسمان ته راکوزېږي؟

د مسلمانانو تر منځ د اختلاف یوه بله موضوع د هغه روایت له بېلو بېلو تعبیرونو نه راولاړ شوی چي وایي: الله تعالی د شپې په وروستۍ درېیمي کي د دنیا آسمان ته راکوزېږي او وایي: څوک شته چي دعاء راته وکړي او زه ئې دعاء قبوله کړم، څوک شته چي څه رانه وغواړي او زه ئې ورکړم، څوک شته چي بخښنه رانه وغواړي او زه ئې وبخښم). روایت دا دئ:

عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « یَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَیْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْیَا حِینَ یَبْقَى ثُلُثُ اللَّیْلِ الآخِرُ یَقُولُ مَنْ یَدْعُونِی فَأَسْتَجِیبَ لَهُ مَنْ یَسْأَلُنِی فَأُعْطِیَهُ مَنْ یَسْتَغْفِرُنِی فَأَغْفِرَ لَهُ ». (بخاری:۱۱٤٥)

له ابو هریره رَضِیَ اللهُ عَنْهُ نه روایت دئ چي وایي: رسول الله ﷺ فرمایلي: (زمور رب الله تعالی هره شپه د شپې په وروستۍ درېیمي کي د دنیا آسمان ته راکوزېږي او

وايي: څوک شته چې دعاء راته وکړي او زه ئې دعاء قبوله کړم، څوک شته چې څه رانه وغواړي او زه ئې ورکړم، څوک شته چې بخښنه رانه وغواړي او زه ئې وبخښم).

دا روايت په بخاري کي درې ځلي راغلی، د سند له پلوه غريب دئ، په صحابه وو کي يو، په تابعينو کي دوه او په تبع تابعيو کي يو راوي لري، د تابعينو دوه راويان د ابوهريره دوه دوستان دي، چې په ځينو کي د يوه نوم او په ځينو کي د دواړو نوم راغلی، د متن له پلوه داسي دئ چې نه يوازي په قرآن کي کوم شاهد ورته نه مومو، بلکي د قرآن له هغو آيتونو سره تعارض لري چې وايي: الله تعالی بنده ته ډېر نږدې دئ، د غاړي تر رګ هم ورنږدې دئ، په هر ځای کي ورسره دئ، که يوازي وي او که له نورو سره يو ځای، همداراز په قرآن کي د الله تعالی د نزول او راکوزېدو انګېرنه مشرکينو ته منسوب شوې لکه چې فرمايي:

هَلْ يَنظُرُونَ إِلا أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فى ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَ الْمَلَئكَةُ وَ قُضىَ الأَمْرُ وَ إِلى اللَّهِ تُرْجَعُ الأُمُورُ * البقره:۲۱۰

آيا دوی له دې پرته د بل څه انتظار نه لري چې الله تعالی او فرشتې د ورېځو په سيوري کي ورته راشي او کار پای ته ورسېږي؟ حال دا چې کارونه ټول الله ته محول کېږي.

هَلْ يَنظُرُونَ إِلا أَن تَأْتِيَهُمُ الْمَلَئكَةُ أَوْ يَأْتىَ رَبُّك.... الانعام: ۱۵۸

آيا له دې پرته بل انتظار نه لري چې فرشتې او ستا رب ورته راشي؟

دا او دې ته ورته آيتونه د بايبل هغه وينا ردوي چې وايي: الله تعالی د ورېځو په لړو کي راغی او موسی عليه السلام ته ئې ځان وروښود!!

په نورو رواياتو کي هم دې ته ورته مطلب نه تر سترګو کېږي، که څه هم

عباده بن صامت رضي الله عنه ته داسي يو روايت منسوب شوی خو په سند کي ئې ضعف دئ.

دې ته مو پام وي چې الله تعالی نه په زمان مقید دئ او نه په مکان محدود، دا د مخلوق ځانګړتیا ده چې د زمان او مکان تابع وي، نه د زمان له قید نه وتلی شي او نه د مکان له محدودیت نه، په یوه وخت کي یوازي په یوه ځای کي وي، نه په دوو ځایونو کي او نه په هر ځای کي، که په بل ځای کي راڅرګندېږي نو مخکنی ځای باید پرېږدي، خو الله تعالی د مخلوق په څېر نه دئ، نه ئې نزول د مخلوق په څېر دئ چې له لوړ نه لاندي راکوزېږي، نه په خاص مکان مقید او محدود دئ چې یو ځای وي او بل ځای نه، نه لري والی او نږدې والي د هغه په اړه مطرح دئ، داسي چې نږدې او لري لیدل او اورېدل ورته توپیر ولري.

متأسفانه ځیني خلک دلته هم د دې پر ځای چې د نزول کلمه د نورو مواردو په څېر په مجازي معنی ونیسي هغه په حقیقي معنی نیسي او ګمان کوي چې الله تعالی له عرش نه د دنیا آسمان ته راکوزېږي، داسي لکه کوم مخلوق چې له کومي لوړي نه لاندي ځای ته راکوزېږي!! دوی ته وایو: ۱- الله تعالی خو په هر ځای کي له بنده سره دئ، د غاړي تر رګ ورنږدې دئ، ټیټ او جګ ږغ ئې یو شان اوري، هره دعاء ئې قبلوي، نو د دنیا آسمان ته راکوزېدل یعني څه؟ په دې دواړو کي به کومه خبره منو؟ له مورِ سره یو ځای دئ که له لومړي آسمان نه زمورِ ږغ اوري؟ ۲- د شپې درېیمه خو تل د زمکي پر سر موجوده وي، دا ګړۍ دلته، بله ګړۍ په ایران کي، بله ګړۍ په سعودي کي... همداسي تر هغه د نړۍ په ګوټ ګوټ کي پاته وي چې څلرویشت ساعته وروسته بیا پر مورِ راشي، نو ستاسو د تعبیر له مخي خو د دې معنی دا شوه چې الله تعالی څلرویشت ګنټې له عرش نه لري په لومړي آسمان کي وي!! نو د نزول مصداق به څه وي؟ ۳- د الله تعالی په اړه متشابه الفاظ په هیڅ مورد

کي په متبادره معنی نشو اخیستی، که دا غلطي مو وکړه نو الله تعالی به مو له مخلوق سره تشبیه کړی وي او له داسي پوښتنو سره به مخامخ کېږو چي ځواب ئې نشو ویلی.

که ومنو چي ښایي رسول الله ﷺ به دا خبره کړې وي نو معنی او مراد ئې دا دئ چي الله تعالی د هغه بنده دعاء ژر قبلوي چي د شپې په درېیمي برخي کي الله تعالی ته دعاء کوي.

ما له تحقیق نه مخکي پر دې روایت ډېر ځلي استناد کړی، خو اوس او له تحقیق نه وروسته دې نتیجي ته رسېدلی یم چي له دې وروسته به هیڅکله پرې استناد نه کوم، له دې وېرې چي مبادا رسول الله ﷺ ته داسي څه منسوب نه کړم چي هغه نه دي ویلي!!

دې ته مو پام وي چي اسلامي امت یو مهال له دې خطرناکي فتنې سره مخامخ شو چي قرآن شا ته وغورځول شو، د جعلي او موضوعي احادیثو بازار تود شو، کله به یوې ډلي د خپل دریځ په ګټه احادیث جوړول او کله به بلي ډلي د دغو موضوعي احادیثو په ځواب کي متضاد احادیث راپیدا کول، له علي رضی الله عنه نه په روایت شوي یوه حدیث کي دې فتنې ته داسي اشاره شوې:

عن الحارث الأعور قال: مررت فی المسجد فإذا الناس یخوضون فی الأحادیث فدخلت علی علي فقلت یا أمیر المؤمنین ألا تری الناس قد خاضوا فی الأحادیث قال أو قد فعلوها قلت نعم قال أما إنی سمعت رسول الله ﷺ یقول ألا إنها ستکون فتنة فقلت ما المخرج منها یا رسول الله قال کتاب الله فیه نبأ ما قبلکم وخبر ما بعدکم وحکم ما بینکم هو الفصل لیس بالهزل من ترکه من جبار قصمه الله ومن ابتغی الهدی فی غیره أضله الله وهو حبل الله المتین وهو الذکر الحکیم وهو الصراط

المستقيم هو الذى لا تزيغ به الأهواء ولا تلتبس به الألسنة ولا تشبع منه العلماء ولا يخلق عن كثرة الرد ولا تنقضى عجائبه هو الذى لم تنته الجن إذ سمعته حتى قالوا {إنا سمعنا قرآنا عجبا يهدى إلى الرشد فآمنا به} من قال به صدق ومن عمل به أجر ومن حكم به عدل ومن دعا إليه هدى إلى صراط مستقيم خذها إليك يا أعور رواه ابن أبى شيبة، والدارمى، والترمذى

له حارث الاعور نه روايت دئ چي وايي: په يوه جومات تېر شوم، خلک مي وليدل چي د احاديثو په اړه لګيا دي، نو علي بن ابي طالب رضي الله عنه ته ورغلم او ورته ومي ويل: اې امير المؤمنينه! آيا نه ګورې چي خلک په احاديثو کي په بحثونو لګيا دي؟ وئې ويل: آيا همداسي ئې کړي؟ ومي ويل: هو؛ وئې ويل: خو ما له رسول الله ﷺ نه اورېدلي چي فرمايل ئې: دا به يوه فتنه وي (په بل روايت کي داسي راغلي: له ما نه وروسته به داسي احاديث راخرګند شي چي ويونکي به ئې وايي: رسول الله ﷺ وفرمايل، له رسول الله ﷺ نه مي واورېدل، دا ټول به زما په اړه تور او افتراء وي، قسم په هغه ذات چي زه ئې په حقه سره رالېږلى يم زما امت به د خپل اصلي دين او جماعت په اړه په دوه اويا فرقو ووېشل شي، ټول به هم په خپله بې لاري وي او هم به د نورو بې لاري کوونکي وي، چي د دوزخ لوري ته به بلنه ورکوي، که داسي وشول نو پر تاسو لازمه ده چي د الله تعالى پر کتاب منګولي ولګوئ،) علي رضي الله عنه وايي: ما ورته وويل چي له دې فتنې د وتلو لار کومه ده؟ وئې فرمايل: د الله کتاب، چي په هغه کي د مخکنيو قومونو قصې دي او د راتلونکو قومونو په اړه خبر، ستاسو تر منځ (د شخړو او منازعاتو په اړه) حکم او پرېکړه، هغه فيصله کوونکى دئ (د حق او باطل تر منځ پرېکنده حکم)، هسي

بېهوده وينا نه ده، هر جابر چې هغه پرېږدي الله تعالى به ئې مات مات کړي، څوک چې له ده پرته په بل څه کې هدايت ولټوي الله تعالى به ئې بې لاري کړي، همدا د الله تعالى مضبوطه رسۍ ده، همدا له حکمته ډک پند او ذکر دئ، همدا مستقيمه لار ده، همدا هغه څه دئ چې نه ئې هوى او هوس کړولى شي او نه ئې ژبې ګډوډولى شي، نه علما پرې مړېدلى شي او نه په ډېرو لوستلو سره زوړوالى مومي، نه ئې عجايب پاى ته رسي، دا همغه کتاب دئ چې کله پېريانو واورېدو نو له دې ئې ډډه ونه کړه چې ووايي: مورږ عجيب قرآن واورېد، د کمال لوري ته بلنه ورکوي نو ايمان مو پرې راوړ، څوک چې د قرآن له مخې څه ووايي نو رښتيا ئې ويلي، چا چې عمل پرې وکړ نو اجر ئې په برخه شو، چا چې حکم پرې وکړ عدالت ئې وکړ، او چا چې (نورو ته) د ده لوري ته بلنه ورکړه په خپله مستقيمي لاري ته هدايت شو...

که څه هم ترمذي د دې روايت د سند په اړه څه ملاحظات لري خو د روايت متن ډېر ښکلى او دقيق دئ او په هغه کې چې د قرآن په اړه څه ويل شوي ټول ئې د قرآن له آيتونو نه اخيستل شوي مطالب دي. حقيقت دا دئ چې ډېر خلک په دې فتنې اخته شوي، قرآن ته ئې شا کړې او په ضعيفو او د قرآن خلاف رواياتو باندې ننښتي.

معراج

د معراج د څرنګوالي په اړه هم په امت کي د شديد اختلاف شاهد يو، دا اختلاف هم له متعارضو روایاتو راولاړ شوی، قرآن د معراج په اړه څو مختصر آيتونه لري، غوره دا ده چي د بحث په پيل کي دغه آيتونه په دقت سره له نظره تېر کړو. قرآن فرمايي:

سبْحَنَ الَّذِی أَسرَی بِعَبْدِه لَيْلاً مِّنَ الْمَسجِدِ الْحَرَامِ إِلی الْمَسجِدِ الأَقْصا الَّذِی بَرَکْنَا حَوْلَهُ لِنرِيَهُ مِنْ ءَايَتِنَا إِنَّهُ هُوَ السمِيعُ الْبَصِيرُ * الإسراء:١

پاکي ده هغه ذات ته چي يوه شپه ئې خپل بنده له مسجدالحرام نه تر هغه مسجد الاقصی پوري بوت چي مورِ ئې شاو خوا ور برکتي کړې، تر څو ځيني خپل آيتونه وروښيو، يقيناً چي هغه ښه ليدونکی اوربدونکی دئ.

وَ إِذْ قُلْنَا لَک إِنَّ رَبَّک أَحَاط بِالنَّاسِ وَ مَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتی أَرَيْنَک إِلا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ وَ الشجَرَةَ الْمَلْعُونَةَ فی الْقُرْءَانِ وَ نخَوِّفُهُمْ فَمَا يَزِيدُهُمْ إِلا طغْيَناً کَبِيراً * الإسراء:٦٠

او کله چي مو درته وويل: يقيناً چي ستا رب پر دغو خلکو احاطه کړې، او هغه رؤيا (خوب) چي تا ته مو دروښود؛ هغه مو فقط د خلکو لپاره يوه آزموينه ګرځولې، او په قرآن کي (يادە شوې) هغه لعنت شوې ونه او وېرووئې، نو (دغو خبرو) يوازي د دوی ستر طغيان لازيات کړ.

په دغو دواړو آيتونو کي د معراج اړوند دا لاربښووني زمونږ مخي ته اېښودل شوې:

- دا سفر په شپه کي ترسره شوی.
- له مسجدالحرام نه تر مسجد الاقصی پوري بېول شوی.
- د سفر موخه دا وه چي الله تعالی خپل آيتونه وروښيي.
- په دې اړه چي خلکو څه ويلي الله تعالی اورېدلي.
- په دې سفر کي چي پر رسول الله ﷺ څه تېر شوي الله تعالی ليدلي.
- دا هر څه فقط يوه رؤيا وه چي رسول الله ﷺ ته په خوب کي ښودل شوې.
- خلکو ته دا رؤيا يوه آزموينه وه، ځينو ته ئې منل ګران وو، ځينو هغه له ځانه جوړه شوې قصه وګڼله، ځينو د تبليغاتو لپاره وکاروله او ويل به ئې دا دئ دا پيغمبر اوس ادعاء کوي چي په يوه شپه کي تر مسجدالاقصی پورې تللی، د ټولو پيغمبرانو عليهم السلام امامت ئې کړی، تر اوم آسمان پوري رسېدلی، په هر آسمان کي ئې يو يو پيغمبر ليدلی، جنت او دوزخ ئې په خپلو سترګو ليدلي او... دا رؤيا د دوی لپاره داسي فتنه وه لکه په قرآن کي چي د دوزخيانو په اړه يادونه وشوه چي خوراک به ئې د زقوم هغه تريخ بوټی وي چي د دوزخ په تل کي به راټوکېږي، يا د قرآن هغه وينا چي الله تعالی کافران احاطه کړي، داسي څه نشي کولی چي الله تعالی ئې د کولو توان او توفيق ورنه کړي، او يا د قرآن دا وينا چي الله تعالی به داسي څه وکړي چي ستا دښمنان به پرې ووېروي، لکه چي قريشو د قرآن پر دغو خبرو ملنډي وهلې او هغه ئې د منلو وړ نه ګڼلې ستا د دغه رؤيا په اړه هم همدا کار کوي!!

د النجم په سوره کي په دې اړه مزيد وضاحت کوي او فرمايي:

أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى * وَ لَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً أُخْرَى * عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَى * عِندَهَا جَنَّةُ

المُأْوَى * إِذْ يَغْشَى السدْرَةَ مَا يَغْشَى * مَا زَاغَ الْبَصرُ وَ مَا طغَى * لَقَدْ رَأَى مِنْ ءَايَتِ رَبِّهِ الْكُبرَى * النجم: ۱۲ - ۱۸

نو آيا د هغه څه په اړه ورسره شخړه کوئ چې دی ئې ويني؟!! په داسي حال کي چې هغه ئې يو ځل بل هم ليدلی وو، د سدرة المنتهى (وروستۍ بېړي) خوا ته، چې هغې ته څېرمه جنت المأوى (د جنت هستوګنځی) دئ، هغه مهال چې سدرة المنتهى ځانګړي شي پوښلې وه، نه سترګي کاږه ليدل کړي او نه تېروتې، يقيناً د خپل رب ځيني ستر ستر آيتونه ئې وليدل.

دا آيتونه ښيي چې:

- **قريشو د دغي رؤيا له امله له رسول الله ﷺ سره سخته شخړه او مجادله پيل کړې. هغه څه ئې نه منل چې رسول الله ﷺ په دې رؤيا کي ليدلي وو.**
- **رسول الله ﷺ په دې رؤيا کي جبرئيل عليه السلام په خپل اصلي بڼه کي ليدلی او دا د ده دوهم ځل ليدل وو.**
- **دا ليدنه په سدرة المنتهى کي شوې، د سدرة المنتهى له نامه نه معلومېږي چې دا د آسمانونو پای او انتهاء ده، له دې آخوا نه لوړه شته او نه مخلوق شته، دا داسي وګڼئ لکه چې د يوه جګ غره په ډډه کي د ونو ځنګل وي، دا وني تر هغه ځايه راټوکېدلې وي چې تر هغه لوړ د هوا د سوړوالي او د آکسيجن د کموالي له امله نه بوټي راشنه کېږي او نه وني، د دې ځنګله د وروستۍ وني په يادولو سره همدا مطلب افاده کېږي چې تر دې آخوا نوري وني نشته، سدرة المنتهى همداسي ده.**
- **د قرآن د وينا له مخي جنت المأوى هم دلته دئ، نو رسول الله ﷺ هم اوه آسمانونه ليدلي او هم جنت المأوى. رسول الله ﷺ تر دغه ځايه تللی او همدلته ئې دا روحاني سفر پای ته رسېدلی.**

- سدرة المنتهى داسي څه پوښلې وه چې د انسان په قاموس کې د هغه د تشريح لپاره الفاظ نشته.
- په دې رؤيا کې ئې د الله تعالى نور ستر ستر آيتونه هم ليدلي.

د قرآن صريح آيتونه مورِ ته لارښوونه کوي چې پيغمبر عليه السلام دوه ځلي جبرئيل عليه السلام په خپلي اصلي څېرې کي ليدلى، يو ځل داسي چې د آسمان افق پرې ډک وو، خو ده ته ډېر (د قاب قوسين په اندازه) ورنږدې شوى او د الله تعالى وحي ئې وررسولې، او بل ځل په سدرة المنتهى کي او د معراج په شپه.

د مفسرينو تر منځ په دې اړه اختلاف دئ چې له جنت المأوى نه مراد همغه جنتونه دي چې په آخرت کي به د مؤمنانو په برخه کېږي که هغه جنت چې اوس او تر آخرت مخکې د شهداوو ارواح په کي اوسي، په سلف کي هم ځيني يوه رأيه لري او ځيني بله، قتاده رحمه الله په دوهمي رأيي دئ او ابن عباس ﷺ هم دغه رأيه لري او دا پرې اضافه کوي چې د آخرت جنت به په زمکي کي وي نه په آسمان کي، حسن بصري رحمه الله وايي چې جنت المأوى همغه جنت دئ چې مؤمنان به په آخرت کي ورننوځي.

راشئ وګورو چې د معراج په اړه په روایاتو کي څه راغلي، د معراج په اړه روايات متعدد او تر ډېره حده متعارض دي، د بخاري ځيني روايات وايي چې دا سفر په خوب کي تر سره شوى او د سفر په پاى کي رسول الله ﷺ له خوبه راويښ شوى، خو له نورو روایاتو ئې داسي معلومېږي چې دا سفر په ويښه کي ترسره شوى!! امام بخاري رحمه الله نه دي ويلي چې کوم روايت ئې تر نورو غوره، دقيق او صحيح دئ، همغه له بېلو بېلو راويانو چې څه اورېدلي په امانت سره ئې رانقل کړي، له دې پرته بله چاره نه لرو چې له دغو متعارضو روایاتو به يو غوره کوو.

د بخاري يو روايت دا دئ:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ أَبُو ذَرٍّ يُحَدِّثُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ " فُرِجَ عَنْ سَقْفِ بَيْتِي وَأَنَا بِمَكَّةَ، فَنَزَلَ جِبْرِيلُ فَفَرَجَ صَدْرِي، ثُمَّ غَسَلَهُ بِمَاءِ زَمْزَمَ، ثُمَّ جَاءَ بِطَسْتٍ مِنْ ذَهَبٍ مُمْتَلِئٍ حِكْمَةً وَإِيمَانًا، فَأَفْرَغَهُ فِي صَدْرِي ثُمَّ أَطْبَقَهُ، ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِي فَعَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَلَمَّا جِئْتُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا قَالَ جِبْرِيلُ لِخَازِنِ السَّمَاءِ افْتَحْ. قَالَ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا جِبْرِيلُ. قَالَ هَلْ مَعَكَ أَحَدٌ قَالَ نَعَمْ مَعِي مُحَمَّدٌ ﷺ. فَقَالَ أُرْسِلَ إِلَيْهِ قَالَ نَعَمْ. فَلَمَّا فَتَحَ عَلَوْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا، فَإِذَا رَجُلٌ قَاعِدٌ عَلَى يَمِينِهِ أَسْوِدَةٌ وَعَلَى يَسَارِهِ أَسْوِدَةٌ، إِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ يَسَارِهِ بَكَى، فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالاِبْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ لِجِبْرِيلَ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا آدَمُ. وَهَذِهِ الأَسْوِدَةُ عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ نَسَمُ بَنِيهِ، فَأَهْلُ الْيَمِينِ مِنْهُمْ أَهْلُ الْجَنَّةِ، وَالأَسْوِدَةُ الَّتِي عَنْ شِمَالِهِ أَهْلُ النَّارِ، فَإِذَا نَظَرَ عَنْ يَمِينِهِ ضَحِكَ، وَإِذَا نَظَرَ قِبَلَ شِمَالِهِ بَكَى، حَتَّى عَرَجَ بِي إِلَى السَّمَاءِ الثَّانِيَةِ فَقَالَ لِخَازِنِهَا افْتَحْ. فَقَالَ لَهُ خَازِنُهَا مِثْلَ مَا قَالَ الأَوَّلُ فَفَتَحَ ". قَالَ أَنَسٌ فَذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ فِي السَّمَوَاتِ آدَمَ وَإِدْرِيسَ وَمُوسَى وَعِيسَى وَإِبْرَاهِيمَ- صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ- وَلَمْ يُثْبِتْ كَيْفَ مَنَازِلُهُمْ، غَيْرَ أَنَّهُ ذَكَرَ أَنَّهُ وَجَدَ آدَمَ فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا، وَإِبْرَاهِيمَ فِي السَّمَاءِ السَّادِسَةِ. قَالَ أَنَسٌ فَلَمَّا مَرَّ جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ ﷺ بِإِدْرِيسَ قَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. فَقُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا إِدْرِيسُ. ثُمَّ مَرَرْتُ بِمُوسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالأَخِ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا مُوسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِعِيسَى فَقَالَ مَرْحَبًا بِالأَخِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا عِيسَى. ثُمَّ مَرَرْتُ بِإِبْرَاهِيمَ فَقَالَ مَرْحَبًا بِالنَّبِيِّ الصَّالِحِ وَالاِبْنِ الصَّالِحِ. قُلْتُ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا إِبْرَاهِيمُ ﷺ ". قَالَ ابْنُ شِهَابٍ فَأَخْبَرَنِي ابْنُ حَزْمٍ أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ وَأَبَا حَبَّةَ الأَنْصَارِيَّ كَانَا يَقُولاَنِ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ

" ثُمَّ عُرِجَ بِى حَتَّى ظَهَرْتُ لِمُسْتَوًى أَسْمَعُ فِيهِ صَرِيفَ الأَقْلاَمِ ". قَالَ ابْنُ حَزْمٍ وَأَنَسُ بْنُ مَالِك قَالَ النَّبِيُّ ﷺ " فَفَرَضَ اللَّهُ عَلَى أُمَّتِى خَمْسِينَ صَلاَةً، فَرَجَعْتُ بِذَلِكَ حَتَّى مَرَرْتُ عَلَى مُوسَى فَقَالَ مَا فَرَضَ اللَّهُ لَكَ عَلَى أُمَّتِكَ قُلْتُ فَرَضَ خَمْسِينَ صَلاَةً. قَالَ فَارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ. فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى قُلْتُ وَضَعَ شَطْرَهَا. فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ، فَرَاجَعْتُ فَوَضَعَ شَطْرَهَا، فَرَجَعْتُ إِلَيْهِ فَقَالَ ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ، فَإِنَّ أُمَّتَكَ لاَ تُطِيقُ ذَلِكَ، فَرَاجَعْتُهُ. فَقَالَ هِيَ خَمْسٌ وَهِىَ خَمْسُونَ، لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىَّ. فَرَجَعْتُ إِلَى مُوسَى فَقَالَ رَاجِعْ رَبَّكَ. فَقُلْتُ اسْتَحْيَيْتُ مِنْ رَبِّي. ثُمَّ انْطَلَقَ بِى حَتَّى انْتَهَى بِى إِلَى سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى، وَغَشِيَهَا أَلْوَانٌ لاَ أَدْرِى مَا هِيَ، ثُمَّ أُدْخِلْتُ الْجَنَّةَ، فَإِذَا فِيهَا حَبَايِلُ اللُّؤْلُؤِ، وَإِذَا تُرَابُهَا الْمِسْكُ ". (بخاري:٣٤٩)

له انس بن مالک رضي الله عنه نه روايت دئ چي وايي: ابوذر رضي الله عنه به ويل چي رسول الله ﷺ وفرمايل: (په داسي حال کي چي زه په مکه کي وم؛ د کور چت مي پرانيستل شو، جبريل (عليه السلام) راکوز شو، زما سينه ئې پرانيسته، او د زمزم په اوبو ئې ومينځله، بيا ئې د سرو زرو طشت راوړ چي له حکمت او ايمان نه ډک وو او زما په سينه کي ئې تش کړ، بيا ئې سينه راته بنده کړه، بيا ئې له لاسه ونيولم او لومړي آسمان ته ئې وخېژولم، کله چي لومړي آسمان ته ورسېدم، جبريل (عليه السلام) د آسمان خازن (ساتونکي) ته وويل: دروازه پرانېزه، هغه وويل: څوک يې؟ وئې ويل: زه جبريل يم، هغه وويل: آيا بل څوک درسره شته؟ جبريل (عليه السلام) وويل: هو، محمد ﷺ راسره دئ. هغه (خازن) وويل: آيا په هغه پسي څوک لېږل شوی (بلل شوی)؟ جبريل (عليه السلام) وويل: هو، او کله چي ئې

دروازه پرانيستله نو لومړي آسمان ته پورته شوو، ګورو چې يو سړی ناست دئ، ښي اړخ ته ئې سړي دي او کين اړخ ته ئې هم سړي دي، کله چې ښی خوا ته وګوري وخاندي او چې کين اړخ ته وګوري نو وژاړي، ما ته ئې وويل: صالح پيغمبر او صالح زوی ته هرکلی وايم، ما جبريل (عليه السلام) ته وويل: دا څوک دئ؟ هغه وويل: دا آدم (عليه السلام) دئ او دا چې ښي او کين اړخ ته ئې ګورې دا ئې د اولاد ارواح دي، هغه چې ښي اړخ ته ئې دي هغوی جنتيان دي او هغه چې کين اړخ ته ئې دي هغوی دوزخيان دي، نو کله چې ښی خوا ته ګوري خاندي او چې کينې خوا ته ګوري ژاړي، بيا ئې دوهم آسمان ته پورته کړم، خازن ته ئې وويل: پرانېزه! دې خازن هم د لومړي خازن په څېر خبره وکړه، بيا ئې دروازه پرانيستله. انس رضي الله عنه وايي چې ابوذر رضي الله عنه وويل: رسول الله ﷺ په آسمانونو کې آدم، ادريس، موسی، عيسی او ابراهيم (عليهم السلام) ليدلي، خو د هغوی ځايونه ئې نشوی تثبيتولی، يوازې دومره ئې په ياد وو چې رسول الله ﷺ په لومړي آسمان کې آدم (عليه السلام) او په شپږم آسمان کې ابراهيم (عليه السلام) وليد. انس رضي الله عنه وايي: کله چې محمد ﷺ له جبريل (عليه السلام) سره ادريس (عليه السلام) ته ورسېد، هغه ورته وويل: صالح پيغمبر او صالح ورور ته هرکلی وايم. محمد ﷺ وايي: (ما وويل: دا څوک دئ؟) جبريل (عليه السلام) وويل: دا ادريس (عليه السلام) دئ بيا موسی (عليه السلام) ته ورغلم، هغه وويل: صالح نبي او صالح ورور ته هرکلی وايم، ما وويل: (دا څوک دئ؟) جبريل (عليه السلام) وويل: دا موسی (عليه السلام) دئ. بيا عيسی (عليه السلام) ته ورسېدم، هغه وويل: صالح ورور او صالح نبي ته هرکلی وايم. ما وويل: (داڅوک دئ؟) جبريل (عليه السلام) وويل: دا عيسی (عليه السلام) دئ. بيا ابراهيم (عليه السلام) ته

ورغلم هغه وويل: صالح نبي او صالح زوی ته هرکلی وایم. ما وويل: (دا څوک دئ؟) جبريل (عليه السلام) وويل: دا ابراهيم (عليه السلام) دئ.

ابن شهاب وايي چي ابن حزم راته ويلي: ابن عباس ﷺ او ابو حبة انصاري ﷺ به ويل: رسول الله ﷺ وفرمايل: (بيا لوړ بهولی شوم او هغه ځای ته پورته شوم چي د (ملائکو) د قلمونو آواز مي اورېدو). انس بن مالک ﷺ وايي: رسول الله ﷺ وفرمايل: (بيا الله تعالی زما پر امت (هره ورځ) پنځوس لمونځونه فرض کړل، زه له همدې حکم سره راوګرځېدم، ترهغه چي موسی (عليه السلام) ته ورسېدم، هغه راته وويل: الله تعالی ستا پر امت څه فرض کړل؟ ما وويل: پنځوس لمونځونه ئې فرض کړل. موسی (عليه السلام) وويل: بېرته خپل رب ته ورشه، ستا امت د دې توان نلري، زه بېرته وروګرځېدم، نو يوه برخه ئې ترې کم کړل، بېرته چي موسی (عليه السلام) ته ورغلم، ورته ومي ويل: الله تعالی يوه برخه ترې ساقطه کړه، موسی (عليه السلام) وويل: بېرته خپل رب ته ورشه، ستا امت د دې توان نلری، زه بېرته وروګرځېدم، الله تعالی ئې يوه برخه راته ساقطه کړه، بيا موسی (عليه السلام) ته ورغلم، هغه راته وويل: بېرته خپل رب ته رجوع وکړه، ستا امت د دې توان او وس نلري، ما بيا الله تعالی ته مراجعه وکړه، هغه راته وفرمايل: دا پنځه دي خو پنځوس شمېرل کېږي، (په شمېر پنځه او ثواب ئې د پنځوسو)، لاَ يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ: زما خوا ته وينا بدلېدونکې نه ده، زه بيا موسی (عليه السلام) ته ورغلم هغه راته وويل: بېرته خپل رب ته ورشه، ما وويل: زه له خپل رب نه حياء کوم، بيا جبريل (عليه السلام) روان کړم تر هغه چي (سدرة المنتهى) ته ئې بوتلم، او دا ځای داسي رنګونو پوښلی وو چي توصيف ئې نه شم کولی، بيا جنت ته داخل کړی شوم، په جنت کي د ملغلرو مزي ول او

خاوره ئې له مشکو نه وه).

دا روايت په بخاري کي په دغو شمېرو اوه ځلي نور په تکرار سره راغلی: ۱۶۳۶، ۳۳۴۲، ۳۵۷۰، ۴۹۶۴، ۵۶۱۰، ۶۵۸۱، ۷۵۱۷، چې په هغوی کي دا توپيرونه تر سترګو کېږي: دوه روايتونه وايي چې دا عروج په خوب کي وو، په ۳۵۷۰ روايت کي راغلي حَتَّى جَاءُوا لَيْلَةً أُخْرَى، فِيمَا يَرَى قَلْبُهُ، وَالنَّبِيُّ ﷺ نَائِمَةٌ عَيْنَاهُ وَلاَ يَنَامُ قَلْبُهُ وَكَذَلِكَ الأَنْبِيَاءُ تَنَامُ أَعْيُنُهُمْ وَلاَ تَنَامُ قُلُوبُهُمْ، فَتَوَلاَّهُ جِبْرِيلُ ثُمَّ عَرَجَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ او په ۷۵۱۷ روايت کي راغلي وَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ فِي مَسْجِدِ الْحَرَامِ په نورو کي ئې دا برخه نه ده راغلي او پر ځای ئې د دې خلاف دوه خبري شوې: يوه دا چې د مسجد الحرام پر ځای په مکه کي د رسول الله ﷺ د کور يادونه شوې ګواکي له خپل کور نه بهول شوی او بل دا چې دا د ويښي بهول وو!!

د احاديثو په نورو کتابونو کي هم په دې اړه ګڼ شمېر روايات راغلي، ټول پنځه ويشت روايات دي، خو تر منځ ئې ډېر توپيرونه او ژور تعارض تر سترګو کېږي، د دغو متعارضو رواياتو له ليدو سره به تاسو ته دغه پوښتني راولاړېږي: آيا معراج په ويښه وو که په خوب کي؟ پر براق که بې له براقه؟ د رسول الله ﷺ له کور نه که له مسجدالحرام نه؟ مستقيماً د آسمان په لور که لومړی بيت المقدس ته او بيا له هغه ځايه آسمان ته؟ آيا لومنځ تر دې د مخه فرض شوی وو که له دې وروسته؟ په آسمانونو کي د رسول الله ﷺ ليدنه له پيغمبرانو عليهم السلام سره په کوم ترتيب ترسره شوې، په لومړي، دوهم، دريم، څلورم، پنځم، شپږم او اوم آسمان کي ئې څوک څوک ليدلي؟ په لومړي آسمان کي ئې آدم عليه السلام ليدلی که عيسی عليه السلام؟ ابراهيم عليه السلام ئې په شپږم آسمان کي ليدلی که په اوم کي؟ موسی عليه السلام ئې په اوم کي ليدلی که ابراهيم عليه السلام؟ هارون عليه

السلام ئې ليدلی که نه؟ په دغو متعارضو رواياتو کې کوم يو صحيح دئ؟ سدرة المنتهی چېرې ده؟ هلته ئې جبريل عليه السلام ليدلی که الله تعالی؟ الله تعالی ئې په خپلو سترګو ليدلی که نه؟ په هري مراجعې کې پنځه پنځه لمونځونه کم شوي که لس لس او که ځينې؟ د دې معنی څه ده چې هر ځل د الله تعالی په پرېکړې کې بدلون راغلی خو سره له دې ويل شوي: ما يبدل القول لدی؟ آيا دا آيت په قرآن کې په همدې ارتباط راغلی؟ قرآن د معراج په اړه څه وايي؟ آيا په قرآن کې د دې رواياتو لپاره څه شاهد موندلی شو؟ د معراج په اړه د متعارضو رواياتو له منځ نه به يو څنګه انتخابوو؟ کوم يوه ته به په کوم دليل صحيح وايو او بل به يوې خوا ته ږدو؟ دا هغه پوښتنې دي چې نه امام بخاري رحمه الله ځواب ورته ويلی، نه ئې د بخاري په رواياتو کې ځواب موندلی شو او نه په نورو رواياتو کې. له دې پرته بله چاره نه لرو چې دا روايات به د قرآن په تله تلو او هغه به ئې صحيح ګڼو چې له قرآن سره تطابق ولري يا لږ تر لږه له قرآن سره تعارض ونه لري. په دې اړه څو خبرې په پام کې ولرئ:

قرآن د الاسراء په سوره کې وايي چې دا سفر د شپې له لوري ترسره شوی:

سبْحَنَ الَّذِی أَسرَی بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسجِدِ الْحَرَامِ إِلی الْمَسجِدِ الأَقْصا...)

او د همدې سورې په ۶۰ آيت کې وايي چې دا يوه رؤيا او خوب وو:

(وَ مَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتی أَرَيْنَك إِلا فِتْنَةً لِّلنَّاسِ...)،

يعني دا يو روحاني سفر وو نه جسماني سفر، نو هغه روايت د قرآن له دې آيت سره اړخ نه لګوي چې وايي دا سفر په ويښه ترسره شوی او جسماني سفر وو. څوک چې رؤيا له خوب نه پرته په بله معنی تعبيروي او د ويښې ليدنه ئې ګڼي لويه اشتباه حتی د قرآن په اړه جسارت کوي، ځکه قرآن اوه ځله دا کلمه (رءيا) راوړې چې په

ټولو کي ئې معنی د خوب رؤيا ده، دا به ډېر جسارت او حتی د قرآن آيتونه د يوه ناسم تصور لپاره تحريفول وي چې څوک د دې کلمې اصلي معنی پرېږدي او د ويښې رؤيا ئې وګڼي. دا په داسي حال کي چې له روایاتو نه هم ځيني وايي چې دا يو خوب وو او د دغو روایاتو په پای کي راغلي چې رسول الله ﷺ له خوبه راويښ شو. د بخاري دوه روایتونه همدا خبره کوي. انسان داسي دئ چې په ويښه په تياره کي او د شپې له لوري څه نشي ليدلی خو په خوب کي ئې ليدی شي، کله کله ئې په خوب کي ليدنه دومره دقيقه، جامع او وسيع وي چې د ويښې ليدا ئې ورسره مقايسه کېدی نشي، په خوب کي په داسي اسرارو پوهېدی شي چې په ويښه ورته ممکنه نه وي، د خوب ليدا ډېره سريع وي، په لنډ وخت کي دومره څه ليدلی شي چې په ويښه ئې په اوږدې مودي کي هم نشي ليدلی، هغه خلک چې د رؤيا ليدني ته په ټيټه سترګه ګوري او خاص اهميت نه ورکوي په دې خبري باور کول ورته ګران برېښي چې د رسول الله ﷺ د معراج سفر د رؤيا سفر وګڼي، خو څوک چې رؤيا ته د قرآن له مخې ګوري هغه پوهېږي چې داسي سفر يوه انسان ته يوازي په رؤيا کي ممکن دئ نه په ويښه. که دا د ويښې سفر وي نو حتماً به د ورځې له لوري وو، ځکه انسان په وېښه د شپې له لوري او په تياره کي څه نشي ليدلی، کله چې د انسان روح د کالبد په قيد کي وي نو د سترګو لري ليد ئې دومره کمزوری وي چې څو کيلو متره لري لوی لوی شيان هم نشي ليدی، د نړۍ پردې له شا څه نشي ليدی، له ړنا پرته څه نشي ليدی، د شپې په تياره کي څه نه ويني، خو کله چې د کالبد له قيد او محدودې نه آزاده شي نو له پرېږو پرېږو حجابونو واوړي هم د ماضي له پېښو خبرېږي او هم د مستقبل له اسرارو، نه ئې تياره مخه نيولی شي او نه حجابونه، هم د زمان له محدودې ووځي او هم د مکان، د شپې په تياره کي داسي ويني لکه د ورځې په ړنا

کي.

قرآن وايي چي دا روحاني سفر له مسجدالحرام نه تر مسجد الاقصی پوري وو، قرآن په دې سوره کي په دې اړه مزید څه نه دي ویلي چي له مسجد الاقصی نه وروسته څه شوي، خو د النجم په سوره کي د دې سفر نوري برخي هم بیان شوې، د دې معنی دا ده چي هغه روایات د منلو وړ نه دي چي وایي: د معراج سفر د رسول الله ﷺ له کور نه مخامخ د آسمان په لور پیل شوی.

ځوک چي وایي د الاسراء په سوره کي له یاده شوې رؤیا نه مراد د حدیبیې د سفر اړوند رؤیا ده سخته اشتباه کوي، دا ځکه چي د الاسراء سوره په مکه کي او د بعثت یولسم کال شاوخوا نازله شوې او د حدیبیې پېښه له دې نه نږدې اته کاله وروسته وه او اړوند خوب ئې د حدیبیې له پېښې لږ د مخه لیدل شوی، او هغه خوب ته د الفتح په سورې کي اشاره شوې. په الاسراء کي یاد شوی خوب د معراج اړوند خوب دئ، دا قطعاً غلطه خبره ده چي دا د حدیبیې اړوند خوب ګڼي.

قرآن وایي چي په دې روحاني سفر کي رسول الله ﷺ ته ستر ستر آیتونه ښودل شوي، جبریل علیه السلام ئې یو ځل بیا په خپلي اصلي بڼې کي لیدلی، سدرة المنتهی ته رسېدلی، د سدرة المنتهی له نامه نه معلومېږي چي دا د آسمانونو پای او انتهاء ده، له دې آخوا نه لوړه شته او نه مخلوق شته، د قرآن د وینا له مخې جنتونه هم دلته دي، نو رسول الله ﷺ هم اوه آسمانونه لیدلي او هم جنت. هغه روایات صحیح نه دي چي وایي: رسول الله ﷺ دلته الله تعالی په خپلو سترګو لیدلی، دا خبره هم له قرآن سره په بشپړه توګه تعارض لري او هم له ګڼ شمېر هغو روایاتو سره چي وایي: انسان نشي کولی په دنیا کي او په دغو سترګو الله تعالی وګوري، پیغمبر علیه السلام د یو چا په ځواب کي فرمایي چي الله تعالی نور دئ نو څنګه به

ليدل کېږي؟! جبريل عليه السلام د رسول الله ﷺ د دې پوښتني چې آيا الله تعالى دي ليدلى؟ په ځواب کې وايي: زما او الله تعالى تر منځ د نور اويا زره حجابونه دي، که لاندني حجاب ته ورنږدې شم وزرونه مي سوزي!! قرآن دلته وايي چې هغه ئې يو ځل مخکې هم ليدلى وو، له دې نه په صراحت سره معلومېږي چې دا جبريل عليه السلام وو چې تر دې د مخه ئې هم ليدلى وو چې دې ليدني ته د التکوير د سورې په۲۳ آيت کې داسې اشاره شوې: ولقد رآه بالأفق المبين او بې شکه چې هغه ئې په افق کې په څرګنده توګه ليدلى. دې دوهم ځل ليدني ته په احاديثو کې هم اشاره شوې چې په خپل ځای کې به ئې وګورئ. عائشه رضي الله عنها وايي: که چا درته وويل: رسول الله ﷺ خپل رب ليدلي نو پوه شه چې هغه دروغ وايي.

د قرآن کوم آيت چې وايي: ما يبدل القول لدي... دا د (ق) د سورې د ۲۹ آيت يوه فقره ده، چې د قيامت په ورځ د دوزخيانو تر منځ د شخړې په اړه راغلې او مطلب ئې دا دئ چې د الله تعالى پرېکړې پرېکنده او تغيير نه منونکې دي او هغه پر خپلو بندګانو ظلم نه کوي، هر چا ته به عادلانه سزا ورکوي، دا آيت له يوې خوا د معراج له سفر سره هيڅ تړاو نه لري له بلې خوا د روايت له هغې برخې سره په بشپړه توګه تعارض لري چې وايي الله تعالى د لمانځه په اړه خپله پرېکړه څو څو ځلي بدله کړې ده!!

د الاسراء سوره له ډېرو هغو سورتونو نه وروسته نازله شوې چې په هغوى کې هم د لمانځه امر راغلى او هم د لمانځه وختونو ته اشاره شوې، خو له دې روایاتو داسې معلومېږي چې ګواکې لمونځونه د معراج په سفر کې فرض شوي!! دا خبره له قرآن سره قطعاً اړخ نه لګوي، په ډېر يقين سره ويلى شو چې د معراج له سفر نه مخکې هم لمونځونه فرض شوي وو او هم ئې اوقات ټاکل شوي وو. د کوثر، المدثر،

المزمل، هود، طه، العنكبوت، الانعام، الحجر، الحج، الروم، په سورتونو کي د لمانځه امر شوی، د هود په سوره کي داسي راغلي:

7Ï°Œ ÏN$«ðÏ¡ 9$ûï¤dõðãÏM»Z¡tø$bÎ Ê@ï$`Ï $ÿZ9ãr í$]9$Ç•Û o¢ÿÁ9$ÉÏï&r

Ê•øÏ 3ï‰Ï%@ïÌ šú ïÌÏ%@ïÌ:Ç¨ÍÈ: او د ورځي په دواړو خواوو کي او (ورپسې نږدې) د شپې ځيني برخي کي لمونځ کوه، يقيناً چې ښېګڼي بدي له منځه وړي، دا د پند اخستونکو لپاره پند دئ.

د آيت له الفاظو داسي معلومېږي چې له (طرفي النهار) څخه مراد د ورځي دواړه خواوي دي، له غرمې مخکي او وروسته برخي ئې، چې په دې سره د ګهيځ، ماسپښين او مازديګر لمونځونو ته اشاره شوې او له (زلفا من الليل) نه مراد د شپې هغه لومړنۍ برخه مراد ده چې ورځي ته نږدې وي، چې په دې سره د ماښام او ماخستن لمونځونو ته اشاره شوې.

د الاسراء په سوره کي هم د لمانځه او اوقاتو په اړه ئې لارښوونه شوې او وايي:

أَقِمِ الصلَوةَ لِدُلُوكِ الشمْسِ إِلى غَسقِ الَّيْلِ وَ قُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كانَ مَشهُوداً * وَ مِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّك عَسى أَن يَبْعَثَك رَبُّك مَقَاماً محْمُوداً *

الاسراء: ۷۸- ۷۹

په دغو مبارکو آيتونو کي رسول الله ﷺ ته د پنځه وخته فرض لمونځ او د تهجد د لمونځ سپارښتنه شوې، که د الاسراء له سورې نه مخکي د لمانځه او د هغه د وختونو هيڅ يادونه نه وی شوې نو ويلی مو شوی چې لمونځ د معراج د روايت له مخې فرض شوی، خو خبره د دې عکس ده، تر معراج نه ډېر د مخه هم لمونځ

فرض شوی وو او هم ئې اوقات ټاکل شوي وو.

ام هاني رضي الله عنها وايي چې رسول الله ﷺ د معراج په شپه زما په کور کې وو، د ماخستن لمونځ ئې وکړ، ویده شو، سحر پاڅېد او له لمانځه وروسته ئې د دې سفر په اړه مورِ ته وینا وکړه... له دې روایت نه څو خبرې معلومېږي:

- لمونځونه د معراج له سفر نه مخکې فرض شوي وو، ځکه په دې روایت کې د ماخستن او سحر د لمانځه یادونه شوې.
- د معراج روحاني سفر په هغه شپه تر سره شوی چې رسول الله ﷺ د ام هاني رضي الله عنها په کور کې ویده شوی، په همدې شپه ئې دا خوب لیدلی چې له مسجدالحرام نه مسجدالاقصی ته او له هغه ځایه د آسمانونو په لور بېول شوی. په دې توجیه سره هغه تعارض هم له منځه ځي چې آیت وایي د معراج سفر له مسجد الحرام نه د مسجد الاقصي په لوري وو او روایت وایي چې دا د رسول الله ﷺ له کور څخه پیل شوی.

که د پیغمبرانو علیهم السلام مقام او منزلت ته د قرآن په رڼا کې ځیر شو نو ویلی شو چې په دوی کې پنځه پیغمبران علیهم السلام تر ټولو لوړ مقام لري: محمد علیه السلام، ابراهیم علیه السلام، موسی علیه السلام، عیسی علیه السلام او نوح علیه السلام، د یوسف علیه السلام او ادریس علیه السلام مقام او منزلت تر دوی رالاندې دئ، نو ویلي شو چې په آسمانونو کې د پیغمبرانو علیهم السلام د لیدو ترتیب به داسې وو چې په لومړي آسمان کې آدم علیه السلام، بیا ادریس، یوسف، نوح، عیسی، موسی او ابراهیم علیهم السلام، هغه روایت دقیق ګڼلی شو چې دا ترتیب په کې مراعات شوی.

شیعه هم د معراج په اړه ځانته روایات لري، د روایاتو څرنګوالی ئې له دې

قياس کولی شئ چي وايي: فاطمه رضي الله عنها د هغي جنتي مېوې له نطفې څخه پيدا شوې چي رسول الله صلى الله عليه وسلم ته د معراج په سفر کي جبرئيل عليه السلام ورکړه، هغه څلوېښت ورځي له ځان سره وساتله، په دې مودې کي ئې له خديجې رضي الله عنها سره نږدېکت ونه کړ، او په څلوېښتمه شپه ئې دا مېوه وخوړه او بيا ئې له هغې سره نږدېکت وکړ او په همدې سره او همغه شپه د فاطمې رضي الله عنها نطفه خلق شوه!! دا په داسي حال کي چي د معراج واقعه له هجرت نه يو کال مخکي او هغه مهال شوې چي خديجه رضي الله عنها لا څو کاله د مخه وفات شوې وه او فاطمه رضي الله عنها پېغلتوب ته رسېدلې وه!! دغسي مسخره روایاتو په امت کي د خرافي افکارو او غلطو مذاهبو راولاړېدو ته لار آواره کړې او امت ئې توتې توتې کړی.

د قبر عذاب

د مسلمانانو د مختلفو مذهبي فرقو تر منځ په دې اړه هم اختلاف دئ چي د قبر عذاب څنګه دئ؟ آيا مړی د برزخ د ژوند راحت او عذاب په قبر کي ګوري که په عليين او سجين کي؟ آيا له بدن نه د روح له وتلو وروسته د انسان بدن احساس لري او راحت او عذاب احساسوي؟ آيا روح له بدن نه بهر عذاب او راحت احساسولی شي؟ راشئ دا موضوع د قرآن او حديث په رڼا کي وڅېړو.

په قرآن کي يوازي يو آيت داسي دئ چي د برزخ د ژوند عذاب ته په کي اشاره شوې ده، آيت دا دئ:

النَّارُ يُعْرَضونَ عَلَيهَا غُدُوًّا وَ عَشِيًّا وَ يَوْمَ تَقُومُ السَاعَةُ أَدْخِلُوا ءَالَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ

هغه اور چي سبا او ماښام به پرې وړاندي کېږي او د قيامت په ورځ به وويل شي: فرعونيان تر ټولو سخت عذاب ته ننباسئ.

دا آيت ښيي چي تر قيامت نه مخکي به فرعونيان په پر له پسې توګه له عذاب سره مخامخ کېږي.

که څه هم بخاري دوه نور آيتونه هم په دې اړه ګڼي خو له هغوی نه د قبر عذاب نه ثابتېږي، آيتونه دا دي:

... وَ لَوْ تَرَى إِذِ الظلمُونَ فى غَمَرَتِ المَوْتِ وَ الْمَلَئكَةُ بَاسِطوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسكمُ الْيَوْمَ تجْزَوْنَ عَذَاب الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلى اللَّهِ غَيرَ الحَقِّ وَ كُنتُمْ عَنْ ءَايَتِهِ تَستَكْبرُونَ * الانعام: ٩٣

دا د روح قبضېدو حالت ته اشاره لري نه د قبر عذاب ته، له هيڅ برخي ئې د قبر عذاب نه ثابتېږي.

وَ مِمَّنْ حَوْلَكم مِّنَ الأَعْرَابِ مُنَفِقُونَ وَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلى النِّفَاقِ لا تَعْلَمُهُمْ نحْنُ نَعْلَمُهُمْ سنُعَذِّبهُم مَّرَّتَينِ ثمَّ يُرَدُّونَ إِلى عَذَابٍ عَظِيمٍ* التوبه:١٠١

دا په دنيا کي د منافقينو مکرر عذاب او په آخرت کي د دوی ستر عذاب ته اشاره کوي نه د قبر عذاب ته.

دا مطلب په لاندي روايت کي داسي راغلی:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ « إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا مَاتَ عُرِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَيُقَالُ هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ». (بخاری:١٣٧٩)

له عبدالله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ فرمايلي: (له تاسو

نه چي څوک مړ شي هستوګنځی ئې سهار او مابنام ورښودل کېږي، که جنتي وي د جنتیانو ځای او که دوزخي وي د دوزخیانو ځای او ورته ویل کېږي: دا ستا ځای دئ، تر هغه چي الله تعالی دي د قیامت په ورځ راڅوندي کوي.

دا روایت په بشپړ وضاحت سره ښیي چي د برزخ راحت او عذاب یو حقیقت دئ. خو په دې اړه د محققینو تر منځ اختلاف شته چي له سبا او مابنام نه مراد زمور د شپې ورځې سبا او مابنام دئ، که بل څه، مړو ته خپل هستوګنځی یو ځل ورښودل کېږي که مکرر، د مړی جسد ئې ګوري او که د ده روح؟، دلته څو خبري باید په پام کي ولرو:

د قبر عذاب حق دئ، هم د قرآن له وینا معلومېږي او هم ګڼ شمېر روایات دا خبره کوي.

دا خبره یقیني ده چي احساس د روح کار دئ نه د جسد، که په جسد کي روح نه وي د درد او عذاب احساس نشي کولی، حتی هغه مهال هم درد نه احساسوي چي د بدن د دردمني برخي رابطه له دماغ سره قطع شي، نه یوازي په دې حالت کي هیڅ څه نشي درک کولی بلکي ګورئ چي د عصبي مزو په بې حسه کېدو سره درد نه احساسوي، پښه ترې اره کېږي خو دی پرې نه پوهېږي، نس ئې څیري کېږي د درد احساس هم نه کوي، د عملیاتو په دوران کي نه پوهېږي چي جراح له ده سره څه کوي!!

کله چي روح له کالبوته ووځي نو یا علیین ته وړل کېږي یا سجین ته، نو پوښتنه دا ده چي مړی د قبر راحت او عذاب څنګه احساسوي؟ آیا دا معامله د ده له روح سره کېږي که د ده له بدن سره که له دواړو سره؟ له دواړو سره خو یوازي په هغه صورت کي ممکنه ده چي د روح رابطه له بدن سره پاته وي، که د عصب د یوه

مزي په قطعه کېدو يا بې حسه کېدو سره زمور روح د اړوند غړي درد او عذاب نشي احساسولی نو له ټول بدنه د روح د وتلو په صورت کي به عذاب څنګه درک کوي؟ اما روح له بدنه پرته هم درد او خوشحالي احساسوي، د انسان خوب ئې يوه بېلګه ده، په خوب کي د انسان روح لري لري سفرونه کوي، له ښکلو منظرو نه خوند اخلي او له بدو ځورېږي، هيبتناکي او وېرونکې منظرې ئې دومره وارخطا کړي چي زړه ئې په چاودېدو شي، او خوشحالوونکي منظرې ئې دومره ښاد کړي چي په جامو کي نه ځائېږي او زړه ئې غواړي والوزي، خو بدن ئې په خپلي خوا کي او د برستني څنګ ته ډېر جريانات نه احساسوي. د دې معنی دا ده چي روح له بدن نه لري او بېل هم احساس لري خو بدن له روح پرته له احساس نه محروم شي.

د انسان بدن د روح لپاره فقط يو کالبوت دئ، له مرګ نه وروسته بدن وروست شي، په خاورو کي تجزيه شي، د بدن برخي ئې د نورو ژوو، حيواناتو او نباتاتو خوراک شي، خو روح ئې سالمه او روغه پاته وي، رسول الله ﷺ فرمايي چي د شهيد روح ته د شنو مرغانو په څير کالبوت ورکړی شي، جنت ته دروميِ او مېوې ئې خوري، له دې نه معلومېږي چي د مؤمنانو او کافرانو روح ته هم داسي مناسب کالبوت ورکول کېږي چي د قبر راحت او عذاب احساس کړي.

قرآن په دغو آيتونو کي مور ته دا حقيقت داسي انځور کړی:

أَوْ كالَّذِی مَرَّ عَلی قَرْيَةٍ وَ هِیَ خَاوِيَةٌ عَلی عُرُوشِهَا قَالَ أَنی يُحْیِ هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْت قَالَ لَبِثْت يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْت مِائَةَ عَامٍ فَانظرْ إِلی طعَامِك وَ شرَابِك لَمْ يَتَسَنَّهْ وَ انظرْ إِلی حمَارِك وَ لِنَجْعَلَك ءَايَةً لِّلنَّاسِ وَ انظرْ إِلی الْعِظَامِ كيْف نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسوهَا لَحْماً فَلَمَّا تَبَينَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلی كلِّ شیْءٍ قَدِيرٌ البقره:۲۵۹

او يا لکه هغه چې په يوه داسې کلي تېر شو چې په خپلو بامونو راپرېوتی وو، وئې ويل: الله به دا له خپلې داسې مړينې نه وروسته څنګه بيارا‌ژوندي کوي، نو الله هغه په سل کلن مرګ مړ کړ، بيا ئې بېرته راژوندی کړ، ورته وئې ويل: څومره وخت پدې، وئې ويل: يوه ورځ ځنډېدلی يم او يا خو د يوې ورځې يوه برخه، وئې فرمايل: داسې نه ده، بلکې سل کاله ځنډېدلی يې، نو خوراک او څښاک ته دي وګوره چې نه دي ګنده شوي او خره ته دي وګوره او دا د دې لپاره چې تا د خلکو لپاره يوه نښه وګرځوو او هډوکو ته ځير شه چې څنګه ئې خوځوو او بيا ئې په غوښې پټوو، نو کله چې ورته څرګنده شوه، وئې ويل: (اوس) نښه پوهېږم چې الله په هر څه نښه قادر دئ.

دا د الله يو مؤمن بنده وو، (که څه هم په يوه روايت کې عزير ګڼل شوی، هغه چې يهودانو د الله زوی ګڼلو) په سفر روان وو، د خوراک او څښاک لپاره څه توښه ورسره، په يوه وران او نسکور شوي زاړه کلي تېرېدو، هرې خوا ته ئې د کليوالو وراسته هډوکي تر سترګو شول، ناڅاپه ئې دا خبره په زړه کې ورتېره شوه چې الله تعالی به دا وراسته هډوکي څنګه بيا راژوندي کوي، الله تعالی غوښتل هم د ده دا پوښتنه ځواب کړي او هم د ده په واسطه هغه خلک قانع کړي چې بياژوندون ئې نه منلو، د همدې لپاره ئې هغه په سل کلن مرګ محکوم کړ، سل کاله وروسته ئې بيا راژوندی کړ، پوښتنه ئې تري وکړه، دلته څومره وخت پدې؟ ځواب ئې ورکړ: نه پوهېږم، ښايي يوه ورځ يا خو د يوې ورځې يوه برخه، الله تعالی ورته وفرمايل: نه دلته سل کاله ځنډېدلی يې، د سورلۍ ورستو هډوکو ته وګوره، خو خوراک او څښاک ته دي سترګي واړوه چې روغ رمټ پاته دي، وګوره چې څنګه دا وراسته هډوکي خوځوم، غوښه وربانديِ راټوکوم او بيا ئې راژوندی کوم، دغه مؤمن بنده د

دې صحنې په لیدو سره د خپلې پوښتنې ځواب ترلاسه کړ او وئې ویل: اوس ښه پوه شوم چې الله په هر څه قادر دئ.

په دې قصې کې د بیاژوندون او برزخ په اړه څو بنیادي او اساسي خبرو ته ځواب ویل شوی دئ:

یوه له هغو خبرو نه چې د بیا ژوندون په اړه د انسان ذهن تر خپل سیوري لاندې نیسي او باور کول ورته ګرانوي، د اوږدې زمانې تېرېدل دي، که په یوه مړي یوه دوه ورځې تېري شوې وي بیاژوندی کېدل ئې ورته دومره ګران نه برېښي لکه د هغه چې اوږده موده وربانديد تېره شوې وي، د دغې قصې په ترڅ کې ویل شوي چې زمانه نسبي امر دئ، له یوه نه تر بل او له یوه حالت نه تر بل ئې وضع بدلېږي، ویښ او ویده، مړ او ژوندی، لټ او تېز ته یو شان نه وي، هغه زمانه چې یوه ته په یوه حالت کې بې انتهاء برېښي بل ته د څو ثانیو او دقیقو وي، کومه فاصله چې مېږي ته بې انتهاء برېښي د یوې مرغۍ لپاره د څو ثانیو وي، که په یوه اطاق کې له یوه ویده او ویښ نه چې ټوله شپه ئې په خوب او ویښه تېره کړې، پوښتنه وکړئ، ویښ به درته وایي: ډېره اوږده شپه وه، لټ په لټ اوښتم، سخته راباندې تېره شوه او ویده به درته وایي زه نه یم پوهېدلی چې شپه څنګه تېره شوه او څومره خوب مي کړی، دې مؤمن بنده ته عملاً وښودی شو چې سل کاله ورته یوه ورځ او حتی تر هغه هم کم، د یوې ورځې څو ګنټې معلوم شول، قرآن همدغه حقیقت ته په څو نورو مواردو کې هم اشاره کړې او فرمایي: د الله لپاره یوه ورځ هومره ده لکه ستاسو پنځوس زره کاله، دا تاسو یئ چې کلونه او پېړۍ درته اوږده زمانه برېښي او په واړه ذهن مو د دې سیوری پروت دئ چې په مړو باندي د اوږدې مودې له تېرېدو وروسته به څنګه بیا راژوندي کېږي. د نسبیت په هکله د قرآن دغه خبره دولس

پېړۍ وروسته، د المان يوه ساينس پوه انشټين، د ساينس په ژبه وکړه او په دې سره ئې د فزيک د پلار نوم وګاټو.

دوهم څه چې په دې اړه د انسان ذهن ته راځي هغه دا دئ چې په مرګ سره د انسان ټول بدن په خاورو بدل شي، د اوږدې زمانې په تېرېدو سره ئې له غوښې او هډوکو نه هيڅ اثر پاته نشي، دا به څنګه ښېرته راژوندی کېږي؟ په دې قصې کي هغه مؤمن بنده ته وښودی شو چې د انسان وجود دوه برخي لري، جسد او روح، په مرګ سره ئې يوه برخه له منځه ځي خو بله برخه ئې روغه رمټه پاته کېږي، دا داسي وګڼه لکه (ستا سورلۍ) او (خوراک څښاک) يو ختم شوی وو خو بل روغ رمټ پاته وو، ستا جسد د روح لپاره داسي دئ لکه ستا دغه سورلۍ او ستا روح داسي لکه دا خوراک څښاک او ستا د قوت او ځواک منبع، په مرګ سره ستا هر څه له منځه نه ځي، يوه برخه روغه رمټه پاته کېږي، روح له منځه نه ځي، يوازي د روح سورلۍ خپل حالت بدل کړي، غوښه او هډوکي ئې په خاوره کي تجزيه شي، دا بياژوندون داسي وګڼئ لکه چې په مني کي ټول نباتات ومري، وراسته او په خاوره بدل شي، په خاوره کي مونږ ته د دوی هيڅ اثر په نظر نه راځي، ټول ژمی ورباندي تېر شي، خو په پسرلي کي په يوه باران سره له زمکي سر رااوچت کړي.

د قبرونو زيارت

د قبرونو د زيارت په اړه هم په مسلمانانو کي د اختلاف شاهد يو، ځينې وايي رسول الله ﷺ په لومړي سر کي د قبرونو له زيارت نه ممانعت کړی وو خو وروسته ئې اجازه ورکړه، ګواکي لومړی حکم په دوهم حکم سره منسوخ شوی!! ځينې وايي نارينه وو ته اجازه شته او ښځو ته نه، ځينې د قبرونو زيارت شرک ګڼي خو د قصرونو عبادت او طواف ته نه د شرک خطاب کوي او نه ئې په اړه د څه ويلو جسارت کوي، مړه بُتان غندي خو د ژوندیو بُتانو په ضد هيڅ نه وايي!! دا په داسي حال کي چې په ټول قرآن کي د قبرونو د زيارت او نه زيارت په اړه هيڅ نه دي ويل شوي خو طاغوت ته د تحاکم لپاره تګ او ظالمو حکامو ته خپلي شخړې او منازعات راجع کول د ايمان منافي عمل ګڼل شوی او د داسي کس په اړه وايي چې نه يوازي ايمان ئې هيڅ اعتبار او وزن نه لري بلکي شيطان سخت بې لاري کړی. ځينې داسي هم شته چې وايي: ښځې د دې لپاره هدېرو ته له تلو منعه شوې دي چې د مړو سترګې ډېري تيزي وي او د جامو تر شا د انسان بدن هم ګوري!! حال دا چې قرآن پيغمبر عليه السلام ته فرمايي چې ته مړو ته هيڅ څه اورولی نشې، دا ځکه چې مړي څه نه اوري!! راشئ وګورو چې په دې اړه صحيح عقيده کومه يوه ده؟ بخاري په دې روايت استناد کوي او وايي قبر ته تګ نه د ښځو لپاره څه مانع لري او نه د نارينه وو لپاره:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِك رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِامْرَأَةٍ تَبْكِي عِنْدَ قَبْرٍ فَقَالَ « اتَّقِي اللَّهَ وَاصْبِرِي ». قَالَتْ إِلَيْكَ عَنِّي، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَبْ بِمُصِيبَتِي، وَلَمْ تَعْرِفْهُ. فَقِيلَ لَهَا إِنَّهُ النَّبِيُّ ﷺ. فَأَتَتْ بَابَ النَّبِيِّ ﷺ فَلَمْ تَجِدْ عِنْدَهُ بَوَّابِينَ فَقَالَتْ لَمْ أَعْرِفْكَ. فَقَالَ « إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدْمَةِ الأُولَى ». (بخارى:١٢٨٣)

له انس بن مالک رضي الله عنه نه روايت دئ چي وايي: رسول الله ﷺ يوه ښځه وليده چي په يوه قبر باندي ژاړي نو وئې فرمايل: له الله تعالى نه ووېرېږه او صبر کوه، هغي ښځي چي رسول الله ﷺ ئې نه پېژاندو وويل: له ما درتم شه (پرې مي ږده)، ته زما په مصيبت نه يې اخته شوی، ورته وويل شول چي دا خو نبي ﷺ وو، نو د رسول الله ﷺ دروازې ته راغله او هلته ئې پيره داران او ساتونکي ونه ليدل، وئې ويل: ما ونه پېژندې، وئې فرمايل: صبر هغه دئ چي د مصيبت په لومړي سر کي وي.

دا روايت په بخاري کي درې ځلي نور هم په دغو شمېرو راغلی: ١٢٥٢، ١٣٠٢، ٧١٥٤

مطلب ئې دا دئ چي رسول الله ﷺ يوې ښځي ته چي د قبر خوا ته ئې ژړل وفرمايل: له الله تعالى نه ووېرېږه او صبر کوه، هغې نه پېژندو او ورته وئې ويل: ته له هغه مصيبته فارغ يې چي زما په برخه شوی، پيغمبر عليه السلام ترې ولاړ او چا دې ښځي ته وويل چي دا خو رسول الله ﷺ وو، نو دا ئې کور ته ورغله او وئې ليدل چي د کور په دروازه کي ئې ساتونکي نشته، رسول الله ﷺ ته ئې وويل چي ما ونه پېژندې، رسول الله ﷺ ورته وفرمايل: صبر هغه دئ چي د مصيبت په لومړي سر کي وي. وروسته خو غم په خپله ورو ورو هېر شي، د صبر ثواب هغه مهال د انسان په برخه کېږي چي د مصيبت په پيل کي له بې صبرۍ ځان وساتي.

د دې روايت په اړه څو خبرو ته پام کوئ:

بخاري دا روايت د دې لپاره راوړی چې وښيي د قبر ليدو ته د ښځو ورتګ جائز دئ، ځکه رسول الله ﷺ د دغې ښځې په دې کار اعتراض ونکړ.

رسول الله ﷺ د دعوت په لومړيو کې د قبرونو له زيارت نه مسلمانان منعه کړي وو، د رسالت په وروستيو کلونو کې ئې اجازه ورکړه، ځينې وروستی حکم د لومړي حکم ناسخ ګڼي، چې دا يوه اشتباه ده، حقيقت دا دئ چې لومړی حکم په يوې مرحلې پوري تړلی دئ او دوهم حکم په بلې مرحلې پوري، هغه مهال چې پر قبرونو ګنبدي ولاړي وې، مجاورين ئې درلودل، خلک به د خپلو حاجتونو لپاره قبرونو ته تلل، شرک او خرافاتو پر ټولنې تور وزر خور کړی وو نو رسول الله ﷺ قبرونو ته له تلو نهي او ممانعت وکړ، خو هغه مهال چې دا حالت ختم شو، نه نور پر قبرونو ګنبدي وې، نه زيارتونه، نه ئې خوا ته مجاورين، د شرک او خرافاتو ټغر ټول شوی وو، اسلامي نظام حاکم وو، خلک د توحيد په مدرسه کې ښه روزل شوي وو، نو قبرونو ته په دې موخه د ورتلو اجازه ورکړی شوه چې مرګ ورپه ياد کړي، پند ترې واخلي او مړو ته د مغفرت او بخښنې دعاء وکړي. د اسلامي امت اوسنی حالت داسې دئ لکه د رسالت د لومړيو کلونو حالت، اوس بايد هر مفتي او عالم خلکو ته همغه څه ووايي چې رسول الله ﷺ د رسالت په لومړيو کلنو کې ويلي وو، زيارت ته له تلو نه هم نارينه منعه کړي او هم ښځې، يوازې هغه مهال اجازه ورکړي چې ډاډه وي د قبر خوا ته د ګناه او شرک ارتکاب نه کوي. عجيبه ده چې ځينې جومات ته د ښځو تګ حرام ګڼي خو زيارتونو، مېلو، ودونو او بازارونو ته ئې پر تګ اعتراض نه لري او پر داسې روایاتو استناد کوي او وايي چې د نه تګ مخکښې حکم منسوخ شوی!!!

د کافرانو ماشومان به دوزخ ته ځي که جنت ته؟!

په مسلمانانو کي يوه بله اختلافي مسئله دا ده چي د مؤمنانو او کافرانو ماشومان به جنت ته درومي که دوزخ ته، دوی خو نه ښه عمل کړی او نه بد، او نه پر ايمان مکلف شوي، له بلوغ نه مخکي د مړيني په حالت کي به ولي دوی مکافات يا مجازات کېږي؟! د مؤمنانانو د ماشومانو په اړه خو زيات اختلاف نشته، خو په دې اړه اختلاف زيات دئ چي د کافرانو ماشومان به دوزخ ته درومي، که به جنت ته او که د جنت او دوزخ تر منځ درېيم ځای ته؟! راشئ په دې اړه روایاتو ته ځير شو او وګورو چي سمه او د قرآن او حديث مطابق عقيده کومه يوه ده. د بخاري دې روايت ته ځير شئ:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ أَوْلاَدِ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ « اللَّهُ إِذْ خَلَقَهُمْ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ ». (بخاری:۱۳۸۳)

له ابن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا نه روايت دئ چي وايي: له رسول الله ﷺ نه د مشرکينو د اولادونو په اړه پوښتنه وشوه، نو وئې فرمايل: (کله چي الله تعالی هغوی پيدا کول په هغه څه ښه پوه وو چي دوی به ئې کوونکي وي).

دا روايت چي په بخاري کي له ځينو توپيرونو سره دوه ځلي راغلی، د سند له مخي داسي دئ چي په دريو طبقو کي يو يو راوي لري، د متن له پلوه له هغو روایاتو سره توپير لري چي په همدې اړه راغلي، له ابوهريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نه هم دې ته ورته روايت

راغلی، ځيني روايات وايي چي د مشرکينو اولاد به له دوی سره په دوزخ کي وي، ځيني وايي چي الله تعالی ښه پوهېږي چي دوی به د ژوندي پاته کېدو په صورت کي څه کول. ځيني روايات داسي دي چي وايي دوی به په جنت کي وي، هغه محققين چي دغو رواياتو ته ترجيح ورکوي، د پورتني روايت په اړه وايي چي له (اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا عَامِلِينَ) څخه دا نه معلومېږي چي دوی به دوزخ ته ځي. د مقابل لوري په ځواب کي څو دلايل وړاندي کوي:

د دې مطلب لپاره چي د مشرکينو اولاد به دوزخ ته ځي نه يوازي په قرآن کي کوم شاهد نشو موندلی بلکي د قرآن له ډېرو صريحو لارښوونو سره تعارض لري. په هيڅ آيت کي نه دي راغلي چي د مشرکانو کمعمره اولاد به دوزخ ته ځي. قرآن وايي چي هر چا ته به د هغه د عمل له مخي بدله ورکول کېږي، ماشوم که ئې والدين مؤمن وي يا کافر داسي عمل ئې نه وي کړی چي د عذاب مستحق وګڼل شي، نو ولي به دوزخ ته ځي؟!

قرآن فرمايي چي د هر بني آدم (که کافر وي که مسلمان) اولاد له داسي فطري جوړښت سره پيدا کېږي چي پر الله تعالی ايمان ئې په خپه کي ابښودل شوی وي، له دې پلوه د مؤمن او کافر اولاد سره ورته دي، ولي به د مؤمن اولاد جنت ته درومي او د مشرک اولاد دوزخ ته؟!

رسول الله ﷺ فرمايلي چي هر ماشوم له روغ فطرت سره دنيا ته راځي، وروسته ئې والدين بې لاري کړي، د روغ فطرت خاوند به ولي دوزخ ته ځي؟!

همداراز په بل روايت کي راغلي:

عن خنساء بنت معاوية بن صريم عن عمتها قالت قلت يا رسول الله من في الجنة قال النبي في الجنة والشهيد في الجنة والمولود في الجنة والوئيد في الجنة رواه احمد

إسناده حسن

خنساء بنت معاويه له خپلي ترور نه روايت کوي چي وايي: رسول الله ﷺ ته مي وويل: يا رسول الله! څوک به په جنت کي وي؟ وئې فرمايل: نبي به په جنت کي وي، شهيد به په جنت کي وي، ماشوم به په جنت کي وي، ژوندی ښخه شوې ماشومه به په جنت کي وي.

بل روايت وايي:

عن أنس مرفوعا سألت ربي اللاهين من ذرية البشر أن لا يعذبهم فأعطانيهم. رواه أبو يعلى إسناده حسن.

له انس رضي الله عنه نه مرفوع حديث دئ چي وايي: رسول الله ﷺ فرمايلي: له خپل رب نه مي وغوښتل چي د بشر ماشومان تعذيب نه کړي نو دا ئې راپه برخه کړل (زما دا دعاء ئې قبوله کړه).

د يوه بل روايت په ترڅ کي داسي راغلي:

فنهى رسول الله ﷺ، عن قتل الأطفال، ثم قال: « الله أعلم بما كانوا عاملين. معجم الاوسط للطبراني

نو رسول الله ﷺ د ماشومانو له وژلو نه ممانعت وکړ او وئې فرمايل: الله تعالى په هغه څه ښه پوهېږي چي دوی به ئې کوي.

د دې معنی دا ده چي د مشرکينو ماشومان له دې امله مه وژنئ چي گواکي دوی به د خپلو پلرونو په څېر مشرک ستر شي، الله تعالى ښه پوهېږي چي دوی به څه کوي، له دې نه معلومېږي چي د دې وينا موخه د دوی نه وژل دي نه دا چي په دوزخ کي د دوی د پرېوتو وجه او توجيه وي.

په بل روايت کي ويل شوي چي رسول الله ﷺ په خپل خوب کي ابراهيم عليه

السلام له بې شمېره ماشومانو سره په جنت کي ليدلی، بيا ئې وفرمايل چې دا د مؤمنانو او کافرانو ماشومان ول.

دغو خبرو ته په پام سره په قاطع توګه ويلی شو چې ټول ماشومان به جنت ته ځي.

آيا پېريان ليدل کېږي؟

په اسلامي امت کي په دې اړه هم جدي اختلاف تر سترګو کېږي چې آيا انسان کولی شي پيريان په خپلو سترګو وګوري؟ آيا پيريان کولی شي خپل شکل او بڼه بدله کړي او د بل مخلوق په بڼه کي څرګند شي؟ راشئ وګورو چې قرآن په دې اړه څه وايي او په دې اړه کومه عقيده صحيح ګڼي.

د الاعراف په سوره کي لولو:

يَبَنِى ءَادَمَ لا يَفْتِنَنَّكُمُ الشيْطنُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم مِّنَ الْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنهُمَا لِبَاسهُمَا لِيرِيَهُمَا سوْءَتِهِمَا إِنَّهُ يرَاكُمْ هُوَ وَ قَبِيلُهُ مِنْ حَيْث لا تَرَوْنهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشيَطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ * الاعراف:٢٧

اې د آدم اولاده! پام چې شيطان تاسو ونه غولوي، همغسي لکه چې ستاسو مور پلار ئې له جنته وايستل، جامه ئې ترې ايستله چې بدن ئې وروښيي (بدن ئې ورته ښکاره او لوڅ کړي)، دی او قبيله ئې تاسو په داسي توګه وينې چې تاسو ئې نشئ ليدلی، مور شيطانان د هغو دوستان ګرځولي چې ايمان نه راوړي.

په دې مبارک آیت کي څو اساسي خبري تر سترګو کېږي:

- انسانانو ته ویل شوي چي د شیطان وسوسو ته تسلیم نشي.
- شیطان د دې باعث شو چي د انسانانو لومړني پلار مور له جنته ووځي.
- دوی لومړی له جنته ایستل شوي بیا جامه ترې ایستل شوې.
- دا جامه یو ځلي نه ده ترې ایستل شوې بلکي ورو ورو ترې ایستل شوې، د ینزع صیغه همدا مطلب افاده کوي.
- د شیطان هدف دا وو چي انسان لوڅ او بربنډ کړي، دی پوهېدو چي د دې کار پایلي انسان ته څومره خطرناکي دي، له ده سره د خپلو شیطاني منصوبو په عملي کولو کي څومره مرسته کوي، څومره فتنې وربانديي راولاړولی شي، د انسان د بې لاري کولو لپاره له دې څومره استفادې کولی شي!!
- هغه مو داسي خطرناک دښمن دئ چي په هر ګام کي ئې تاسو ته کمین نیولی، تاسو ئې نه ګورئ او هغه مو ویني.
- هغه کسان له شیطان سره دوستي کوي او د وسوسو تر اغېز لاندي ئې ځي چي ایمان نه راوړي، مؤمنان له شیطان سره دوستي نه پالي او نه غواړي د وسوسو تر اغېز لاندي ئې راشي.

د دې آیت له دغي فقرې (إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَ قَبِيلُهُ مِنْ حَيْث لا تَرَوْنَهُمْ) نه د محققو علماوو انتباه دا ده چي انسانان نشي کولی شیطان او د ده قبیله په خپلو سترګو وګوري، دوی هغه آراء او روایات ضعیف او بې اعتباره ګڼي چي د شیطان په لیدل کېدو ترکیز کوي. د دې آیت الفاظ هومره صریح او واضح دي چي نه شک ته کوم مجال پرېږدي او نه بلي توجیه ته. په قاطع او پرېکنده توګه وایي چي تاسو شیطان او د ده قبیله نشئ لیدی.

د الجن په سوره کي لولو:

’<ĵ ü r Ï‰ö Ç¦È $Ï¥ $R#äöe$Yèïœ $RÎ {ßß$)ù Ç¦È$S`Ï ÖÏR ì JGÖ$qR& ¥<ĵ ÓÇrÉÒè

الجن: ۱-۲ Ç¦È #Ï%n& $ZÎhÎ 8Îô‡ `9r ¾ÏïÎ ZB«ù Ï‰Ô¹9$

ووايه: راته وحي شوې چې د پېريانو يوه ډله ورته غوږ شول او وئې ويل: بې شکه چې مونږ عجيب قرآن واورېدو. ۲ـ د رشد او کمال په لوري لارښوونه کوي، ايمان مو پرې راووړ، او هيڅکله به څوک له خپل رب سره شريک نه کړو.

په دې آيتونو کي څو ظريف ټکي زمونږ توجه جلبوي:

الف: د وحي له لاري پيغمبر عليه السلام ته ويل شوي چې د پېريانو يوې ډلې د قرآن تلاوت ته غوږ ايښی او دومره ئې تر اغېز لاندي راغلي چې نورو ته ئې ويلي: عجيب قرآن مو واوريدو، د کمال لوري ته لارښود، ايمان مو پرې راوړ او دا پريکړه مو وکړه چې له دې وروسته به هيڅکله د شرک مرتکب نه شو او د الله تعالى په څنګ کي به د بل چا او بل څه عبادت ونکړو، پيغمبر عليه السلام دا ډله نه ده ليدلې او د دې سورې تر نازلېدو له دې خبر نه وو چې دوی قرآن اورېدلی او غبرګون ئې دا وو او خپل قوم ته ئې دا وينا کړې. له ټول جريان نه د دې سورې په رڼا کي پوه شو. دا آيتونه هم په دغي خبري شهادت ورکوي او د احقاف د سورې دا آيت هم چې فرمايي:

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِم مُّنذِرِينَ *

الاحقاف: ۲۹

او هغه وخت چې د پېريانو يوه ډله مو ستا لوري ته راوګرځوله چې قرآن ته غوږ شي چې کله ورته حاضر شول وئې ويل: خاموش شئ، نو کله چې پای ته ورسېدو،

خپل قوم ته بېرته وګرځېدل، خبرداری ورکونکي.

دا دواړه آیتونه په ډېر صراحت سره وایي چې رسول الله ﷺ په تلاوت لګیا وو چې دا ډله راغلې، قرآن ئې اوربدلی، پرته له دې چې پیغمبر علیه السلام پرې پوه شي.

د قرآن دغه درې څرګند او محکم آیتونه په ډېر وضاحت سره وایي چې نه مورِ پیریان لیدلی شو او نه رسول الله صلی الله علیه و سلم هغوی لیدلي. څوک چې پر قرآن ایمان لري نو هغه ته په کار ده چې که د نړۍ ټول خلک راغونډ شي او د قرآن د دغو صریحو آیتونو خلاف خبره وکړي نو هغه به نه د قرآن د وینا په اړه شک کوي او نه به د خلکو خبرو ته څه اهمیت ورکوي.

- خو په دې هکله څو روایته زمونږ مخې ته راځي: یو ئې عبدالله بن عباس رضی الله عنه ته منسوب دئ او دوه ئې عبدالله بن مسعود رضی الله عنه ته، د دغو دواړو جلیل القدره صحابه وو د روایاتو تر منځ تعارض دئ، یو ئې د نه لیدو او بل ئې د لیدو خبره کوي، او عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ته منسوب روایتونه هم په خپلو کې تعارض لري، په یوه کې داسې راغلي چې مونږ یوه شپه پیغمبر علیه السلام ونه موند، ډېر پرېشانه شوو، دا وېره راسره پیدا شوه چې څه نه وي پرې شوي، سهار هغه رامعلوم شو او پوښتنه مو ترې وکړه چې چېرې تللی وې، هغه وفرمایل چې د پېریانو یوې ډلې ته مي قرآن اوراوو، په بل کې راغلي چې عبد الله بن مسعود رضی الله عنه وایي: زه ئې په یوه ځای کې ودرولم او راته وئې ویل چې له دې ځایه مه خوځېږه او هغه لاړ او د پېریانو یوې ډلې ته ئې قرآن واوراوو. که څه هم ځینو د دې تعارض په اړه څه توجیهات کړي، خو په ډېر تکلف سره، د عبدالله بن مسعود رضی الله عنه دوه روایات او د عبدالله بن عباس رضی الله عنه روایت ټول د یوې پېښې په اړه دي، خو دا دئ ګورئ چې تر منځ ئې څومره ژور

تعارض او تضاد تر سترګو کېږي!! څوک چې وايي د عبدالله بن مسعود روايات د دوو بېلو بېلو پېښو په اړه دي هغوی د تعارض رفعه کولو لپاره دا خبره کوي.

عجيبه ده چې څوک عبدالله بن مسعود رضي الله عنه ته منسوب دوه متعارض روايات په داسي حال کي صحيح ګڼي چې له قرآن سره هم جدي او ژور تعارض لري او په خپلو کي هم، خو بل لوري ته د عبد الله بن عباس رضي الله عنه دا قول ضعيف بولي چې وايي: عن ابن عباس قال: ما قرأ رسول الله صلى الله عليه وسلم على الجن وما رآهم. رواه مسلم و الترمذي له عبدالله بن عباس رضي الله عنه روايت دئ چې وايي: رسول الله صلى الله عليه وسلم نه پيريانو ته د قرآن قرائت کړی او نه ئې دوی ليدلي.

حال دا چې دا وينا د قرآن له صريح آيت سره مطابقت لري!! په ټول قرآن کي صريحاً يا تلويحاً داسي څه نه ګورو چې وښيي پيغمبر عليه السلام پيريان په خپلو سترګو ليدلي، يا ئې بل څوک ليدی شي، اما دا چې سليمان عليه السلام ته پېريان مسخر وو، دا د سليمان عليه السلام ځانګړې معجزه وه، خو قرآن د دغې معجزې د بيان په لړ کي هم دا نه وايي چې هغه يا نورو پيريان په خپلو سترګو ليدل.

څوک چې وايي پيريان کولی شي خپله بڼه او شکل بدل کړي ادعاء ئې بې بنسټه او بې دليله ده، هيڅ مخلوق نشي کولی خپل شکل او خلقت بدل کړي، الله تعالى دا توان هيڅ مخلوق ته نه دئ ورکړی. د قرآن دا آيت په قاطع او پرېکنده توګه فرمايي چې د مخلوق فطرت او خلقت نشي بدلېدی:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطرَتَ اللَّهِ الَّتِی فَطرَ النَّاس عَلَيهَا لا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِك الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لَكِنَّ أَكثرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ * الروم: ۳۰

نو خپل مخ دي په بشپړه توګه د دين لوري ته سم مخامخ کړه، همغه الهي فطرت ته چې خلک ئې پرې پيدا کړي، د الله په خلقت کي تبديلي نشي راتلى، همدا قيم

دین دئ خو ډېرى خلک نه پوهېږي.

- که انسان نشي کولى له ځانه پېرى او فرشته جوړ کړي، په داسي حال کي چي هغه اشرف المخلوقات دئ نو پېريان به څنګه دا کار وکړى شي، پيريان له اوره پيدا شوي، په داسي مخلوق نشي بدلېدى چي هغه له خاوري پيدا شوى. هغه فرشتې چي د انسان په بڼه کي ځينو پيغمبرانو عليهم السلام ته لېږل شوې، يا مريمي عليها السلام ته د انسان په بڼه کي متمثل شوې، دا د دوى ذاتي کار نه وو، هره فرشته دا کار نشي کولى، همدغه خاصي فرشتې د الله تعالى په حکم او د دې لپاره د انسان په بڼه کي لېږل شوې چي انسان يوازي د انسان په وينا او خبري پوهېدى شي.
- څوک چي وايي آدم عليه السلام ته شيطان په داسي بڼي کي ورغلى چي ليدل کېدو؛ ادعاء ئې بې بنسټه او غلطه ده، آدم عليه السلام ته شيطان په داسي کيفيت کي ورغلى چي نن ئې اولاد ته ورځي، که هغه شيطان په خپلو سترګو ليدلى وى نو نن به مور هم ليدلو، هغه زمور جد دئ، هر څه ئې داسي وو لکه زمور، شيطان چي څنګه د ده اولاد غولوي، ګناه ته ئې هڅوي، ګناه ورته ښايسته کوي، له ده سره ئې دې ته ورته معامله کړې، نه ئې د شيطان څېره ليدلې او نه ئې د هغه غږ اورېدلى، هغه ئې وسوسه کړى: فوسوس لهم الشيطان، همغسي ئې وسوسه کړى چي نن د ده اولاد وسوسه کوي!!
- دا هم ډېره عجيبه ده چي څوک د قرآن صريح وينا او د هغه مؤيد صحيح روايات نه مني او په اوهامو او افسانو پسي درومو او وايي: ډېرو خلکو پېريان په خپلو سترګو ليدلي، که ورته واوېې له دغو کسانو نه يو زمور مخي ته ودروه چي پوښتنه ترې وکړو: پېرى دي کله او چېرې وليدو؟ په کومي بڼي کي؟ څوک درسره وو؟ داسي څوک نشي راوستى، که احياناً څوک په خپله په دې اړه څه وايي نو وبه

گورئ چي هر يوه ئې يوازي يوازي او د بل له ملګرتيا پرته، په شپه کي، په يوه تياره ځای کي، هلته چي سترګي سم ليدل نشي کولی، د ونو تر سيوري لاندي، په يوې کنډوالې کي او د ډېران خوا ته، يا د توري پشې په بڼه کي يا د تور سپي په شکل کي پېريان ليدلي!!! نه کوم شاهد لري او نه کوم عاقل او بالغ انسان ته قناعت ورکولی شي!! هيڅ يوه ئې دې پوښتني ته ځواب نه دئ ويلی چي: څنګه پوه شوې چي دا تور سپی، تورہ پشې او جګ سيوری پېرۍ وو نه ستا واهمه؟ ځيني بيا وايي: دا د عقل خبري نه دي، دلته به د عقل نيلې نه ځغلوو، د خلکو رواياتو ته به اعتبار ورکوو!! هغوی ته وايو: که مورِ د پېريانو په اړه د خپل عقل له مخي قضاوت کولی نو هغه قصې به مو هرو مرو منلې وې چي په هر کور کي د ووړ او زوړ په خوله تکرارېږي، انا خپل لمسيان پرې وېروي او د شپې له لوري، په تياره کي له کوره بهر وتلو ته ئې نه پرېږدي او ورته وايي چي پام کوه په ايرو پل کښېنږدې چي پېريان به دي ونيسي!! هر ناآشنا درب د پيريانو د پښو ترپا ګڼي!! خو مورِ د قرآن او سنت تابع يو او همغه خبره کوو چي د صريح نص له مخي ثابته وي.

راشئ وګورو چي روايات په دې اړه څه وايي:

عَنْ أَبِی هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - قَالَ وَكَّلَنِی رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِحِفْظِ زَكَاةِ رَمَضَانَ، فَأَتَانِی آتٍ فَجَعَلَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ، فَأَخَذْتُهُ، وَقُلْتُ وَاللَّهِ لأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ إِنِّی مُحْتَاجٌ، وَعَلَیَّ عِيَالٌ، وَلِی حَاجَةٌ شَدِيدَةٌ. قَالَ فَخَلَّيْتُ عَنْهُ فَأَصْبَحْتُ فَقَالَ النَّبِیُّ ﷺ « يَا أَبَا هُرَيْرَةَ مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ ». قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالاً فَرَحِمْتُهُ، فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ « أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ ». فَعَرَفْتُ أَنَّهُ سَيَعُودُ لِقَوْلِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِنَّهُ سَيَعُودُ. فَرَصَدْتُهُ فَجَاءَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. قَالَ دَعْنِی فَإِنِّی مُحْتَاجٌ، وَعَلَیَّ عِيَالٌ لاَ أَعُودُ، فَرَحِمْتُهُ،

فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ شَكَا حَاجَةً شَدِيدَةً وَعِيَالاً، فَرَحِمْتُهُ فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ « أَمَا إِنَّهُ قَدْ كَذَبَكَ وَسَيَعُودُ ». فَرَصَدْتُهُ الثَّالِثَةَ فَجَاءَ يَحْثُو مِنَ الطَّعَامِ، فَأَخَذْتُهُ فَقُلْتُ لأَرْفَعَنَّكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَهَذَا آخِرُ ثَلاَثِ مَرَّاتٍ أَنَّكَ تَزْعُمُ لاَ تَعُودُ ثُمَّ تَعُودُ. قَالَ دَعْنِي أُعَلِّمْكَ كَلِمَاتٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهَا. قُلْتُ مَا هُوَ قَالَ إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ) حَتَّى تَخْتِمَ الآيَةَ، فَإِنَّكَ لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلاَ يَقْرَبَنَّكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ. فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ فَأَصْبَحْتُ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ « مَا فَعَلَ أَسِيرُكَ الْبَارِحَةَ ». قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ زَعَمَ أَنَّهُ يُعَلِّمُنِي كَلِمَاتٍ، يَنْفَعُنِي اللَّهُ بِهَا، فَخَلَّيْتُ سَبِيلَهُ. قَالَ « مَا هِيَ ». قُلْتُ قَالَ لِي إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَاقْرَأْ آيَةَ الْكُرْسِيِّ مِنْ أَوَّلِهَا حَتَّى تَخْتِمَ (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَىُّ الْقَيُّومُ) وَقَالَ لِي لَنْ يَزَالَ عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ حَافِظٌ وَلاَ يَقْرَبُكَ شَيْطَانٌ حَتَّى تُصْبِحَ، وَكَانُوا أَحْرَصَ شَىْءٍ عَلَى الْخَيْرِ. فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ « أَمَا إِنَّهُ قَدْ صَدَقَكَ وَهُوَ كَذُوبٌ، تَعْلَمُ مَنْ تُخَاطِبُ مُنْذُ ثَلاَثِ لَيَالٍ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ ». قَالَ لاَ. قَالَ « ذَاكَ شَيْطَانٌ » بخاري: ۲۱۸۷

ابوهريره رضي الله عنه وايي: رسول الله ﷺ د روژې د صدقاتو په ساتنې وګمارلم، يو راتلونکی راته راغی او هغه خوراکي توکي ئې سپړل، نو ومي نيوی او ورته ومي ويل: قسم دئ چې حتماً دي رسول الله ﷺ ته وړاندي کوم، وئې ويل: زه محتاج يم او بچيان راپه غاړه دي، او سخت اړ شوی يم، (ابوهريره رضي الله عنه) وايي: نو هغه مي پرېښود، سبا رسول الله ﷺ راته وويل: اې ابوهريره! تېره شپه ستا اسير څه وکړل؟ وايي ورته ومي ويل: يا رسول الله! د شديد حاجت او بچيانو شکايت ئې راته وکړ، زړه مي پرې وسوزېدو او هغه مي پرېښود، وئې فرمايل: يقيناً چې هغه

درواغ درته ویلي او حتماً به بیا راشي، نو د رسول الله ﷺ وینا ته په پام سره پوه شوم چي هغه به حتماً بیا راشي، نو څارنه مې کوله، نو راغی او او هغه خوراکي توکي ئې سپړل، نو ومي نیوی او ورته ومي ویل: قسم دئ چي حتماً دي رسول الله ﷺ ته وړاندي کوم، وئې ویل: ما پرېږده، زه محتاج یم او بچیان راپه غاړه دي بیا نه راځم، نو زړه مي پرې وسوزېدو او هغه مي پرېښود، سبا رسول الله ﷺ راته وویل: اې ابوهریره! تېره شپه ستا اسیر څه وکړل؟ وایي ورته ومي ویل: یا رسول الله! د شدید حاجت او بچیانو شکایت ئې راته وکړ، زړه مي پرې وسوزېدو او هغه مي پرېښود، وئې فرمایل: یقیناً چي هغه درواغ درته ویلي او حتماً به بیا راشي، نو درېم ځل ورته په څار کي شوم، نو راغی او هغه خوراکي توکي ئې سپړل، نو ومي نیوی او ورته ومي ویل: قسم دئ چي حتماً دي رسول الله ﷺ ته وړاندي کوم، او دا درېیم ځل دئ چي ته د بیا نه راتلو ژمنه کوې خو بیا راځې، وئې ویل: ما پرېږده، داسي کلمات به دروښیم چي الله تعالی گټه پرې درورسوي، ورته ومي ویل: هغه څه دي؟ وئې ویل: کله چي ځملې نو آیة الکرسي (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ...) د آیت تر پایه لوله، چي په دې سره به تر سحره پر تا د الله تعالی له لوري یو ساتونکی ګمارل شوی وي او شیطان به نشي درنږدې کېدی، نو هغه مي پرېښود، سبا رسول الله ﷺ راته وویل: اې ابوهریره! تېره شپه ستا اسیر څه وکړل؟ ومي ویل: یا رسول الله! ژمنه ئې وکړه چي داسي کلمات به دروښیم چي الله تعالی گټه پرې درورسوي، نو پرې مي ښود، وئې فرمایل: دا څه دي؟ ومي ویل: راته وئې ویل: کله چي ځملې نو آیة الکرسي (اللَّهُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ هُوَ الْحَیُّ الْقَیُّومُ...) د آیت تر پایه لوله، چي په دې سره به تر سحره پر تا د الله تعالی له لوري یو ساتونکی ګمارل شوی وي او شیطان به نشي درنږدې کېدی، او دوی د

خير په چارو کي ډېر حريص ول، نو رسول الله ﷺ وفرمايل: خو هغه يقيناً رښتيا درته ويلي په داسي حال کي چي ډېر دروغجن دئ. اې ابوهريره! آيا پوهېږې په دغو دريو شپو کي له چا سره مخاطب وې؟ وئې ويل نه؛ وئې فرمايل: دا شيطان وو.

دا روايت په بخاري کي دوه ځلي نور هم په دغو شمېرو راغلی:. ۳۲۷۵، ۵۰۱۰، په لنډه توګه او له دې توپير سره چي په دې کي وَاللَّهِ لأَرْفَعَنَّکَ راغلي او په هغوی کي يوازي لأَرْفَعَنَّکَ.

دا روايت د سند له مخي داسي دئ چي په څلورو طبقو کي يو يو راوي لري او د متن له پلوه داسي دئ چي په څو برخو کي له قرآن سره تعارض لري:

- قرآن وايي چي پېريان نه ليدل کېږي او دا روايت وايي چي ابوهريره درې شپې سر په سر شيطان وليد او ټينګ ئې ونيولو!
- قرآن وايي چي رسول الله ﷺ په غيب نه پوهېدو او دا روايت وايي چي رسول الله ﷺ درې شپې سر په سر په غياب کي ليدل چي د ابوهريره رضي الله عنه او شيطان تر منځ څه تېرېدل!
- قرآن وايي چي شيطان انسان ته د فحشاء او منکر سپارښتنه کوي او غلطو کارونو ته ئې هڅوي خو دا روايت وايي چي شيطان ابوهريره رضي الله عنه ته د آية الکرسي فضايل وروښودل! دا په داسي حال کي چي قرآن په ټول تأکيد او د حصر په صيغه وايي چي شيطان ستاسو دښمن دئ او يوازي په دغو دريو کارونو تاسو ګماري: سوء، فحشاء او د الله په اړه هغه څه ويل چي نه پرې پوهېږئ.

إِنَّمَا يَأْمُرُكُم بِالسوءِ وَ الْفَحْشاءِ وَ أَن تَقُولُوا عَلى اللَّهِ مَا لا تَعْلَمُونَ * البقره:۱۶۹

يقيني خبره دا ده بله نه ده چي هغه تاسو په کرکجنو او قبيح کارونو ګماري او په

دې چې د الله په اړه هغه څه ووايئ چې نه وربانديې پوهېږئ.

- قرآن وايي چې د پيريانو خوراک اوبه دي، ﴿وَ أَلَّوِ استَقَمُوا عَلى الطرِيقَةِ لأَسقَيْنَهُم مَّاءً غَدَقاً * الجن: ١٦﴾ خو دا روايت وايي چې شيطان د کجورو د غلا لپاره راغلی وو!!
- د دې روايت لپاره په قرآن کې هيڅ شاهد نه مومو.
- عقل وايي چې غل د غلا په وخت کې ځان پټوي او دا روايت وايي چې شيطان د غلا په وخت کې خپل اصلي شکل بدل کړی وو او د انسان په بڼه کې په څرګنده توګه د ابوهريره خوا ته ورغلی وو او هغه هم د غلا لپاره!
- عقل وايي چې هيڅ مخلوق نشي کولی خپل اصلي شکل بدل کړي او د بل مخلوق بڼه غوره کړي خو دا روايت وايي چې شيطان ابو هريره ته د انسان په بڼې کې څرګند شوی وو!
- دا روايت وايي چې ابوهريره رضي الله عنه دې ځلي په ډېر تأکيد سره لوړه کړې وه چې شيطان به ترلاس نيولی رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورولي خو هر ځل ئې خپله لوړه ماته کړې!!
- په دې روايت کې چې کومې خبرې راغلې دي دا له ځينو جدي توپيرونو سره په نورو کتابونو کې بريدة او أبو أيوب الأنصاري ته منسوب شوې دي. خو هلته ويل شوي چې دوی به ناڅاپي توګه متوجه شوي چې له خوراکي توکو څخه څه کم شوي، رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ئې دا خبره کړې او ګواکې هغه ورته فرمايلي چې دا کار شيطان کوي او بيا د شيطان راتلو ته مترصد پاته شوي...
- د نسائي سنن الکبرى کې د ابوهريره دغه روايت په بل سند سره داسې راغلی چې له دې سره ژور توپيرونه او تعارضونه لري، هغه وايي چې ابوهريره په خپله د

تېري شپې جريان رسول الله ﷺ ته بيان کړی، نه دا چې رسول الله ﷺ هغه ته ويلي چې تېره شپه دي اسير څه وکړل!!

دغو خبرو ته په پام سره په بشپړ ډاډ او يقين سره ويلی شو چې نه انسان کولی شي پېريان وګوري او نه پېريان کولی شي خپل شکل بدل کړي

د پېريانو په اړه دغه ليکنه په شهادت کي خپره شوه، يوه محترم ورور په خپل ليک کي د دغي ليکني په اړه څو ملاحظات او پوښتني رالېږلې وې چې دوی ته په ځواب کي لاندي مطلب وليکل شو:

- ما د قرآن په دريو څرګندو او محکمو آيتونو استناد کړی چې وايي نه مورِ پيريان ليدلی شو او نه رسول الله صلی الله عليه و سلم هغوی ليدلي. پر قرآن د ايمان تقاضاء دا ده چې که د نړۍ ټول خلک راغونډ شي او د قرآن د دغو صريحو آيتونو خلاف خبره وکړي نو د يوه مؤمن په توګه به د قرآن د وينا په اړه شک نه کوو او د خلکو خبرو ته به اهميت نه ورکوو.
- ما د قرآن د صريح آيت په استناد ليکلي وو چې هيڅ مخلوق نشي کولی په بل مخلوق ځان بدل کړي، الهي فطرت او د خلقت په اړه د الله تعالی سنن تغيير نه منونکي دي. دا د قرآن قاطع وينا ده، که انسان نشي کولی له ځانه پېری او فرشته جوړ کړي، په داسي حال کي چې هغه اشرف المخلوقات دئ؛ نو پېريان به څنګه دا کار وکړی شي، پيريان له اوره پيدا شوي، په داسي مخلوق نشي بدلېدی چې هغه له خاوري پيدا شوی. هغه فرشتې چې د انسان په بڼه کي ځينو پيغمبرانو عليهم السلام ته لېږل شوې، دا د دوی ذاتي کار نه وو، هره فرشته دا کار نشي کولی، همدغه خاصي فرشتې د الله تعالی په حکم او د دې لپاره د انسان په بڼه کي لېږل شوې چې انسان يوازي د انسان په وينا او خبري پوهېدی شي.

- په دې اړه روايات متعارض دي، تر منځ ئې شديد تعارض او حتى تضاد تر سترګو کېږي، د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دوه روايات او د عبدالله بن عباس رضي الله عنه روايت ټول د يوې پېښې په اړه دي، خو تر منځ ئې شديد تعارض دئ، ځوک چې وايي د عبدالله بن مسعود روايات د دوو بېلو بېلو پېښو په اړه دي هغوی د تعارض رفعه کولو لپاره دا خبره کوي.
- د ابو هريره رضي الله عنه بل روايت د همدې پېښې په اړه داسي دئ چې سحر ده په خپله رسول الله صلى الله عليه و سلم ته پېښه بيان کړې او هغه ورته ويلي چې دا شيطان وو!! هغه روايت دا خبره نه کوي چې رسول الله صلى الله عليه و سلم ورته ويلي: اسير دي تېره شپه څه وکړل؟! دوه نور روايات چې نورو ته منسوب شوي داسي دي چې وايي له غلې څه کمېدل، پرته له دې چې کموونکی ئې ليدلی وي، پېښه رسول الله صلى الله عليه و سلم ته ويل شوې او ګواکي رسول الله صلى الله عليه و سلم فرمايلي چې دا کار شيطان کوي!! دا ټول روايات د سند له مخې غريب دي او په څو طبقو کي يو يو راوي لري. په داسي مهمي اعتقادي موضوع کي داسي غريب روايات منل او هغه هم په داسي حال کي چې له قرآن سره تعارض لري، ډېره عجيبه ده!!

دې ته مو پام وي چې جن هغه څه ته ويل کېږي چې د انسان له سترګو پټ وي او نه ليدل کېږي، طبري ليکي: وكل ما توارى عن أبصار الناس، فإن العرب تقول فيه:"قد جَنّ"، و"الجن" من ذلک لأنهم استجنُّوا عن أعين بني آدم فلا يرون. هر هغه څه چې د خلکو له سترګو پټ وي نو عرب د هغه په اړه وايي: "قد جَنّ"، او جن (پېرۍ) له همدې څخه دئ د دې لپاره چې د انسانانو له سترګو پټ شوي او نه ليدل کېږي.

خضر عليه السلام

يوه له جدي اختلافي مسائلو څخه له خضر عليه السلام سره د موسى عليه السلام د ملګرتيا قصه ده چي متصوفينو خپل ټول عقايد د همدغي قصې له ځينو برخو اخيستي دي، دين په شريعت او طريقت وېشل، علم په اکتسابي او لدني، ظاهري او باطني وېشل، اولياء الله ته علم غيب ثابتول، او ځيني نور عقايد ئې له همدغي قصې مستنبط کړي!!

راشئ وګورو چي د دې قصې حقيقت څنګه دئ او الله تعالى د دې قصې په ترڅ کي مور ته څه لارښوونې کړې دي.

په قرآن کي د موسى عليه السلام او خضر عليه السلام په اړه دا آيتونه پر له پسې راغلي چي لومړی برخه ئې دا ده:

وَ إِذْ قَالَ مُوسى لِفَتَاهُ لا أَبْرَحُ حَتى أَبْلُغَ مَجْمَعَ الْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضىَ حُقُباً * فَلَمَّا بَلَغَا مجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسيَا حُوتَهُمَا فَاتخَذَ سبِيلَهُ فى الْبَحْرِ سرَباً * فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ ءَاتنَا غَدَاءَنَا لَقَدْ لَقينَا مِن سفَرِنَا هَذَا نَصباً * قَالَ أَ رَءَيْت إِذْ أَوَيْنَا إِلى الصخْرَة فَإِنى نَسيت الحُوت وَ مَا أَنسانيهُ إِلا الشيْطنُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَ اتخَذَ سبِيلَهُ فى الْبَحْرِ عجَباً * قَالَ ذَلك مَا كُنَّا نَبْغ فَارْتَدَّا عَلى ءَاثَارِهِمَا قَصصاً * فَوَجَدَا عَبْداً مِّنْ عِبَادِنَا ءَاتَيْنَهُ رَحْمَةً مِّنْ عِندِنَا وَ عَلَّمْنَهُ مِن لَّدُنَّا عِلْماً *

او کله چې موسی خپل زلمکي ته وویل: تر هغه به له تلو تم نشم چې مجمع البحرین (د دوو سیندونو یو ځای کېدو سیمي) ته ورسېږم یا به تر اوږدې مودې (کالونه کالونه) درومم. نو کله چې د دواړو یوځای کېدو سیمي ته ورسېدل نو دواړو خپل کب هېر کړ، چې په عجیبه توګه ئې په سیند کي خپله لار ونیوله او ولاړ. نو کله چې تېر شول خپل زلمکي ته ئي وویل: غرمنی (خوراک) مو راته راوړه؛ په رښتیا چې له دې سفره مو ستړیا په برخه شوه (دې سفر ډېر ستومانه کړو)، وئې ویل: په یاد دي دي کله چې هغي لویي ډبري ته مو پنا یووړه؛ نو ما کب هېر کړ، هسي شیطان رانه هېر کړ چې یادونه ئې (درته) وکړم، او په عجیبه توګه ئې په سیند کي خپله لار ونیوله. وئې ویل: همدا هغه څه دئ چې مور ئې غواړو، پر خپلو پلونو ګام په ګام په شا وګرځېدل، نو زما له بندګانو ئې داسي یو بنده وموند چې له خپل لوري مو پېرزوینه ورپه برخه کړې وه او له خپل لوري مو ځانګړی علم ورزده کړی وو.

له دې آیتونو څو خبري معلومېږي:

- موسی علیه السلام ته د یوه پوه او عالم شخصیت یادونه شوې، د اوسېدو ځای ئې مجمع البحرین ښودل شوی، ده اراده کړې چې دا کس حتماً وګوري، څه وخت ورسره پاته شي او څه تري زده کړي. په همدې موخه خوځېدلی، یو کس ئې د خادم او ساتونکي په توګه له ځان سره کړی.
- دا سفر اوږد او ستونزمن وو، د ده دا وینا چې یا به مجمع البحرین ته رسم او یا خو به همداسي تر اوږدې مودې درومم، همدا مطلب افاده کوي. د هغو خلکو انتباه صحیح نه ده چې وایي: موسی علیه السلام سحر خوځېدلی، د غرمې شاوخوا مهال داسي ځای ته رسېدلی چې ستړی او وږی شوی، همله ئې ماهي تري ورک شوی او

خضر علیه السلام ئې هملته موندلی!! دا انګېرنه د قرآن له وینا سره په بشپړه توګه تعارض لري.

- دا سفر د دوبي په ګرمیو کي ترسره شوی، د تودوخي له امله ئې د غرمې مهال د یوې لویې ډبري سیوري ته پنا وړې وه.
- د موسی علیه السلام د سفر ملګری د (فتا: غلام او خادم) په نامه یاد شوی او له دې معلومېږي چې دا د هغه وخت قصه ده؛ او دا سفر هغه مهال ترسره شوی چې موسی علیه السلام د فرعون په کور کي او د شاهي کورنۍ د یوه غړي په توګه اوسېدو او ساتونکي او غلامان ئې په خدمت کي ول، دا ځکه چې قرآن د یوسف علیه السلام ساتونکي او خدمتګاران هم په دغه نامه یادکړي.
- موسی علیه السلام ته کب د نښې په توګه ټاکل شوی، د قرآن له وینا معلومېږي چې په سیند کي روان کب د ده لپاره د داسي نښې په توګه ټاکل شوی وو چې هر ځای ترې ورک شي او خپله لاره بدله کړي نو هملته به مجمع البحرین وي او هملته به هغه نېک سړی مومي.
- موسی علیه السلام خپل ملګری په دې ګمارلی وو چې په سیند کي روان کب به ترنظر لاندي نیسي، که ترې ورک شو نو ده ته به اطلاع ورکوي، خو کله چې دې کب خپل مسیر بدل کړی او په بل لوري تللی نو له ملګري ئې دا خبره هېره شوې او هغه مهال ئې موسی علیه السلام ته کړې چې هغه د خوراک غوښتنه ترې کړې.

که د مصر حالت ته ځیر شو نو په ټول مصر کي مجمع البحرین نشو موندلی، نیل له دوو سترو سیندونو (نیل الابیض او نیل الازرق) څخه جوړ شوی، دا دواړه د سودان په مرکز خرطوم کي سره یو ځای شوي، له مصر نه تر خرطوم پورې بل مجمع البحرین نه ترسترګو کېږي، او دا تر دوو میاشتو زیات پلي مزل غواړي، د

موسی علیه السلام له وینا هم معلومېږي چې دی په اوږده سفر وتلی وو، د ده له دې وینا نه چې یا به د دوو سیندونو د یوځای کېدو ځای ته رسېږم او یا خو به تر اوږدې مودې همداسي درومم، په څرګنده توګه معلومېږي چې موسی علیه السلام په اوږده سفر وتلی وو، په لنډ سفر کې هیڅوک دا خبره نه کوي چې یا به آخري مزل ته رسېږم او یا خو به همداسي تر اوږدې مودي روان یم. د هغو مفسرینو رأیه دقیقه ده چې له مجمع البحرین څخه د نیل د دوو څانګو د یوځای کېدا محل اخلي، دلته له بحرین نه مراد دوه روان سیندونه اخلي نه دوه ولاړي اوبه، هغه رأیه کمزورې ده چې وایي له بحرونو نه مراد خلیج عقبه او خلیج سویس یا بحرالروم او بحر القلزم دي، دا ځکه چې د ولاړو اوبو لپاره د (مجمع بینهما) الفاظ کارول مناسب نه برېښي. همداراز که له دې نه دغه بحرونه او د دوی یو ځای کیدو سیمه مراد وی نو دا ځایونه نه کومي نښي ته ضرورت لري او نه ئې له موسی علیه السلام نه دومره اوږد سفر غوښتو چې ووایي: یا به مجمع البحرین ته رسېږم یا به کلونه کلونه (حقبا) مزل کوم. د خضر علیه السلام له وینا معلومېږي دا سیمه د فرعون له واکمنۍ بهر وه او بېل پاچا ئې درلود، ځکه هغه وایي: وړاندي ئې داسي پاچا دئ چې هره کښتۍ غصبوي، همداراز د قرآن له نورو آیتونو معلومېږي چې موسی علیه السلام له بعثت نه وروسته یوازي څلوېښت ورځې له بني اسرائیلو بېل شوی چې په همدې لنډي مودې کې سامري وغلول او د الله تعالی په ځای ئې د سخوندر عبادت ته تیار کړل.

په خپله مخه د کب تلل ښیي چې مجمع البحرین همدلته وو، کب خپله لاره بدله کړې او په هغه لوري تللی چې له بل اړخ نه بل سیند له نیل سره یو ځای شوی، نو ځکه موسی علیه السلام خپل ملګري ته وویل: مورِ د همدغه ځای (مجمع البحرین) په لټه کې وو. دې ته مو هم باید پام وي چې هغه پلي نابلد مسافر ته چې د

لوی سیند په ژی بري خوا ته روان وي، دا ډېره ګرانه وي چې د دوو سیندونو د یو ځای کېدو ځای په دقیقه توګه تشخیص کړي، دا ځکه چې ډېر ځلي لوی سیندونه په یوه ځای کي ووېشل شي او په بل ځای کي ئې وېشل شوې څانګې بېرته سره یو ځای شي، دې ته مو هم باید پام وي چې الله تعالی کبان داسي پیدا کړي چې په ژمي کي تودو سیمو ته کوزېږي او په دوبي کي بېرته خپلو اصلي سړو سیمو ته درومي، کله کله د دوی دا ژمنی او دوبنی سفر سلګونه کیلومتره اوږد وي، د نیل کبان د دوبي (اوړي) په موسم کي له مصر نه د سودان او بیا په یوګندا او ایتوپیا کي د نیل د سرچینو په لوري درومي.

د قصې دوهمه برخه د موسی علیه السلام او خضر علیه السلام تر منځ د ملاقات څرنګوالی زمونږ مخي ته ږدي او فرمایي:

قَالَ لَهُ مُوسى هَلْ أَتَّبِعُك عَلى أَن تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْت رُشداً * قَالَ إِنَّك لَن تَستَطِيعَ مَعِيَ صبراً * وَ كَيْف تَصبرُ عَلى مَا لَمْ تحط بِهِ خُبراً * قَالَ ستَجِدُنى إِن شاءَ اللَّهُ صابِراً وَ لا أَعْصى لَك أَمْراً * قَالَ فَإِنِ اتَّبَعْتَنى فَلا تَسئَلْنى عَن شىْءٍ حَتى أُحْدِث لَك مِنْهُ ذِكْراً *

موسی ورته وویل: آیا کېدی شي د دي لپاره ستا متابعت او ملګرتیا وکړم چې د هغه رشد او پوهي څه رازده کړې چې تا ته ئې علم درکړی شوی؟ هغه ورته وویل: ته زما په ملګرتیا کي صبر نشې کولی، څنګه به په هغه څه صبر وکړې چې پرې خبر نه یې؟ وئې ویل: إن شاء الله ما به صابر ومومې او په هیڅ کار کي به له تا سرغړاوی ونه کړم. وئې ویل: نو که زما متابعت کوې نو د هیڅ څه په اړه تر هغه ما مه پوښته چې په خپله ئې یادونه درته وکړم.

له دې آیتونو څو خبري په ډېر وضاحت سره معلومېږي:

موسی علیه السلام د دې لپاره د خضر علیه السلام خوا ته ورغلی وو چې څه تړې زده کړي، او دا ښیي چې دا ملاقات هغه مهال ترسره شوی چې لا موسی علیه السلام په پیغمبرۍ نه وو مبعوث شوی، ځکه له بعثت نه وروسته دی په خپله د نورو معلم او مرشد شو، دا ضرورت ئې نه وو چې له خضر علیه السلام یا له بل چا څه زده کړي. له دې وروسته نه په ټولې نړۍ کې تر ده ستر عالم وو او نه ستر مرشد، هیڅ عقلمن انسان دا خبره نشي منلی چې د موسی علیه السلام په څېر ستر او اولوالعزم پیغمبر به له بعثت نه وروسته له داسې چا د څه زده کولو لپاره دومره اوږد سفر کړی وي چې نه ئې تر ده مقام لوړ وو، نه دا معلومه ده چې هغه پیغمبر وو او حتی قرآن د ده نوم هم نه دئ یاد کړی!! دې خبرې ته په پام سره په بشپړ یقین او اطمئنان سره ویلی شو چې دا سفر د موسی علیه السلام په ځوانۍ کې او له بعثت نه ډېر مخکې شوی!

کله چې موسی علیه السلام له خضر علیه السلام سره مخامخ شوی له هغه ئې غوښتې چې څه موده ئې له ځان سره د ملګرې په توګه ومني او هغه څه وروښیي چې الله تعالی ده ته ورښودلي. هغه په ځواب کې دوه خبرې ورته کړې: ۱- ته زما په ملګرتیا کې صبر نشې کولی، ښایي د ده حالت ته په پام سره ئې دا خبره ورته کړې، هغه ئې په سوکالۍ او رفاه کې ستر شوی زلمی موندلی او د ځان د ستونزمنو او خطرناکو سفرونو د ملګرتیا جوګه ئې نه دی ګڼلی؛ نو ځکه ئې دا خبره ورته کړې. او بیا ئې ورته ویلي: څنګه به په هغه څه صبر وکړې چې پرې خبر نه یې؟ ۲- او که سره له دې زما متابعت کوې نو د هیڅ څه په اړه تر هغه ما مه پوښته چې په خپله ئې یادونه درته وکړم. له دې نه معلومېږي چې خضر علیه السلام ډېر محتاط شخصیت وو، خپل نږدې د سفر ملګری ئې هم له خپلو اسرارو نه خبراوو، پر موسی علیه

السلام ئې دا شرط ومنلو چې د اسرارو پوښتنه به نه ترې کوي، مګر هغه مهال چې دی ئې په خپله یادونه وکړي. له دې نه دا هم معلومېږي چې خضر علیه السلام په سري مبارزې بوخت وو، د دې خبرې حقیقت هغه مهال مورِ ته لاښه جوت کېږي چې د دوی دواړو د ملګرتیا درې پېښې په دقت سره له نظره تېرې کړو. د موسی علیه السلام مخکنی د سفر ملګري له ځان سره نه بېول هم دغه مطلب په ګوته کوي. موسی علیه السلام شرط مني او د صبر او اطاعت ژمنه کوي.

د قصې درېیمه برخه داسې ده:

فَانطلَقَا حَتى إِذَا رَكِبَا فى السفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَ خَرَقْتهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْت شَيْئاً إِمْراً * قَالَ أَ لَمْ أَقُلْ إِنَّك لَن تَستَطِيعَ مَعِىَ صبراً * قَالَ لا تُؤَاخذْنى بِمَا نَسِيت وَ لا تُرْهِقْنى مِنْ أَمْرِى عُسراً * فَانطلَقَا حَتى إِذَا لَقِيَا غُلَماً فَقَتَلَهُ قَالَ أَ قَتَلْت نَفْساً زَكِيَّةَ بِغَيرِ نَفْسٍ لَّقَدْ جِئْت شَيْئاً نُّكْراً * قَالَ أَ لَمْ أَقُل لَّك إِنَّك لَن تَستَطِيعَ مَعِىَ صبراً * قَالَ إِن سأَلْتُك عَن شىْءٍ بَعْدَهَا فَلا تُصحِبْنى قَدْ بَلَغْت مِن لَّدُنى عُذْراً * فَانطلَقَا حَتى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ استَطعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَن يُضيِّفُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَاراً يُرِيدُ أَن يَنقَض فَأَقَامَهُ قَالَ لَوْ شِئْت لَتَّخَذْت عَلَيْهِ أَجْراً * قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِى وَ بَيْنِك سأُنَبِّئُك بِتَأْوِيلِ مَا لَمْ تَستَطِع عَّلَيْهِ صبراً * أَمَّا السفِينَةُ فَكانَت لِمَسكِينَ يَعْمَلُونَ فى الْبَحْرِ فَأَرَدت أَنْ أَعِيبهَا وَ كانَ وَرَاءَهُم مَّلِكٌ يَأْخُذُ كلَّ سفِينَةٍ غَصباً * وَ أَمَّا الْغُلَمُ فَكانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَينِ فَخَشِينَا أَن يُرْهِقَهُمَا طغْيَناً وَ كفْراً * فَأَرَدْنَا أَن يُبْدِلَهُمَا رَبهُمَا خَيراً مِّنْهُ زَكَوةً وَ أَقْرَب رُحماً * وَ أَمَّا الجِدَارُ فَكانَ لغُلَمَينِ يَتِيمَينِ فى الْمَدِينَةِ وَ كانَ تحْتَهُ كَنزٌ لَّهُمَا وَ كانَ أَبُوهُمَا صلحاً فَأَرَادَ رَبُّك أَن يَبْلُغَا أَشدَّهُمَا وَ يَستَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّك وَ مَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِى ذَلِك تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسطِع عَّلَيْهِ صبراً * الكهف: ٦٠-٨٢

نو دواړه وخوږدل، حتی چې په هغې کښتۍ کې سپاره شول چې سورۍ ئې کړه، وئې ویل: آیا د دې لپاره دي سورۍ کړه چې سپرلۍ ئې غرق کړې، یقیناً چې په ستر (نادر) کار دي لاس پوري کړ، وئې ویل: آیا نه مي وو ویلي چې ته زما په ملګرتیا کې صبر نشې کولی؟ وئې ویل: ما پر خپلې هېرېدا مه نیسه، او زما په کار کې سختي مه راسره کوه، نو وخوږدل، تر هغه چې له یوه ځوانکي سره مخامخ شول، نو هغه ئې ووژلو، وئې ویل: آیا یو بې ګناه کس دي ووژلو، پرته له دې چې د کوم کس په بدل کې وژل شوی وي، یقیناً چې ډېر ناآشنا کار دي وکړ، وئې ویل: آیا نه مي وو درته ویلي چې ته زما په ملګرتیا کې صبر نشې کولی؟ وئې ویل: که مي له دې وروسته د کوم څه پوښتنه درنه وکړه نو بیا مي په ملګرتیا او مصاحبت کې مه درسره نیسه، یقیناً چې (په دې صورت کې به) زما له لوري د معذورتیا پرِاو ته رسېدلی یې، نو وخوږدل، تر هغه چې د یوه کلي اوسېدونکو ته ورغلل، له کلیوالو ئې د خوراک غوښتنه وکړه، هغوی له دې ډډه وکړه چې مېلمانه ئې کړي، بیا دواړو هلته یو داسي دېوال وموند چې غوښتل ئې نسکور شي، نو هغه ئې ټینګ ودراوو، وئې ویل: که دي غوښتي وی نو پر دې کار به دي اجوره ترلاسه کړې وه، وئې ویل: همدا زما او ستا تر منځ د بېلتون سبب دئ، ژر به د هغو کارونو په حقیقت تا پوه کړم چې صبر دي پرې ونه کړی شو. اما هغه کښتۍ چې وه نو هغه د ځینو مسکینانو وه چې په سیند کې به ئې کار کولو، نو ما وغوښتل چې چې عیبجنه ئې کړم، او (دا ځکه چې) ترې وړاندې داسي پاچا وو چې هره کښتۍ ئې غصبوله، او هغه ځوانکی داسي وو چې پلار مور ئې مؤمنان ول، نو مورِ (خضر او د هلک پلار او مور) ووېرېدو چې داسي نه چې په خپل کفر او طغیان سره دوی دواړه تنګ کړي، نو اراده مو وکړه چې د دوی دواړو رب تر ده

د پاکوالي له پلوه غوره او د پېرزويني له پلوه نږدې په عوض کي ورکړي. او هغه دېوال چي وو نو هغه په ښار کي د دوو يتيمو هلکانو وو او ترې لاندي د دوی خزانه وه، پلار ئې صالح انسان وو، ستا رب وغوښتل چي دواړه ستر شي او خپله خزانه راوباسي، دا ستا د رب له لوري يوه پېرزوينه وه، ما دا کار د ځان له پلوه نه دئ کړی، دا د هغه څه حقيقت وو چي تا پرې صبر ونشو کړی.

د قصې دا برخه مورږ ته څو مهمي لارښووني کوي:

که د قصې دې برخي ته لږ ځير شو نو ډېر ژر په دې حقيقت پوهېدی شو چي الله تعالی خضر عليه السلام ته کوم علم ورکړی وو او ده موسی عليه السلام ته د ملګرتيا په دوران کي څه ورزده کړل، قرآن فرمايي چي هغه موسی عليه السلام ته درې لارښووني وکړې:

- د يوه ظالم پاچا له منګولو د مسکينو او بې وزلو جاله والو ژغورل؛ هغه هم په داسي بڼې کي چي جاله وال ترې خبر نشول، د لږ ضرر په مقابل کي ئې دوی له ستر تاوانه وژغورل.
- د يوه مفسد، کافر او بې رحمه زلمي وژل او مؤمن مور پلار ئې له شره ژغورل،
- تر نړېدونکي دېوال لاندي د دوو يتيمانو لپاره ښخه شوې خزانه له غارت کېدو خوندي کول،

موسی عليه السلام له خپل عالم او مجاهد استاد نه همدا لارښووني زده کړې وې، د همدې لارښوونو په رڼا کي هغه دغو دريو کارونو ته ورته کارونه وکړل: ۱- له يوه مظلوم بني اسرائيلي نه د دفاع په موخه ئې يوه ظالم قبطي ته داسي ګوزار ورکړ چي پرې مړ شو، ۲- د مدين د کوهي غاړې کي ئې په داسي حال کي د دوو بې وزلو نجونو رمه خړوبه کړه چي د اوږده سفر له امله ډېر ستړی او ستومانه وو، ۳- د

بني اسرائيلو د نجات لپاره له مدين نه مصر ته لاړ او د فرعون مقابلې ته ئې ملا وتړله.

که د القصص سورې د دغه ۱۴ آیت نه وروسته آیت ته ځیر شو ګورو چې په هغه کې د یوه قبطي او بني اسرائیلي تر منځ نښتي او له مظلوم بني اسرائیلي نه د موسی علیه السلام دفاع ته اشاره شوې او ورپسې د موسی علیه السلام هغه تاریخي او انقلابي پرېکړه په ګوته شوې چې د ظالمانو له ملګرتیا او ملاتړ نه ئې خپل قطعي او دائمي برائت اعلان کړ:

Ç¡ÐÈ ûüÏÌ¬ð ßÞ¡ #ŽÊÿß šc qä¾ ô=ù ¥?ã MðèR $JÎ É ' A$% القصص: ۱۷

وئې ویل: اې زما ربه! د هغې پرزویني په وجه چې پر ما دي وکړه هیڅکله به (له دې وروسته) د مجرمینو ملاتړی نشم.

دا په حقیقت کې له فرعوني نظام سره د موسی علیه السلام د بشپړې مقاطعې اعلان وو. د علم او حکمت له ورکړي وروسته د دغو پېښو یادونه ښیي چې همدا د ده د علم او حکمت آثار او نتایج وو، یو داسي کس چې د فرعون په کور کې په ناز او نعمت کې ستر شوی وي، د فرعون مېرمني د خپل نازولي او ګران زوی په توګه روزلی وي؛ ډېره بعیده ده چې هغه دي یوازي او له ساتونکو پرته ښار ته ننوځي او بیا دي د دوو عادي سړو تر منځ نښتي کې مداخله وکړي او هغه هم داسي مداخله چې په ترڅ کې ئې تېری کوونکی ووژل شي، خو الله تعالی د ده د روزنې بېل انتظام کړی وو، له خضر علیه السلام سره ملګرتیا هغه ته ښودلې وو چې د مظلوم ملګرتیا به کوې. خضر علیه السلام د ملګرتیا په دوران کې د دریو پېښو په ترڅ کې هغه ده ته دا درس ورکړی وو چې تل به د مظلوم ملګرتیا کوې او د ظالم له منګولو نه د هغه د ژغورنې لپاره به ملاتړې.

دا خبري په ډېر وضاحت سره ښيي چې:

خضر علیه السلام نه کوم لاهوتي او ناسوتي علم موسی علیه السلام ته ورښودلي، نه کوم لدني علم، نه کوم باطني علم او نه د طریقت مسلک، درې جهادي لارښوني ئې ورته کړې او په عملي توګه ئې ورښودلې. د ظالمانو په ضد د مظلومانو ملګرتیا، د بې رحمه مفسد وژل او د یتیمانو مرسته.

له هغه پوه او عالم سړي سره د موسی علیه السلام د ملګرتیا په قصه کې څو په زړه پوري او د زیاتي توجه وړ ټکي زمونږ مخې ته ایښودل شوي:

موسی علیه السلام له خپل پوه او عالم ملګري نه داسي څه ویني چې د ده لپاره د توجیه او منلو وړ ندي، په ظاهر کې داسي بد او قبیح ورته ښکاري چې په وړاندي ئې چوپ نشي پاته کېدی، فوراً اعتراض کوي. که څه هم ژمنه ئې کړې وه چې ترڅو پوري ده نه وي پرې خبر کړی او قضیه ئې نه وي ورته بیان کړې، تر هغې پوري به د هیڅ کار په اړه پوښتنه نه کوي، خو ګورو چې موسی علیه السلام هرځل خپل تعهد هېروي، سکوت ماتوي او له خپل ملګری سوال کوي، اعتراض ورباندي کوي او ورته وایي: دا څه عجیب کار!! دا څومره ناوړه عمل!! او ملګری ئې هرځل ورته وایي: تا ته مي ویلي وو چې زما ملګرتیا نه شې کولی، زما پرکارونو صبرنه شې کولی، ځکه چې په راز ئې نه پوهېږې، د کارونو له اسرارو بې خبري د دې سبب کېږي چې بې صبره شې. دا کار درې ځلي تکرارېږي، بالآخره موسی علیه السلام اعتراف کوي چې لدې شخص سره د ملګرتیا توان نه لري او د هغه د عجیبو کارونو په وړاندي صبر نه شي کولی. که موسی علیه السلام علم غیب لرلی نو داسي به نه کېدل، نه به ئې په خپل ملګري اعتراض کاوو او نه به ئې له ملګرتیا پاته شوی وو، که موسی علیه السلام چې له اولوالعزم رسولانو څخه دئ، علم غیب نه لري نو بل به څوک وي چې

د علم غیب خاوند وي؟!

موسی علیه السلام پدې اعتراض وکړ چې د مسکینانو کښتۍ ولي تخریب شي او ولي له سفره پاتې شي، خو له دې خبر نه وو چې څو قدمه وړاندې دې کښتۍ او مالکانو ته ئې خطر متوجه دئ، هلته د یوه ظالم پاچا پلویانو کمین نیولی، هره کښتۍ چې مومي غصبوي ئې! د موسی علیه السلام ملګری پدې خبر وو، د دې لپاره چې دا کښتۍ او غریب مالکان ئې له خطر سره مخ نه شي یو تدبیر ئې وسنجاوو، کښتۍ ئې سورۍ کړه، ترڅو له سفره پاتې شي، دا کار چې د موسی علیه السلام لپاره د توجیه وړ نه وو په حقیقت کې د کښتۍ د مالکانو لپاره لوی خدمت وو او په همدې کې د موسی علیه السلام لپاره یو لوی درس پروت وو او هغه دا چې یوه چا ته د ډېرې ګټې لپاره لږ ضرر رسول د ستاینې وړ دئ نه د اعتراض وړ.

په دوهم ځل ئې هم د خپل پوه او عالم ملګري په کړو صبر ونشو کړی، بیا ئې اعتراض وکړ چې دا ځوان دي ولي بې موجبه ووژلو؟! له دې خبر نه وو چې دا ځوان یو شریر، سخت زړی، فاسد او کافر انسان دئ، مور او پلار ئې مسلمانان دي او د ده خطر دومره لوی شوی چې کورنۍ ئې تهدیدوي، دا په اصطلاح یو فاسد غړی دئ، جراحي ته ضرورت لري، د دې فاسد او خطرناک غړي قطع کول په واقع کې لدې مؤمني کورنۍ سره مرسته ده. د موسی پوه او عالم ملګري دې مؤمني کورنۍ ته لوی خدمت وکړ، د یوه شریر انسان له شره ئې وژغورله او موسی علیه السلام ته ئې دا درس وروښود چې: په سالم بدن کې د فاسد غړی جراحي ممانعت نه لري، له سالم بدن نه د هغه غړي قطع کول ضروري دي چې د اصلاح او جوړیدو امکان ئې نه وي. که اسلامي ټولنې ته د یوه شریر او فاسد انسان له خوا ګواښ او تهدید متوجه شي او تر خطر لاندې راشي چې له تصفیې او منځه وړلو پرته بله چاره ونلري، نو د دا ډول

غړي له منځه وړل د اعتراض نه بلکه د توجيه او ستايني وړ عمل دئ.

دې ته مو پام وي چې د قرآن له وينا په ډېر وضاحت سره معلومېږي چې خضر عليه السلام دا کار د دې ځوانکي د پلار او مور په خوښه او موافقه تر سره کړی دا ځکه چې اړوند آيتونه داسې وايي:

$RŠ‘'ù ÇÏÈ #Ÿÿè2 r $Z‹éÊ $Jß)ïèqb& $ZŠÏ , ù ßŸZÏsŠ q#q/& b%3ù D»-ãã$$B&r

الكهف: ٨٠-٨١ ÇÏÈ $Ÿ¼qâ > •ÿr ã4.– ïzÏ #Žœz $Jâ‘ $JßÿŸ‰qb&

او هغه ځوانکی داسې وو چې پلار مور ئې مؤمنان ول، نو موږ (خضر، او د ځوانکي مور او پلار) ووېرېدو چې داسې نه چې په خپل کفر او طغيان سره دوی دواړه تنګ کړي، نو موږ (درې واړو) اراده وکړه چې د دوی دواړو رب تر ده د پاکوالي له پلوه غوره او د پېرزويني له پلوه نږدې په عوض کي ورکړي.

که په دې آيتونو کي لږ غور وکړو نو په وضاحت سره راته جوته کېږي چې د هغه هلک مور پلار خضر عليه السلام ته شکايت کړی، درې سره په دې صلاح شوي چې هغه ووژل شي، لکه چې ګورئ دلته د (فخشينا) او ورپسې د (اردنا) صيغې راغلې، په دواړو کي د (نا) ضمير د هلک مور، پلار او خضر عليه السلام ته راجع دئ، دوی د هلک په اړه وېرېدلي او د هغه د وژلو پرېکړه ئې کړې، په دې کي اصلاً د الله نوم نشو شاملولی. هم له دې امله چې الله تعالی ته د وېرېدو نسبت کول صحيح نه دي، په قرآن کي د دې شاهد نه مومو، او هم له دې امله چې په (خشينا) کي ضمير يوازي خضر عليه السلام او د ماشوم مور او پلار ته راجع کېدی شي نه بل چا ته، دا ځکه چې تر دې د مخه د الله تعالی نوم نه دئ ياد شوی. اصولاً بايد ضمير نږدې اسم ته راجع شي، دلته د (نا) لپاره نږدې نومونه دوی درې دي، په خشينا او اردنا کي نه له

ادبي پلوه او نه له اعتقادي پلوه؛ ضمير الله تعالى ته راجع كولى شو، همداراز كه په (اردنا) كي ضمير الله تعالى او خضر عليه السلام ته راجع شي د دې معنى داسي راوځي چي دوى دواړو په ګډه د هغه هلک د وژلو پرېکړه وکړه، حال دا چي الله تعالى د پرېکړو په صادرولو كي له هيڅا سره مشوره نه كوي او څوک له ځان سره نه شريكوي!! څوک چي په اردنا كي (الله او خضر) مرادوي دې ته ئې پام نه دئ کړى چي په دې صورت كي بايد په (خشينا) كي هم دوى دواړه مراد کړي!! چي دا كاملاً غلطه خبره ده، الله تعالى په ټول قرآن كي هيڅ ځاى د خشي صيغه ځان ته نه ده منسوب کړي، وېره الله تعالى ته منسوبول صحيح نه ده، دلته هم د (خشينا) يعني ووېرېدو صيغه د هلک مور پلار او خضر عليه السلام ته راجع ده او هم د اردنا يعني اراده مو وکړه صيغه، له دې پرته بل تعبير ته هيڅ مجال نه پاته کېږي؟

له دې آيتونو نه دا هم جوته کېږي چي دا خبره صحيح نه ده چي ووايو خضر عليه السلام يو معصوم ماشوم وژلى، د هغه ځوانكي په اړه د موسى عليه السلام وينا په دې معنى نه ده چي هغه وژل شوى ځوان يو معصوم ماشوم وو، موسى عليه السلام هغه نه پېژاندو، د اعتراض مقصد ئې دا وو چي هغه داسي جرم نه دئ کړى چي د وژلو مستحق وي، د دې ځوانكي په اړه د خضر عليه السلام وينا معيار ده، د ده له وينا معلومېږي چي هغه په داسي كفر، طغيان، فساد او بې رحمۍ كي غرق وو چي نږدې وه خپله كورنۍ تباه کړي.

موسى عليه السلام درېيم ځل پدې اعتراض وکړ چي ولي له هغه بخيل قوم سره د كارې دېوال په جوړولو او له غورځيدا مخنيوى كي مرسته كوي، له داسي قوم سره ولي مرسته كوي چي دومره بخيل او بې احساسه دئ چي اړ او مجبور انسان ته يوه مړۍ ډوډۍ هم نه وركوي او ولي ئې دې خلكو ته مفت او مجاني كار وكړ؟

موسی علیه السلام د خپل ملګري پدې عمل انتقاد وکړ، ځکه هغه پدې نه وو خبر چې تردې دېوال لاندې د هغو دوو یتیمانو خزانه ده چې له مؤمنو والدینو په میراث ورته پاتې ده، د موسی علیه السلام ملګري په خپل دې مفت او بې اجورې کار سره هغو یتیمانو ته غټ خدمت وکړ او په عین وخت کې ئې موسی علیه السلام ته دا لارښوونه وکړه چې انسان ته نه ښایي تل بالمثله معامله وکړي، مناسبه نده چې د ټولنې د اکثریت بدکړه او ناسمه معامله تا له کمزورې اقلیت سره له نېکې کولو منع کړي. که لږ غور وکړو نو دا خبره راته جوته کېږي چې د هغو یتیمانو پلار خضر علیه السلام یو امین او صالح کس ګڼلی، ورته ویلي ئې وو چې د زامنو لپاره مې تر دېوال لاندې سکې ښخوم، کله چې ستر شي نو ترې خبر ئې کړه، ده ورسره ژمنه کړې، د همدې ژمنې په وجه دې کلي ته راغلی چې د دېوال حالت وګوري، هغه ئې د ړنګېدو په حال کې موندلی نو ځکه ئې رغولی. هیڅ عقلمن انسان دا خبره نشي منلی چې د یتیمانو پلار دې په داسې حال کې د دوی لپاره تر دېوال لاندې سکې ښخي کړې وي چې هیڅوک ئې نه وو پرې خبر کړی، له داسې نامعقول کار نه به د ده زامنو ته څه ګټه رسېده؟ زامن به ئې څنګه خبرېدل چې پلار ئې دلته د دوی لپاره سکې ښخي کړې دي؟ طبیعي او معقوله خبره دا ده چې د دوی پلار خضر علیه السلام ته دا خبره کړې وه.

پدې قصې کې هیڅ داسې دلیل نشته چې د موسی علیه السلام ملګري ته علم غیب تړې ثابت شي، قرآن ندې ویلي چې دی په غیب پوهېدو، نه پوهېږو څوک چې هڅه کوي د دې قصې له کومې برخې خضر علیه السلام ته علم غیب ثابت څنګه دا جسارت کوي؟! د قصې له کومې برخې او د اړوند آیتونو له کوم لفظ نه ئې دا انتباه اخیستې ده؟! د ظالم او غاصب پاچا په اړه د ده علم، د هغه ځوان له نېک عمله مور

او پلار او د ده له کفر او طغیان نه د ده خبرتیا او تر نړیدونکي دېوال لاندي د هغو یتیمانو خزانه چې صالح مور پلار ئې له لاسه ورکړي وو، دا معلومات ولي په علم غیب حمل شي؟ دا ولي د هغه د پراخو معلوماتو او د سیمي له حالت نه د ده د خبرتیا نښه ونه ګڼو؟

صحیح نه ده چې د ظالم واکمن په اړه علم، د صالح پلار د طاغي او عاصي زوی په اړه علم او تر دېوال لاندي د یتیمانو د خزانې په اړه علم داسي توجیه او تعبیر کړو چې له قرآن سره تعارض ولري او په غیب د انسان د پوهېدا غلطه خبره ترې راووځي، دا آیتونه باید د قرآن د نورو آیتونو په رنا کي تفسیر کړو، خضر علیه السلام په دې خبرو پوهېدو؛ دا ځکه چې دی په همدې سیمي کي اوسېدو، موسی علیه السلام ترې خبر نه وو ځکه چې هغه له بلي سیمي هلته تللی وو.

په دې قصې کي دوه شخصیتونه انځور شوي: یو ئې اولوالعزمه پیغمبر موسی علیه السلام او بل ئې د خدای یو نېک بنده، موسی علیه السلام د هغه لیدو ته ورغلی، د ده د سیمي له حالته معلومات نه لري، هغه په خپلي سیمي کي بلد دئ، نښه او بد پېژني، موسی علیه السلام د ملګرتیا او سفر په دوران کي له خپل ملګري درې داسي کارونه ګوري چې د علم غیب نه درلودو په وجه نه پوهېږي چې ولي ئې دا کارونه وکړل، له هغه وروسته پرې پوه شو چې ملګري ئې تفصیلات ورته بیان کړل، دا قصه په ډېر وضاحت سره دا حقیقت زمونږ مخي ته ږدي چې پیغمبران علیهم السلام په غیب نه پوهېږي، عجیبه دا ده چې د کږو زړونو خاوندان له دغې قصې معکوسه نتیجه اخلي او د موسی علیه السلام ملګري ته علم غیب ثابتوي!!

د کږو او خیرنو زړونو خاوندانو او په خرافاتو کي تر ستوني غرق ډلو د دغې قصې له څو برخو خپل عقاید په دې توګه اخیستي دي او وایي:

- موسی علیه السلام پیغمبر وو او خضر یو ولي، پیغمبر ته شریعت ورکړی شوی او ولي ته طریقت، د شریعت علم پر ظواهرو ولاړ دئ او د طریقت علم پر باطن، ولي ته د باطن علم ورکړی شوی او پیغمبر ته د ظاهر علم!!
- خضر په غیب پوهېدو، د غاصب پاچا، وژل شوي ماشوم او دېوال لاندي خزانې په اړه د ده علم د علم غیب بېلګي دي!!
- د طریقت لاروي د شریعت په احکامو ملزم نه وي، کولی شي د شریعت خلاف عمل وکړي!! د ماشوم وژل د شریعت له مخي حرام دئ خو خضر همدا کار وکړ. پر اولیاء الله به دا اعتراض نه کوئ چي ولي ئې د شریعت خلاف عمل وکړ.

راشئ وګورو چي دا خبري څومره وزن لري او څومره د حقیقت مطابق یا خلاف دي؟ آیا له دې قصې دا مطالب راایستل او د خپلو عقایدو بنسټ ئې ګرځول صحیح دي که نه؟

که څوک له شفاف ذهن سره، پرته له دې چي کوم خاص مخکنی فکر ورسره وي، د موسی علیه السلام او خضر علیه السلام د قصې اړوند آیتونو باندي غور وکړي نو په بشپړ یقین او ډاډ سره ویلی شي چي په دغو آیتونو کي هیڅ داسي څه صراحتاً او اشارتا نه تر سترګو کېږي چي د دغې بې لاري ډلي د انګېرنو او غلطو تصوراتو لپاره کوم مستمسک ترې جوړ شي. یوازي هغه به دا غلطه انتباه ترې اخلي چي په غرض او مرض مبتلا وي او د دې پروا نه لري چي د الله تعالی په کلام کي تحریف وکړي. که تاسو د دغي ډلي افکارو او دلایلو ته ځیر شئ نو وبه ګورئ چي د قرآن په کوم آیت یا د کوم آیت په کوم لفظ د استناد پر ځای پر داسي کمزورو روایاتو استناد کوي چي هم له قرآن سره په څرګنده توګه تعارض او هم په خپلو منځونو کي!! راشئ هغه روایات هم وڅېړو چي د دې قصې په اړه ئې د روایاتو په کتابونو کي

مومو. یو روایت دا دئ:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ تَمَارَى هُوَ وَالْحُرُّ بْنُ قَيْسِ بْنِ حِصْنٍ الْفَزَارِيُّ فِي صَاحِبِ مُوسَى قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ هُوَ خَضِرٌ. فَمَرَّ بِهِمَا أُبَيٌّ بْنُ كَعْبٍ، فَدَعَاهُ ابْنُ عَبَّاسٍ فَقَالَ إِنِّي تَمَارَيْتُ أَنَا وَصَاحِبِي هَذَا فِي صَاحِبِ مُوسَى الَّذِي سَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَى لُقِيِّهِ، هَلْ سَمِعْتَ النَّبِيَّ ﷺ يَذْكُرُ شَأْنَهُ قَالَ نَعَمْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ " بَيْنَمَا مُوسَى فِي مَلإٍ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ، جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ هَلْ تَعْلَمُ أَحَدًا أَعْلَمَ مِنْكَ قَالَ مُوسَى لاَ. فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَى مُوسَى بَلَى، عَبْدُنَا خَضِرٌ، فَسَأَلَ مُوسَى السَّبِيلَ إِلَيْهِ، فَجَعَلَ اللَّهُ لَهُ الْحُوتَ آيَةً، وَقِيلَ لَهُ إِذَا فَقَدْتَ الْحُوتَ فَارْجِعْ، فَإِنَّكَ سَتَلْقَاهُ، وَكَانَ يَتَّبِعُ أَثَرَ الْحُوتِ فِي الْبَحْرِ، فَقَالَ لِمُوسَى فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ، وَمَا أَنْسَانِيهِ إِلاَّ الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ. قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي، فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا، فَوَجَدَا خَضِرًا. فَكَانَ مِنْ شَأْنِهِمَا الَّذِي قَصَّ اللَّهُ- عَزَّ وَجَلَّ- فِي كِتَابِهِ ". بخاري: ٧٤

عبدالله بن عباس ﷺ نه روایت دئ چي وایي: د ده او حر بن قیس تر منځ د موسی علیه السلام د ملګري په اړه مناقشه رامنځته شوه، ابن عباس وویل چي دا خضر وو، أبی بن کعب د دوی دواړو خوا ته تېر شو، نو ابن عباس ورغږ کړ او وئې ویل: زما او دغه ملګري تر منځ د موسی علیه السلام د هغه ملګري په اړه مناقشه راغله چي موسی له هغه سره د ملاقات د لاري موندو پوښتنه کړې وه، آیا له رسول الله ﷺ نه دي د ده په اړه څه اورېدلي؟ وئې ویل: هو؛ له رسول الله ﷺ نه مي واورېدل چي ویل ئې: کله چي موسی علیه السلام د بني اسرائیلو په یوې غونډې کي وو یو سړی ورته راغی او وئې ویل: آیا داسي څوک پېژنې چي تر تا زیات پوه وي؟ موسی علیه السلام وویل: نه، نو الله تعالی موسی علیه السلام ته

وحي وکړه چي ولي نه، زمورِ بنده خضر (علیه السلام)، نو موسی له هغه سره د ملاقات د لاري په اړه پوښتنه وکړه، نو الله تعالی کب ورته د نښي په توګه وټاکو او ورته وویل شو: کله چي دي کب ورک کړ نو راوګرځه او هملته به ئې وګورې، او هغه به په نهر کي د روان کب تر شا (په استقامت) تلو، نو موسی ته خپل ځوانکي وویل: آیا پام دي وو چي کله مو هغه لوی کمر ته پنا یووړه نو ما کب هېر کړ، فقط شیطان رانه هېر کړ چي یادونه ئې وکړم، موسی علیه السلام وویل: دا همغه څه دئ چي لټولو مو، نو پر خپلو پلونو بېرته راستانه شول، نو خضر ئې وموند، او بیا د دوی دواړو خبره همغسي ده چي الله تعالی ئې قصه په خپل کتاب کي راوړې.

دا روایت څو خبري زمورِ مخي ته ږدي: دا عالم او پوه شخص خضر علیه السلام وو. موسی علیه السلام ته ویل شوي وو چي په ژوندي ماهي پسي روان شي، په هر ځای کي چي تړې ورک شو هملته به خضر وموميِ. موسی علیه السلام د سفر ملګری په دې ګمارلی وو چي په سیند کي روان کب به تر نظر لاندي نیسي، کله چي تړې ورک شي نو ده ته به خبر ورکوي، دوی د سفر په دوران کي د تودوخي په وجه د کوم کمر سیوري ته پنا وړې، په همدې وخت کي کب خپله لار بدله کړې او د هغه ځوانکي له سترګو غایب شوی، کله چي بیا خوځېدلي، له څه مزل وروسته موسی علیه السلام له هغه نه غرمنی خوراک غوښتی، په همدې وخت کي هغه ته د کب د غایبېدو خبره ورپه یاد شوې او موسی علیه السلام ته ئې یادونه کړې، موسی علیه السلام ورته ویلي چي مورِ د همدې ځای په لټه کي وو، بېرته راستانه شوي او خضر علیه السلام ئې هملته موندلی.

دا روایت په بخاري کي دولس ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۷۸، ۱۲۲،

۲۲۶۷، ۲۷۲۸، ۳۲۷۸، ۳۴۰۰، ۳۴۰۱، ۴۷۲۵، ۴۷۲۶، ۴۷۲۷، ۶۶۷۲، ۷۴۷۸،
له دې نه درې ځلي نور د پورتني روايت په څېر دئ، له عادي توپيرونو سره او په دې شمېرو: ۷۸، ۳۴۰۰، ۷۴۷۸، او پنځه ځلي په دغو شمېرو ۱۲۲، ۳۴۰۱، ۴۷۲۵، ۴۷۲۶، ۴۷۲۷ کي داسي راغلی چي له پورتني سره ژور تعارض لري، او په کي راغلي چي موسی علیه السلام ته ویل شوي وو چي وریت شوی کب په ټوکرۍ کي ورسره واخلي، په دغو پنځو کي هم ژور توپيرونه تر سترګو کېږي، دا په داسي حال کي چي د ټولو دیارلسو روایتونو راوي یو دئ! امام بخاري رحمه الله نه دي ویلي چي کوم روایت ئې تر نورو غوره، دقیق او صحیح دئ، هغه له بېلو بېلو راویانو چي څه اورېدلي په امانت سره ئې رانقل کړي، له دغو متعارضو روایاتو به یو غوره کوو، یا هغه چي وایي موسی علیه السلام ته په سیند کي روان کب د نښي په توګه ټاکل شوی وو یا هغه چي وریت شوی کب نښه ګني، د اسنادو له مخي دا پرېکړه نشي کېدی، ځکه که دا کار ممکن وی نو امام بخاري رحمه الله به هرومرو ویلي وو چي کوم ئې ضعیف دئ او کوم ئې صحیح. مجبور یو د قرآن په رڼا کي او د درایت له مخي ارجح روایت تشخیص کړو، راشئ د وریت شوي کب اړوند روایت ته ځیر شو، روایت داسي دئ:

عن سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ قَالَ قُلْتُ لابْنِ عَبَّاسٍ إِنَّ نَوْفًا الْبِكَالِيَّ يَزْعُمُ أَنَّ مُوسَى لَيْسَ بِمُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ، إِنَّمَا هُوَ مُوسَى آخَرُ. فَقَالَ كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ، حَدَّثَنَا أبي بْنُ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ " قَامَ مُوسَى النَّبِيُّ خَطِيبًا فِي بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَسُئِلَ أَيُّ النَّاسِ أَعْلَمُ فَقَالَ أَنَا أَعْلَمُ. فَعَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ، إِذْ لَمْ يَرُدَّ الْعِلْمَ إِلَيْهِ، فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِي بِمَجْمَعِ الْبَحْرَيْنِ هُوَ أَعْلَمُ مِنْكَ. قَالَ يَا رَبِّ وَكَيْفَ بِهِ فَقِيلَ لَهُ احْمِلْ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ فَإِذَا فَقَدْتَهُ فَهُوَ ثَمَّ، فَانْطَلَقَ وَانْطَلَقَ بِفَتَاهُ يُوشَعَ بْنِ نُونٍ، وَحَمَلاَ حُوتًا فِي مِكْتَلٍ، حَتَّى

كَانَا عِنْدَ الصَّخْرَةِ وَضَعَا رُءُوسَهُمَا وَنَامَا فَانْسَلَّ الْحُوتُ مِنَ الْمِكْتَلِ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا، وَكَانَ لِمُوسَى وَفَتَاهُ عَجَبًا، فَانْطَلَقَا بَقِيَّةَ لَيْلَتِهِمَا وَيَوْمِهِمَا فَلَمَّا أَصْبَحَ قَالَ مُوسَى لِفَتَاهُ آتِنَا غَدَاءَنَا، لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا، وَلَمْ يَجِدْ مُوسَى مَسًّا مِنَ النَّصَبِ حَتَّى جَاوَزَ الْمَكَانَ الَّذِي أُمِرَ بِهِ. فَقَالَ لَهُ فَتَاهُ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ الْحُوتَ، قَالَ مُوسَى ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِي، فَارْتَدَّا عَلَى آثَارِهِمَا قَصَصًا، فَلَمَّا انْتَهَيَا إِلَى الصَّخْرَةِ إِذَا رَجُلٌ مُسَجًّى بِثَوْبٍ- أَوْ قَالَ تَسَجَّى بِثَوْبِهِ- فَسَلَّمَ مُوسَى. فَقَالَ الْخَضِرُ وَأَنَّى بِأَرْضِكَ السَّلاَمُ فَقَالَ أَنَا مُوسَى. فَقَالَ مُوسَى بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَ نَعَمْ. قَالَ هَلْ أَتَّبِعُكَ عَلَى أَنْ تُعَلِّمَنِى مِمَّا عُلِّمْتَ رَشَدًا قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا، يَا مُوسَى إِنِّي عَلَى عِلْمٍ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ عَلَّمَنِيهِ لاَ تَعْلَمُهُ أَنْتَ، وَأَنْتَ عَلَى عِلْمٍ عَلَّمَكَهُ لاَ أَعْلَمُهُ. قَالَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا، وَلاَ أَعْصِي لَكَ أَمْرًا، فَانْطَلَقَا يَمْشِيَانِ عَلَى سَاحِلِ الْبَحْرِ لَيْسَ لَهُمَا سَفِينَةٌ، فَمَرَّتْ بِهِمَا سَفِينَةٌ، فَكَلَّمُوهُمْ أَنْ يَحْمِلُوهُمَا، فَعُرِفَ الْخَضِرُ، فَحَمَلُوهُمَا بِغَيْرِ نَوْلٍ، فَجَاءَ عُصْفُورٌ فَوَقَعَ عَلَى حَرْفِ السَّفِينَةِ، فَنَقَرَ نَقْرَةً أَوْ نَقْرَتَيْنِ فِي الْبَحْرِ. فَقَالَ الْخَضِرُ يَا مُوسَى، مَا نَقَصَ عِلْمِي وَعِلْمُكَ مِنْ عِلْمِ اللَّهِ إِلاَّ كَنَقْرَةِ هَذَا الْعُصْفُورِ فِي الْبَحْرِ. فَعَمَدَ الْخَضِرُ إِلَى لَوْحٍ مِنْ أَلْوَاحِ السَّفِينَةِ فَنَزَعَهُ. فَقَالَ مُوسَى قَوْمٌ حَمَلُونَا بِغَيْرِ نَوْلٍ، عَمَدْتَ إِلَى سَفِينَتِهِمْ فَخَرَقْتَهَا لِتُغْرِقَ أَهْلَهَا قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا قَالَ لاَ تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ. فَكَانَتِ الأُولَى مِنْ مُوسَى نِسْيَانًا. فَانْطَلَقَا فَإِذَا غُلاَمٌ يَلْعَبُ مَعَ الْغِلْمَانِ، فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلاَهُ فَاقْتَلَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ. فَقَالَ مُوسَى أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا- قَالَ ابْنُ عُيَيْنَةَ وَهَذَا أَوْكَدُ- فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَتَيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطْعَمَا أَهْلَهَا، فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمَا، فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقَضَّ فَأَقَامَهُ. قَالَ الْخَضِرُ بِيَدِهِ فَأَقَامَهُ.

فَقَالَ لَهُ مُوسَى لَوْ شِئْتَ لاَتَّخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا. قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ ". قَالَ النَّبِيُّ ﷺ " يَرْحَمُ اللَّهُ مُوسَى، لَوَدِدْنَا لَوْ صَبَرَ حَتَّى يُقَصَّ عَلَيْنَا مِنْ أَمْرِهِمَا ". بخاري: ۱۲۲

د دې روايت په اړه ډېرې داسې پوښتنې راولاړېږي چې ځواب ئې نشي ويل کېدی، پوښتنې دا دي:

- د روايت په سر کې راغلي چې عبدالله بن عباس رضي الله عنهما وويل: كَذَبَ عَدُوُّ اللَّهِ: د خدای دې دښمن دروغ ويلي! د عبدالله بن عباس غوندي له شخصيت نه لرې خبره ده چې د يوه کس د ادعاء له مخې د بل چا په اړه داسې وينا وکړي. شريعت داسې قضاوت جائز نه ګڼي چې د يوې لانجې د دواړو خواوو د ويناوو له اورېدو مخکې وي.
- دا روايت وايي چې موسی عليه السلام د بعثت نه وروسته دا سفر کړی، حال دا چې له بعثت نه وروسته هغه د ټول عالم لپاره لارښود وو، تر ده بل پوه او عالم کس په نړۍ کې نه وو، ولې به الله تعالی د دې خبرې په کولو تر عتاب لاندې نيولو چې د يو چا په ځواب کې ئې ويلي وو: تر ما بل پوه کس نشته؟! پيغمبر عليه السلام په وار وار صحابه وو ته ويلي چې تر تاسو ټولو ښه پوه يم، او صحابه وو هم ويلي چې الله او د هغه رسول تر ټولو زيات پوه دي.
- قرآن وايي چې موسی عليه السلام د بعثت نه وروسته يوازې څلوېښت ورځې له خپل قوم نه لرې شوی چې د ده په غياب کې سامري وغولول، که دا سفر له بعثت نه وروسته وی نو حتماً به ئې قرآن وضاحت کړی وو.
- د قرآن له وينا معلومېږي چې دا سفر هغه مهال شوی چې موسی عليه السلام لا مدين ته هجرت نه وو کړی او د فرعون په کور کې اوسېدو، ځکه قرآن وايي چې په همدغې مودې کې الله تعالی هغه ته علم او حکمت ورپه برخه کړ، د علم ترلاسه

کولو یوه مرجع ئې همدا له خضر علیه السلام سره څو ورځنی سفر وو، په همدې سفر کي هغه له خضر علیه السلام نه څو خبري زده کړې، د یوه ظالم پاچا له شر نه د بې وزلو جاله والو ژغورل، د یوه کافر، مفسد او بې رحمه زلمي وژل او با ایمانه مور پلار ئې د ده له شر نه ژغورل، له هغو یتیمانو سره مرسته چي پلار ئې تر دېوال لاندي خزانه ورته ښخه کړې وه، او موسی علیه السلام دغو دریو کارونو ته ورته کارونه وکړل: د یوه ظالم قبطي په وړاندي د یوه مظلوم بني اسرائیلي داسي مرسته چي ظالم قبطي ته ئې کلکه څپېړه ورکړه او په همدې سره هغه ومړ، د مدین د کوهي په غاړه ئې د دوو مېرمنو مرسته وکړه او په داسي حال کي ئې په یوازي تن له کوهي اوبه راوایستې او د دوی رمه ئې خړوبه کړه چي د اوږده سفر له امله سخت ستړی او ستومانه وو، د بني اسرائیلو د ژغورني لپاره مصر ته ولاړ او د فرعون مقابله ئې پیل کړه، د خضر علیه السلام له هغو دریو کارونو سره د موسی علیه السلام د دغو دریو کارونو شباهت په ډېر وضاحت سره ښیي چي دا سفر له بعثت نه مخکي ترسره شوی. له بعثت نه وروسته هغه د سینا په صحرا کي وو، هلته نه سیندونه وو او نه مجمع البحرین، که احیاناً څوک دا دوه بحرونه ګڼي او وایي چي له مجمع البحرین نه مراد د خلیج عقبه او خلیج سویس یا د بحرالروم او بحر القلزم یوځای کېدا ده نو دا ځایونه هیڅ نښي ته ضرورت نه لري او له موسی علیه السلام نه ئې دومره اوږد سفر هم نه غوښتو چي ووایي: یا به مجمع البحرین ته رسېږم یا به کلونه کلونه (حقبا) مزل کوم. په دې کي هیڅ شک نشته چي معقوله او ارجح رأیه دا ده چي له مجمع البحرین نه د نیل د دوو څانګو؛ نیل الابیض او نیل الازرق د یوځای کېدا محل مراد دئ.

- که وریت شوی او پوخ ماهي د دوی لپاره نښه وو نو موسی علیه السلام به

څنګه خپل خادم ته ویل چې هغه د خوراک لپاره راوړه؟!! په دې صورت کې خو به ئې تل له ځان سره ساتو او له خوړلو به ئې ډډه کوله.

- نه قرآن ویلي چې د موسی علیه السلام د سفر ملګری یُوشَعَ بْنِ نُونٍ وو او نه نورو روایاتو دا خبره کړې او نه دا ضروري ده چې نوم ئې په ګوته شي، که ضروري وی قرآن به حتماً د ده نوم اخیستی وو! یوشع بن نون د سینا په سفر کې د موسی علیه السلام ملګری شوی نه په مصر کې د هغه بل سفر په دوران کې.
- دا روایت وایي چې وریت شوی کب ژوندی شو او سیند ته ئې ټوپ کړل او دا موسی علیه السلام او ملګري ته ئې د حیرانتیا سبب شو، حال دا چې قرآن وایي چې په سیند کې د کب ورکېدا یوازې د موسی علیه السلام ملګري لیدلې او موسی علیه السلام دا صحنه نه وه لیدلې نو ځکه ئې له خپل ملګري نه د دغې خبرې په اورېدو سره وویل: مورِ د همدې ځای په لټه کې وو چې کب به په خپله مخه درومي او له مورِ نه به غایب کېږي. د روایت الفاظ دا دي: فَانْسَلَّ الْحُوتُ مِنَ الْمِكْتَلِ فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ سَرَبًا، وَكَانَ لِمُوسَى وَفَتَاهُ عَجَبًا او دا د قرآن له وینا سره په بشپړه توګه تعارض لري، ځکه قرآن د موسی علیه السلام د ملګري له خولې وایي:... وَ مَا أَنسانِيهُ إِلا الشيْطنُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَ اتخَذَ سبِيلَهُ فِي الْبَحْرِ عجَباً.
- همداراز دا روایت وایي چې موسی علیه السلام او ملګري ئې د کمر خوا ته سرونه کېښودل او ویده شول، که داسې وو نو د کب ژوندي کېدا او سیند ته لوېدا ئې څنګه ولیده؟! دا پوښتنه ډېره پر ځای پوښتنه ده، ځکه قرآن د ډېرې خوا ته د ویده کېدو خبره نه کوي بلکې د پناه وړلو خبره کوي او ښیي چې د تودوخې له امله ئې د کمر سیوري ته پناه وړې او څو شېبې ئې هلته دمه کړې ده، خو دا روایت وایي چې هلته دواړه ویده شوي!!

- دا روايت وايي چي خضر عليه السلام د موسی د سلام په اورېدو سره حيران شو او وئې پوښتل چي ستا په سيمي کي سلام له کومه شو، هغه ورته وويل: زه موسی يم، پوښتنه ئې ترې وکړه چي د بني اسرائيلو موسی؟ وئې ويل: هو؛ د دې معنی دا ده چي هغه په غيب نه پوهېدو او موسی ئې ونه پېژندو، خو د دې روايت له ځينو الفاظو داسي معلومېږي چي گواکي هغه په غيب پوهېدو، حال دا چي قرآن وايي له الله تعالی پرته هيڅوک په غيب نه پوهېږي. پوښتنه دا ده چي خضر عليه السلام څنگه د موسی عليه السلام په څېر يوه پيغمبر ته وايي: ما ته داسي علم راکړی شوی چي تا ته نه دئ درکړی شوی يا په بل روايت له تا سره نه ښايي، او تا ته داسي علم درکړی شوی چي ما ته نه دئ راکړی شوی او په بل روايت کي له ما سره نه ښايي؟! کوم علم ده ته ورکړی شوی وو؟ علم غيب خو نشي کېدی!! ځکه چي هغه د ملاقات پر مهال موسی عليه السلام ونه پېژندو، پوښتنه ئې ترې وکړه چي څوک يې؟ چي ورته وئې ويل موسی، نو پوښتنه ئې وکړه چي د بني اسرائيلو موسی؟! له دې نه خو معلومېږي چي هغه په غيب نه پوهېدو، نو ده کوم علم درلودو چي موسی عليه السلام له بعثت نه وروسته نه درلودو؟ څوک چي دا روايت صحيح گڼي څنگه خضر عليه السلام ته علم غيب هم منسوبوي؟!! له دې روايته خو معلومېږي چي په هغو دريو مواردو کي هم د ده علم؛ خاص علم او په غيب پوهېدا نشو گڼلی. دې ته مو بايد پام وي چي د قرآن له وينا په ډېر وضاحت سره معلومېږي چي خضر عليه السلام هغه مفسد ځوانکی د ده د مور او پلار په مشوره وژلی،
- همداراز د قرآن له وينا معلومېږي چي خضر عليه السلام د هغه يتيمانو دېوال د هغي ژمني له مخه رغولی چي د دوی له پلار سره ئې کړې وه، دا ځکه چي هيڅوک د اولاد لپاره په داسي حال کي خزانه نه ښخوي چي هيڅوک پرې خبر نه

کړي، له داسي کار نه به د ده اولاد ته څه ګټه ورسېږي؟!! کېدی شي دېوال ړنګ شي او خزانه د بل چا په لاس کي پرېوزي.

- په دې روایت کي د خضر علیه السلام په لاس د کافر او مفسد ځوانکي د وژل کېدو په اړه دا الفاظ راغلي چي منل ئې ګران دي: فَأَخَذَ الْخَضِرُ بِرَأْسِهِ مِنْ أَعْلَاهُ فَاقْتَلَعَ رَأْسَهُ بِيَدِهِ: نو خضر د سر له لوړي نه ونیو او په خپل لاس سره ئې سر تري وایست!!

ځیني خلک د خضر علیه السلام دا وینا چي وئې ویل: (و ما فعلته عن امري: ما (د خپل زړه) په حکم دا کار نه دئ کړی) داسي تعبیروي چي ګواکي ده ته د الله تعالی له لوري په مشخصه توګه د دغه ځوانکي د وژلو امر شوی وو، خو په آیتونو کي په لږ دقت سره پوهېدی شو چي دا غلط تعبیر دئ، د دې وینا معنی دا ده: ما دا کار د خپل نفسي غوښتنو په حکم نه دئ کړی، کوم ذاتي غرض مي په کي نه وو، د الله دین د داسي څه کولو اجازه راکړې، په الهي دین کي د هغه چا وژل مانع نه لري چي صالح ټولنه په کفر او طغیان ګوابښي، یوازي دغسي تعبیر موسی علیه السلام ته یو مهم درس ګڼل کېدی شي، نه دا چي ګواکي د الله تعالی له لوري خضر علیه السلام ته په مشخصه توګه د دغه ځوانکي د وژلو حکم شوی وو!!

دغو خبرو ته په پام سره په یقیني توګه ویلی شو چي دا روایت ډېر اشکالات لري او قطعاً د منلو وړ نه دئ، هغه بل له هره پلوه ارجح او غوره دئ او د قرآن له وینا سره اړخ لګوي.

د دې قصې په اړه مزید تفصیلات د القصص او الکهف د سورو په تفسیر (د قرآن پلوشې) کي ولولئ.

څوک چي د الکهف د سورې د ۶۵ آیت له دې فقرې $Vïä $Rä© B ţ¤Y¥=ær د

لدني علم اصطلاح راباسي او هغه د داسي علم په توګه معرفي کوې چې له تعليم او تدريس پرته ترلاسه کېږي او مرشد ئې په يوه نظر مريد ته القاء کوي، هغه ته وايو:

لومړی بايد د دغه آيت په معنی ځان پوه کړو، او وګورو چې الله تعالی هغه عالم بنده ته کوم علم ورکړی وو، هغه علم چې ته ئې ادعاء کوې که بل علم؟! قرآن په خپله د دې پوښتنې ځواب مورږ ته راکوي او د هغو دريو پېښو په ترڅ کې ئې مورږ ته رابنيي چې له موسی عليه السلام سره د سفر په دوران کې رامنځته شوې. قرآن مورږ ته وايي چې موسی عليه السلام له خپل استاد نه جهادي درسونه زده کړي نه (لدني علم).

د قرآن له آيتونو نه خو دا حقيقت جوتېږي چې خضر عليه السلام يو مجاهد وو، د بې وزلو او مظلومانو ملګرتيا ئې کوله، موسی عليه السلام ته ئې د جهاد درس ورکړ، اوس ته مورږ ته ووايه چې تا د دغوڅرګندو او واضحو آيتونو له کومې برخې او له کوم لفظ نه د (لدني علم) اصطلاح رااېستلې؟!! او غواړې له قرآن نه بې خبرو مريدانو ته ووايې چې که ستاسو پير او مرشد نه قرآن لوستلی شي، نه د پيغمبر عليه السلام له احاديثو خبر دئ، نه په ليک پوهېږي او نه لوست کولی شي، د هغه په اړه شک مه کوه او لمن ئې کلکه ونيسه، دا خبرې بايد ستا اخلاص کم نکړي، هغه ته د مخکنې مرشد له لورې (لدني علم) ورکړی شوی او د دين په ټولو رموزو او پټو اسرارو د مرشد د يوې دعا له امله پوه شوی!! هغه په يوې مراقبې سره کولی شي د اسرارو دروازې پرانېزي او په پټو حقايقو پوه شي!!

ډېره عجيبه ده، د قرآن له داسي قصې او مضمون نه چې هر مخاطب ته د سرې مبارزې درس ورکوي، غرضي او مرضي خلکو داسي افسانه جوړه کړې چې د

مخاطب ذهن تخديروي او له سره تر پايه غلط افكار القاء كوي، چېرې د خضر عليه السلام هغه درې جهادي كارونه او چېرې دې ته د لدني علم نوم وركول او دا ادعاء كول چې هغه په غيب پوهېدو او كارونه ئې غيرعادي ول.

دوی دې ته هم متوجه نه دي چې د همدغي (و أتينه من لدنا علما) فقرې ته ورته الفاظ د قرآن په ګڼ شمېر آيتونو كي راغلي، او په ترڅ كي ئې قرآن مورِ ته لارښوونه كوي چې د انسان هر څه د الله تعالى پېرزوينه ده، ژوند ئې، استعدادونه ئې، رزق ئې، علم او معرفت ئې، قرآن دا ټول الله تعالى ته منسوبوي او د الله تعالى پېرزوينه ئې ګڼي، په ټولو هغو آيتونو كي چې دا حقيقت په كي بيان شوى همدا د (لدن) لفظ راغلى؛ لكه دا آيتونه:

ÇïÈ ØŠîæ ØŠåm ÞãC`Ï šc #äèÞãC‘ ÞÇ9 7ŘÎr النمل: ۶

$ZÏ#ä $B•m óÓC`ÅJÇ¿Ï9r& $ZÆ¿ô ôÏ ê# Ö, G¿Ç 7èB 3‘ ‰ÇÞ$ÆÏC bÎ {ÞC%r

ÇÎÈ šc qß-ê/ Ÿ/ ÙèŽÝò2 &£Å»9r $RãC`Ï $ÎÉ•ãÓ« ê¤ä N°•J0 ïøÎé<ÞÃ

القصص:۵۷

ß‹Ïœ š• RÎ ß7ÍÛ Æ/ÍÊ š• RãC`Ï ’Í é÷d É‘ A$% ½Æ/‘ $ÍÌÝ2 –$ãŠ š• Ï$Zè

ÇÌÈ Ä$ã$!$ آل عمران:۳۸

È°$ÞÞ Ä$ ¡Ï9 É% `Ì0$Š4Ï Ï ûüÏèÒFóß Þ «‹ $ê«í™ ’Î bqÈ»)êŸ ß Þ9 $Br

š• RãC`Ï $ZÇ@èÔ Þ $gèÞ& ÉÏ$ê9$ÞÍÉ»d ÔÏ $YÔÌ÷z& $Y/‘ bqÈÞà/ ûïÏ%Þ

ÇÎÈ #Ž•Á R š• RãC`Ï $YÇ@èÔ Þ $ÍÏr النساء: ۷۵

ÇÎÈ $Ÿär š• Rà©`Ë ’í¢gù #Ÿ¥æ ’Î•B$MR$Ÿ2 r “ë‘r `Ë ’íºqJ¤$MÿÅ ’Îr

مريم: ۵

د دغو آيتونو الفاظو ته لږ ځير شئ، او له هغه آيت سره ئې مقايسه کړئ چې تاسو او ستاسو ملګرو د (لدني علم) اصطلاح تري رااېستلې، تاسو د خپل اسلوب مطابق بايد له دغو آيتونو نه هم (لدني رزق)، (لدني ولي و نصير)، (لدني اولاد) (لدني قرآن) راوباسئ، خو هر عاقل انسان پوهېږي چې دا بې بنسټه او غلط اسلوب او کرکجن استباط دئ.

مورِ ته ووايه چې له (لدني علم) نه ستاسو مراد څه دئ؟ مراد مو (ذاتي علم) دئ، که د (الله تعالى له لوري ورکړی شوی علم)؟ که آناً او له تعليم او ليک لوست نه پرته ترلاسه شوی علم؟ ذاتي علم خو له الله تعالى پرته هيڅوک نه لري، د انسان علم خو اکتسابي دئ، انسان د وحي، تعليم، تدريس، ليک او لوست له لاري علم ترلاسه کوي، قرآن د پيغمبر عليه السلام په اړه فرمايي چې له بعثت نه مخکې لار تري ورکه وه، سمه لار ئې نه پېژندله:

ÇÏÈ á_ø'ù Wí¼æ 8‰` rr ÇÐÈ 3‘ ‰gù w$Ê 8‰` rr ÇÏÈ 3‘ r$«ù $Ÿ$Ïƒ 8ôÉ Ù%

مگر نه ئې وموندلې يو يتيم او د ټېکي ځای ئې درکړ؟ مگر نه ئې وموندلې يو لارورکی او لار ئې وښودله؟ او نيازمند ئې وموندلې، خو غنا ئې کړه په برخه.

همدا راز فرمايي چې له بعثت نه مخکې نه په کتاب پوهېدو او نه د ايمان په حقيقت او معنی:

ß»Jƒ¥M$Ÿr Ë »GÅ¤$B “ íô? MZä $B $RÌB¤ ôB ¼[nrâ 7øÎ $Zøm÷¤ 7Ï‹.r

Þ°ŽÅ 4‹Î ür Ï‰ÖÙ 7ŘÎr $RÐ$ö¤ô ôB â¤±®`B ¾ÍÎ “ Ï‰Ö #Yq¢ qÝè_ `Å»9r

همداسي مو تا ته له خپل لوري د يوه خاص امر وحي وکړه، ته نه پوهېدې چې کتاب څه دئ او نه د ايمان (په معنى او حقيقت) پوهېدې، خو مورږ داسي نور وګرځاوو چې له خپلو بندګانو نه هغه څوک پرې هدايتوو چې غواړو ئې، او بې شکه چې ته د مستقيمي لارې خوا ته لارښوونه کوې.

قرآن مورږ ته لارښوونه کوي چې د هر انسان علم په حقيقت کې د الله تعالى له لوري ورکړى شوى علم دئ، د پوهې او معرفت وسايل او استعدادونه هم الله تعالى ورکړي او په يوه څه د پوهېدو مجال او شرايط هم الله تعالى ورته برابروي. قرآن په دې اړه فرمايي:

ä$© $Jî ÷w) ÿ¼ã Ïm Ïù ãÎ ôÐ ãΠ´ Î bqè=ÅÊ ô÷ètƒ ¨bÎ) ©!$# 7ŽÎ $Br ô‰ç6ôã$# ¨bÎ) ©!$# ßìÏ ∩⊇∪

البقرة:۲۵۵

په داسې حال کې چې دى په هر هغه څه پوهېږي چې د دوى مخې ته دي يا ئې شاته دي او دوى د ده له علم څخه يوازې په دومره څه احاطه کولى شي چې دى ئې وغواړي،

يعني دا الله تعالى دئ چې هر چا ته علم او پوهه ورکوي، سترګي، زړه، غوږونه، دماغ او اعصاب ئې د ده په اراده ورته کار کوي، لار ورته ښيي او د ښه او بد، مفيد او مضر په پېژندلو کې ئې مرسته کوي، په هر څه چې انسان علماً احاطه کوي او په کوم څه د پوهېدو توفيق ترلاسه کوي نو دا ټول د الله په خوښه او اذن او په همغه حد کې وي چې الله ئې وغواړي. د انسان پر مخ چې د معرفت هره دروازه پرانيستل کېږي او په هرې نوې خبرې چې د پوهېدو توفيق ترلاسه کوي، د ده هر

(کشف) او په هر سِر او راز پوهېدل ئې په حقیقت کي د الله تعالی یوه پېرزوینه ده، دا دروازه د ده له لورې ورته پرانستل کېږي، په دغو حقایقو د پوهېدو توفیق دی ورکوي او د دغو اسرارو د کشف توان دی ورکوي، چې حقیقت همداسي دئ نو ته ما ته ووایه چې ولي د خضر علیه السلام علم استثنایي علم ګڼې او د (لدني علم) نوم ورکوې؟!!

او د درېیم تعبیر په صورت کي باید پوه شې چې له عیسی او یحیی علیهما السلام نه پرته نه الله تعالی چا ته په وړوکتوب کي فوق العاده علم ورکړی او نه ئې په پیغمبرۍ مبعوث کړی، عیسی علیه السلام ته په ماشومتوب کي یوازې څو خبري ښودل شوې، جامع علم ئې هغه مهال په برخه شو چې انجیل پرې نازل شو.

پیغمبرانو علیهم السلام ته چې د وحي له لارې کوم علم ورکړی شوی دا هم په تدریجي توګه او د کتاب او صحیفې په بڼه کي ورکړی شوی، نه دا چې په یو ځل او په بشپړه توګه ټول علوم د هغوی زړه او دماغ ته القاء شوي، قرآن پر پیغمبر علیه السلام په تدریجي توګه نازل شوی، دا د ټولو فقهاوو او علماوو متفقه قول او د قرآن د صریحوآیتونو مطابق نظر دئ، یوازې غلات شیعه ورسره مخالفت لري، پیغمبر علیه السلام د هرې قضیې او پېښې په اړه د وحي نزول ته انتظار کړی، د وحي له راتلو مخکې نه پوهېدو چې څه حکم وکړي.

اوس موږ ته ووایئ چې تاسو د کوم منطق له مخې د (لدن) له لفظ نه (لدني علم) اخلئ او ادعاء کوئ چې دا علم له تعلیم او تدریس، لیک او لوست نه پرته ترلاسه کېږي؟ آیا له دې حقیقته خبر نه یې چې دا د محرف بایبل غلطه او بې بنسټه ادعاء ده چې قرآن ئې په کلکه ردوي او د قرآن لومړی نازل شوی آیت د بایبل د دغې ادعاء خلاف وایي چې د انسان علم اکتسابي دئ، د قرائت او لیک لوست له

لاري ترلاسه کېدی شي او الله تعالی د قلم له لاري انسان ته هغه څه ښيي چي نه پرې پوهېږي: قرآن فرمايي:

ÇÌÈ Ê•ØF $ 7Ê r ûüÎ/ÇÌÈ @ã ÔÏ `»¡ $YÊ$,={ ÇÌÈ ,={ “ Ï%© 7Î Ê Ó¨$¡ ûüÎ/

العلق: ۱-۵ ÇÎÈ Ï^ø/ Ó9 $B `»¡ $YÊ$O=æ ÇÍÈ Ê=)Ïè O=æ “ Ï%©

ولوله په نوم د خپل رب، هغه چي پيدا ئې کړ. انسان ئې له ځوړندو پيدا کړ. ولوله چي رب دې ډېر کريم دئ. آ چي په قلم ئې پوهه ورکړه. انسان ته ئې ورزده کړل څه چي نه پرې پوهېدو.

په دې مبارکو آيتونو کي څو مطالب خاصه توجه غواړي:

- د الله تعالی له لوري وحي د اقرأ (ولوله) په امر پيل شوې او دا ښيي چي د اسلام له نظره د (لوست) مقام او منزلت څومره لوړ دی او څومره اهميت لري، دا د الله تعالی لومړی امر دئ، په دغه امر سره ئې د وحي لېږل پيل کړي.
- دا د الله تعالی د کرم او پېرزويني څرګنده نښه ښودل شوې چي انسان د يوه (ځوړند توکي) له حالته هغه ځای ته رسوي چي (کامل انسان) ترې جوړ شي، ليک او لوست ورښيي، انسان يوازينی مخلوق دی چي کولی شي د (لوستلو) له لاري د بل په خبره پوه شي او د (ليکلو) له لاري خپل معلومات خوندي کړي او خپل پيغام نورو ته ورسوي او په دې سره د خپل سلف له قيمتي تجاربو ګټه واخلي، د معلوماتو د ضايع کېدو مخه ونيسي او راتلونکي نسل ته ئې انتقال کړي، له انسانه پرته دا وړتيا او امتياز په هيڅ ذيروح کي نه ګورو، الله تعالی په انسان کي دا استعداد او وړتيا اينبې ده چي له (قلم) نه د تعليم او تعلم وسيله جوړه کړي، له دې اړخه ئې انسان ته پر ټولو نورو مخلوقاتو فضيلت ورکړی.

- په (قرائت)، (علم) او (قلم) سره هم انسان ته پر نورو مخلوقاتو فضیلت ورکړی شوی او هم په خپله د انسانانو تر منځ یوه ته پر بل فضیلت.
- (قلم) د زده کړې او پوهې ډېره اغېزمنه وسیله ده، په دې سره انسان د دې مجال ترلاسه کوي چې په ډېرو هغو حقایقو پوه شي چې له بلي لارې پرې پوهېدل ورته ممکن نه وو.
- په اصل کې انسان (بې علمه) دئ، په تدریج سره زده کړه کوي او علم ترلاسه کوي. د انسان د پوهې او علم تفاوت د نورو ژوو له شعور او پوهې سره په دې کې دی چې نور ژوي ثابت او محدود علم لري، له مخکې د دوی په خټه او دماغ کې اینښودل شوی، په فطري او الهامي توګه ورته تفهیم شوې چې څنګه ژوند وکړي، کوم کوم کارونه وکړي، څه وخوري او د څه له خوراکه ډډه وکړي، څنګه مفید او مضر سره بېل کړي، خو انسان کولی شي چې تر هغه څه زیات هم زده کړي چې په فطري او الهامي توګه ورښودل شوي او په ضمیر کې ئې اینښودل شوي. دی کولی شي زده کړه وکړي، د خپلې پوهې سطحه لوړه کړي، اسرار کشف کړي او پټ حقایق ځان ته معلوم کړي، په (لوستلو)، (لیکلو) او له (قلم) نه په استفادې سره د خپلې حافظې ظرفیت لوړ او پراخ کړي او په هغه څه هم پوه شي چې نور پرې پوهېدلي او دی ترې غافل وو او له پېژندو ئې عاجز. که انسان ته له (قلم) نه د استفادې استعداد نه وی ورکړی شوی او په لیک او لوست نه پوهېدی نو د هر چا علم او پوهه به له ده سره پاتې کېده، نه به په دې توانېدو چې د نورو له پوهې او تجربو ګټه واخلي او نه به ئې خپل تجارب او علم نورو ته انتقالولی شو.

انسان یوازینی مخلوق دئ چې کولی شي د (لوستلو) له لارې د بل په خبره پوه شي او د (لیکلو) له لارې خپل معلومات خوندي کړي او خپل پیغام نورو ته ورسوي

او په دې سره د خپل سلف له قيمتي تجاربو ګټه واخلي، د معلوماتو د ضايع کېدو مخه ونيسي او راتلونکي نسل ته ئې انتقال کړي، له انسانه پرته دا وړتيا او امتياز په هيڅ ذيروح کي نه ګورو، الله تعالى په انسان کي دا استعداد او وړتيا ايښې ده چي له (قلم) نه د تعليم او تعلم وسيله جوړه کړي، له دې اړخه ئې انسان ته پر ټولو نورو مخلوقاتو فضيلت ورکړی.

سره له دې چي قرآن (قلم)، (ليک) او (لوست) ته دومره اهميت ورکړی او سره له دې چي پيغمبر عليه السلام ته د وحي په پيل کي لومړۍ لارښوونه د قرائت او قلم په هکله ده او ورته ويل شوي چي قلم د تعليم او تعلم ستره وسيله ده، خو متأسفانه دا منحرفه ډله دا ستر او څرګند حقيقت له پامه غورځوي او ادعاء کوي چي له قرائت، تعليم، تدريس، ليک او لوست پرته هم (علم) ترلاسه کېدی شي، نو د علم د زده کړي لپاره مدرسې ته مه ځه، د عالم مخي ته مه کښېنه، کتاب او قلم پرېږده، خانقاه ته ولاړ شه، د مرشد لمن ونيسه، د کوم قبر خوا ته دېره شه، (لدني علم) به دي په برخه شي، سترګي به دي پرانيستل شي او په غيبي حقايقو به پوه شې!! دا همغه خبره ده چي محرف بايبل ئې کوي؛

تاسو د قرآن دا علمي، دقيقه او په حقيقت او واقعيت ولاړه وينا د بايبل او د بايبل تر اغېز لاندي د تللو متصوفينو له دغي بې بنسټې ادعا سره مقايسه کړئ چي وايي: انسان د معرفت د وني مېوه وخوړه، سترګي ئې پرانستل شوې، د ځان او خپل ماحول په حال پوه شو.

د بايبل په درېيم فصل کي، د انسان سقوط تر عنوان لاندي په لومړيو ۱۹ جملو کي دا مطالب لولو:

(مار تر ټولو هغو حيواناتو ډېر زيرک وو چي خداى پيدا کړي وو، يوه ورځ مار د

ښځي خوا ته راغی او هغې ته ئې وویل: آیا رښتیا ده چې خدای تاسو د باغ د ټولو ونو د مېوو له خوړلو منع کړي یئ؟ ښځي په ځواب کي ورته وویل: مورږ ته اجازه راکړی شوې چې د ټولو ونو مېوه وخورو پرته د یوې وني چې د باغ په منځ کي ده، خدای امر کړی چې د دې وني مېوه ونه خورو او حتی لاس ورنه وړو که نه نو مرو. مار ورته وویل: "مطمئن اوسه چې نه مرئ، بلکي خدای ښه پوهېږي چې کله تاسو دا مېوه وخورئ سترګي مو پرانستل کېږي، د خدای په څېر کېږئ او ښه له بده بېلولی شئ"، هغه ونه ښځي ته ښایسته وبرېښېده او له ځان سره ئې فکر وکړ چې "کېدی شي د دې ښایسته وني مېوه خوندوره وي او پوهه مي په برخه کړي، نو د دې وني مېوې ئې راوشکولې، وئې خوړلې او خپل خاوند ته ئې هم ورکړې او هغه هم وخوړلې" په همدې سره د دوی دواړو سترګي پرانستلې شوې، په خپلې بربنډتیا پوه شول، نو د انځر له پاڼو ئې د ځان پټولو جامه جوړه کړه، د همدې ورځي په مازدیګر کي، آدم علیه السلام او ښځي ئې د خدای غږ واورېدو چې په باغ کي ګرځېدو، نو په ونو کي پټ شول، خدای آدم ته غږ کړ: اې آدمه! چیري یې، ولي پټیږې؟ آدم ځواب ورکړ: ستا غږ مي په باغ کي واورېدو، ووېرېدم، دا ځکه چې لوڅ وم، نو ځکه پټ شوم، خدای وفرمایل: چا درته وویل چې لوڅ یې؟ آیا د هغې وني مېوه دې خوړلې ده چې تړې منع کړی مي وې؟ آدم ځواب ورکړ: دغې ښځي چې زما ملګرې دې ګرځولې، ما ته ئې دا مېوه راکړه او ما هم وخوړه، دلته نو خدای له ښځي وپوښتل: دا څه کار وو چې تا وکړ؟ ښځي وویل: مار وغولولم!! نو خدای مار ته وویل: د دغه کار د کولو په سبب به د زمکي تر ټولو وحشي او اهلي حیواناتو زیات ملعون وې، تر څو چې ژوندی وې په خپلې سینې به خوځې، خاوري به خوړې، ستا او د ښځي او ستا د نسل او د ښځي د نسل تر منځ به تلپاتې دښمني اچوم، د ښځي نسل به ستا سر ځیې

او ته به د ده پندې چيچي، دغه وخت خداى ښځي ته وفرمايل: ستا د زېږولو د وخت درد به درته زيات کړم، ته به په درد او کړاوو سره خپل اولاد زېږوې، د خپل مېړه مشتاقه به وې او هغه به پرتا برلاسى وي، بيا خداى آدم ته وفرمايل: له دې کبله چې د خپلې ښځي خبره دې ومنله او د هغې وني مېوه دې وخوړله چې درته ويلي مي وو مېوه ئې مه خوره، زمکه به تر لعنت لاندي راشي او ته به په خپل ټول عمر کي په زحمت او کړاو سره خپل معاش ترې ترلاسه کوې، له زمکي به اغزي او خاشاک درته راټوکېږي او د بېديا بوټي به خورې، د عمر تر پايه به د تندي په خولو سره ډوډۍ خورې او په پاى کي به همغې خاورې ته بېرته ورګرځې چې ترې واخيستى شوې، دا ځکه چې ته له خاورو جوړ شوى يې او خاورو ته به بېرته ورګرځې، آدم خپله ښځه حوى (يعني ژوندون) ونومولە، ځکه چې دا بايد د ټولو ژوندیو مور شي)!!!

په دې برخي کي دومره بېهوده او د خندا وړ خبري دي چې انسان ورته حيران شي، نه پوهېږو يهودان او مسيحيان څنګه دا خبري د الله تعالى له لوري او د يوه مقدس آسماني کتاب خبري ګڼي!! لاندي څو خبرو ته ئې متوجه شئ:

- وايي مار تر ټولو حيواناتو زيات زيرک دئ، حال دا چې د مار زيرکتيا تر ډېرو ډېرو حيواناتو لږ ده.
- وايي مار د ښځي د غولولو لپاره باغ ته ورغى!! نه پوهېږو د مار ئې د ښځي له غولولو سره څه؟ کوم عاقل انسان به دا خبره ومني چې مار کولى شي ښځه وغولوي!!
- وايي: مار ښځي ته وويل: خداى تاسو ته حقيقت نه دئ ويلى، دا سمه نه ده چې د دې مېوې په خوړلو سره تاسو مرئ، حقيقت دا دئ چې د دې مېوې په خوړلو سره تاسو په ښه او بد پوهېږئ، خداى په دې خاطر نه غواړي چې تاسو دا مېوه وخورئ

چې په دې سره تاسو د خدای په څېر معرفت ترلاسه کوئ او په ښه او بد پوهېږئ او د ده رقیبان درنه جوړیږي، هغه نه غواړي چې رقیب ولري!! د همدې لپاره ئې تاسو د دغې مېوې له خوړلو منع کړي یئ!! بایبل وایي چې د مار خبره سمه وخته او د خدای خبره ناسمه او د حقیقت خلاف، دوی دواړو دا مېوه وخوړه، مړه نه شول، برعکس په ښه او بد پوه شول!!

قرآن دا موضوع د یوې ډېرې ژورې علمي موضوع په توګه څېړلې او یوه ستر علمي حقیقت ته ئې اشاره کړې او هغه دا چې د عالم په ټولو ژوو کې یوازې انسان داسې پیدا شوی چې مجبور دی د مفید او مضر خوراک په هکله له بله معلومات ترلاسه کړي، نور ژوي داسې پیدا شوي چې د پیدایښت له لومړیو شېبو په دې پوهېږي چې کوم څه وخوري او کوم څه نه، په دماغ کې ئې د مضر او ګټور بوټي او دانې د تشخیص استعداد ایښودل شوی، د دغه استعداد په مرسته د پیدایښت له لومړۍ ورځې سم او ناسم خوراک معلومولی شي، د آهو بچی، وری، سېرلی، وزګوړی، سخوندر، جونګی او ټول نور ژوي او بچیان ئې هغه بوټي نه په خوله کوي چې ورته مضر وي، خو د انسان بچی ډېره، خاوره، سکروټه او هر څه په خوله کوي، تر اوږدې مودې ئې باید مور سمبال کړي او د تاواني شیانو له خوړلو ئې وساتي، قرآن په جنت کې د آدم علیه السلام د ځای په ځای کېدو او د ممنوعه شجرې په یادولو سره دغې اساسي او مهمې خبرې ته اشاره کړې، خو د بایبل لیکوال له دې نه یوه خندونکې بې بنسټه قصه جوړه کړې!!

دا ډېره ډېره مسخره خبره ده چې د دغې مېوې له خوړلو مخکې دوی خپل بربنډتوب نه احساساوو او له خوړلو وروسته پوه شول چې بربنډ دي!! او دا ځکه چې مخکې بې معرفته ول او د معرفت د مېوې له خوړلو وروسته ئې سترګې پرانستلې

شوې او خپل لوڅوالی ئې احساس کړ!! حقیقت د دې خبري کاملاً عکس او دا دئ چې: الله تعالی د زمکي په سر هر ژوي ته داسي لباس ورکړی چې هم ښایسته دئ، هم ئې په ځان برابر دئ، نه ګنډل غواړي او نه اوبدل، نه زړېږي او نه شړېږي، هم ئې په ژمي کي له یخنۍ ساتي او هم په دوبي کي له تودوخې. د ځینو لباس خو دومره ښایسته دی چې که د نړۍ ټول انسانان راغونډ شي نو نه په دې ظرافت، لطافت، ښایست او رنګ کي داسي لباس اوبدلی شي او نه ئې ګنډلی. په ټولو ژوو کي یوازي انسان هغه مخلوق دی چې بربنډ دئ، د نورو په څېر جامه نه لري، دې ته اړ دی چې ځان ته به جامه جوړوي، د ژمي لپاره بېله او د دوبي لپاره بېله، د قرآن له وینا معلومېږي چې انسان په سر کي داسي نه وو، وروسته بربنډ شوی، له لوڅېدو مخکي ئې داسي جامه وه چې هیڅکله به نه بربنډ کېدو، تل ئې دی پټ ساتو، نه د جامو اوبدلو ته اړ وو او نه ګنډلو ته، له دې جامو نه د یوې اشتباه په نتیجه کي محروم شو، د ممنوعه شجرې مېوه ئې وخوړه او په دې سره هغه جامه ترې وایستی شوه او بربنډ شو، لومړی ئې د ونو له پانو ځان ته جامه جوړه کړه او وروسته ئې نوري جامې، ځینې ئې یوازي د ځان پټولو لپاره، ځینې ئې د ښایست او سینګار لپاره او ځینې ئې د تقوی لباس، سنګین، باوقاره له ګناه نه مانع لباس. د بایبل لیکونکي د آدم علیه السلام بربنډېدا هغسي توجیه کړې، له سره لوڅ ول، خو نه پرې پوهېدل، د معرفت د مېوې په خوړلو سره پرې پوه شول!! په مسلمانانو کي د بایبل تر اغېز لاندي راغلي خلک د آدم علیه السلام له لومړني لباس نه داسي تعبیر لري چې ګواکي دا به له وړیو، ورېښمو، سنډو او یا مالوچو نه اوبدل شوې کومه جامه وه، چې د ده په قد قامت برابره ګنډل شوې وه، حال دا چې اوبدلې او ګنډل شوې جامه بني آدم جوړه کړې، الله چې کومه جامه ورکوي هغه اوبدل او ګنډل نه غواړي. دوی نه د

قرآن الفاظو ته پام کړی او نه هغه څه ته چې هره شېبه ئې په خپلو سترګو ګوري، یوې خوا ته په ملیونهاوو هغه ژوي ګوري چې په ښایسته الهي جامو پټ دي او بلي خوا ته یوازي بني آدم چې له دې جامې محروم او دې ته اړ شوی چې له وړیو، ورېښمو، سنډو، نیلون او یا مالوچو نه ځان ته جامه جوړه کړي، قرآن په دې سره یو ستر علمي حقیقت بیان کړی خو د اسرائیلي روایاتو په دام کي پرېوتو کسانو له دې نه افسانه جوړه کړې.

له کومې ورځې چې انسان له لومړنۍ الهي جامې محروم شوی او په خپل لاس د جامو جوړولو ته اړ شوی، نو همدا جامه د انسانانو ترمنځ د تفریق، تبعیض او یو په بل د لویي او تېري وسیله ګرځېدلې، نه ګورئ چې په دغه جامه کي څومره ظلمونه کېږي، په عسکري او پولیسي جامو کي هره ورځ څومره بې ګناه انسانان ځورول کېږي، څومره شریف انسانان د خړو جامو په سبب تحقیر کېږي، څومره ذلیل انسانان په فاخره جامو کي تر نورو ځان لوړ ګڼي، نه ګورئ چې یوه له خپلې جامې د ګیدړې پوستکی جوړ کړی خلک پرې غولوي، بل له جامو نه د پسه په څېر بې آزاره برېښي خو په سینه کي ئې د لېوه زړه او هغه بل به په خپلو جامو سره ځان داسي ښیي چې زمری دی خو تر ګیدړ به زیات بې زړه او جبون وي. الله تعالی انسان ته د جامو جوړول ورښودلي، د دې لپاره چې ځان له تودوخې او یخنۍ پرې وژغوري او د هغه لباس ئې په درېو ډولونو وېشلی: د ځان پټولو لباس، د ښایست لباس او د تقوی لباس، خو انسان له خپلې جامې نه یا د غولولو وسیله جوړه کړې، یا د ظلم او تېري وسیله، یا یو په بل د لویي او تکبر ذریعه!!

د بایبل دا خبره تر ټولو حیرانوونکې ده چې وایي: د همدې ورځې په مازدیګر کي، آدم علیه السلام او ښځې ئې د خدای غږ واورېدو چې په باغ کي ګرځېدو، نو په

ونو کي پټ شول، خدای آدم ته غږ کړ: اې آدمه! چيري يې، ولي پټيږې؟ آدم ځواب ورکړ: ستا غږ مي په باغ کي واورېدو، ووېرېدم، دا ځکه چي لوڅ وم، نو ځکه پټ شوم، خدای وفرمايل: چا درته وويل چي لوڅ يې؟ آيا د هغي وني مېوه دې خوړلې ده چي تړې منع کړی مي وې؟ آدم ځواب ورکړ: دغي ښځي چي زما ملګرې دې ګرځولې، ما ته ئې دا مېوه راکړه او ما هم وخوړه، دلته نو خدای له ښځي وپوښتل: دا څه کار وو چي تا وکړ؟ ښځي وويل: مار وغولولم!!

دلته څو خبري د پام وړ دي:

بايبل الله تعالی داسي معرفي کوي: په يوه وړوکي باغ کي ګرځي، د ګامونو غږ ئې آدم عليه السلام واورېدو، ترې پټ شو، خدای نه پوهېدو چي آدم چېرې دئ، غږ ئې ورته وکړ: اې آدمه چېرې يې؟ له دې هم خبر نه وو چي دوی دواړو هغه ممنوعه مېوه خوړلې ده!!! له آدم عليه السلام نه پوښتنه کوي: څنګه پوه شوې چي لوڅ يې؟ آيا هغه مېوه مو خوړلې چي ترې منع کړي مي وئ؟!! له دې هم نه وو خبر چي ښځي دا کار کړی!! او له دې هم چي مار غولولې وه!!

په دې سزا هم لږ غور وکړئ چي مار ته د دغه غولولو په وجه ورکړی شوه: تل دې په سينه خوځېږې، خاوري دي خوراک شه!! پوښتنه کوو: آيا مار له دې د مخه په سينه نه په پښو خوځېدو؟ دا نور ډېر حيوانات او خزندې چي په سينه خوځېږي هغوی ته د کومي ګناه سزا ورکړی شوې؟! دا څومره نامعقوله او غلطه خبره ده چي د مار خوراک خاوره ده!! هيڅ مار خاوره نه خوري، د مار خوراک خاوره نه بلکي د مرغانو، مورګانو او چنګښو په څېر حيوانات دي!!

ښځي ته چي کومه سزا ورکړی شوې په دې هم لږ غور وکړئ: د زېږولو د وخت درد دې زيات شه!! د خاوند د اشتياق په اور وسوزې، هغه دې پر تا برلاسی

وي!! پوښتنه کوو: دغو بې شمېره حيواناتو ته چې د اولاد زېږولو په وخت کې همداسې د درد احساس کوي، د کومې ګناه سزا ورکول کېږي؟! د مېړه اشتياق خپلې مېرمنې ته زيات دی که د مېرمنې خپل مېړه ته؟ مګر دا اشتياق سزا ده؟ په ټولو ژوو کې دا اشتياق شته، دوی ته د کومې ګناه په وجه دا د اشتياق سزا ورکړی شوې؟ دا اشتياق خو سزا نه بلکې د الله تعالی يوه لويه پيرزوينه ده، د انسان او حيوان د نسل د دوام يوه ستره وسيله ده، تاسو ولې دې اشتياق ته د سزا په سترګه ګورئ؟ قرآن خو د ښځې او مېړه ترمنځ دا الفت، مينه او اشتياق د الهي رحمت او پيرزويني يوه ستره بېلګه ګڼي!! آيا دا سمه ده چې د نارينه سلطه او برلاسی پر خپلې مېرمنې ښځې ته سزا وګڼو؟! دا برلاسی يوه طبيعي مسئله ده، په اکثرو حيواناتو کې هم د دې شاهد يو، داسې چې نارينه د ښځې ساتنه او ځارنه کوي، ترې دفاع کوي، بل ئې خوا ته نه پرېږدي، اداره کوي ئې،... دا برلاسي نه يوازې ښځې ته سزا نه شو ګڼلی بلکې د ښځې لپاره يوه ستره الهي پېرزوينه ده، چرګ له خپلو چرګو دومره دفاع کوي چې پرې زخمي زخمي شي، همداسې بې شمېره نور مرغان او حيوانات، هيڅ عاقل انسان به د بايبل دا وينا د منلو وړ ونه ګڼي.

د بايبل ليکوال خدای داسې معرفي کوي چې نه غواړي د ده په مخلوقاتو کې داسې څوک وي چې په ښه او بد پوهېږي، غوښتل ئې چې آدم عليه السلام د معرفت د وني مېوه ونه خوري، خو د ده د ارادې خلاف آدم عليه السلام د هغې مېوې په خوړلو موفق شو!! اوس نو دا تدابير سنجوي چې څنګه د دې مخه ونيسي چې آدم عليه السلام د حيات د وني مېوه هم ونه خوري او د ده لپاره يو تلپاتې حريف او رقيب نه شي!! نو ځکه ئې له يوې خوا آدم عليه السلام د عدن له باغه وايست او له بلې خوا ئې دغې وني ته د رسېدو په لار کې داسې فرشتې وګمارلې چې په تورو

سمبال وي او دا توري هم د اور توري چي هري خوا ته څرخي او نه پرېږدي څوک تري تېر شي!! پوښتنه کوو: که دا باغ آسمان کي وي طبيعي ده چي له آسمانه د آدم له راکوزېدو وروسته هغه باغ ته د ده ننوتل ممکن نه وو، نو په سرو تورو سمبال فرشتې د څه لپاره ګمارل کېدې؟ او که دا په زمکي کي وو نو موږ ته ووايئ چي چېري دی اوس خو له داسي پهره دارانو تېرېدل آسانه شوي، که آدم عليه السلام نه شو تېرېدی اولاد ئې اوس کولی شي د حيات وني ته د رسېدو لپاره په هليکوپترو سره هلته ځان ورسوي. که عادي خلک دا کار نه شي کولی پاپ ته خو ډېره آسانه ده!!

له دغو بېهوده او چټي خبرو نه هر څوک په دې پوهېدی شي چي د بايبل ليکوال څوک او د څنګه شخصيت خاوند دی او د الله تعالی په اړه د ده انګېرنې څومره بې بنسټه دي!!

قرآن د بايبل د دغو غلطو خبرو د ترديد او تصحيح لپاره فرمايي چي الله تعالی آدم عليه السلام د داسي مخلوق په څېر پيدا کړ چي معرفت ئې تر فرشتو ډېر لوړ وو، په هر څه د پوهېدو توان او استعداد ئې ورکړ، په هغه څه ئې د پوهېدو توفيق ورکړ چي فرشتې پرې نه پوهېدې او د همدې معرفت او پوهي په سبب ئې د زمکي خلافت ده ته وسپارو، د معرفت په وجه ئې دی رټلی نه دئ، د ځان رقيب او حريف ئې نه دئ ګڼلی بلکي د زمکي خلافت ئې ورسپارلی او فرشتو ته ئې امر کړی چي ده ته سجده وکړي، بايبل وايي چي فرشتې په سرو تورو د آدم مقابله کوي او قرآن وايي چي فرشتو آدم عليه السلام ته سجده وکړه او الله تعالی د زمکي او آسمان هر څه آدم عليه السلام ته مسخر کړل.

دا په داسي حال کي چي د حيات ونه، د معرفت ونه، د حيات اوبه او دې ته

ورته نوري خبري بې بنسټه او د خيال په عالم کي جوړي شوې خبري دي، انسان داسي پيدا شوی چي خامخا به مري، الله تعالی داسي اوبه او مېوه نه ده پيدا کړې چي د هغې په خوړو سره انسان دايمي او ابدي ژوند ترلاسه کړي، د انسان معرفت اکتسابي دئ، ورو ورو زياتېږي، د تعليم، تعلم، زده کړې او تجربې په نتيجه کي ئې د معرفت او د ښه او بد د پېژندا سطحه لوړېږي، الله تعالی داسي مېوه نه ده پيدا کړې چي د هغې په خوراک سره انسان ته د ښه او بد د پېژندو معرفت ورپه برخه شي!! قرآن د بايبل دغه وينا رد کړې او په هغو آيتونو کي چي تر ټولو د مخه پر پيغمبر عليه السلام نازل شوي او په همدې آيتونو سره د قرآن د نزول لړۍ پيل شوې فرمايي چي د انسان علم اکتسابي دئ او په ليک لوست سره ترلاسه کېږي.

د بايبل له منونکو پوښتنه کوو: آدم عليه السلام ته د کومې مېوې د نه خوړلو توصيه شوې وه او گواښل شوی وو چي که دا مېوه وخورې حتماً مرې؟ د حيات د وني که د معرفت د وني؟ طبيعي ده چي دا د حيات د وني مېوه نه شي کېدی دا ځکه چي هغه خو په مرگ نه بلکي په دائمي ژوند منتج کېږي!! او د دوهمي خبري معنی خو دا ده چي که ته د معرفت ترلاسه کولو هڅه وکړې او (د ښه او بد پېژندو د وني) مېوه وخورې نو هرو مرو مرې، يعني په پټو سترگو ژوند کوه، د معرفت د وني مېوه مه خوره، دا مېوه ستا د مرگ باعث کېږي!! په دې هکله څو پوښتني لرو:

- آدم عليه السلام خو دا مېوه وخوړه، ولي مړ نه شو؟ ولي د بايبل د خدای خبره غلطه وخته؟ هغه خو ورته ويلي وو چي که دا مېوه وخورې مطمئن اوسه چي حتماً مرې!!
- د انسان د مرگ يو ستر عامل خو د بايبل د خبري برعکس د ده عدم معرفت دئ، هغه که له بيماری مري وجه ئې دا ده چي د دې بيماری د علاج دوا نه پېژني،

هغه که د کوم دښمن په لاس مغلوبېږي او په قتل رسېږي سبب ئې دا دئ چې معرفت ئې ناقص دئ، د دښمن د پرځولو او د ده له شره د ځان ژغورلو په چل او چم نه پوهېږي، معرفت خو د ده د ژوند د اوږدوالي باعث دئ نه د مرګ باعث، الله تعالی به څنګه ده ته وایي چې د معرفت د وني مېوه ستا د مرګ باعث کېږي؟!!

او د موسی او خضر علیهما السلام د قصې په ارتباط باید ووایو: آیا دې ته مو پام کړی چې دا قصه اصلاً د دې لپاره راغلې چې وښیي موسی علیه السلام په غیب نه پوهېدو؟! له یوه ملګري سره روان دئ خو د هغه د څو کارونو په وجه او موخه نه پوهېدو!! هیڅوک دا ادعاء نشي کولی چې د دې کس مقام تر موسی علیه السلام لوړ وو؟ قرآن خو موسی علیه السلام د هغو پنځو پیغمبرانو له ډلي ګڼي چې هیڅ انسان او هیڅ پیغمبر د هغوی مقام ته نشي رسېدی. تا د قرآن له کوم لفظ نه دا معنی اخیستې ده چې دا کس په غیب پوهېدو؟ قرآن خو وایي چې له الله تعالی پرته هیڅوک په زمکه او آسمان کې په غیب نه پوهېږي. قرآن خو د ابراهیم، موسی، ذکریا، لوط، نوح، یعقوب، محمد،... علیهم السلام قصې زمونږ مخې ته ږدي چې ښیي دوی په غیب نه پوهېدل، فرشتې ئې په خوا کې ولاړي وې خو دوی د زلمو او مېلمنو ګمان پرې کاوو، د اولاد زېږی ورکړی شوي، پوښتنه ئې کوله چې دا زوی به څنګه او څه وخت ورکول کېږي، څو مترہ آخوا ئې زوی په څا کې لوېدلی خو له حاله ئې خبر نه دئ او له غمه ئې سترګي ړندې شوې، د خپل ملګري د کارونو په کنه او حقیقت خبر نه وو... خضر علیه السلام خو معلومه نه دئ پیغمبر دئ که نه، ځکه په قرآن کې ئې نوم د پیغمبر په توګه نه دئ راغلی، په یوه روایت کې د موسی علیه السلام دا ملګری د خضر په نامه یاد شوی، تاسو څنګه هغه تر موسی علیه السلام لوړ ګڼئ او علم غیب ورته ثابتوئ؟!!

عجیبه ده؛ هغه کسان چي زړونه ئې بیمار دي، لدې ښوونکې او له پندونو نه ډکي قصې نه سرچپه او غلطه انتباه اخلي او د داسي یوه تصور د اثبات لپاره پرې استدلال کوي چي په حقیقت کي دا قصه د هغه د تردید او نفی لپاره راغلې. دوی هڅه کوي لدې قصې نه د پیغمبرانو علیهم السلام لپاره د علم غیب د اثبات لپاره د دلیل په توګه کار واخلي، پداسي حال کي چي دا قصه په واقع کي له موسی علیه السلام نه د علم غیب نفی کوي.

د نبوي احادیثو په اړه صحیح عقیده

د شهادت په درنې ورځپاڼي کي مي د یوه لیکونکي هغه لیکنه ولوسته چي د تنویر په درنې مجلې کي د یوې خپرې شوې لیکنې په اړه ئې لیکلې او ځینې ملاحظات ئې پرې وړاندي کړي. ما غوښتل چي دغسي ملاحظات او د هغوی ځوابونه د هغو خلکو په وړاندي کښښودی شي چي د حق په لټه کي دي، غواړي د دین په حقیقت، د قرآن په صحیح تفسیر او د نبوي احادیثو په سم او حقیقي معنی او تعبیر پوه شي او هغه خلک وپېژني چي د نبوي احادیثو په اړه په کږه لار درومي او رسول الله ﷺ ته نامناسبي او د عقل او دین خلاف ویناوي او کړني منسوبوي. ښه شو چي دې ښاغلي دا بحث د شهادت ورځپاڼي ته راوایست، د ده په ځواب کي څو عرایض لرم:

د ده لومړۍ ملاحظه پر دې خبري ده چي ویل شوي: حدیث به هغه وخت قبلېږي چي کله د قرآن کریم سره ټکر نه وي!! ورپسې خپل تعلیق په دې توګه

وړاندي کوي: دا خبره په عام ډول هغه خلک کوي څوک چي له احاديثو منکر دي... ورپسې ليکي: دوی استدلال په دې روايت کوي: إذا روي لکم الحديث فاعرضوه على كتاب الله فان وافقه فاقبلوه و إن خالفه فردوه. ورپسې ئې د دې روايت ناقصه او ناسمه ژباړه وړاندي کړې او بيا ئې د دې روايت په رد کي د داسي خلکو اقوال رااخيستي چي ويلي ئې دي: دا روايت زنادقه وو له ځانه جوړ کړی!! په داسي حال کي چي ګمان نه کوو هيڅ په دين پوه او له خدايه وېرېدونکی انسان به د داسي ګنده او غلطي فتوی ورکولو جسارت وکړي، په دې روايت کي هيڅ داسي خبره نشته چي ويونکی ئې زنديق وګڼل شي!! هر مؤمن انسان به دا خبره کوي چي قرآن وروستی ملاک او معيار دئ، هغه وينا به مني چي له قرآن سره موافق وي او هغه وينا به ردوي چي له قرآن سره مخالف وي، ليکونکی په خپله څو سطره وروسته همدغه خبره کوي چي په دې روايت کي راغلې، او دلته ئې د هغه راوي ته د زنديق خطاب کړی!! زنديق هغه دئ چي د قرآن خلاف خبره مني او رسول الله ﷺ ته د قرآن خلاف خبري منسوبوي. دا د تکفيري ډلو کار دئ چي د خپل غلط مسلک هر مخالف په ضد د تکفير فتواګاني صادروي، دوی هم په خپلو فتواګانو سره خلک تکفيروي او هم له دين، قرآن او حديث نه په خپلو غلطو تعبيرونو او تفسيرونو سره خلک له اسلام نه متنفر کوي. دوی ته په ځواب کي وايو:

تا د ليکني مطلب په امانت سره نه دئ نقل کړی، د سالم او صحيح نقد تقاضاء دا وي چي تر نقد لاندي مطلب په احتياط او امانت سره نقل شي، دا روايت تا له خپله ځانه راوړی، په ليکني کي په دې روايت استناد نه دئ شوی. په ليکني کي راغلي چي د متن له پلوه هغه حديث صحيح ګڼل کېدی شي چي:

- په قرآن کي د هغه لپاره کوم شاهد وي، د قرآن له کوم آيت سره په واضح

توګه توافق ولري، يا لږ تر لږه د کوم آيت له الفاظو اشارتاً داسي معلومه شي چي د روايت متن ورسره اړخ لګوي.

- له قرآن سره تعارض ونه لري. دا د کبار صحابه او د ابوحنيفه رحمه الله په شمول د ټولو فقهاوو مسلک دئ چي حديث قرآن ته راجع کوي او په هغه صورت کي ئې د استناد وړ ګڼي چي په قرآن کي د هغه لپاره شاهد ومومي او يا لږ تر لږه له قرآن سره تعارض ونه لري.
- له بل صحيح حديث سره تعارض ونه لري.
- د متواتره سنت مخالف نه وي.
- په داسي قضيې او واقعې بحث نه کوي چي په ډېرو پوري تړلې وي خو يوازي يوه کس پرې څه ويلي او بل داسي څوک ونه موندل شي چي د همدې قضيې په اړه ئې همدا خبره کړې وي.
- په حديث کي داسي څه نه وي ويل شوي چي صحابه وو عملاً د هغي وينا مخالفت کړی وي.
- داسي څه په کي نه وي ويل شوي چي يا د عام الهي سنت خلاف وي او يا د عقل خلاف وي. الهي سنن ثابت او تغيير نه منونکي دي، عقل په حقيقت د پوهېدو وسيله ده، قرآن د کافرانو په اړه فرمايي چي هغوی له دې امله په حقايقو نه پوهېږي او ايمان پرې نه راوړي چي تعقل نه کوي، د دې معنی دا ده چي نه قرآن د عقل خلاف دئ او نه عقل د قرآن خلاف، نه نقل (نصوص) د عقل له پرېکړو سره تصادم کوي او نه عقل د نقل له پرېکړو سره، هيڅ نقلي دليل د عقلي دليل خلاف نه وي او هيڅ عقلي دليل د نقلي دليل خلاف نه وي، نه په صحيح نصوصو کي داسي څه شته چي عقل ئې نه مني، او نه عقل داسي خبره کولی شي چي نصوص ئې نه مني، مور هم د

قرآن حقیقت په خپل عقل سره درک کوو او هم د احادیثو صحت او ضعف، څوک چې عقل نه لري نه د قرآن په تفسیر پوهېدی شي او نه د حدیث په صحت او ضعف.

دا د جلیل القدر امام ابوحنیفه په شمول د ټولو فقهاوو رأیه ده چې روایت یوازې هغه مهال د اعتبار وړ ګڼلی شو چې له قرآن سره تعارض ونه لري، له دې خبرې سره یوازې هغه غرضي او مرضي خلک مخالفت کوي چې له قرآن نه منکر وي، د الله تعالی کلام وروستی معیار او ملاک نه ګڼي، رسول الله ﷺ ته داسې څه منسوبوي چې د قرآن خلاف وي، غواړي هره غلطه خبره او وچ او لانده د حدیث په نامه پر خلکو ومني!! دې ته نه ګوري چې محدثینو د امام بخاري په شمول روایات د قرآن په رڼا کې چڼلي او په زرګونو هغه روایات ئې لري غورځولي چې له قرآن سره ئې تعارض درلود. امام بخاري له شپږو لکو روایاتو نه دوه زره دوه سوه غوره کړل او نږدې پنځه لکه اته نوي زره ئې ونه منل او په خپل کتاب کې ئې د هغوی له راوړلو ډډه وکړه. آیا دا له حدیث نه د انکار په معنی ده؟ که رسول الله ﷺ ته د غلطي وینا له انتساب نه ځان لري ساتل؟!! آیا ته امام بخاري هم د حدیثو منکر ګڼې؟

د امام ابوحنیفه د مسند په شرحي کې ملا علي القاري د امام ابو حنیفه په اړه لیکي: ومن أصوله: عرض أخبار الآحاد على عمومات الكتاب وظواهره فإذا خالف الخبر عاما أو ظاهرا في الكتاب أخذ بالكتاب وترک الخبر، عملا بأقوى الدليلين، لأن الكتاب قطعي الثبوت وظواهره وعموماته قطعية الدلالة عنده: د امام ابوحنیفه له اصولو څخه یو دا وو چې أخبار الآحاد (هغه روایات چې یو راوي لري) د الله تعالی د کتاب عامي او څرګندي وینا ته راجع کوي که دا روایت د قرآن له عمومي او څرګندي لارښووني سره مخالفت ولري نو پر کتاب استناد کوي او دا روایت پرېږدي، په دې توګه هغه پر قوي دلیل استناد کوي، دا ځکه چې د قرآن حقانیت

ثابت دئ او عموميات او ظواهر ئې د ده له نظره پرېکنده دليل دئ.

سند له هغه وروسته د اعتناء او اعتبار وړ ګڼلی شو چې د روايت متن له قرآن سره تعارض ونه لري. که ئې له قرآن سره تعارض نه درلود، له نورو صحيح رواياتو سره متعارض نه وو، د عقل او عدل خلاف خبره په کې نه وه، نو که ئې په سند کې څه ضعف هم وي رواړل ئې هيڅ اشکال نه لري، مگر محدثينو په خپلو کتابونو کې ګڼ شمېر ضعيف احاديث نه دي راوړي؟!! دغه روايت چې تا د ځينو په وينا ضعيف ګڼلی د متن له پلوه نه يوازې صحيح دئ بلکې بايد هر مسلمان ئې د لارښود په توګه ومني، هغه به کوم مسلمان وي او څنګه به مسلمان وي چې د قرآن خلاف خبره مني او رسول الله ﷺ ته ئې منسوبوي؟!!

دا ډېره کمزورې خبره ده چې که حديث له قرآن سره د موافقت په شرط منلی شو نو بيا خو حديث ته څه ضرورت دئ؟!! دا خبره هيڅ هوښيار انسان نه کوي، حديث د قرآن شرح او تفصيل دئ، د قرآن شرحې او تفصيل ته همدومره ضرورت لرو لکه د قرآن راتلو او د پيغمبر بعثت ته، رسول الله ﷺ ته هم قرآن ورکړی شوی او هم د قرآن فهم، رسول الله ﷺ هم قرآن مورِ ته رارسولی، هم ئې په خپل عملي ژوند کې مورِ ته عملاً انځور کړی، هم ئې شرحه او تفصيل مورِ ته راښودلی. د ايمان تقاضاء دا ده چې له قرآن سره موافقه خبره ومنو، مخالفه رد کړو، که مخالفه نه وي، سند او متن ته ئې له پام نه وروسته د هغې د منلو او نه منلو پرېکړه وکړو. جناب ليکوال ليکي چې: دا صورت مورِ هم منو چې حديث هله دليل دی چې د قرآن کريم مخالف به نه وي!! پوښتنه کوم: که دا خبره منې نو بيا ستا اعتراض په څه دئ؟ ولې دي د هغه روايت راوي ته د زنديق خطاب وکړ؟ هغه خو همدا خبره کوي، ته ولې دا روايت زنادقه وو ته منسوبوې؟ مورِ خو همدغه خبره

کړي او تل به ئې کوو چې روایت په هغه صورت کې د منلو دئ چې له قرآن سره تعارض ونه لري!! ائمه وو همدا خبره کړې، نه پوهېږو تا ته هسې اختلاف خوند درکوي که څنګه؟ ته له دې خبرې سره توافق کوې خو دا پرې زیاتوې چې: خو دا مخالفت معلومول د هر چا کار نه دئ!! علماء کرامو ته چې د آیت او حدیث تر منځ تعارض په نظر ورغلی دوی د دې تعارض لپاره د تطبیق یا نسخې لار اختیاروي، داسې نه وایي چې دا حدیث نه منو... بیا لیکي: په احادیثو کې د تضاد او تعارض په هکله ادعاء یوه بې بنسټه او بې دلیله ادعاء ده!!! عجیبه ده!! څو سطره وړاندې لیکي علماء کرامو ته چې د آیت او حدیث تر منځ تعارض په نظر ورغلی دوی د دې تعارض د تطبیق یا نسخې لار اختیاروي!! خو دلته د تعارض له شته والي په بشپړه توګه انکار کوي او دا بې بنسټه ادعاء ګڼي!! دا خبره یوازې هغه څوک کولی شي چې نه ئې د احادیثو کتابونه لوستلي وي او نه ئې د احادیثو د شرحې کتابونه، په دې خبر نه وي چې د احادیثو د شرحې کتابونه د دې لپاره لیکل شوي چې دغو تعارضونو ته توجیه پیدا کړي او هغو پوښتنو ته ځواب ووایي چې په دې اړه راولاړېږي، ځینو ته ئې توجیه وړاندې کړې، د ځینو په پای کې ئې خپل عجز څرګند کړی او ویلي ئې دي والله اعلم او په ځینو مواردو کې ئې اعتراف کړی چې توجیه مې ونه موندله. زه حاضر یم د بخاري دومره متعارض راوایات ستا مخې ته کېږدم چې یو کتاب ترې جوړېږي، داسې متعارض روایات چې هیڅ شارح ئې په توجیه او تلفیق نه دئ توانېدلی، د عمدة القاري معروف او منلي مؤلف علامه عیني د بخاري په لسګونو هغه روایات په ګوته کړي چې په خپلو کې تعارض لري. راشه چې دلته ئې څو بېلګې ستا مخې ته کېږدم، په دې طمعه چې د حقیقت په موندلو کې ستا مرسته وکړي، د پېښور له نمک منډیې نه د ریاض تر مسجد کبیر پورې ولاړ شه او د دغو

متعارضو او متضادو روایاتو توجیه او تلفیق راوړه، هغه کتاب په ګوته کړه چې د دغو متعارضو او متضادو روایاتو په توجیه او تلفیق توانېدلی!!

بخاري د ابو طالب او ابن ابی په اړه دوه متعارض روایات راوړي، دواړه ئې هم له قرآن سره تعارض لري او هم د بخاري له نورو روایاتو سره، نه ئې له قرآن سره تلفیق ممکن دئ او نه په خپلو منځونو کي، یو ئې وایي چې رسول الله ﷺ د ابوطالب د مړیني او ساختو په وخت کي د هغه لیدو ته ورغی او د شهادت د کلمې لوستو بلنه ئې ورکړه، هغه ونه منله، ده ورسره وعده وکړه چې تر هغه به د مغفرت غوښتنه درته کوم چې الله تعالی مي ترې منعه کړي، او په همدې اړه دا آیت نازل شو: إنک لا تهدي من احببت... بل ئې وائي دا آیت نازل شو: ما کان للنبي... ته به ښایي پوهېږې چې یو ئې د القصص د سورې ۵۶ آیت دئ او بل ئې د التوبه د سورې ۱۱۳، ته ما ته ووایه چې کوم روایت صحیح دئ؟ کوم آیت نازل شوی؟ بخاري دواړه صحیح ګڼي!! خو ته ښایي په دې پوهېږې چې له دوو متعارضو او متضادو خبرو نه یوازي یوه ئې احتمالاً صحیح ختی شي نه دواړه ئې، له دغو دواړو متعارضو روایاتو نه یوازي یو به ئې احتمالاً صحیح وي نه دواړه!! که قرآن ته رجوع وکړو نو له شکه پرته راته جوته کېږي چې د القصص د سورې آیت د ابوطالب له مرګه ډېر مخکي نازل شوی او د التوبې د سورې آیت د هغه له مرګه نږدې دولس کاله وروسته او د تبوک له جګړې وروسته او له تبوک نه د راستنېدو پر مهال نازل شوی. که څوک ادعاء وکړي چې ښایي دا آیتونه به دوه ځلي نازل شوي وي دا ادعاء د منلو وړ نه ده، ځکه داسي روایت نشته چې وښیي دا آیتونه دي دوه ځلي نازل شوي وي. هیڅ عقلمن انسان به دا خبره ونه کړي چې جبریل علیه السلام به د ابی ابن سلول او ابوطالب لپاره دوه ځلي له اومه آسمانه زمکي ته راغلی وي او د دوی په اړه به ئې یو یو آیت له

ځان سره راوړی وي!! زه به ستا ځواب ته انتظار کوم چې ووایي: په دغو دواړو روایاتو کې کوم یو صحیح دئ؟ همداراز د ابن ابی په اړه درې سخت متعارض او متضاد روایات زمونږ مخې ته راځي، دوه ئې په بخاري کې راغلي او درېیم ئې واقدي راوړی، یو ئې وایي: د ابن ابی زوی د خپل پلار د مړینې په ورځ رسول الله ﷺ ته راغی او ورته وئې ویل: خپل کمیس دي راکړه چې خپل پلار ته کفن ترې جوړ کړم، رسول الله ﷺ خپل کمیس ورکړ او بیا ئې د هغه جنازه هم وکړه... بل ئې وایي: رسول الله ﷺ ابن ابی له قبره راوایست او خپل کمیس ئې وروا‌غوست، بل ئې وایي: رسول الله ﷺ خپل کمیس د ابن ابی له مړینې مخکې په خپله ابن ابی ته ورکړی وو!! ما ته ووایه: په دغو روایاتو کې کوم یو صحیح دئ؟ څوک توانېدی شي چې دا متعارض روایات تلفیق او توجیه کړي؟! په دغو روایاتو کې یو ئې وایي: عمر رضی الله عنه هغه مهال چې رسول الله ﷺ غوښتل د ابن ابی د جنازې لمونځ پیل کړي وویل: آیا د یوه منافق د جنازې لمونځ کوې، حال دا چې الله تعالی ترې منعه کړې یې؟! یعني دا چې د منافقینو د جنازې له لمانځه نه د اجتناب آیت تر دې د مخه نازل شوی وو!! خو بل ئې وایي چې د ابن ابی د جنازې له لمانځه وروسته دا آیت نازل شو!! ما ته ووایه: په دې دواړو کې کومه خبره صحیح ده؟ دا آیت هم د التوبې د سورې په هغې برخې کې راغلی چې د تبوک له جګړې وروسته نازله شوې، ما ته ووایه: ابن ابی د تبوک له جګړې مخکې مړ شوی که وروسته؟ که یوه خبره وکړي یو روایت دي رد کړی او که بله وکړي بل روایت دي رد کړی! که د شهادت ورځپانه ئې د نشرولو حوصله لري نو زه تیار یم په لسګونو لسګونو هغه روایات وروليږم چې یا له قرآن سره تعارض لري او یا په خپلو منځونو کې، داسې تعارض چې هیڅوک ئې په توجیه او تلفیق نشي توانېدی.

جناب لیکوال له دې وینا سره توافق نه کوي چې: د روایاتو د یوې خاصې لړۍ په اړه ږوند تعصب د دې باعث شو چې شیعه له ټول امت نه بېله لار غوره او په امت کې د اختلاف باعث شي!! نه پوهېږم چې دوی په دې خبري غور نه دئ کړی که هسې ئې د اختلاف کولو شوق کړی؟! آیا ږوند تعصب جائز ګڼي؟ د شیعه وو روایات ورته صحیح برېښي؟ له دې خبري سره موافق نه دئ چې شیعه په امت کې د اختلاف باعث شول او دا اختلاف ئې له هغو روایاتو راولاړ شوی چې دوی ئې صحیح ګڼي؟!! مور خو ږوند تعصب حرام ګڼو، حتی که دا د امام بخاري رحمه الله او د ده د کتاب په اړه وي!! د لیکوال صاحب دا خبره هم صحیح نه ده چې له امت سره د شیعه وو د اختلاف سبب د دوی روایات نه دي!! ده ته وایو: د اسلامي امت اختلاف یا سیاسي عوامل لري، یا قومي او ژبني او یا له مختلفو روایاتو راولاړ شوي، د شیعه وو اختلاف خو پرېږده د اهل سنت و جماعت تر منځ د اختلاف لویه وجه مختلف راوایات دي، له دې حقیقته یوازي ناپوه او بې خبره کسان انکار کولی شي. ما ته ووایه: امام بخاري رحمه الله ولي د امام ابوحنیفه رحمه الله په څېر ستر امام سره اختلاف کړی؟ ولي ئې د بېل مذهب بنسټ کېښود؟ ولي د ده سلفي پلویان د نورو مذاهبو پلویانو ته د مشرک او بدعتي په سترګه ګوري او تقلید حرام ګڼي؟ آیا له روایاتو پرته بله وجه ورته موندلی شو؟ امام بخاري د رفع الیدین، آمین بالجهر، قرائت خلف امام، او ډېرو نورو مسائلو کې په داسي روایاتو استناد کړی چې د احنافو له نظره کمزوري او مرجوح دي او په مقابل کې ئې دوی په داسي روایاتو عمل کوي چې تر دغو روایاتو ارجح او غوره دي، خو بخاري دغه روایات نه دي راوړي.

عجیبه ده چې جناب لیکوال زمور له دې وینا سره هم اختلاف کړی چې: احادیث د قرآن له شرحي او تفصیل پرته بل څه نه دي!! نه پوهېږو آیا له دې خبري

سره د اختلاف کولو څه دليل او مجال شته؟! د رسول الله ﷺ هر څه د قرآن مطابق وو، هم ئې عمل، هم ئې وينا، هم ئې امر، هم ئې نهي، د قرآن ځينې لارښوونې داسې دي چې هر څوک پرې پوهېږي، ځينې ئې داسې دي چې د علم او پوهې خاوندان پرې پوهېږي، ځينې ئې داسې دي چې يوازې رسول الله ﷺ پرې پوه شوی او هغه خپل امت ته بيان کړي، د دې خبرې يو مثال دا دئ: هر څوک د قرآن په دې حکم پوهېږي چې لمونځ به کوي، د لمانځه د اوقاتو په اړه په قرآن کې داسې اشارې شته چې د لمانځه وختونه ترې معلومېږي، د پوهې او علم خاوندان دا اشارې درک کولی شي، خو د لمانځه د رکعتونو د شمېر او څرنګوالي په اړه داسې اشارې راغلې چې يوازې رسول الله ﷺ پرې پوه شوی او خپل امت ته ئې ښودلي.

ليکوال د قرآن او حديث تر منځ د تعلق په اړه څو خبرې کړې دي چې اوږد او غير ضروري بحث ايجابوي او دا ئې ځای او وخت نه دئ، په دې اړه د ده تعبيرونه نامناسب او ناشايسته دي، د رسول الله ﷺ د احاديثو په اړه دا وينا مناسبه نه ده چې د قرآن د احکامو تأييد ئې کړی، مناسبه وينا دا ده چې حديث د قرآن شرح او تفصيل دئ. خو ده ځينې احاديث په هغو قضياوو پورې مربوط ګڼلي چې قرآن ترې ساکت دئ او په مثال کې ئې د واده کړي زنا کار د رجم او د ترور او ورېرې په يوه نکاح کې د جمع کولو ناروا کېدل راوړي!! نه پوهېږم چې هغه اشتباهاً دا مثال راوړی او که عمداً!! د ورېرې، خورزې، خاله او عمه په اړه خو د قرآن حکم دومره څرګند دئ چې هر عادي مسلمان هم ترې خبر دئ، د النساء د سورې ۲۳ آيت هغه ښځې معرفي کړې دي چې نکاح ورسره حرامه ده، اوه ئې له نسبي پلوه او اوه ئې له صهري پلوه، د ترور او ورېرې د نکاح په اړه خو قرآن نه يوازې سکوت نه دئ کړی بلکې په ډېر وضاحت او قاطع الفاظو سره ئې له دوی سره نکاح حرامه ګڼلې، دواړه

په يوې نکاح کې خو لرې پرېږده بېله بېله ئې نکاح حرامه ده!! آيا دا آيت دي نه دئ لوستلی، په معنی ئې نه ئې پوه شوی، که غوښتل دي بل څه ووايي او اشتباهاً دا خبره درنه شوې؟!! هو؛ ته غواړې ووايي چې يوه سړي ته د دوو هغو ښځو يو ځای نکاح ناجايزه ده چې په خپلو منځونو کې ورېره او ترور وي، خو د مطلب په سمې افادې نه يې موفق شوی، قرآن په دې اړه يو څرګند اصل زمورِ مخي ته اينبی او فرمايلي ئې دي چې يوه سړي ته دوې خويندي په يو ځای نکاح کول حرام دي، ښځه او د هغې مور يا لور ورسره يو ځای نکاح کول حرام دي، رسول الله ﷺ دغه اصل ته په پام سره د هغو دوو ښځو د يو ځای نکاح کول هم ناجايز ګڼلي چې په خپلو کې ترور او ورېره وي، دا ځکه چې قرآن د دوو خويندو يو ځای نکاح، له ورېرې سره نکاح، له ښځې او د هغې له مور سره نکاح او له بل مېړه نه د هغې له لور سره نکاح حرام کړې. يعني د دوو داسي ښځو د يو ځای نکاح په اړه صريح او واضح حکم د ده مخي ته پروت وو چې په خپلو منځونو کې ئې خاص تعلق وو، رسول الله ﷺ دغه حکم ته په پام سره د ورېرې او ترور په اړه دا لارښوونه کړې ده. دا حکم ئې له خپله ځانه نه دئ صادر کړی، د قرآن له صريح حکم نه ئې اقتباس کړی. قرآن خو دا هم نه دي ويلي چې د لمسۍ او انا حکم څه دئ، که دا خپله وي يا د مېرمني او يا د خور او ورور، خو هر عقلمن انسان د دوی په اړه حکم له نورو احکامو نه قياس کولی شي، له دغو څوارلسو مواردو نه علاوه نور محرمات د همدغو آيتونو له مخي ټاکل شوي دي، نه دا چې د دوی په اړه رسول الله ﷺ ته بېله بېله وحي نازله شوې!! ستا دا بل مثال هم ستا دغې خبرې ته ورته دئ، قرآن د ناواده زناکار سزا په څرګندو الفاظو ټاکلې او ويلي ئې دي چې دواړه سل سل درې ووهئ، يو هوښيار انسان پوهېږي چې د ناواده زناکار سزا دا وي نو د واده شوي زناکار سزا به څه وي، طبعاً چې دا سزا به

حتماً تر هغه زياته وي، رسول الله ﷺ د داسي زناکار سزا په خپله خوښه نه ده ټاکلې، د قرآن د دغه حکم په رڼا کي او دې ته په پام سره چې په مخکني الهي شريعت کي د دوی سزا رجم وو، فرمايلي چې داسي زناکار به رجم کېږي. مورږ وايو چې د رسول الله ﷺ د دغو لارښوونو منشأ همدغه آيتونه دي، ته وايي دا ښېله ښېله وحي ده!! پوښتنه کوو: ستا دليل څه دئ؟ دا خبره خو ته له ځانه کوې، رسول الله ﷺ نه دي ويلي چې په دې اړه ما ته ښېله وحي شوې.

جناب ليکوال ليکلي چې حديث حجت دئ، هغه ته وايو: مورږ درسره موافق يو، خو دومره وضاحت ضروري ګڼو چې صحيح حديث حجت دئ، نه هر حديث او صحيح حديث هغه دئ چې له قرآن سره تعارض ونه لري، کوم روايت چې له قرآن سره تعارض ولري که ټوله دنيا ئې صحيح وګڼي مورږ ئې نه د اعتبار وړ ګڼو او نه پرې استناد کوو.

مورږ له تا سره په دې کي هم موافق نه يو چې حديث هم د قرآن په څېر د الله تعالى له لوري دي، عقيده مو دا ده چې قرآن د الله تعالى له لوري پر پيغمبر عليه السلام نازل شوی او حديث هغه فهم او پوهه ده چې الله تعالى د قرآن په اړه د رسول الله ﷺ په برخه کړې. دا مطلب هغه روايت ښه توضيح کوي چې وايي:

له ابو جحيفه نه روايت دئ چې وايي: علي رضي الله عنه ته مي وويل: آيا کوم خاص کتاب درسره شته؟ وئې ويل: نه؛ مګر د الله کتاب، او هغه پوهه چې يوه مسلمان سړي ته په برخه کېږي او هغه څه چې په دې پاڼي کي دي، وايي: ورته ومي ويل: نو په دې پاڼي کي څه دي؟ وئې ويل: د ديت حکم، د اسير آزادول او دا چې مسلمان د کافر په بدل کي نه وژل کېږي.

ځيني خلک داسي دي چې قرآن مني خو حديث نه مني او ځيني داسي دي چې

حديث مني خو قرآن نه مني، ځيني داسي دي چې د يوه کتاب احاديث مني او د بل نه، او د دې کتاب هر روايت ته که څه هم غريب وي او له قرآن سره په بشپړه توګه متعارض، د داسي حجت په سترګه ورته ګوري چې د قرآن څرګند آيت د هغه لپاره شا ته غورځوي!! مورږ له دغو ډلو نه کرکه لرو او الله تعالى ته پناه وړو چې د دوی له ډلې څخه شو.

د قرآن او حديث تر منځ د توپيرونو په اړه چې ليکوال څه ليکلي اکثر ځې بې بنسټه او له ځانه جوړي شوې خبرې دي، سمه او دقيقه وينا فقط دا ده چې قرآن د الله تعالى کلام دئ چې د الله تعالى له لوري رسول الله ﷺ ته وحي شوی او حديث د قرآن قولي شرح او تفصيل، عملي مصداق او عيني تجسم دئ.

ليکوال په پای کې قولي روايت تر ليکلې روايت د زيات اعتبار وړ ګڼي، يا ښايي غواړي ووايي چې له صحابه وو نه په ليکلې بڼې کې د روياتو نه راتګ د هغوی اعتبار ته زيان نه روسوي!! نه پوهېږو چې مقصد ځې کوم يو دئ او دا خبره ځې په څه مناسبت کړې!! خو مورږ ته دا يوه مغالطه معلومېږي، که ليکل ضروري او مهم نه وی او تر وينا ځې اعتبار زيات نه وی نو رسول الله ﷺ به د قرآن د ليکلو امر نه کاوو، صحابه وو به په يوه مصحف کې د قرآن د ليکلو په اړه اجماع نه کوله، محدثينو به د حديثو کتابونه نه ليکل، د قرآن په لومړي نازل شوي آيت کې به د قرائت او قلم يادونه نه کېده، د قرض او پور په اړه به ځې دا حکم نه کاوو چې هغه وليکئ. که مسلمانانو او په خاصه توګه زمورږ درنو محدثينو د رسول الله ﷺ ټول احاديث په يوه کتاب کې راغونډ کړي وی او ټولو پرې اجماع کړې وی نو نن به مورږ د متعارضو روياتو له ستونزې سره مخامخ نه وو، بېلې بېلې داسي مذهبي ډلې به نه وې چې هره يوه ځې ځان ته د روياتو خاصه لړۍ لري او د هغوی په اړه ړوند تعصب.

متعارض روايات او مذهبي اختلافات

ځيني کمعلمه خلک له دې خبر نه دي چې متضادو روایاتو په امت کې څومره ستونزې راولاړې کړې او هغه متحد امت ئې څنګه ټوټې ټوټې او په بېلو بېلو فرقو ووېشو چې د وحدت مزی ئې قرآن وو!! دوی ګمان کوي چې مذاهبو امت ووېشو او په احادیثو عمل کولو سره دا اختلاف له منځه وړی شو، دوی ادعاء کوي چې په احادیثو کې تضاد او تعارض نشته، او روایات د اختلاف او وېش سبب نه بلکې د اتحاد او اتفاق سبب دي!! دا دواړه خبرې داسې دي چې هیڅ عقلمن انسان ورسره توافق نشي کولی، چا چې د احادیثو له کتابونو نه حتی یو هم لوستلی وي د داسې خبرې کولو جسارت نشي کولی، څوک چې په امت کې د اختلاف له عواملو خبر وي د داسې خبرې له کولو حتماً ډډه کوي او هغه ورته د حقیقت خلاف برېښي.

د امت په وروستیو پېړیو کې اختلافات خو یوې خوا ته پرېږده چې لویه منشأ ئې متعارض روایات دي، حتی په صحابه وو کې اختلافات له همدې متعارضو روایاتو راولاړ شوي، د دې ډېرې بېلګې د احادیثو په کتابونو کې زمونږ مخې ته راځي. دغو متعارضو روایاتو ته په پام سره د امت فقهاء او محدثین راولاړ شول چې روایات وڅېړي، د راویانو په اړه ژور تحقیقونه وکړي، صحیح روایات تشخیص کړي، د اعتماد وړ راویان له کمزورو بېل کړي، یوازې هغه روایات د اعتماد او اعتبار وړ وګڼي چې راویان ئې ثقه وي او متن ئې له قرآن سره تعارض ونه لري. الله تعالی دي

دوی ته ډېر اجرونه ورکړي، خو د دې معنی دا نه ده چې د احادیثو په کتابونو کې راغلي ټول روایات سل په سلو کې هم د سند له پلوه صحیح دي او هم د متن له پلوه، په دې کتابونو کې هم صحیح روایات شته، هم ضعیف، هم له قرآن سره موافق روایات شته او هم متعارض، د دې کتابونو ځینې روایات یو له بل سره موافق دي او ځینې ئې متعارض، الله تعالی پر مورږ ستره پېرزوینه کړې او داسې رونړ او لارښود محک او معیار ئې زمورږ په اختیار کې راکړی چې د روایاتو په شمول د ژوند په ټولو اختلافي مسائلو کې د هغه په رڼا کې قضاوت کولی شو او سمه خبره له کمزورې او غلطې نه بېلولی شو.

قرآن مورږ ته لارښوونه کوي چې په ځینو مواردو کې د یوه کس ادعاء د بل په اړه هغه مهال ومنو چې دوه شاهدان وړاندې کړي او په ځینو مواردو کې هغه مهال چې څلور شاهدان ولري، که د قرض او شخصي معاملاتو په اړه د قرآن حکم دا وي نو د رسول الله ﷺ په اړه چې څوک ادعاء کوي چې داسې ئې وکړل یا داسې ئې وویل څنګه ئې ادعاء له هیڅ شاهد پرته ومنو؟!! عمر رضی الله عنه خو داسې وو چې چا به د ده په وړاندې وویل چې له رسول الله ﷺ څخه مې اورېدلي، نو فوراً به ئې ورته وویل: یا شاهد وړاندې کړه یا دې ملا دُرې ته تیاره کړه!! په کار خو دا وه چې زمورږ درنو محدثینو د احادیثو په اړه تر څلورو هم زیات شاهدان غوښتی، د داسې روایاتو له راوړلو ئې ډډه کولی چې یو راوي لري؛ نه په صحابه وو کې د راوي ترڅنګ شاهد شته، نه په تابعینو کې او نه په تبع تابعینو کې، لږ تر لږه دومره خو ئې باید کړي وی چې د داسې روایاتو تر څنګ ئې لیکلی: پام کوئ چې د دې راوي یوازي یو کس دئ او هیڅ شاهد نه لري!! که نن د یوه داسې روایت په اړه چې غریب وي، یو راوي لري، په قرآن کې هم کوم شاهد ورته نه مومي، یو څوک ووایي: زه دا روایت نه

منم، استناد پرې نه کوم، وېرېږم چې رسول الله ﷺ او صحابه وو ته داسې خبره منسوب نه کړم چې هغوی نه وي کړې، نو دې سړي نه یوازې له حدیث نه انکار نه دئ کړی، ګنهګار او مجرم ئې نشو ګڼلی، بلکې د عمر رضي الله عنه په سنت ئې عمل کړی او له دې نه ئې ځان ساتلی چې رسول الله ﷺ ته غلطه خبره منسوب کړي او د دوزخ د اور مستحق شي. که عمر رضي الله عنه د صحابه وو غریب روایت نه منلو او د شاهد وړاندې کولو مطالبه ئې ترې کوله، نو مور به ولې داسې روایات منو چې په څلورو او پنځو طبقو کې یوازې یو یو راوي لري، مخصوصاً هغه روایات چې نه په قرآن کې کوم شاهد ورته مومو، نه په احادیثو کې او نه له عقل او درایت سره اړخ لګوي؟!! د داسې خبرې څو مثالونه له بخاري نه وړاندې کوم:

د تبع تابعینو له دور نه وروسته یو کس د ذر په نامه وایي چې ما له سعید بن عبدالرحمن نه او هغه له خپل پلار نه اورېدلي چې عمار رضي الله عنه عمر رضي الله عنه ته وویل: آیا په یاد دي دي چې زه او ته په یوه سفر کې سره ملګري وو، او تا لمونځ ونه کړ خو زه (په خاورو کې) ورغړېدم او لمونځ مي وکړ، دغه قصه مي رسول الله ﷺ ته وکړه، رسول الله ﷺ راته وویل: (دا درته کافي وو چې داسې وکړې: بیا رسول الله ﷺ خپل دواړه لاسونه پر زمکه ووهل او ورپو ئې کړل، بیا ئې خپل مخ او دواړه لاسونه وربانديې مسح کړل.

دا روایت په بخاري کې اوه ځلي راغلی، د سند له مخې دومره کمزورى دئ چې په پنځو نسلونو کې یوازې یوه یوه کس روایت کړی، هیڅ راوي ئې شاهد نه لري، یعني تر زیات غریب هم اوښتی، او د متن له مخې قطعاً د منلو او راوړلو وړ نه دئ؛ ځکه نه خو دا د منلو وړ ده چې عمر رضي الله عنه د تیمم له حکم خبر نه وو او لمونځ ئې پرېښود، نه دا چې عبدالله بن عباس چا ته د تیمم اجازه نه ورکوله، او نه دا چې عمار

دومره بې خبره وو چې د تيمم لپاره په خاورو کې رغړېدو!! آيا د عمر ﷺ په ضد داسې ادعاء له شاهده پرته منلی شو؟! هغه خو د علم او تقوی له پلوه دومره لوړ مقام درلود چې له ابوبکر ﷺ وروسته هيڅ صحابي د هغه مقام ته نه رسېدو، هغه حتی د خندق په جنګ کې هم خپل لمونځ نه دئ پرېښی، د تيمم په اړه خو د قرآن آيت دومره صريح او واضح دئ چې د قرآن هر لوستونکی پرې پوهېږي. او اړوند آيت ئې داسې مهال نازل شوی چې له رسول الله ﷺ سره لويه ډله په سفر کې ملګرې وه، ټولو همغه مهال تيمم زده کړی. عبدالله بن عباس ﷺ به څنګه له داسې کار نه خلک منعه کول چې الله تعالی ئې د کولو اجازه ورکړې؟!! د روايت دغو خبرو ته په پام سره دا هم ويلی شو چې دا برخه ئې هم د منلو وړ نه ده چې رسول الله ﷺ په خپلو لاسونو کې پو کړي، دا ځکه چې په تيمم کې پاک لاس پر مخ موښل مراد نه دي بلکې په خاورو لړلی لاس مراد دئ. لاسونه څنډل يا يو له بل سره وهل چې شګې او لوټې ترې توی شي مانع نه لري خو خاوري ترې پو کول له قرآن سره اړخ نه لګوي.

اوس که څوک ووايي: زه دا روايت نه منم، ګمان کوم چې دا روايت به په پنځم نسل کې کوم شيعه جوړ کړی وي، چې عمر ﷺ ته ئې په تيمم نه پوهېدا او د لمونځ پرېښودا منسوب کړې، عمار ﷺ ته د تيمم لپاره په خاورو کې رغړېدا!! او عبدالله بن عباس ﷺ ته ئې دا حق ورکړی چې د قرآن يو صريح حکم نسخ کړي!! نو دې سړي هيڅ ګناه نه ده کړې، بلکې حق لري ووايي: زه د دغو درنو صحابه وو په اړه دا تورونه نه منم، که دا خبره ونه کړي نو هم به ئې له دغو صحابه وو سره جفا کړې وي او هم له خپل عقل سره.

آيا هغه څوک به د دريو جليل القدره صحابه وو په خلاف په ناروا تورونو کې

شریک نه ګڼل کیږي چې دا روایت عمداً او له تحقیق نه پرته مني او ترې لاندې (صحیح) لیکي؟!! د الله تعالی په وړاندې به ئې ځواب څه وي چې له شاهده پرته ئې د لویو لویو شخصیتونو په اړه داسې ادعاګاني منلې او صحیح ئې ګڼلې دي؟!

بل مثال ئې هغه روایت دئ چې وایي: رسول الله ﷺ به د شپې او یا د ورځې په یوې برخې کې له خپلو ټولو مېرمنو سره یو ځای کېدو، او د مېرمنو شمېره ئې یولس او په بل روایت نه (۹) وه، انس رضی الله عنه ته وویل شول: آیا رسول الله ﷺ دومره طاقت درلود؟ ده وویل: مورږ به سره ویل چې رسول الله ﷺ ته د دېرشو کسانو قوت او طاقت ورکړی شوی.

دا روایت د سند له مخې تر ټولو زیات غریب روایت دئ، ځکه په صحابه وو، تابعینو او تبع تابعینو کې یوازې یو یو راوي لري، او د متن له مخې داسې دئ چې هیڅ وزن او اعتبار نه لري، ځکه راوي ته داسې خبره منسوب شوې چې په هیڅ توګه نشي ترې خبرېدی، انس رضی الله عنه څه پوهېدو چې د رسول الله ﷺ او د هغه د مېرمنو تر منځ څه تېرېدل؟! چا دا خبره ورته کړې؟ څنګه ترې خبر شوی؟! په کار خو دا وه چې دغه روایت ته په پام سره معاذ بن هشام د ضعیفو او غیر ثقه راویانو په جمعې کې نیول شوی وی او هر هغه روایت یوې خوا ته پرېښودل کیدی چې د ده له لورې روایت شوی.

دا روایت په همدې اړه د بخاري له نورو روایاتو سره تعارض لري، بخاري نه دا ویلي چې کوم روایت صحیح دئ او نه ئې هغو جدي پوښتنو ته ځواب ویلی چې په دې اړه راولاړېږي.

دا روایت دوه برخې لري، یوه ئې دا چې رسول الله ﷺ به د ورځې یا د شپې په کومې برخې کې په خپلو ټولو مېرمنو راګرځېدو، دا برخه په ځینو نورو روایاتو کې

هم راغلې او مطلب ئې دا دئ چې د ټولو پوښتنه به ئې کوله، په دې کې دقیقه خبره دا ده چې کله به ئې مازدیګر دا کار کاوو او کله تر ماښام وروسته. بله برخه ئې انس رضي الله عنه ته منسوب دا دوه ویناوي دي: ۱- رسول الله ﷺ یا نه (۹) یا یولس (۱۱) مېرمني درلودې او ګواکې په همدې وخت کې به ئې له ټولو سره نږدېکت کاوو! ۲- دا ځکه چې مورِ به ویل: رسول الله ﷺ ته د دېرشو کسانو طاقت (جنسي طاقت) ورکړی شوی دئ. د دې دواړو خبرو په اړه باید ووایو چې دا په بشپړه توګه بې بنسټه او د حقیقت خلاف خبري دي، په څو دلایلو:

راوي له دې خبر نه دئ چې په یوه وخت کې د پیغمبر علیه السلام په حرم کې څو مېرمني وې، په خپله وایي چې نه یا یولس! څوک چې له دې خبر نه وي نو له دې نه به څنګه خبرېدو چې له خپلو مېرمنو سره د لیدو پر مهال څه تېر شوي، پیغمبر علیه السلام خو خاوند او مېرمن له دې منعه کړي چې د خپل خلوت خبري د بل چا په وړاندي وکړي، د خلوت له خبرو له خاوند او مېرمني پرته بل هیڅوک نه خبرېږي، د راوي د دې ادعاء مرجع کومه ده؟ چا دا خبره ورته کړې؟

نه قرآن دا خبره کړې چې رسول الله ﷺ د دېرشو کسانو جنسي قوت درلود او نه پیغمبر علیه السلام په خپله دا خبره کړې ده، نو راوي د کوم دلیل له مخې دا ادعاء کړې ده؟

قرآن خو وایي چې پیغمبر علیه السلام به کله د شپې له دریو نه دوه برخي، کله نیمایي شپه او کله یوه برخه په لمانځه او د قرآن په تلاوت تېروله (إِنَّ رَبَّک یَعلَمُ أَنَّک تَقُومُ أَدنی مِن ثُلُثِي الَّیلِ وَ نِصفَهُ وَ ثُلُثَهُ) او د ورځې له پلوه به هم د دعوت په سخت کار کې مصروف وو (ان لک فِي النهار سبحاً طویلاً)، ګڼ شمېر روایات هم وایي چې رسول الله ﷺ ډېر ځلي له خپلو مېرمنو اجازه غوښتې ده چې د دوی د وار

شپه په عبادت تېره کړي، دا روايت خو په بشپړه توګه د قرآن او دغو رواياتو له وينا سره تعارض لري او وايي چې رسول الله ﷺ به نږدې يولس ساعتونه په جنسي تعلقاتو تېرول!!

د احاديثو په کتابونو کې خو بايد يا د رسول الله ﷺ وينا، يا فعل، يا هغه وينا او فعل چې رسول الله ﷺ اورېدلې او ليدلې خو ترديد ئې نه دئ کړی، راوړل شي، د هر چا وينا د حديث په نامه راوړل خو د دې روايت په څېر ډېرې ستونزې راولاړوي.

د دې روايت په دوهمې برخې کې انس رضي الله عنه ته منسوب ويناوي داسې دي چې هيڅ مسلمان بايد د هغوی د ويلو جسارت ونه کړي، دا هم د عقل خلاف دي، هم د فطرت او هم د حقيقت، دا د رسول الله ﷺ په شأن کې جسارت او هتک حرمت دئ، هغه نه پوهېږي چې که دښمنانو ته داسې خبرې په لاس ورغلې نو د اسلام په ضد به څومره استفاده ترې کوي؟!! څوک چې دا خبره په خوله راوړي بايد د رسول الله ﷺ هغه حديث ئې مخې ته ودرېږي چې وايي: چا چې ما ته داسې څه منسوب کړل چې ما نه وي ويلي د جهنم اور ته دې چمتو شي. داسې خبرې هغه څوک کولی شي چې د رسول الله ﷺ د تعدد زوجاتو له حکمت او فلسفې بې خبره وي او گمان کوي چې د دې وجه جنسي قوت وو؛ نه هغه ستر مصلحت چې په دې کار کې نغښتی وو.

ټولو ته جوته ده چې رسول الله ﷺ په پنځه ويشت کلنۍ کې واده وکړ، "خديجه رضي الله عنها د ده لومړۍ بې بي څلوېښت کلنه کونډه وه، د هغې تر وفات پورې ئې بله ښځه نده کړې، تر پنځوس کلنۍ پورې ئې يوازې يوه ښځه درلوده، د خديجې رضي الله عنها له وفات نه وروسته ئې سوده رضي الله عنها چې کونډه وه، په نکاح کړه، سوده له لومړيو

مسلمانانو څخه وه، له خپل مخکني مېړه سره ئې یو ځای حبشې ته هجرت وکړ او د هجرت سختي شببې او کړاوونه ئې وګالل، نه ئې مال درلود او نه جمال او پیغلتوب، امتیاز ئې قوي ایمان او د ایمان په لار کي قرباني وو، پیغمبر علیه السلام صرف یوه ښځه په پیغلتوب کي کړې. نوري بیبیاني ئې کونډې وې، هره یوه ئې د یوه لوی اجتماعي مصلحت لپاره په نکاح کړې. کله چي انس رضي الله عنه له رسول الله ﷺ سره یو ځای شوی هغه مهال د رسول الله ﷺ عمر نږدې اته پنځوس کاله وو، انس رضي الله عنه یوازي څه کم زیات څلور کاله له رسول الله ﷺ سره تېر کړي، د جنسي قوت غلیان خو تر څلوېښت کلنۍ یا زیات نه زیات تر پنځوس کلنۍ پوري وي، تر دې وخته خو رسول الله ﷺ یوازي یوه مېرمن درلوده!! د نړۍ تر ټولو ښایسته پېغلې ورته میسري وې، ولي ئې کونډې کړې او هغه هم د ژوند په وروستیو کلونو کي او داسي کونډې هم چې ډېر اولادونه ئې درلودل؟! دا ټول حقایق او دلایل د دې خبري شهادت ورکوي چې دا روایت جعلي، موضوعي او بې بنسټه دئ، نه د منلو دئ او نه د استناد وړ، څوک چې دا روایت مني نو هم به ئې له خپل ګران او متقي پیغمبر علیه السلام سره جفا کړې وي او هم له خپل عقل سره. لکه چې د عیسی علیه السلام تر ټولو ستر دښمنان هغه دي چې عیسی علیه السلام ئې په داسي صفاتو وستایو چې الله تعالی نه وو پرې ستایلی او داسي څه ئې ورته منسوب کړل چې الله تعالی نه وو ورته منسوب کړي، همدا راز زمورې د خورې پیغمبر علیه السلام تر ټولو ستر دښمنان هغه دي چې رسول الله ﷺ په داسي صفاتو ستایي چې الله تعالی نه دئ پرې ستایلی!!

دوی ته وایو: په امت کي د اختلاف عوامل یا سیاسي دي او مفسدو واکمنانو راولاړ کړي، یا اقتصادي دي او حریص شتمن او ټګمار علماء سوء ئې تر شا دي او یا له متعارضو روایاتو راولاړ شوي، دغو متعارضو روایاتو حتی نېکان او صالح خلک

هم سره بېل کړي او کله کله ئې د دوی تر منځ دومره شدید اختلافات راولاړ کړي چې یوه ئې بل تکفیر کړی او د هغه په ضد ئې د وسلې کارول جائز ګڼلي!! د شیعه او سني تر منځ اختلاف خو پرېږده چې سیاسي وجوهات لري، د ائمه وو تر منځ اختلافات هم له متضادو او متعارضو روایاتو راولاړ شوي، په امت کي دوه اویا فرقې، له مرجیه نه نیولې تر شیعه پورې، له خوارجو نیولې تر سلفیانو پورې، له بریلویانو تر تبلیغیانو، ټولې له متعارضو او متضادو روایاتو راولاړې شوې، څوک چې د قبر خوا ته ناست دئ او له مړي مرسته غواړي، د قبر خاوند خدای ته شفیع کوي، ګمان کوي چې د ده دعاء اوري او خدای ته ئې رسوي او پر الله تعالی ئې مني نو هغه په ځینو روایاتو استناد کوي!! بریلوي چې وایي رسول الله ﷺ په غیب پوهېدو، د الله تعالی د فیض وېش ده ته سپارل شوی او د الهي فیض د خزانو کیلي د ده په واک کي دي، نو هغه هم په روایاتو استناد کوي!! که سلفیان د خپل مذهب په ګټه پر بخاري تکیه کوي نو بریلویان هم د خپلو ټولو عقایدو لپاره د بخاري په روایاتو استناد کوي!! دا په داسي حال کي چې یو بل ته د مشرک او له حدیث نه د منکر په سترګه ګوري!! دا ټول د قرآن د هغه آیت مصداق دي چې وایي: وَ قَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصرَى عَلى شىْءٍ وَ قَالَتِ النَّصرَى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلى شىْءٍ وَ هُمْ يَتْلُونَ الْكِتَبَ كَذَلِك قَالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كانُوا فِيه يخْتَلِفُونَ * البقره: ۱۱۳

او یهودانو وویل: نصرانیان په هیڅ (سم دین او مذهب) نه دي، او نصرانیانو وویل: یهودان په هیڅ (سم دین او مذهب) نه دي، په داسي حال کي چې دوی کتاب لولي، همداراز هغو کسانو هم چې نه پوهېږي دوی ته ورته وینا وکړه، نو الله به د قیامت په ورځ د دوی ترمنځ په هغه څه کي قضاوت کوي چې دوی په کي اختلاف کاوو.

د دې آیت معنی دا ده چې له حقپالو سره د شیطاني ډلو مخالفت، له مسلمانانو سره د یهودو او نصاراوو اختلاف نوې خبره نه ده، دوی په خپلو کې هم یو له بل سره تل په اختلاف کې پاته شوي، په شدید او نه پخلا کیدونکي اختلاف کې، هومره چې یهودانو به ویل: نصارا خو اصلاً کوم د پام وړ دین او مذهب نه لري او نصاراوو به دغه خبره د یهودانو په اړه کوله حال دا چې دواړو به په الهي کتاب د ایمان دعوی کوله!! د الله کتاب خو یو دئ، تورات او انجیل یو د بل مؤید او د الله دا کتابونه خو د اختلافاتو د حل لپاره راغلي، څنګه دوی د الله کتاب شا ته غورځولی، په غلطو روایاتو پسې تللي او د الله دین ئې د اختلاف وسیله ګرځولی؟!! ناپوهو مشرکانو به هم د دوی دواړو په اړه دغه خبره کوله چې د دوی مذهب خو اصلاً څه مذهب نه دئ، د دوی د اختلافاتو په اړه پرېکړه الله تعالی ته پرېږده، هغه به د قیامت په ورځ دا فیصله کوي. هر قوم چې د الله کتاب شا ته وغورځوي له همدې برخلیک سره به مخامخ کیږي او په ډلو ډلو به وېشل کیږي، دا یوازي د الله کتاب دئ چې د انسانانو د وحدت او یووالي ضامن او باعث دئ.

دوی ته وایو: څوک چې رفع الیدین کوي او په دې کې له احنافو سره اختلاف لري نو هغه یو روایت مني او بل نه، هغه روایت مني چې د ده مذهب ئې صحیح ګڼي او هغه روایات نه مني چې تر دې روایت ډېر ډېر معتبر او ارجح دي او احناف پرې استناد کوي، څوک چې په قرائت خلف امام باور لري، په جهري لمونځونو کې د فاتحې لوستل هم پر امام فرض ګڼي او هم پر مقتدي او له دې پرته لمونځ ناقص ګڼي، په امام پسې په لوړ غږ آمین ویل داسي ګڼي لکه چې ویل ئې فرض وي او تر فرض هم اوښتی، نو هغه په داسي روایاتو استناد کوي چې نور ئې کمزوري او مرجوح بولي او ورته وایي: ستا دغه روایات له هغو معتبرو او صحیح روایاتو سره

تعارض لري چي نه د فاتحې لوستل فرض بولي، نه په امام پسي قرائت کول او نه په لوړ غږ آمین ویل. څوک چي وایي: رسول الله ﷺ په خپلو سترګو الله تعالی لیدلی هغه هم د بخاري په روایت استناد کوي!! او څوک چي وایي هغه کس دروغجن دئ چي وایي: رسول الله ﷺ الله تعالی په خپلو سترګو لیدلی؛ هغه هم د بخاري په روایاتو استناد کوي، څوک چي وایي د رسول الله ﷺ د معراج سفر یوه رؤیا وه او په مقابل کي ئې بل وایي چي دا د ویښي سفر وو، دواړه د بخاري پر روایاتو استناد کوي!! څوک چي وایي: چا چي د شهادت کلمه وویله د دوزخ اور پرې حرام دئ، که ئې عمل هر ډول وي حتماً به جنت ته درومي، د بخاري پر روایاتو استناد کوي، او څوک چي وایي: هر کس به د خپلو عملونو سزا ګوري، یوازي د شهادت د کلمې په ویلو سره له عذاب او محاسبې څخه نه ژغورل کېږي، دا هم د بخاري پر روایاتو استناد کوي!! څوک چي وایي مړي د ژوندیو خبري نه اوري او څوک چي د ده په خلاف وایي: مړي حتی د ژوندیو د پښو ترپا هم اوري دواړه د بخاري پر روایاتو استناد کوي!! دا په داسي حال کي چي له دغو خبرو نه ځینې ئې له قرآن سره مطابقت لري او ځینې ئې سل په سلو کي د قرآن خلاف!! دې ته ورته په سلګونو نور موارد. نن که کوم بریلوي ته ووایې: د قرآن ګڼ شمېر آیتونه وایي چي نه رسول الله ﷺ په غیب پوهېدو، نه نور پیغمبران او نه په زمکي او آسمان کي له الله تعالی پرته بل څوک، هغه به ګڼ شمېر روایات ستا مخي ته کېږدي او درته وبه وایي: دا روایات ښیي چي رسول الله ﷺ په غیب پوهېدو!! که نن کوم شیعه ته ووایې: په ټول قرآن کي یو آیت هم داسي نشته چي د علي رضی الله عنه یا امام زمان په اړه ئې صراحتاً یا اشارتاً څه ویلي وي نو هغه به درته ووایي: زمونږ روایات وایي چي د قرآن درې سوه آیتونه د علي علیه السلام په اړه دي!!

دوی وایي: په احادیثو کي د تضاد او تعارض په هکله ادعاء یوه بې بنسټه او بې دلیله ادعاء ده!! که په سرسري مطالعې سره چا څو مثالونه پیدا کړي وي، نو داسي مثالونه خو د قرآن نه منونکو هم جمع کړي، نو تاسو هغه هم منئ چي (نعوذ بالله) په قرآن کریم کي تعارض شته؟! دوی ته وایو: دا خبره په بشپړه توګه غلطه ده چي څوک توانېدلی په قرآن کي تعارض په ګوته کړي!! نه تر نن پوري څوک توانېدلی چي په قرآن کي تعارض په ګوته کړي او نه به تر قیامته پوري څوک دا کار وکړی شي. الله تعالی په پرېکنده او قاطع توګه فرمایلي چي په قرآن کي تعارض او اختلاف نشته، لو کان من عند غیر الله لوجدوا فیه اختلافاً کثیراً: که قرآن له الله تعالی پرته د بل چا له لوري وی نو په هغه کي به ئې ډېر اختلاف او تعارض موندلی وو. دوی ته وایو تاسو هم له هغو کسانو سره یو ځای شئ چي وایي: په قرآن کي تعارض شته؛ ټول په ګډه، په ټول قرآن کي، یو معمولي تعارض مورِ ته راوښیئ!! آیا ډېره عجیبه نه ده چي څوک له متعارضو روایاتو نه د دفاع په موخه د قرآن په خلاف داسي تورونه لګوي؟!!

دا په داسي حال کي چي د روایاتو کتابونه داسي دي چي شارحین ئې د تعارضاتو په توجیه او تلفیق ستړي شوي. مورِ خو دغو متعارضو روایاتو او هغو ستونزو ته په پام سره چي دغو متعارضو روایاتو په امت کي راولاړي کړې دي وایو: ای کاش په اسلامي امت کي داسي مدبر او د بصیرت خاوند زعیم راپیدا شوی وی چي د روایاتو په اړه ئې همغه کار کړی وی چي عثمان رضي الله عنه د قرآن په اړه وکړ، کاش مورِ د روایاتو داسي متفق علیه کتاب او مجموعه درلودی چي ټول امت پرې متفق وی او په هغه کي داسي روایت نه وی چي له قرآن سره تعارض لري او یا یو ئې له بل سره، که مورِ د احادیثو او روایاتو یوه معتبره او ټول امت ته د منلو وړ مجموعه

درلودی او د احادیثو موجود کتابونه د قرآن په رڼا کي له تنقیح نه وروسته په یوې مجموعې کي راغونډ شوي وی نو له سترو سترو فتنو او اختلافاتو به ژغورل شوي وو. مورږ همدا وړاندیز کوو چي د امت صالح، د مسلمانانو په درد دردمن او په قرآن او حدیث پوه او مجاهد علماء دي په یوې معتبري مجمع کي راغونډ شي، د روایاتو کتابونه دي د قرآن په رڼا کي وڅني او د صحیح روایاتو یوه معتبره مجموعه دي امت ته وړاندي کړي. خو یقیناً چي دا کار تر هغه ممکن نه دئ چي د نړۍ په کوم ګوټ کي یو واقعي اسلامي حکومت جوړ شي. که داسي حکومت جوړ شو نو زما لومړی وړاندیز به هغه ته دا وي چي دغه ستر او تاریخي کار ته ملا وتړي. زه د عثمان رضي الله عنه د آخرت لپاره یوازي دا کار کافي ګڼم چي د قرآن بېلي بېلي نسخې ئې توحید کړې او د صحابه وو په اجماع سره ئې د مصحف داسي نسخه امت ته په میراث پرېښوده چي نن او د قرآن له نزول نه څورلس پېړۍ وروسته هم د نړۍ ټول مسلمانان پرې متفق دي. مورږ د روایاتو دغسي یوې نسخې ته ضرورت لرو.

دوی وایي: حدیث هم د قرآن په څېر د الله تعالی له لوري دي!! که له دې خبري نه د دوی غرض دا وي چي الله تعالی رسول الله ﷺ ته پر قرآن سربېره احادیث هم د قرآن په څېر د وحي له لارې لېږلي!! نو دوی ته وایو: که داسي وی نو رسول الله ﷺ به هیڅکله د احادیثو د لیکلو ممانعت نه وو کړی، دا امر به ئې نه کولو: چا چي له ما څخه له قرآن نه پرته بل څه لیکلي وي هغه دي له منځه یوسي!! دا ځکه چي رسول الله ﷺ په دې مأمور وو چي هره الهي وحي او پیغام به خلکو ته رسوي، د ده مأمویت او رسالت همدا وو، الله تعالی د همدې لپاره غوره کړی وو، څنګه به هغه د وحي له لیکلو او د هغې د سوزولو او له منځه وړلو امر کولو؟!! پوښتنه کوم: د مکي دور د روایاتو شمېر څومره دئ؟!! آیا د دیارلسو کلونو ټول

احاديث، د حديث په ټولو کتابونو کي، دومره دي چې په هر کال کي لسو شلو ته ورسېږي؟ ولي د حديث په کتابونو کي د مکي دور ډېر لږ احاديث او هغه هم اکثراً مطلق غريب احاديث تر سترګو کيږي؟!! ولي صحابه وو په مدينه کي هم د حديث له ليکلو نه په داسي حال کي ډډه کوله چې قرآن به ئې ليکلو؟!! مهرباني وکړه ما ته ووايه: له صحابه وو نه په ليکلې بڼه کي ترلاسه شوي روايات څومره دي؟!! دا خو آسانه خبره ده چې څوک ووايي: فلاني، فلاني او فلاني صحابي رسالې درلودې!! او په دې لړ کي د علي ﷺ نوم هم واخلي!! خو هغه په دې نه پوهېږي چې د علي ﷺ رساله يوه وړه څرمن وه چې د خپلي توري په لاستي کي به ئې ساتله او په هغې کي د ليکل شوي حديث په اړه هم متعارض روايات زمور مخي ته راځي!! راشه د قرآن هغي وينا ته غوږ شو چې د وحي په اړه د رسول الله ﷺ چلن ته اشاره کوي او فرمايي:

لا تحرِّك بِه لسانَك لِتَعْجَلَ بِهِ * إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَ قُرْءَانَهُ * فَإِذَا قَرَأْنَهُ فَاتَّبِعْ قُرْءَانَهُ * ثمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ* القيامة: ١٦-١٩

ژبه دي مه پرې خوځوه، د دې لپاره چې تلوار پرې کوې، راغونډول او ويل ئې زمونږ په ذمه دي. نو چې کله ئې لولو د لوستلو متابعت ئې کوه. بيا ئې بيانول هم زمونږ په ذمه دي.

په دې آيتونو د سبه پوهېدو لپاره بايد لاندي خبري په پام کي ولرو: تر دې مخکي آيتونو کي د هغه چا چلن ته ګوته نيول شوې چې نه يوازي د قيامت په اړه د قرآن وينا او دلايل نه مني؛ بلکي عملاً او په دې خاطر ئې تکذيبوي چې له ګناهونو لاس اخيستو ته چمتو نه دئ، په قيامت باور له ده دا غوښتنه کوي چې له ګناهونو ډډه وکړي خو دی د ګناه په ارتباط د خپل وجدان او ملامتونکي نفس قضاوت هم نه

مني، خو د قرآن په اړه د دې مفسد انسان د دغه ظالمانه چلن په مقابل کي د پيغمبر عليه السلام معاملې ته پام وکړئ او وګورئ چې په دې دواړو کي څومره ژور توپير دئ، پيغمبر عليه السلام د قرآن د هري نوې برخي په اورېدو سره داسي په وجد راځي او هڅه کوي چې په تلوار سره ئې زده او حفظ کړي، څه ترې پاته نشي، هيڅ لفظ ئې هېر نه کړي، او دا احساس ورسره راپيدا کيږي چې که د ده مخاطبينو تر اوسه د ده هيڅ مخکنۍ خبره نه ده منلې خو اوس او د دغو آيتونو په اورېدو سره به خامخا ايمان راوړي، د خپلو ټولو پوښتنو ځواب به په کي مومي، بايد ژر ئې ترلاسه کړي او ژر ئې د خپلو مخاطبينو مخې ته کيږدي. عجله او تلوار ئې دومره چې الله تعالى ورته د تلوار نه کولو توصيه کوي او فرمايي: د قرآن د نويو آيتونو د ترلاسه کولو په اړه ډېره عجله مه کوه، کله چې ئې د وحي فرشته پر تا لولي ته ئې په تلوار له ځان سره مه تکراروه، پرېږده چې فرشته خپل پيغام بشپړ کړي، د وحي له القاء فارغ شي، په تأني او دقت سره ئې واوره، د هېرېدو تشويش ئې مه کوه، مونږ د دې ذمه وار يو چې هغه ستا په حافظې کي خوندي کړو، ستا په ژبه ئې جاري کړو او شرح او تفصيل ئې بيان کړو.

له دې آيتونو په ډېر وضاحت سره معلومېږي چې رسول الله ﷺ ته دوه شيان ورکړی شوي: د الله تعالى له لوري وحي شوی پيغام او د دې الهي پيغام د قرائت، بيان او تشريح توفيق. يعني رسول الله ﷺ ته قرآن ورکړی شوی او د قرآن فهم، قرآن ورکړی شوی او د قرآن د حفظ، لوستلو، بيانولو او تشريح کولو توفيق. قرآن د الله تعالى له لوري پر پيغمبر عليه السلام نازل شوی او حديث هغه فهم او پوهه ده چې الله تعالى د قرآن په اړه د رسول الله ﷺ په برخه کړې.

عاشوراء

عاشوراء هم يوه له هغو قضاياوو څخه ده چې په اړه ئې په امت کې د شديد اختلاف شاهد يو، دا اختلافات يا سياسي جړې لري او يا له متضادو روایاتو راولاړ شوي. تر دې د مخه چې وګورو د عاشوراء اړوند روايات څه وايي، کوم يو ئې صحيح او د اعتبار وړ دئ، کوم ئې جعلي، موضوعي، ضعيف او بې اعتباره دئ، د قرآن او سنت په رڼا کې د عاشوراء په اړه څه ويلي شو او په دې ورځ څه کول جائز او څه ناجائز ګڼلی شو، بايد هغو کرکجنو او د اسلام د بنسټيزو اصولو خلاف او د اسلام د روح او مزاج ضد اعمالو ته اشاره وکړو چې ځينې خلک ئې د مذهب تر نامه لاندې په دې ورځ ترسره کوي، او هغه د ثواب کار او جنت ته رسېدو وسيله بولي، داسې اعمال چې نه په قرآن کې ورته جواز موندی شو، نه په سنت کې او نه د صحابه وو په منهج کې، نه له عقل سره اړخ لګوي او نه د يوه سليم الفطرت انسان له مذهبي احساس سره.

ځينې په دې ورځ د ماتم غوندې جوړوي، ويړ کوي، کوڅو او بازارونو ته راوځي، د خلکو په وړاندې ځان په زنځيرونو وهي، توري جامې اغوندي، خپلې سينې په څپېړو وهي، ځينې ئې له نامه پورته ځانونه لوڅ کړي او خپلې شاګانې په زنځيرونو وهي، ځينې د سرود په بڼې کې يا حسين يا حسين او يا علي مدد وايي او څڼې اچوي، حرکات ئې منظم او د يوه مذهبي رقص په څېر او له ډول او سرود سره توأم، د جلوس په سر کې د ذوالجناح په نامه زين شوی او سينګار شوی آس روان،

بيرغونه ئې تور او د لرګي پر سر ئې د رغوي او پنځو ګوتو نشان (چې دوی ئې د پنج تن پاک نښه ګڼي)، رنګ رنګ ټوټې او دسمالونه پرې راځوړند، دا کار په داسي حال کي کوي چې عملاً د طاغوت تر سلطې لاندي ژوند کوي، د ظالمانو ملګرتيا کوي، مرسته ترې غواړي خو په خوله ئې د يا علي مدد دعاء وي، ... دې ته وايي له امام حسين رضي الله عنه سره محبت او د هغه د شهادت په نامه ماتم!! دا حرکات نه يوازي کرکجن، د دين او عقل خلاف دي او هيڅ الهي دين او هيڅ صحيح مذهب ئې جائز نه ګڼي، بلکي داسي خرافات دي چې هر عقلمن انسان ترې کرکه لري او الهي اديان د دې لپاره راغلي چې د دغو شرک لړلو دودونو او خرافاتو ټغر ټول کړي. دوی دا مراسم په داسي حال کي لمانځي، پر يزيد او يزيديانو لعنت وايي چې تر يزيد د لازياتو ظالمانو اطاعت او ملګرتيا کوي!! امام حسين د يزيد له بيعته ډډه وکړه او په دې لار کي ئې شهادت قبول کړ خو دوی په افغانستان او عراق کي د امريکايانو تر سلطې لاندي ژوند کوي، نه يوازي مخالفت ئې نه کوي او ساکت، راضي او تسليم دي بلکي د امريکايانو تر قومندې لاندي د سنيانو په ضد جنګېږي، په عراق کي د دوی ستر مذهبي مشر د امريکايانو د يرغل ملګرتيا وکړه، د نجف کلياني ئې امريکايانو ته وسپارلې، خپلو پلويانو ته ئې له امريکايانو سره د ملګرتيا او د دوی تر قومندې لاندي جنګېدا فتوی ورکړه، د محرم د لسمي مراسم ئې په داسي حال کي لمانځل چې امنيت ئې د انګرېزانو او امريکايانو له خوا تأمين شوی وو. په پاکستان کي د پرويز مشرف خوا ته ودرېدل، امريکايانو له دوی داسي ټولګي جوړ کړل چې د سنيانو په ضد ئې وجنګوي. په افغانستان، عراق او پاکستان کي په جوماتونو، مدرسو، مکتبونو، بشارونو، زيارتونو او د خلکو د تجمع په ځايونو کي چاودني د دوی په لاس او د امريکايانو په وينا ترسره کېږي.

د دوی دا جلوسونه کټ مټ همغسي دي لکه چې يهودانو به کول او په محرف بايبل کې ئې يادونه شوي، همغسي په کوڅو کې مذهبي رقص، سرود، نڅا او څښې غورځول او ځانونه زخمي کول، يقيناً چې د دوی اکثر مذهبي عقايد او مراسم له يهودانو کاپي شوي، نه ئې په قرآن کې شاهد مومو او نه د رسول الله ﷺ په سنت کې او نه د صحابه وو په منهج کې، له دوی پوښتنه کوو: آيا رسول الله ﷺ د خپل ګران تره حمزه رضي الله عنه د شهادت له کبله داسې ماتم کړی چې تاسو ئې کوئ؟ مګر د حمزه رضي الله عنه قرابت رسول الله ﷺ ته تر علي ورنږدې نه وو؟ مګر د هغه مقام تر علي رضي الله عنه او د ده تر اولاد لوړ نه وو؟ مګر له اسلام څخه د دفاع په چارو کې د هغه ونډه تر دوی زياته نه وه؟ آيا هغه د بدر او احد د سترو سترو جنګونو دوهم قائد نه وو؟ آيا د هغه شهادت د دوی تر شهادت زيات دردوونکی نه وو؟ آيا هغه د دښمنانو په لاس مثله نه شو؟ ولي رسول الله ﷺ د هغه لپاره ماتم ونه کړ؟ ولي تاسو د هغه لپاره ماتم نه کوئ؟ آيا صحابه وو د عمر رضي الله عنه، عثمان رضي الله عنه او علي رضي الله عنه د شهادتونو له کبله ماتم کړی؟ آيا عبد الله بن عباس رضي الله عنه د علي رضي الله عنه د تره زوی د ده او حسين رضي الله عنه او د ده د کورنۍ د غړو د شهادت له کبله ماتم کړی؟ مورِ ته د صحابه وو، تابعينو او تبع تابعينو او ټول سلف په تاريخ کې د داسې ماتم يوه بېلګه راوښيئ؟ که ماتم جائز وی نو د رسول الله ﷺ د وفات ورځ د غم او ماتم هغه ستره ورځ ده چې په ټول انساني تاريخ کې ئې نظير نشته، ولي په دې ورځ ماتم نه کوئ؟! ولي صحابه وو د علي، حسن او حسين رضي الله عنهم په شمول ماتم ونه کړ؟!! يقيناً چې تاسو د دې وينا مصداق يئ: و قالت اليهود عزير بن الله و قالت النصارى المسيح بن الله و قالت الشيعه علی بن الله: يهودانو وويل عزير د خدای زوی دئ، نصاراوو وويل مسيح د خدای زوی دئ، شيعه وو وويل علي د خدای زوی دئ!! او د ده د اولاد دولس تنه پر زمکه د خدای ځای

ناستي، همغسي لکه چې مسيحيانو عيسى عليه السلام ته دولس حواريون وټاکل او هغوی ئې د خدای او د خدای د زوی ځای ناستي وګڼل!! دوی موهومي امام زمان چې وايي د يوې چيني خوا ته په پنځه کلنۍ کي ورک شوی په آسمانونو کي لټوي او د ژر بېرته راتلو لپاره ئې وايي: عجل الله فرجه الشريف: خدای دي د ده شرافتمن خلاصون رانږدې کړي!!! يعني په کوهي کي لوېدلي، خدای دي هغه راوباسي چې راشي او د دوی دښمنان ورته ذبح کړي او د شيعه وو پاچايي رامنځته کړي او دا همغه څه دي چې يهودانو د عزير عليه السلام په اړه ويل چې د يوه نهر خوا ته له خپل ملګري بېل شو او د آسمان په لوري وخوت!! يهودان هم د يوه داسي مسيح راتلو ته منتظر دي چې له آسمانه به راکوزېږي او د يهودانو ټول دښمنان به له تيغه تېروي او د زمکي پر سر به د دوی ستره پاچايي جوړوي!!!

اکثر جاهلي مذاهب په غائب ناجي باور لري او راتلو ته ئې انتظار کوي، په دې اړه بودايان، د متراس پلويان، مسيحيان، يهودان او شيعه سره ورته دي، توپير ئې په دې کي دئ چې د ځينو منتَظَر ناجي اول دنيا ته راغلی، ستر ستر کارونه ئې کړي، مړ شوی، بېرته ژوندی شوی، آسمان ته ختلی، بيا به راځي، د يهودانو منتَظَر ناجي لا نه دئ پيدا شوی، په مناسب وخت کي به پيدا شي او يهودانو ته به ستر ستر کارونه وکړي، د شيعه ګانو منتَظَر ناجي پنځه کلن وو چې غائب شو، تر اوسه ژوندی دئ، خدای د ټول عالم چاري ورسپارلې دي، د شيعه وو دعاګاني د ده له لاري او د ده په شفاعت او وساطت قبلوي، په مناسب وخت کي به راشي او د شيعه وو ټول دښمنان به ووژني!! دا داسي ناجي ګڼې چې پلار، نيکه، جد او ټول سلف ئې وفات شوي خو دئ څوارلس پېړۍ تېرېږي چې ژوندی دئ او د قيامت تر ورځې به ژوندی وي!! اوس نو تاسو قضاوت وکړئ چې په دغو ډلو کي د کومې ډلې عقيده تر ټولو زياته د

عقل خلاف او په خرافاتو ولاړه ده؟!! آيا د دې احمقانو پر عقل ژړا نه ده په کار؟!!

د مړو لپاره داسي ماتمونه نه يوازي جائز نه دي بلکي د اسلام له سترو سترو اساساتو سره تصادم کوي، له دې سره چي د مرګ او ژوند پرېکړه د الله تعالى له لوري کېږي، دا چي د مرګ نېټه له وړاندي ټاکل شوې، دا چي مرګ د نوي ژوند پيل دئ، دا چي شهيد ژوندی دئ، دا چي په مرګ سره مور د خپل رب په لوري درومو، دا چي د الله په لار کي شهادت ستره بريا او فوز عظيم دئ، آيا دا عقيده چا ته اجازه ورکوي چي په شهيدانو ماتم وکړي؟!! قرآن مؤمنان داسي معرفي کوي چي کله کوم مصيبت ورورسېږي وايي: إنا لله و إنا إليه راجعون: مور د الله يو او د هغه لوري ته ورګرځېدونکي، دا خو د رضايت او قناعت شعار دئ نه د شکايت، وير او ماتم چيغه!! قرآن مور ته د مصيبتونو په وړاندي د صبر سپارښتنه کوي او ماتم د صبر خلاف عمل دئ، کوم کار چي پيغمبر عليه السلام نه دئ کړی، صحابه وو نه دئ کړی، ائمه وو نه دئ کړی ته ځنګه د دې کرکجن بدعت مرتکب کېږي او داسي څه ته مذهبي رنګ ورکوې چي د دين او مذهب له اساساتو سره تصادم کوي؟!!

ځيني د تاريخ ستري ستري پېښي دې ورځي ته منسوبوي او وايي: آدم عليه السلام په دغه ورځ پيدا شوی، له جنت څخه له راکوزېدا وروسته دی او مېرمن ئې په دغه ورځ سره يو ځای شوي، نوح عليه السلام په دغه ورځ ژغورل شوی، فرعون په دغه ورځ غرق شوی او موسى عليه السلام له بحر روغ تېر شوی، يونس عليه السلام په دغه ورځ د کب له ګېډي سالم وتلی، ابراهيم عليه السلام په دغه ورځ له اوره روغ وتلی!!! او دا ټول د دې لپاره يادوي چي وښيي د کربلا او د حسين رضي الله عنه د شهادت پېښه په دغي ستري تاريخي ورځي رامنځته شوې!! دې ته هم پام نه کوي چي د هغو سترو سترو پېښو د کربلا له پېښي سره هيڅ مناسبت او مماثلت نشته،

په هغوی کي الله تعالی ظالمان او د دین دښمنان هلاک کړي او پیغمبرانو علیهم السلام ته ئې بریا ورپه برخه کړې او له کړاوونو ئې ژغورلي، حال دا چي په کربلا کي د دغو ټولو تاریخي پېښو خلاف د حسین رضي الله عنه په شمول د ده د کورنۍ نړۍ اویا غړي په شهادت رسېدلي!! دې ته نه ګوري چي د عاشوراء د ورځې د سترو سترو تاریخي پېښو اړوند روایات ټول اسرائیلي روایات دي چي هیڅ وزن او ارزښت نه لري.

ځینې دې ورځې ته د یوم من ایام الله نوم ورکوي!! چي دا نومونه په بشپړه توګه غلطه ده، قرآن هغو سترو سترو ورځو ته د ایام الله نوم ورکړی چي د شر، فساد، کفر او شرک ستر ستر ځواکونه په سخت الهي عذاب اخته شوي او حقپالو ته ستره او تاریخي بریا ورپه برخه شوې.

ځینې د محرم الحرام ټوله میاشت دومره سپېڅلې میاشت بولي چي له روژې پرته تر ټولو میاشتو ئې افضل ګڼي، دا په داسي حال کي چي نه په قرآن کي د دې میاشتي د ځانګړي فضیلت په اړه څه ویل شوي او نه په کوم صحیح حدیث کي، د اسلام له نظره ټولې ورځې او میاشتي یو برابر دي، د اوقاتو فضیلت ذاتي نه دئ، د هغه ځانګړي عمل له مخي یو وخت پر بل فضیلت مومي چي په هغه کي ترسره شوی. د روژې میاشت د دې لپاره افضل ګڼل شوې چي په دې کي قرآن نازل شوی، د قدر شپه له دې امله په دې نامه یاده شوې او تر زرو میاشتو غوره ګڼل شوې چي په همدې شپه پر رسول الله صلی الله علیه وسلم د قرآن نزول پیل شوی، څلور حرام میاشتي، رجب، ذي القعده، ذي الحجه، محرم او رجب له دې امله د اشهرالحرام په نامه یادي شوې چي په دې که به د حج او عمرې مراسم ترسره کېدل.

د عاشوراء د ورځې دا ماتمونه سیاسي خلفیه لري، ایراني واکمنو او مذهبي

آخوندانو ئې د عاشوراء له ورځې او پېښې د عربو او ټول اسلامي امت په ضد د يوې حربې او وسيلې په توګه کار اخيستی، دوی يزيد سنيانو ته منسوبوي او حسين رضي الله عنه د شيعه وو امام ګڼي، سنيان د جابر او قاتل ملګري بولي او شيعه د اهل بيت پلويان او محبان، دوی علي رضي الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم يوازنی حقيقي ځای ناستی ګڼي او د علي رضي الله عنه هغه اولاد چې له فاطمې رضي الله عنها پيدا شوي د امامت منصوصي وارثان بولي، ټولو هغو صحابه وو ته د منافق خطاب کوي چې له علي رضي الله عنه پرته ئې له بل چا سره بيعت کړی، ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم د امارت غاصبان بولي، او دا ټولي خبرې هم د قرآن خلاف خبرې دي او هم د عقل او منطق خلاف!! دا خبرې يوازې هغه تورزړی او بدضميره انسان کولی شي چې له اسلام او مسلمانانو سره ئې کلکه کينه او دښمني په زړه کي وي، څوک چې پر قرآن باور لري هغه پوهېږي چې په اسلام کي نه د موروثي امارت تصور شته او نه د منصوصي امامت، قرآن امارت او امامت د خلکو امانت ګڼي او د امير او امام انتخاب د مسلمانانو وجيبه او حق بولي، مسلمانانو ته امر کوي چې دا امانت هغه چا ته وسپارئ چې اهل وي!! په ټول قرآن کي د علي رضي الله عنه په اړه نه صراحتاً څه مومو او نه اشارتاً، که امامت موروثي وی نو په قرآن کي به د رسول الله صلى الله عليه وسلم د ځای ناستي نوم په واضح توګه اخيستل شوی وو، همغسي لکه د هارون عليه السلام نوم چې اخيستل شوی، که داسي وی نو الله تعالى به تر قيامته پوري د ټولو هغو امراوو نومونه په قرآن کي ياد کړي وو چې الله تعالى ورته ټاکلي!! له دې پرته خو منصوصي امارت هيڅ معنی نه لري!! د صحابه وو له لوري يو په بل پسي د څلورو خلفاوو انتخاب ښيي چې اسلام په موروثي امارتونو باور نه لري، د موروثي امارات تصور د دين، عقل او عدل خلاف تصور دئ. دا هغه تصور دئ چې پاچايان ئې خوښوي، څوک چې له دې پرته بله خبره کوي يا جاهل دئ يا په غرض

او مرض مبتلا، ما ته ووايئ: د رسول الله ﷺ په لاس روزل شوي صحابه په دين ښه پوهېدل که دا ايراني آخوندان چي قرآن د کتاب له مخي هم سم نشي لوستلی؟!! آيا تر دې د لوی ظلم تصور کېدی شي چي څوک صحابه وو ته بد و رد وايي، هغه صحابه چي په سلو کي تر نوي زيات ئې د الله تعالی په لار کي شهيدان شوي او ډېری ئې له مدينې بهر او د جهاد په سنګرونو کي!! حقيقت دا دئ چي د روافضو د مذهب بنسټ د اسلام د کينه کښو دښمنانو په لاس اېښودل شوی. د فارس هغو سياسي او مذهبي واکمنو کورنيو چي د ساسانيانو د اقتدار په دوران کي ئې پر ايران او ايرانيانو حکومت کولو او اقتدار ئې د عربو مسلمانو په لاس نسکور شو، د غچ اخيستو لپاره د علي رضي الله عنه هغو لمسيانو ته پناه ورکړه چي د امويانو د اقتدار په دوران کي هجرت ته مجبور شوي وو، هغوی دغه سياسي اقدام ته مذهبي رنګ ورکړ، همدلته د يوه نوي مذهب بنسټ کېښودی شو چي له علي رضي الله عنه او د هغه له اولاد سره د محبت اظهار او سنيانو سره دښمني ئې ستره او اساسي ښکارندويه وه، که څه هم د دې مذهب لړۍ له هغه مهاله پيل شوې وه چي يهودي عبدالله بن سبا د عثمان رضي الله عنه د شهادت توطئه جوړه او پلې کړه، چي په همدې سره په اسلامي امت کي د خونړيو فتنو هغه دردناکه سلسله پيل شوه چي د اسلامي امت په ټوټې ټوټې کېدو او د اسلامي خلافت په زوال منتج شوه. دا مفتن ابن سبا او د ده ملګري ول چي د عثمان رضي الله عنه له شهادت وروسته ئې د علي رضي الله عنه د پلويانو په ليکو کي ځان ته مورچلي جوړي کړې، علي رضي الله عنه ئې دې ته اړ کړ چي دارالخلافه له مدينې کوفې ته انتقال کړي، دا دوی ول چي د کورنيو جګړو اور ئې بل کړ، د عثمان رضي الله عنه د قاتلانو د محاکمې مخه ئې ونيوله، د علي رضي الله عنه او هغو صحابه وو تر منځ ئې د هري موافقې او روغي جوړي مخنيوي وکړ چي د عثمان رضي الله عنه د قاتلانو د محاکمې غوښتنه ئې کوله. همدا دوی ول

چې لومړی د علي رضي الله عنه او بیا د امام حسین رضي الله عنه د شهادت باعث شول. له مدینې څخه کوفې ته د دارالخلافه انتقال هغه ستره المیه او فاجعه وه چې جبران ئې ممکن نه وو، په امت کې د ډېرو سترو سترو فتنو پیلامه شوه، د ابن سبا ملګرو د همدې لپاره ټینګار کولو چې علي رضي الله عنه دې کار ته اړ کړي، مدینه د رسول الله ﷺ په لاس جوړه شوې وه، له کفر، شرک، نفاق او منافقینو تصفیه شوې وه، ولس ئې د رسول الله ﷺ په لاس روزل شوي وو، منافقینو هلته د پښو ځای نه موندو، دیني، فکري، اخلاقي او معنوي فضاء ئې داسي جوړه شوې وه چې هیڅوک نشو توانېدی په څرګنده توګه د اسلام او ایمان منافي عمل جسارت وکړي، که چا به غلط ګام اخیستو نو له هر لوري به له مخالفت سره مخامخېدو، په ټول یقین سره ویلی شو چې که دارالخلافه کوفې ته نه وی انتقال شوې نو شام به هم په دارالخلافه نه بدلېدو، نو یزید به هم امارت ته نه وو رسېدلی، د مدینې فضاء چا ته اجازه نه ورکوله چې قصرونه جوړ کړي او امارت میراثي کړي. د مدینې اهمیت دومره وو چې رسول الله ﷺ د مکې له فتحي وروسته نه یوازي مدینې ته راستون شو او دا ډاډمن سنګر ئې پرې نښود، بلکي مهاجرینو ته ئې اجازه ورنه کړه چې په مکې کي په خپل مخکني کور او کلي کي پاته شي!!

د علي رضي الله عنه له شهادت نږدې څلور سوه کاله وروسته یو څوک راولاړ شو، کتاب ئې ولیکو، ده ته ئې منسوب کړ او ډېر داسي څه ئې په کي ولیکل چې د ده له شأن او مقامه ډېر ډېر لري او د قرآن او عقل خلاف، خو همدا کتاب د یوې مذهبي فرقې د رامنځ ته کېدو باعث شو، داسي کتاب هم ولیکل شو چې په هغه کي له خره او چنګاښې هم احادیث روایت شوي!! ښایي بې مناسبته به نه وي که دې مطلب ته اشاره وکړم چې یوه ورځ مي د ایران په ټلویزیون کي یو آخوند تر سترګو

شو چي ويل ئې: كله چي د آدم عليه السلام په كالبوت كي روح پو شوه او راژوندى شو نو لومړى خبره ئې دا وه: يا علي! كله چي نوح عليه السلام په كښتۍ كي سورېدو وئې ويل: يا علي! كله چي ابراهيم عليه السلام اور ته لوېدو وئې ويل يا علي!! او... او... او كله چي پيغمبر عليه السلام د معراج په شپه له اوومه آسمانه تېر او عرش ته نږدې ورسېد يو غږ ئې واورېدو او وئې ويل: يا الله دا ته يې كه دا علي؟ له هغې خوا ورته وويل شو: دا زه يم خو ما د زمكي پر سر تر علي غوره انسان پيدا نه كړ چي د هغه په غږ له تا سره خبري وكړم!!!! دا نن چي تاسو ايران ته ولاړ شئ نو وبه گورئ چي څوک كومي خوني ته ننوځي نو وايي: يا علي! چي له ځايه پاڅېږي وايي: يا علي!! له علي رضي الله عنه مرسته غواړي، له هغه چا چي جومات ته په داسي حال كي روان وو چي يو قسي القلب دښمن ورته په كمين كي ناست وو، دى تړې خبر نه وو، تر بريد لاندي راغى، په زهرجني توري زخمي شو او په شهادت ورسېدو، لمسيان ئې په كربلا كي د يزيد د بې رحمه لښكر په لاس شهيدان شول، نه هغوى ځان وژغورلى شو او نه علي رضي الله عنه د دوى مرسته وكړى شوه!! څوک چي په خپل ژوند كي د ځان مرسته ونه كړى شي له مرگ وروسته به څنگه د بل مرسته وكړى شي!! په خداى قسم چي كه د علي رضي الله عنه په وړاندي چا دا خبري كړې وى چي شيعه گان ئې كوي يا ئې ده ته منسوبوي؛ نو په خپلي توري به ئې د هغه سر تړې غوڅاوو!! كه داسي كتاب ئې ليدلى وى نو تنور ته به ئې غورځاوو، ده ته منسوب دروغجني او جعلي خبري خو پرېږده د خپلو اصلي خبرو په اړه به ئې ويل: دا زه څوک يم چي د قرآن په شته والي كي او د پيغمبر عليه السلام د احاديثو په موجوديت كي زما اقوال راغونډوئ، په هغه استدلال كوئ او هغه د خپل مذهب بنسټ گرځوئ، ما له قرآن پرته او د پيغمبر عليه السلام له قول پرته بله خبره نه ده

کړي!! ما له ابوبکر، عمر او عثمان رضي الله عنهم سره صادقانه بیعت کړی، تل مي په دوی پسې لمونځ کاوو او په صداقت سره مي د دوی اطاعت کړی!! ما هیڅکله نه دي ویلي چې د مخکنیو خلفاوو په ټاکنې خفه وم، ما نه دي ویلي چې (تقیه) مي کوله، په ستوني کي مي هډوکی ننښتی وو، څه مي نه شو ویلی او خپلې خبرې مي په زړه کي ساتلې، ما منافقت نه دئ کړی، ما ځان ته امارت نه دئ غوښتی، زه د عثمان رضي الله عنه په شهادت د خپل زوی تر شهادت زیات خفه شوی یم، زه د مسلمانانو وحدت غواړم، څوک چې زما په نامه د مسلمانانو تر منځ د اختلاف او تفرقې باعث کېږي، هم زما دښمن دئ او هم د اسلام دښمن، زه د الله تعالی په وړاندي له هغه چا خپل برائت اعلانوم چې زما او زما د اولاد په قبرونو قصرونه جوړوي، له هغوی مرستې غواړي، د دعاګانو د اجابت وسیله ئې ګڼي، له دې قبرونو ئې د جاهلو خلکو د غولولو دام جوړ کړی، امامت زما د اولاد منصوصي حق ګڼي او په دې سره په اسلامي امت کي اختلاف راولاړوي!! خو ما لیدل چې د دغه جاهل آخوند همدغو مسخره خبرو ته ځینو جاهلو او غولېدلو اوښکي تویولې!!

آیا دې ته مو توجه کړې چې څنګه نن د هري کلیسا په هر دېوال د عیسی علیه السلام هغه مجسمه ترسترګو کېږي چې په صلیب ئې ځوړند ښیي، په لاسونو او پښو ئې مېخونه ټک وهل شوي، وجود ئې تغمې تغمې، زخمي زخمي او په وینو سور؟ له مجاور ئې پوښتنه وکړه چې دا څوک دئ؟ ولي په داسې دردوونکي حالت کي ښودل شوی؟ ځواب ئې دا دئ: دا مسیح، د خدای زوی او په خپله خدای دئ، زمکي ته راغلی وو، د خپلو بندګانو د ژغورنې لپاره!! پوښتنه وکړه: مګر څوک کولی شي چې خدای په دار کړي، په لاسونو ئې مېخونه ټک وهي، په درو ئې ووهي؟ ځواب ئې دا دئ: هیڅکله نه، ده په خپله ځان قربانۍ ته وړاندي کړ، چې زموږ د

گناهونو فديه ورکړي او د قيامت په ورځ د ده ټول منونکي له مؤاخذې او مجازات پرته مخامخ جنت ته ولاړ شي!!

او دا همغه څه دي چې تاسو به ئې د هر شيعه په کور کي، د دوی په تکيه خانو کي او د دوی په مذهبي غونډو او جلسو کي وګورئ او د دوی له جاهلو آخوندانو به ئې واورئ، توپير ئې فقط دا دئ چې د مسيح پر ځای به د امام حسين نوم واورئ!! په هر کور کي به د ذوالجناح (د حسين رضي الله عنه آس) عکس په وينو سور ځوړندوي، په خپلو جلوسونو کي همداسي آس د ټولو وړاندي روانوي، يقيناً چې دا جاهلانه دود ئې له مشرکو مسيحيانو تقليد کړی.

حسين رضي الله عنه د ظالم او مفسد يزيد په ضد غږ اوچت کړ، د کوفې خلکو د ملګرتيا ډاډ ورکړ، خو دی ئې د کربلا په ميدان کي يوازي پرېښود، زړه ئې له ده سره خو توري ئې له يزيد سره شوې، د خپلې کورنۍ له اوياوو کسانو سره په شهادت ورسېدل، خو کله چې د يزيد واکمني پای ته ورسېده، اقتدار د ده د کورنۍ د مخالفينو په لاس کي پرېوت، نو حسين رضي الله عنه نه يوازي په خپله له شهادت وروسته امام حسين شو، بلکه امارت د ده د اولادې الهي مسلم حق، نه يوازي د ده په قبر زيارت جوړ شو، بلکه د ده د پلار علي رضي الله عنه لپاره هم په دغه وخت کي قبر په ګوته شو او د وخت حاکم وربانديِ زيارت جوړ کړ، قبر ئې هم د وخت حاکم د يوه (خوب او رؤيا) په ترڅ کي وموندو، تر دې وخته ئې قبر هيڅا ته نه وو معلوم، له دې نېټې وروسته نه يوازي په نجف کي بلکه په ډېرو نورو ځايونو کي هم د ده په نامه زيارتونه جوړ شول، په مزار شريف او د کابل په کارته سخي کي هم!! چا چې يزيد ته د امام حسين رضي الله عنه د وژلو فتوی ورکوله د يزيد له تلو وروسته د دې زيارتونو مجاور شو، د چا چې توري له يزيد سره وې اوس د کربلا د

پیښې په یاد خپلي سینې په زنځیرونو وهي، توري جامې اغوندي او ویر کوي!! همدا کسان د ده اولاد یوازني حقیقي امامان ګڼي او یو پنځه کلن لمسی ئې داسي امام زمان ګڼي چي خدای ته په خپلو دعاګانو کي وایي: خدایه! امام زمان له مورِ راضي کړه، خدایه! د قیامت په ورځ مو د امام زمان په وړاندي شرمنده نه کړې، خدایه! زمورِ دعاګاني امام زمان ته ورسوه!! اوس نو خدای د امام زمان قاصد شو، خدای د امام زمان په دربار کي یو شفیع شو، له هغه دا غواړي چي د امام زمان په وړاندي د دوی شفاعت وکړي!! دا امام زمان پنځه کلن ماشوم وو چي له خپله کوره غائب شو، نه ئې تر دې وخته د شهادت کلمه زده وه، نه ئې یو رکعت لمونځ کړی، نه ئې روژه نیولې، نه په قرآن پوهېدو، ... خو سره له دې د خلکو لارښود او امام شو!! چا امام کړ؟ خدای، چا درته وویل چي خدای د خلکو لپاره یو پنځه کلن ماشوم امام ټاکلی؟ فوراً درته وایي: داسي خبري مه کوه چي کافر کېږې!! امام او لارښود خو هغه چا ته وایي چي د خلکو مخي ته روان، په لمانځه کي ورته مخکي او په ژوند کي ئې لارښود وي، غائب کس ته د امام لقب کارول یوه مغالطه ده، الله تعالی به څنګه د خلکو لپاره غائب امام ټاکي؟!!

چا چي له قصرونو او د قصرونو له واکمنانو کرکه لرله، هر قصر ئې د ظلم نښه ګڼله او ویل ئې "ما هیڅ قصر ونه لید مګر د هغه خوا کي مي د چا تلف شوی حق ولید"!! په همدې جرم له مخالفتونو سره مخامخ کېدو او چا چي هر جګ قبر ړنګاوو، اوس د دوی له قبرونو داسي قصرونه جوړ شوي چي نه فرعون په خپل ژوند کي درلود، نه نمرود او نه یزید. عجیبه ده، عجیبه؛ د ژوندي لپاره قصر حرام دئ او د مړي لپاره جائز او د ثواب کار!! ستاسو دا د قبرونو پر سر ستر قصرونه په جګ غږ شهادت ورکوي چي ستاسو مذهب په ظلم، جهل او خرافاتو ولاړ دئ!! آیا دا ستر

ظلم نه دئ چي له بې وزلو، غم ځپلو، حاجتمنو خو ساده لوح او دوکه شوو دينداراتو شکراني او نذراني تر لاسه کوئ، لويه برخه ئې ستاسو د آخوندانو په جيبونو کي لوېږي، بله برخه پر دغو قصرونو او د دې لپاره لګول کېږي چي هيبت ئې زيات شي او دا ساده لوحان لازيات پرې وغولول شي، يقيناً چي دا دواړه قصرونه (هم د واکمنانو قصرونه او هم د قبر پر سر قصرونه) په همدې موخه جوړېږي، چي د خاوند او مجاور هيبت او کرامت ستر او لوړ ثابت کړي او جالب دام ترې جوړ شي!!

هو؛ په کربلا کي ستر جنايت وشو، دردوونکی او نه هېرېدونکی، خو کاش تا د کربلا د دردوونکې پېښې ترڅنګ هغه توره ورځ هم غندلی چي کربلا او نجف صليبي ځواکونو اشغال کړل او په لسګونو زره مظلوم عراقيان، د امام حسين د جد امتيان، په خپلو وينو کي ورغړېدل، خو دا دئ برعکس ګورو چي د نجف مجاور (آيت الله العظمی سيستاني!!!) په لندن کي معالجه کېږي او عراق ته له راستنېدو وروسته د نجف او کربلا کنجيانې امريکايانو ته سپاري!! ما ته ووايه: دا د آيت الله کار دئ که د آيت الشيطان؟!! ما ته ووايه: داسي له مبالغو ډک القاب کارول جائز دي، د قرآن آيت ته يوازي آيت ويل او يوه سفيه آخوند ته د آيت الله العظمی لقب ورکول څنګه توجيه کوې؟ اسلام خو د شخصيت پالني ټغر ټولوي او د داسي القابو له کارولو په کلکه ممانعت کوي، قرآن رسول الله ﷺ ته د عبد الله نوم غوره کوي، د مخکنيو سترو سترو شخصيتونو په اړه، د ابراهيم عليه السلام په شمول، وايي:

{qçG. $Ïã bqèóêŸr Oçp¡. $B Nã9r M6¡. $B $l; M=z 6% þBé 7ïÏ

ÇÍÈšc qèJè/ البقرة: ١٣٤

دا يوه ډله وه چي تېره شوه، دوی ته خپلي لاس ته راوړني دي او تاسو ته خپلي

(دوی به د خپلو کړو وړو بدله ترلاسه کوي او تاسو د خپلو کړو وړو)، له تاسو نه دا پوښتنه نه کېږي چې هغوی څه کول؟!!

یعني هر څوک به د خپلو عملونو په اړه پوښتل کېږي، نه یو د بل ځواب ورکولی شي او نه یو د بل د کړو وړو په وجه مکافات او مجازات کېږي!! او دا د ټولو هغو خلکو په خولې ستر او سخت ګوزار دئ چې په نسلي امتیازاتو باور لري او ګمان کوي چې معنوي او مذهبي مقام او منزلت یو داسي موروثي توکی دئ چې له پلاره اولاد ته انتقالېږي، د اسلام دغو لارښوونو ته په پام سره صحابه وو به یو بل په فقط په خپلي کنیې یاداوو، عمر بن الخطاب، علي بن ابي طالب، امیر المؤمنین، خلیفة المسلمین په څېر نومونه ئې کارول، چا ته ئې د شهنشاه، ملک، قاضي القضات، حضرت آیت الله العظمی، حجة الاسلام و المسلمین، او دې ورته له مبالغو ډک القاب ونه کارول، په داسي القابو د چا ستاینه ئې حرام ګڼله. دغه مبالغې دي ته چې په شرک منتهي کېږي، نن څوک د تملق او غوړه مالي په توګه وکاروي، سبا جاهلان پرې دوکه شي او د شرک په ډنډ کي پرېوځي.

مسیحي د عیسی علیه السلام مذهب هېر کړ او د ده د مجسمې لمانځل ئې مذهب شو او ده د امام حسین د جد دین ته شا کړه، د امام حسین د قبر لمانځل ئې مذهب شو. ګورئ چې مسیحي د صلیب طوق په غاړه ګرځوي او دا د کربلا له خاوري د جوړ شوي مهر ټاپې په خپل تندي!!

سیاست کله له پیغمبر د مذهب باغي جوړ کړي او کله له دیندار باغي خدای!! که د ټګمارو مذهبي مشرانو او د مکارو سیاستمدارانو مکرونه عجیب دي، نو تر دې د هغه چا سفاهت د لازیات حیرت او تعجب وړ دئ چې د دوی د مکر په دام کي پرېوځي او (دروغ) د (مذهب) په نامه مني!! خو نه؛ ترڅو چې دنیا وي، ساده لوح او

سفيه انسانان به هم وي او د ټګمارو په دام کي به د دوی پرېوتل هم!! که سامري له سخوندر معبود جوړولی شي او هندو له غوا، که د يهودو ملايان د يوه واکمن په دربار کي مريم په زنا متهموي او زوی ئې ساحر ګڼي، خو د بل واکمن په دربار کي ئې دا د خدای مور ګڼي او زوی ئې د خدای زوی، نو له پنځه کلن غائب ماشوم امام زمان جوړول او خدای د ده قاصد ګڼل هم ډېره نادره خبره نه ده!! نو په دې هم ډېر تعجب مه کوئ چي څنګه يوه داسي کس ته له مرګ وروسته د امام لقب ورکوي (امام رضاء ئې بولي) چي له بل سره ئې بيعت کړی او د هغه تر امامت لاندي ئې په دولت کي کار کړی، وايي: دا د دې لپاره چي هغه (تقيه) کوله، (تقيه) خو د ثواب ستر کار دئ، هومره چي تر شهادت ئې هم اجر زيات دئ!! تقيه يعني (مذهبي خدعه) نه يوازي جائزه ده بلکه د ثواب موجب!! په دې هم حيرت مه کوه چي ولي به هغه څوک په خپله د زهرو جام څښي چي په غيب پوهېږي، همغه کار چي وايي امام کاظم وکړ!! او عالم الغيب به ولي په داسي خلکو اعتبار کوي چي د اعتبار وړ نه دي او دی به په ميدان کي يوازي پرېږدي او ولي به هغه څوک له خپل ملک شړل کېږي چي (متصرف الامور) ئې ګڼي او د (حاجتونو د تر سره کېدو مرجع) ئې بولي، څوک چي په خپل ژوند کي نه خپل مشکلات حل کولی شي او نه د خپلو ملګرو، نو له مرګ وروسته به څنګه د ژوندیو ستونزي حل کړي؟

مسيحيان د عيسی عليه السلام بيا راتلو ته منتظر دي، خو که هغه راغی نو تر هرچا د مخه به دوی د ده مخالفت کوي، د خپلو پلرونو په څېر به د هغه د وژلو لپاره ملا تړي، پلرونو ئې له دې کبله د ده د وژلو هوډ وکړ چي دی يو انسان دئ، نه له ځانه دفاع کولی شي او نه له خپلو ملګرو، د خدای پيغمبر خو بايد داسي نه وي، بايد فرشته وي او د سترګي په يوه رپ او د ګوتي په يوې اشارې سره بايد زمکه او

آسمان وخوځولی شي او د دوی اوسني زامن به ئې هم دروغجن ګڼي ورته وايي به: ته هغه عیسی نه یې چې مورږ ورته منتظر وو، ته یو عادي انسان یې، عیسی خو د خدای زوی دئ او په متو کي ئې د خدای زور. یهودان مسیح ته منتظر وو خو چې مسیح راغی منتَظَر مسیح ئې ونه ګانو او ایمان ئې پرې رانه وورږ!!

که دا نن هغه امام زمان راشي چې ځینې ورته منتظر دي او ووایي: د زمانې د فرعون او د وخت د یزید په خلاف قیام وکړئ، له اسلام دفاع ته چمتو شئ، خپل هېواد د صلیبي ځواکونو له سلطې آزاد کړئ، نو وبه ګورئ چې تر هر چا د مخه ئې هغه څوک مخالفت وکړي چې نن وایي : عجل الله فرجه الشریف: خدای دي د ده راوتل رانږدې کړي!! دغه خلک به ورته وایي: ته خو هغه امام زمان نه یې چې مورږ ئې په انتظار کي وو، ته خو له مورږ مرسته غواړې او له هغه خو به مورږ مرسته غوښته!! ته مورږ قیام او جهاد ته رابلې، حال دا چې امام زمان خو د یوې ګوتې په خوځولو سره زمکه او آسمان خوځولی شي!!

بایبل د یهودانو د ستر او فاتح پاچا او په ټولې نړۍ د اسرائیلیانو د غلبې او برلاسي خبري کوي او وایي: په دې وخت کي به د داؤد د کورنۍ او د اورشلیم د خلکو لپاره داسي چینه وبهېږي چې دوی به له ټولو ناپاکیو او ګناهونو پاک کړي!!! د بتانو عبادت به پای ته ورسېږي، زمکه به له دروغجنو انبیاوو او فال نیونکو پاکه شي، انبیاء به له نبوت (د جذبې نڅا) شرمېږي (بایبل انبیا داسي معرفي کوي لکه زمورږ اوسني ملنګان چې د قوالي سندرو ته څنې غورځوي هغوی به دغسي د جذبې نڅا کوله او همدغه نڅا به ئې د نبوت په نامه یادوله) او د خلکو د غولولو لپاره به د انبیاوو جامه نه اغوندي!! هر یو به وایي: زه نبي نه یم، بزګر یم، له ځوانۍ تراوسه مي دنده بزګري ده!! او که پوښتنه ترې وکړې چې دا د بدن زخمونه دي څه وایي؟

ځواب به ورکړي: له دوستانو سره په نښتي کي زخمي شوم!!! (د بايبل په حاشيه کي د دې زخمونو په اړه راغلي: دروغجنو انبياوو به خپل بدن زخمي کاوو، د تفصيل لپاره ئې د لومړيو پاڅايانو کتاب ته مراجعه وکړئ!!) او دا همغه کار دئ چي شيعه ئې د عاشوراء په ورځ کوي!!!

دا عجيب اعتراف دئ، د بايبل د دروغجنو انبياوو حقيقت ئې په ډېره دقيقه توګه انځور کړی او ښيي چي دوی په خپلو جامو خلک غولوي، جذبه کېدل، نڅا او حتی ځان زخمي کول به ئې د اخلاص او خدای ته د قرب نښه ګڼله!! ډېر شرکي مذاهب په دې بيماری اخته دي، شيعه وو هم د کربلا د پېښي په ياد ځان په زنځيرونو وهل او خپل سره پرهارونه خلکو ته ښودل له دوی زده کړي، د بايبل دا خبره صحيح ده چي د حق او الهي دين د غلبې په وخت کي د دغو دروغجنو انبياوو ټغر ټوليږي، خلک ئې په ماهيت پوهېږي، نور نه شي کولی په خپلې سپېځلې جامې!! او خپلو دروغجنو وړاندوينو خلک وغولوي، نور به (د جذبې نڅا، مذهبي رقصونه)، د خدای د ذکر په نامه مستي کول، ساز سرود غږول، رقص او نڅا کول او دې ته د عبادت نوم ورکول نه وي، نه به د هندوانو رياضتونه وي، نه د مسيح د زخمونو په نامه ځان زخمې کول او نه د کربلا په نامه ځان په زنځيرونو وهل، چا چي دا غلطي کړې وه ځان به تبرئه کوي!!

ما ته په بايبل کي له تحقيق وروسته دا معلومه شوه چي شيعه وو د خپل مذهب هغه عقايد او مراسم له کوم ځای او کوم مذهب څخه اقتباس کړي چي په قرآن او حديث کي د هغه لپاره هيڅ مدرک او سند نشته، ما ته اوس څرګنده شوې چي دوی له بايبل څخه لاندي شيان اقتباس کړي:

- په غائب او منتَظَر امام باور او دا ګمان کول چي هغه به راځي، اقتدار به شيعه

وو ته سپاري او د دوی ټول دښمنان به له منځه وړي!! همغسي لکه يهودان او مسيحيان چي خپل خپل مسيح ته منتظر دي.

- امام زمان د خدای نائب او په کون او عالم کي متصرف ګڼل او دا عقيده درلودل چي امامان په خپل ژوند کي هم او له مرګه وروسته هم د خدای او بندګانو ترمنځ واسطه دي، د دوی له لاري خدای ته د انسان دعاګاني رسي او خدای د دوی په شفاعت دعاګاني او عبادتونه قبلوي. دوی خبره هغه حد ته رسولې چي د خپلو مړو امامانو د قبرونو خوا ته خپلي ليکلې عريضې غورځوي او جواب ته ئې انتظار کوي!! د ايران پخواني جمهور رئيس رفسنجاني د منبر په سر او د جمعې د ورځي په خطبې کي وويل: مورږ له امام زمان سره خطي رابطه لرو!!
- امامت موروثي ګڼل.
- په دولسو امامانو عقيده درلودل، همغسي لکه مسيحيان چي د عيسی عليه السلام په دولسو حواريونو باور لري او يهودان دولس قبيلې لري.
- خپل امامان عالم الغيب بلل او ډېري وړاندويني هغوی ته منسوبول.
- سادات د لاويانو په څېر خاصه مذهبي طبقه او مذهبي مشري د دوی دنده ګڼل، خمس او صدقات د دوی حق شمېرل. دوی او نورو مذهبي مشرانو ته د لاويانو په څېر خاصه مذهبي جامه ټاکل.
- د کربلا په ياد ويړ کول او ځان په زنځيرونو زخمي کول، هغه هم د نورو په مخکي او د يوه مذهبي رقص په بڼې کي!!
- په فال نيولو باور ساتل، خبره ئې دې حد ته رسولې چي قرآن ئې په ځانګړې بڼې کي داسي چاپ کړی چي د يوې پانې په سر ئې ليکلي: خوب (ښه) او په بلي (بد)، په پټو سترګو ئې د فال لپاره پرانېزي، که د (خوب) پانه راووتله بختور دئ او کار

ئې سم، بايد ډاډه وي چې ترسره کېږي او که د (بد) پاڼه ئې مخي ته راغله نو بخت ورسره ياري نه کوي، له خپل هوډ دې لاس په سر شي!! حتی د حافظ شيرازي په کتاب همداسي فال نيسي!! دا په داسي حال کي چې پيغمبر عليه السلام فرمايي: چا چې د عراف، منجم او فال نيونکي په وينا باور وکړ، هغه قرآن ئې تکذيب کړی چې پر محمد نازل شوی.

عن أبي هريرة قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : من أتى عرافا أو كاهنا فصدقه فيما يقول فقد كفر بما أنزل على محمد صلى الله عليه وسلم

عاشوراء په روایاتو کي

راشئ وګورو چې په روایاتو کي د عاشوراء په ارتباط څه راغلي. په دې اړه د بخاري يو روايت دا دئ:

عَنْ عَائِشَةَ - رضى الله عنها - قَالَتْ كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِه، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ رَمَضَانُ الْفَرِيضَةَ، وَتُرِكَ عَاشُورَاءُ، فَكَانَ مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَصُمْهُ .

له عائشې (رضى الله عنها) روايت دئ چې وايي: قريشو به د جاهليت په زمانه کي د عاشور په ورځ روژه نيوله او رسول الله (صلى الله عليه وسلم) به هم پدې ورځ روژه نيوله او کله چې ئې مدينې ته هجرت وکړ نو بيا ئې هم دا ورځ روژه نيوله او نورو ته يې د روژې نيولو امر وکړ خو کله چې د رمضان روژه فرض شوه نو د

عاشوراء د روځي روژه ئې پرېښوده بيا د هر چا خپله خوښه وه چې پدې ورځ ئې روژه نيوله او که نه.

دا روايت په بخاري کې شپږ ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۱۵۹۲، ۱۸۹۳، ۲۰۰۱، ۲۰۰۲، ۳۸۳۱، ۴۵۰۲، د دغو رواياتو تر منځ جدي او ژور توپيرونه او تعارضات تر سترګو کېږي، دومره چې يو په هغه صورت کې ترې غوره کولی شې چې نور ټول رد کړې، په ځينو کې ويل شوي كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ په بل کې كَانُوا يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ قَبْلَ أَنْ يُفْرَضَ رَمَضَانُ، وَكَانَ يَوْمًا تُسْتَرُ فِيهِ الْكَعْبَةُ، په بل کې صَامَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - عَاشُورَاءَ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تُرِكَ، په بل کې أَنَّ قُرَيْشًا كَانَتْ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، ثُمَّ أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - بِصِيَامِهِ حَتَّى فُرِضَ رَمَضَانُ په بل کې كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - أَمَرَ بِصِيَامِ يَوْمِ عَاشُورَاءَ، فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَ، وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ . په بل کې كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تَرَكَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَمَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ تَرَكَهُ . په بل کې كَانَ عَاشُورَاءُ يَوْمًا تَصُومُهُ قُرَيْشٌ فِى الْجَاهِلِيَّةِ، وَكَانَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَصُومُهُ، فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ صَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ كَانَ مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لاَ يَصُومُهُ په بل کې كَانَ عَاشُورَاءُ يَصُومُهُ أَهْلُ الْجَاهِلِيَّةِ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ قَالَ « مَنْ شَاءَ صَامَهُ، وَمَنْ شَاءَ لَمْ يَصُمْهُ » په بل کې كَانَ عَاشُورَاءُ يُصَامُ قَبْلَ رَمَضَانَ، فَلَمَّا نَزَلَ رَمَضَانُ قَالَ « مَنْ شَاءَ صَامَ، وَمَنْ شَاءَ أَفْطَرَ » په بل کې قَدِمَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ، فَرَأَى الْيَهُودَ تَصُومُ يَوْمَ عَاشُورَاءَ، فَقَالَ « مَا

هَذَا » . قَالُوا هَذَا يَوْمٌ صَالِحٌ، هَذَا يَوْمٌ نَجَّى اللَّهُ بَنِى إِسْرَائِيلَ مِنْ عَدُوِّهِمْ، فَصَامَهُ مُوسَى . قَالَ « فَأَنَا أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْكُمْ » . فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . پە بل كي - قَالَ كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَعُدُّهُ الْيَهُودُ عِيداً، قَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - « فَصُومُوهُ أَنْتُمْ » پە بل كي لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَجَدَهُمْ يَصُومُونَ يَوْمًا، يَعْنِى عَاشُورَاءَ، فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ عَظِيمٌ، وَهُوَ يَوْمٌ نَجَّى اللَّهُ فِيهِ مُوسَى، وَأَغْرَقَ آلَ فِرْعَوْنَ، فَصَامَ مُوسَى شُكْرًا لِلَّهِ . فَقَالَ « أَنَا أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ » . فَصَامَهُ وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . پە بل كي أَنَّ النَّبِىَّ - صلى الله عليه وسلم - بَعَثَ رَجُلاً يُنَادِى فِى النَّاسِ، يَوْمَ عَاشُورَاءَ « أَنْ مَنْ أَكَلَ فَلْيُتِمَّ أَوْ فَلْيَصُمْ، وَمَنْ لَمْ يَأْكُلْ فَلاَ يَأْكُلْ پە بل كي أَرْسَلَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - غَدَاةَ عَاشُورَاءَ إِلَى قُرَى الأَنْصَارِ « مَنْ أَصْبَحَ مُفْطِراً فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ، وَمَنْ أَصْبَحَ صَائِمًا فَلْيَصُمْ » . قَالَتْ فَكُنَّا نَصُومُهُ بَعْدُ، وَنُصَوِّمُ صِبْيَانَنَا، وَنَجْعَلُ لَهُمُ اللُّعْبَةَ مِنَ الْعِهْنِ، فَإِذَا بَكَى أَحَدُهُمْ عَلَى الطَّعَامِ أَعْطَيْنَاهُ ذَاكَ، حَتَّى يَكُونَ عِنْدَ الإِفْطَارِ . پە بل كي قَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - يَوْمَ عَاشُورَاءَ « إِنْ شَاءَ صَامَ » پە بل كي أَمَرَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - رَجُلاً مِنْ أَسْلَمَ أَنْ أَذِّنْ فِى النَّاسِ « أَنَّ مَنْ كَانَ أَكَلَ فَلْيَصُمْ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلْيَصُمْ، فَإِنَّ الْيَوْمَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ » پە بل كي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - قَالَ لِرَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ « أَذِّنْ فِى قَوْمِكَ - أَوْ فِى النَّاسِ - يَوْمَ عَاشُورَاءَ أَنَّ مَنْ أَكَلَ فَلْيُتِمَّ بَقِيَّةَ يَوْمِهِ، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ أَكَلَ فَلْيَصُمْ » پە ځينو كي ويل شوي: مَا رَأَيْتُ النَّبِىَّ - صلى الله عليه وسلم - يَتَحَرَّى صِيَامَ يَوْمٍ فَضَّلَهُ عَلَى غَيْرِهِ، إِلاَّ هَذَا الْيَوْمَ يَوْمَ عَاشُورَاءَ وَهَذَا الشَّهْرَ . يَعْنِى شَهْرَ رَمَضَانَ !! پە ځينو كي قَالَ دَخَلَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ وَإِذَا أُنَاسٌ مِنَ الْيَهُودِ يُعَظِّمُونَ عَاشُورَاءَ وَيَصُومُونَهُ فَقَالَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - « نَحْنُ أَحَقُّ بِصَوْمِهِ » . فَأَمَرَ بِصَوْمِهِ . پە بل كي قَالَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِىُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ وَجَدَ الْيَهُودَ يَصُومُونَ عَاشُورَاءَ، فَسُئِلُوا عَنْ

ذَلِکَ، فَقَالُوا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِی أَظْفَرَ اللَّهُ فِيهِ مُوسَى وَبَنِی إِسْرَائِيلَ عَلَى فِرْعَوْنَ، وَنَحْنُ نَصُومُهُ تَعْظِيمًا لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - « نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْكُمْ » . ثُمَّ أَمَرَ بِصَوْمِهِ . په بل کي قَدِمَ النَّبِیُّ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ فَقَالُوا هَذَا يَوْمٌ ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ . فَقَالَ النَّبِیُّ - صلى الله عليه وسلم - لأَصْحَابِهِ « أَنْتُمْ أَحَقُّ بِمُوسَى مِنْهُمْ، فَصُومُوا » . په بل کي لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم - الْمَدِينَةَ، وَالْيَهُودُ تَصُومُ عَاشُورَاءَ، فَسَأَلَهُمْ، فَقَالُوا هَذَا الْيَوْمُ الَّذِی ظَهَرَ فِيهِ مُوسَى عَلَى فِرْعَوْنَ، فَقَالَ النَّبِیُّ - صلى الله عليه وسلم - « نَحْنُ أَوْلَى بِمُوسَى مِنْهُمْ فَصُومُوهُ » په بل کي قَالَ صَامَ النَّبِیُّ - صلى الله عليه وسلم - عَاشُورَاءَ، وَأَمَرَ بِصِيَامِهِ . فَلَمَّا فُرِضَ رَمَضَانُ تُرِکَ . وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ لاَ يَصُومُهُ، إِلاَّ أَنْ يُوَافِقَ صَوْمَهُ . په بل کي د دې خلاف ويل شوي: كَانَ يَوْمُ عَاشُورَاءَ تَعُدُّهُ الْيَهُودُ عِيدًا، قَالَ النَّبِیُّ - صلى الله عليه وسلم - « فَصُومُوهُ أَنْتُمْ » يعني يهودانو دا ورځ د عيد په توګه لمانځله او رسول الله ﷺ له هغوی د مخالفت ښودلو په توګه وويل چي تاسو روژه ونيسئ، او دا د ټولو نورو رواياتو خلاف دئ.

د دغو متعارضو رواياتو تر منځ تعارضات او توپيرونه دا دي:

- ځيني ئې وايي چي د عاشوراء روژه قريشو هم نيوله او رسول الله ﷺ هم له همغه مهاله نيوله، او ګواکي قريشو به په دغي ورځ پر کعبې نوی غلاف غورځاوو!! ځيني ئې وايي کله چي رسول الله ﷺ مدينې ته راغی يهودان ئې وليدل چي په دې ورځ روژه نيسي وئې پوښتل چي ولي په دې ورځ روژه نيسئ؟ هغوی وويل: دا يوه ستره ورځ ده، فرعون په کي غرق شوی او موسی عليه السلام ته بری ورپه برخه شوی، مورږ د دغي ورځي د درناوي لپاره روژه نيسو، رسول الله ﷺ وفرمايل چي مورږ تر يهودانو زيات د دې وړ يو چي د دې ورځي درناوی وکړو، نو په خپله ئې هم د

روژې نیول پیل کړل او نورو ته ئې هم امر وکړ، ځینې ئې وایي چې رسول الله ﷺ تر رحلت لږ وړاندې د دې روژې نیول پیل کړل، چا ورته وویل: دا خو له یهودانو سره شباهت راځي، رسول الله ﷺ وفرمایل: د شباهت ختمولو لپاره به راتلونکی کال یوه ورځ مخکې هم روژه نیسم، خو هغه د دغې ورځې تر بیا رارسېدو وړاندې رحلت وکړ!! ځینې ئې وایي: یهودانو به دغه ورځ د عید او خوشحالۍ د ورځې په توګه لمانځله، رسول الله ﷺ له یهودو سره د مخالفت په موخه وفرمایل: چې تاسو په دې ورځ روژه ونیسئ!! ځینې ئې وایي چې رسول الله ﷺ د عاشوراء د ورځ سحر اعلان وکړ او کلیو ته ئې څوک ولېږو چې خلک خبر کړي او ورته ووایي: چا چې څه نه وي خوړلي روژې ته دي دوام ورکړي او چا چې څه خوړلي وي تر مابنامه دي څه نه خوري!! ځینې ئې وایي چې د روژې تر فرضېدو پورې دا روژه نیول کېده خو د روژې له فرضېدو وروسته پرېښودی شوه، او ځینې ئې د دې خبرې تر څنګ دا هم علاوه کوي چې رسول الله ﷺ وفرمایل: د هر چا خپله خوښه چې په دې ورځ روژه نیسي که نه!! په یوه کې دا هم ویل شوي چې قریشو به په دغې ورځ د روژې تر څنګ د کعبې غلاف هم بدلولو!!

د دغو متعارضو روایاتو له منځه د یوه انتخاب محال او ناممکن دئ، امام بخاري هم نه دي ویلي چې په دغو متعارضو او متضادو روایاتو کې کوم یو ئې د متن، محتوی او اسنادو له پلوه صحیح او تر نورو غوره دئ، او په کوم دلیل، د بخاري هیڅ شارح هم نه ویلي او نه ویلی شي چې کوم روایت تر نورو غوره دئ!! دا د یوه اصل په توګه په پام کې ولرئ چې کله د یوې موضوع په اړه متعارض روایات مومو داسي چې تر منځ ئې نه تلفیق ممکن وي او نه داسي دلیل موندلی شو چې یوه ته پر بل ترجیح ورکړو، په قرآن کې کوم شاهد ورته ونه مومو، په خپله دغو روایاتو کې هم د ترجیح

وجه پيدا نه کړو نو په کار دا ده چې ټول يوې خوا ته پرېږدو، نه استناد پرې وکړو، نه ئې نورو ته ووايو او نه کوم يو د خپلې سليقې له مخې غوره کړو.

زه دې نتيجې ته رسېدلی يم چې په دې ورځ نه په خپله روژه نيسم او نه بل ته د روژې نيولو مشوره ورکوم، دا راته غوره برېښي چې نفلي روژې يوازې په دې توګه وي: د عرفې ورځ، د شوال شپږ ورځې، ايام بيض (د هرې مياشتې ديارلسمه، څوارلسمه او پنځلسمه)، هره دوشنبه او پنجشنبه او يوه ورځ تر منځ. خو دې ته مو پام وي چې د دې ورځو هره روژه په ثواب کې يوه مسکين ته د يوې ورځې خوراک ورکولو حد ته نه رسېږي، د هغو واعظانو له مبالغو ډکو ويناوو ته ارزښت مه ورکوئ چې داسې روژې د جنت کونجې ګڼي او له ټولو مخکښو او وروستنيو ګناهونو د پاکېدو وسيله!! او مقام ئې دومره لوړ ښيي چې نه په جهاد سره ترلاسه کېدی شي، نه په شهادت سره او نه په زکات او نورو فرايضو سره.

په دې ورځ خيراتونه مه کوئ، دا ځکه چې نه رسول الله ﷺ داسې خيراتونه کړي او نه صحابه وو، داسې روايت نه مومو چې کوم صحابي دي د مړو لپاره خيرات کړی وي، د شيعه وو د ماتم غونډو او جلسو ته مه ورځئ، که ورځئ نو بايد خپل شرعي مسئوليت اداء کړئ او د ټولو هغو شرکي ويناوو او حرکاتو په اړه خلکو ته حق وينا وکړئ چې هلته ئې اورئ او ګورئ، لکه يا علي مدد، يا حسين، ځانونه په زنځيرونو وهل، ماتم کول، مذهبي رقصونه، او نور خرافات او د دين، مذهب او عقل ضد حرکات. که داسې ونه کړئ نو له دوی سره به په ګناه کې شريک وئ. د داسې جلسو په ضد له مسلحانه اقداماتو ډډه وکړئ ځکه نه رسول الله ﷺ د کومې مذهبي ډلې په خلاف داسې کار کړی او نه صحابه وو، هغه واکمنان له اسلام او اسلامي امت سره ستر ظلم کوي چې دغسې جلسو او جلوسونو ته اجازه ورکوي او تسهيلات

ورته برابروي، هغه حکام دا کار کوي چې پردي پال دي او دنده ئې په اسلامي امت کي د اختلافاتو اور ته لمن وهل دي، مګر نه ګورئ چې په افغانستان او عراق کي دغو غوندو او مظاهرو هغه مهال زور واخیست چې صلیبي ځواکونو اشغال کړل، همدا ځواکونه شیعه آخوندان هڅوي او تسهیلات ورته برابروي چې په دې ورځي کوڅو ته راووځي او د دین او عقل ضد حرکاتو مظاهره وکړي او داسي څه ووایي چې سنیان غبرګون ته اړ کړي.

پر رسول الله ﷺ باندي د سحر حقیقت

دا هم د مسلمانانو تر منځ یوه اختلافي مسئله ده چې آیا پر رسول الله ﷺ باندي سحر او کوډي شوې وې که نه؟ آیا دې کوډو پر هغه اغېز کړی وو که نه؟ اغېز ئې څومره وو؟ آیا صحیح ده چې کوډګر کولی شي یو څوک په کوډو سره بیمار کړي یا بل ته تاوان ورسوي؟ پر رسول الله ﷺ باندي کله او چېرې دا کوډي شوې وې؟ آیا یو کوډګر کولی شي چې په خپلو کوډو سره د رسول الله ﷺ په څېر شخصیت ته تاوان ورسوي، بیمار ئې کړي او حافظه ئې مختل کړي؟ که دښمن ته دا کار ممکن وو نو ولي ئې په وار وار دا کار نه دئ کړی؟

په دې اړه په ټول قرآن کي نه صراحتاً او نه اشارتاً داسي څه مومو چې پر رسول الله ﷺ یا بل پیغمبر یا بل انسان کوډي شوې او د کوډو د اغېز له کبله بیمار شوی، خو د روایاتو په ټولو کتابونو کي یوازي یو روایت داسي مومو چې وایي پر رسول الله

ﷺ باندي په مدينه کي د يوه يهودي له لوري کوډي شوې وې، دومره اغېز ئې پرې کړی وو چې دروندوالی او کسالت به ئې احساساوو او کله کله به ئې ګمان کولو چې فلان کار مي کړی خو حقیقتاً به ئې هغه کار نه وو کړی!! روایت دا دئ:

حَدَّثَنِى مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ قَالَ حَدَّثَنِى أَبِى عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِىَّ ﷺ سُحِرَ حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ صَنَعَ شَيْئًا وَلَمْ يَصْنَعْهُ . بخاري ۳۱۷۵

دا روایت چې په بخاري کي شپږ ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۲۶۸، ۵۷۶۳، ۵۷۶۵، ۵۷۶۶، ۶۰۶۳، ۶۳۹۱، د سند له مخي داسي دئ چې په صحابه وو او تابعینو کي یوازي یو یو راوي لري؛ عروه رضی الله عنه او عائشه رضی الله عنها، دوی ته چې کومو راویانو دا روایت منسوب کړی د هغوی په روایاتو کي دا جدي توپیرونه تر سترګو کېږي: په یوه کي راغلي: حَتَّى كَانَ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ صَنَعَ شَيْئًا وَلَمْ يَصْنَعْهُ او په بل کي يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّىْءَ وَمَا فَعَلَهُ، په بل کي حَتَّى كَانَ يَرَى أَنَّهُ يَأْتِى النِّسَاءَ وَلاَ يَأْتِيهِنَّ په بل کي حَتَّى إِنَّهُ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَفْعَلُ الشَّىْءَ وَمَا فَعَلَهُ په بل کي يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَأْتِى أَهْلَهُ وَلاَ يَأْتِى په بل کي حَتَّى إِنَّهُ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ قَدْ صَنَعَ الشَّىْءَ وَمَا صَنَعَهُ په یوه کي حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ أَوْ ذَاتَ لَيْلَةٍ (دلته د شک څرګندونه شوې او ویل شوي کومه ورځ یا کومه شپه!!) وَهْوَ عِنْدِى لَكِنَّهُ دَعَا وَدَعَا په بل کي حَتَّى إِذَا كَانَ ذَاتَ يَوْمٍ وَهْوَ عِنْدِى دَعَا اللَّهَ وَدَعَاهُ په بل کي فَقَالَ لِى ذَاتَ يَوْمٍ په بل کي وَإِنَّهُ دَعَا رَبَّهُ ثُمَّ قَالَ په یوه کي « يَا عَائِشَةُ، أَشَعَرْتِ أَنَّ اللَّهَ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په بل کي يَا عَائِشَةُ أَعَلِمْتِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په بل کي أَشَعَرْتِ يَا عَائِشَةُ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په بل کي يَا عَائِشَةُ إِنَّ اللَّهَ أَفْتَانِى فِى أَمْرٍ اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ، په بل کي « أَشَعَرْتِ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَفْتَانِى فِيمَا اسْتَفْتَيْتُهُ فِيهِ په یوه کي أَتَانِى رَجُلاَنِ فَقَعَدَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رَأْسِى، وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَىَّ په بل کي جَاءَنِى رَجُلاَنِ، فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ

رَأْسِي وَالآخَرُ عِنْدَ رِجْلَيَّ په بل کي أَتَانِي رَجُلاَنِ، فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عِنْدَ رِجْلَيَّ وَالآخَرُ عِنْدَ رَأْسِي په يوه کي فَقَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ مَا وَجَعُ الرَّجُلِ فَقَالَ مَطْبُوبٌ . قَالَ مَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ الأَعْصَمِ په بل کي فَقَالَ الَّذِي عِنْدَ رَأْسِي لِلآخَرِ مَا بَالُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ . قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ أَعْصَمَ، رَجُلٌ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ حَلِيفٌ لِيَهُودَ، كَانَ مُنَافِقًا . په بل کي ثُمَّ قَالَ أَحَدُهُمَا لِصَاحِبِهِ مَا وَجَعُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ . قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ الأَعْصَمِ، الْيَهُودِيُّ مِنْ بَنِي زُرَيْقٍ په بل کي فَقَالَ الَّذِي عِنْدَ رِجْلَيَّ لِلَّذِي عِنْدَ رَأْسِي مَا بَالُ الرَّجُلِ قَالَ مَطْبُوبٌ . په يوه کي يَعْنِي مَسْحُورًا . قَالَ وَمَنْ طَبَّهُ قَالَ لَبِيدُ بْنُ أَعْصَمَ په يوه کي قَالَ فِي أَيِّ شَيْءٍ قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ، وَجُفِّ طَلْعِ نَخْلَةٍ ذَكَرٍ . قَالَ وَأَيْنَ هُوَ قَالَ فِي بِئْرِ ذَرْوَانَ په بل کي قَالَ وَفِيمَ قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاقَةٍ . قَالَ وَأَيْنَ قَالَ فِي جُفِّ طَلْعَةِ ذَكَرٍ، تَحْتَ رَعُوفَةٍ، فِي بِئْرِ ذَرْوَانَ » په بل کي قَالَ فِيمَا ذَا قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ، وَجُفِّ طَلْعَةِ ذَكَرٍ . قَالَ فَأَيْنَ هُوَ قَالَ فِي بِئْرِ ذِي أَرْوَانَ » په بل کي قَالَ وَفِيمَ قَالَ فِي جُفِّ طَلْعَةِ ذَكَرٍ فِي مُشْطٍ وَمُشَاقَةٍ، تَحْتَ رَعُوفَةٍ فِي بِئْرِ ذَرْوَانَ » په بل کي قَالَ فِيمَا ذَا قَالَ فِي مُشْطٍ وَمُشَاطَةٍ وَجُفِّ طَلْعَةٍ . قَالَ فَأَيْنَ هُوَ قَالَ فِي ذَرْوَانَ، وَذَرْوَانُ بِئْرٌ فِي بَنِي زُرَيْقٍ » په يوه کي فَأَتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي نَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ فَجَاءَ فَقَالَ « يَا عَائِشَةُ كَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، أَوْ كَأَنَّ رُءُوسَ نَخْلِهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » په بل کي فَأَتَى النَّبِيُّ ﷺ الْبِئْرَ حَتَّى اسْتَخْرَجَهُ فَقَالَ « هَذِهِ الْبِئْرُ الَّتِي أُرِيتُهَا، وَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » . په بل کي قَالَ فَذَهَبَ النَّبِيُّ ﷺ فِي أُنَاسٍ مِنْ أَصْحَابِهِ إِلَى الْبِئْرِ، فَنَظَرَ إِلَيْهَا وَعَلَيْهَا نَخْلٌ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَ « وَاللَّهِ لَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَلَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » په بل کي فَجَاءَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ «هَذِهِ الْبِئْرُ الَّتِي أُرِيتُهَا كَأَنَّ رُءُوسَ نَخْلِهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ، وَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ(له دې داسي معلومېږي لکه چې دا څا ئې په خوب او رؤيا کي ليدلی وي) په

بل كي قَالَتْ فَأَتَاهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى عَائِشَةَ فَقَالَ « وَاللَّهِ لَكَأَنَّ مَاءَهَا نُقَاعَةُ الْحِنَّاءِ، وَلَكَأَنَّ نَخْلَهَا رُءُوسُ الشَّيَاطِينِ » . په يوه کي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلاَ أَسْتَخْرِجُهُ قَالَ « قَدْ عَافَانِى اللَّهُ، فَكَرِهْتُ أَنْ أُثَوِّرَ عَلَى النَّاسِ فِيهِ شَرًّا » . فَأَمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ . په بل کي قَالَ فَاسْتُخْرِجَ، قَالَتْ فَقُلْتُ أَفَلاَ أَىْ تَنَشَّرْتَ . فَقَالَ « أَمَا وَاللَّهِ فَقَدْ شَفَانِى، وَأَكْرَهُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى أَحَدٍ مِنَ النَّاسِ شَرًّا » په بل کي قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَأَخْرَجْتَهُ قَالَ « لاَ، أَمَّا أَنَا فَقَدْ عَافَانِى اللَّهُ وَشَفَانِى، وَخَشِيتُ أَنْ أُثَوِّرَ عَلَى النَّاسِ مِنْهُ شَرًّا » . وَأَمَرَ بِهَا فَدُفِنَتْ په بل کي فَأَمَرَ بِهِ النَّبِىُّ ﷺ فَأُخْرِجَ . قَالَتْ عَائِشَةُ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَهَلاَّ - تَعْنِى - تَنَشَّرْتَ فَقَالَ النَّبِىُّ ﷺ« أَمَّا اللَّهُ فَقَدْ شَفَانِى، وَأَمَّا أَنَا فَأَكْرَهُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ شَرًّا په بل کي فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَهَلاَّ أَخْرَجْتَهُ قَالَ « أَمَّا أَنَا فَقَدْ شَفَانِى اللَّهُ، وَكَرِهْتُ أَنْ أُثِيرَ عَلَى النَّاسِ شَرًّا »

لکه چې ګورئ په دې روایاتو کي ژور توپیرونه تر سترګو کېږي، ځینې ئې وایي چې رسول الله ﷺ دا د کوډو توکي په خپل لاس راوایستل، ځینې وایي نورو ته ئې امر وکړ چې راوئې باسي، او دفن ئې کړي، ځینې وایي همداسي ئې پرېښودل او وئې ویل چې الله تعالی ما ته له دې پرته شفا راکړه، ځینې ئې وایي چې عائشې رضي الله عنها ورته وویل آیا زه ئې راونه باسم، همدا راز ګورئ چې په دې راویاتو کي د شک موارد هم تر سترګو کېږي، راوي یو ځای وایي: کومه ورځ یا کومه شپه چې رسول الله ﷺ زما خوا ته وو، په روایت کي د شک وینا د روایت اعتبار کموي، د ځینو له الفاظو داسي معلومېږي چې هغه څا، د هغه اوبه او پر سر ئې د کجوري ونه په خوب کي لیدلي وو، حال دا چې نور ئې وایي چې رسول الله ﷺ په خوب کي یوازي دوه سړي لیدلي وو، همدا راز دلته ویل شوي چې د دې څاه پر سر د ولاړي وني څانګي داسي وې لکه د شیطانانو سرونه!! دا وینا له حقیقت سره اړخ نه لګوي، د هغه څاه د

کجوري ونه به يقيناً د مدينې د نورو نو په څېر وه، که نه نو په ډېرو روایاتو کي به دا راغلې وه چې که څوک غواړي د شیطان د سر څرنګوالی ورته معلوم شي نو د ذَرْوَانَ د کوهي پر سر د ولاړي وني څانګې دي وګوري!!

دلته څو پوښتنې راولاړېږي:

- که واقعاً پر رسول الله ﷺ کوډي شوې وي نو دا خو ډېره لویه حادثه وه، ولې په ټولو صحابه وو کي یوازي یوه کس دا خبره کړې ده، دا خبره خو باید ګڼ شمېر صحابه وو روایت کړې وی!! لږ تر لږه د رسول الله ﷺ نورو بیبیانو هم دا خبره کړې وه، له صحابه وو څخه باید ډېر تابعینو ته هم رسېدلې وی، ولې په تابعینو کي هم له هشام او د ده له پلار پرته بل راوي نه لري؟!!
- قرآن خو وایي چې سحر د اشیاءو ماهیت نشي بدلولی، هسې د خلکو د غولولو یوه نندارہ وي چې یو شی په بلې بڼې کي ګوري، آرام پراته شیان د خوځېدونکو په څېر ورته برېښي!! په ټول قرآن کي داسې آیت نه مومو چې د سحر داسې اغېز ترې ثابت شي چې یو انسان بیمار کړي، د هاروت او ماروت په قصې کي د سحر داسې اغېز په بشپړه توګه ردوي او وایي: دوی په کوډو سره چا ته ضرر نشو رسولی، ضرر یوازي د الله تعالی په إذن سره انسان ته رسېدی شي نه د جادوګر په کوډو سره.
- که د موسی علیه السلام عصا د فرعون د ډېرو ماهرو کوډګرو ټول سحر شنډولی شو او دوی ټولو په ګډه موسی علیه السلام ته هیڅ ضرر نشو رسولی نو یو یهودي کوډګر به څنګه توانېږي چې رسول الله ﷺ ته ضرر ورسوي؟!! رسول الله ﷺ خو مور ته داسې دعاګاني رابنودلې چې په ویلو سره ئې هم د شیطان له شره خوندي پاته کېږو او هم د کوډګرو او د هر مضر شي له شره، او څرګنده ده چې

رسول الله ﷺ به حتماً دا دعاګاني ويلې نو له دې سره سره څنګه ومنو چې دغو کوډو پر هغه اغېز کړی وو؟!!

- يهودو او مشرکينو ولي يوازي دا يو ځل پر ده باندي کوډي وکړې؟!! ولي ئې تر دې وړاندي او ورسته دا کار نه دئ کړی؟!!
- دا خو د رسول الله ﷺ عصمت تر پوښتني لاندي راولي او ډېرو ته دا شک راپيدا کوي چې ښايي پر رسول الله ﷺ به ډېر ځلي نور هم کوډي شوې وي او د کوډو تر اغېز لاندي به ئې داسي خبري کړې وي چې د ده اصلي خبري نه دي!! آيا په داسي مهمي اعتقادي مسئلې کي داسي غريب روايت منلی شو چې په صحابه وو او تابعينو کي يو يو راوي لري، په ټول قرآن کي نه يوازي کوم شاهد ورته نه مومو بلکي له قرآن سره په څرګنده توګه تعارض لري، په متن کي ئې هم کافي ستونزي شته، ځينې ئې يو څه وايي او ځينې بل څه؟!!

څوک چې وايي سحر حق دئ، معنی ئې دا ده چې په قرآن کي د سحر او ساحرانو (جادو او جادوګرانو) يادونه شوې، د فرعون کوډګرو د موسی عليه السلام مقابله کړې، خپل پرې او عصاګاني ئې اچولي ول او خلکو ته داسي برېښېدلي وو چې خوځېږي، همدا او بس، نه دا چې جادو کول يا سم او جائز کار دئ او يا په جادو سره څوک کولی شي بل ته ګټه يا ضرر ورسوي، قرآن دا دواړه خبري ردوي، وايي: نه جادو جادوګر ته ګټه رسولی شي او نه جادوګر په خپل جادو سره بل ته تاوان رسولی شي، جادوګر به هيڅکله او په هيڅ ځای کي بريالی نشي، قرآن په دې اړه فرمايي:

$B Ëžär ÇÏÈ 4?âF$MR& š• RÎ@ , ? Ÿw $Zžè ÇÐÈ Ó› qB Æy‹Å ¾ÏmÅÿR 'Î § _ ⊬ù

4A& Ïj øm ãm$¡ 9$Bîÿãẅr 9Å»™ Bø {qãY ¹ $JRÎ {qãZ ¹ $B @)ù 7ÏSÐƒ 'Î

نو موسی په خپل زړه کي وېره احساس کړه، ومو ویل: مه وېرېږه، یقیناً چي همدا ته برلاسی یې، او هغه شی وغورځوه چي ستا په لاس کي دئ، چي هغه څه ښوی تېر کړي چي دوی جوړ کړي، یقیناً هغه څه چي دوی جوړ کړي د کوډګر مکر دئ، او جادوګر چي هر چېرې ورشي بریا نشي موندلی.

له دې مبارکو آیتونو څو خبري معلومېږي:

- د کوډګرو له لوري ښودل شوې نندارې دومره هیبتناکه وه چي موسی علیه السلام په خپل زړه کي وېره احساس کړه، دلته دا نه دي ویل شوي چي آیا پر ځان وېرېدلی، که له دې چي په مسابقې کي به برلاسی نشي او که په دې چي خلک به دوکه شي او د جادوګرانو تر اغېز لاندي به راشي؟! خو له وروستۍ فقرې معلومېږي چي وېره ئې په مسابقې کي د خپلې بریا په اړه وه، ځکه الله تعالی فرمایي: ومو ویل: مه وېرېږه، یقیناً چي همدا ته برلاسی یې.
- د الله تعالی له لوري موسی علیه السلام ته ویل شوي چي د خپل لاس عصا وغورځوي، چي دا به ټول هغه پرې او عصاګاني ښوی تېرې کړي چي دوی د خوځنده مارانو په څېر ښودلي.
- دلته ویل شوي چي جادو هسي یوه دوکه او غولونه وه، د فرعون د ماهرو جادوګرانو دا لوبه د لاس هنر وو نه د جادو اغېز، دا په حقیقت کي یو مکر وو نه بل څه، د پرې او عصاګانو حقیقت نه دئ بدل شوی بلکي خلک غولول شوي او د خوځنده مارانو ګمان ئې پرې کړی!! د آیت دا برخه چي وایي: جادوګر چي هر چېرې ورشي بریا نشي موندلی، دا حقیقت مزید واضح کوي او ښیي چي د جادوګر مکر او کید د څو شېبو داسي غولونکې نندارې ده چي نه ده ته کومه ګټه رسوي او نه

بل ته. د ګټې او تاوان پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي.

همداراز قرآن د هاروت او ماروت د قصې په ترڅ کې فرمايي چې بني اسرائيلو به له دوی د داسي څه زده کولو هڅه کوله چې په هغه سره سړی او د هغه مېرمن سره بېل کړي خو دوی په خپل سحر سره نه ځان ته کومه ګټه رسولی شوه او نه بل ته کوم تاوان:

$B $JG#B bqG=ëGŠù ëjG6? Ÿù p¥Gi ßtW $JR) wqàf ÁGm %n¿ ôB È$JÏèã$Br

«¿ $È6ÎÎ ŭj %m¿ ôB ¾ïÎ ûïf¹ÖÎ Nd $Br ¾ïÅ–r ïöJ¥Sû¥/ ¾ïÎ šc qèÿã

البقره: ۱۰۰ bqGãÿZƒ ŵr bd¹Ò ƒ $B bqG@Gƒr

(دې ملائکو) به هیڅا ته څه تعلیم نه ورکاوو مګر دا چې ورته ویل به ئې: مورِ (خو د یوه) امتحان (لپاره راغلې) یو، نو ته مه کافرکېږه، خو دوی له دې دواړو هغه څه زده کول چې په هغه سره نارینه او مېرمنه ئې سره بېل کړي، دا په داسي حال کي چې په دې سره دوی د الله له اذن پرته هیڅا ته تاوان رسوونکي نه وو او په داسي حال کي چې هغه څه ئې زده کول چې تاوان ئې ورسوو او ګټه ئې نه ورسوله.

دا آیتونه په واضح الفاظو د سحر دا ډول اغېز ردوي او وایي چې د ګټې او تاوان پرېکړه د الله تعالی له لوري کېږي نه د جادوګرانو په جادو سره!!! دې ته مو پام وي چې دغو دوو فرشتو خلکو ته داسي جادو نه ورښودو چې په هغه سره مېړه او مېرمن ئې سره بېل کړی شي، حاشا و کلا چې الله تعالی به فرشتې په دې ګمارلې وي چې خلکو ته داسي کوډې ورزده کړي، دا هم د الله تعالی په اړه تور دئ او هم د فرشتو په اړه، دا خو ستره ګناه ده، فرشتې په خپله دوی ته وایي چې مه کافران کېږي، نو څنګه به هغوی ته داسي کوډې ورښيي؟!! د آیت معنی دا ده چې دغو

مفسدینو به حتی له فرشتو هم د داسي څه زده کولو هڅه کوله چې سړی او د ده مېرمن سره بېل کړی شي، یوه به غوښتل چې د بل مېرمن ترې بېله کړي او پر خپل ځان ئې مینه کړي، نو د همدې لپاره به ئې کوډو ته پناه وړه حتی غوښتل ئې چې له فرشتو هم دغسي څه زده کړي، په همدې موخه فرشتو ته ورتګ د دوی لپاره اتمام حجت وو او په همدې سره په الهي عذاب اخته شوي. د جادو د دا ډول اغېز خبري هغه ټګماران تکراروي چې خلک غولوي او ورته وایي: جنابه! جادو حق دئ، انکار ترې کفر، پر رسول الله ﷺ جادو شوی وو، ما ته راشه چې په یوه جادو سره ستا مرادونه ترسره کړم، سرکښ محبوب درته تسلیم کړم، که د بل د کوډو له کبله بیمار شوی یې کوډي راوباسم او د جادو اغېز شنډ کړم، خو دا ډېر ګران کار دئ، او شکرانه ئې لویه ده، له ما ډېر وخت، ډېر زحمت او ډېر مصرف غواړي، د سور سېرلي او سپین چرګ ویني، د زعفرانو زېړ رنګ، د ورېښمو ټوټه او دا او دا غواړي!!! زعفران به زه راپیدا کړم، د سېرلي او سپین چرګ بندوبست به ته وکړې، د محبوبې د وېښتانو څو تارونه، د زړې رېمنځې څو ښاخونه او .... به هم ته راپیدا کړې، نور هر څه پر ما!!!

د ځینو خلکو په ذهن کي به ښایي دا اندېښنه راولاړه شي چې په قرآن کي ویل شوي چې د نفاثات في العقد له شره الله ته پناه یوسو، او ځینو مفسرینو د نفاثات في العقد په اړه ویلي چې له دې څخه مراد هغه کوډګري ښځې دي چې تارونه به ئې غوټه کول او په هري غوټې کي به ئې پو کول او په دې توګه به ئې پر خلکو کوډي کولې!! د دوی د اندیښنې رفع کولو لپاره باید ووایو: دا د الفلق د سورې په څلورم آیت کي راغلې فقره ده، د دې فقرې شرح او تفسیر د الناس سورې په څلورم آیت کي زمور په وړاندي اېښودل شوي، کوم څه ته چې په یوې سورې کي د نفاثات في

العقد نوم ورکړی شوی په ورپسې سوره کي او همغسي په څلورم او پنځم آیتونو کي د الوسواس الخناس الذي یوسوس في الصدور الناس په الفاظو ورته اشاره شوې، دا دواړه سورتونه د محتوی له پلوه په بشپړه توګه سره ورته دي، او دواړه په یوه نامه؛ معوذتین یادي شوې. د دې تفصیل د الفلق د سورې په تفسیر کي وګورئ.

(نفاثات) له نفث څخه د پو کولو په معنا او د نفاثه جمع ده، چې یا د (علامه) په څېر د زیات پو کوونکو نارینه وو په معنا ده، یا جمع مؤنث یعنی پو کوونکې ښځې او یا د پو کوونکو ډلو په معنا ده. او (عُقَد) د عقده جمع او معنا ئې غوټه ده. دې معانیو ته په پام سره د مفسرینو تر منځ درې رأیي زمونږ مخي ته راځي: ۱- مراد ئې هغه جادوګري ښځې دي چې د جادو او کودړو لپاره تار غوټه غوټه کړي او په هري غوټي کې پو کړي، ۲- د زمخشری او ابو مسلم اصفهاني له نظره په (النفاثات فی العقد) سره هغو ښځو ته اشاره شوې چې په خپلو کرشمو، عشوه او ناز نخرو سره نارینه داسي تر اغېز لاندي نیسي او په خپل دام کي ئې اچوي لکه چې جادو پرې شوی وي. درېیمه رأیه دا ده چې له (النفاثات فی‌العقد) څخه هغه ډلي مراد دي چې عقده من افراد پاروي، د دوی په عقدو کي پو کوي، د ناراضیانو په لټه کي وي تر څو ئې تحریک کړي، احساسات ئې راوپاروي، عقدې ئې وروپرسوي، په هغو غرضي او مرضي وګړو پسي ګرځي چې خپلو ناروا غرضونو ته نه دي رسېدلي، په زړه کي عقدې لري، دوی ئې په شا وټپوي او د مسلمانانو په لیکو کي د فتنو راولاړولو لپاره ترې استفاده وکړي. که د الفلق د سورې د آیتونو تسلسل ته پام وکړو نو له ورایه برېښي چې دا (النفاثات فی‌العقد) له هغه وروسته خپل فعالیت پیلوي چې تیاره خوره شي او هغه وخت عقدې پرسوي چې ځینې په ړندوونکې فتنې اخته شي، کله چې مغشوش شرایط راشي او ځینو خلکو ته د حق او باطل ترمنځ تفکیک ګران شي

نو دغو پو کوونکو ته مناسب شرایط برابر شي، متي رابډ وهي او د عقده منو خلکو په راپارولو بوخت شي. حقیقت دا دئ چي د (نفاثات فی العقد) اطلاق نه په عشوه ګرو ښځو صحیح دئ او نه په هغو کودګرو ښځو چي په تعویذ او د تار په غوټو کي پو کوي.

چا چي دا آیت د پورتني روایت له مخي تفسیر کړی؛ دې ته ئې پام نه دئ کړی چي په روایت کي یاد شوی جادوګر نارینه دئ نه کومه ښځینه جادوګره!! دې ته ئې هم توجه نه ده کړې چي د دې سورې په هیڅ برخي کي د جادو او جادوګر یادونه نه ده شوې، دلته د همدې سورې له دغه آیت وروسته په ورپسې آیت کي د حاسد یادونه شوې او دا په واضح توګه ښیي چي نفاثات في العقد هم د حاسد په څېر کینه کښ او کینه پاروونکی وګړي دي، نه جادوګري ښځي.

د الناس د سورې په څلورم او پنځم آیتونو کي ویل شوي (من شر الوسواس الخناس الذي یوسوس فی صدورالناس: د هغه وسوسه اچوونکي له شره چي په وار وار راځي، هغه چي د خلکو په سینو کي وسوسې اچوي) او دا دقیقاً د (النفاثات فی‌العقد) معنا او شرحه ده. د قرآن په ډېرو نورو آیتونو کي هم ګورو چي د (نفاثات فی‌العقد) او (الذي یوسوس فی صدورالناس) مفهوم افاده کوي، دا ټول هغي ډلي ته اشاره کوي چي د صف دننه د فتنو راولاړولو لپاره هڅي کوي، د توبې په سوره کي په دې اړه داسي راغلي:

pZ€ÿ‰ß Ñà6 Rqã7 Ò3=»Ï{ {qãÊ÷V r Ø$6 z Ø) ÒärŠ– $B /ã‹ï {qã•z ðÜ

التوبة: ۴۷ ÇíÈ ûüÒÎ»ã‰ß ØŠÎæ ª! $r Ò1ç bqã™ Óã‹ïr

که ستاسو په لیکو کي وتلي وی نو له تاوانه پرته به ئې بل څه نه وو درزیات کړي، خامخا به ئې د فتنو په لټه کي په تاسو کي ځغلول کول او په تاسو کي د دوی لپاره

اورېدونکي شته، الله د ظالمانو په حال ښه پوه دئ.

نو په بشپړ ډاډ او اطمئنان سره ویلی شو چې نه پر رسول الله ﷺ جادو شوی او نه د جادو له کبله بیمار شوی، او نه جادوګر کولی شي په خپل جادو سره چا ته ګټه یا تاوان ورسوي. جادو یوه دوکه ده او جادوګر یو ټګمار او دوکه مار انسان. او دا همغه څه دي چې قرآن ئې مورِ ته لارښوونه کوي.

ذو القرنین او یأجوج او مأجوج

د ذوالقرنین او یأجوج او مأجوج په اړه هم په امت کي د جدي اختلاف شاهد یو، په تفسیرونو کي هم بېل بېل آراء مومو او په روایاتو کي هم کافي متعارض روایات. راشئ وګورو چې قرآن په دې اړه څه ویلي او کومه رأیه او روایت د اعتبار وړ ګڼلی شو!!

د قرآن په دوو آیتونو کي د یأجوج او مأجوج یادونه شوې، یو ئې د الکهف د سورې۹۴ آیت او بل ئې د الانبیاء د سورې ۹۶ آیت دئ، د الکهف په سورې کي د دوی یادونه د ذوالقرنین د قصې په ضمن کي شوې او قصه داسي پیل شوې:

ÇÌÈ #•ò2 Ï nžB Nà‰æ {qè™ Ðe Ïm÷ƒ‰s “Ï `ã • Rqèó„r

د ذو القرنین په اړه تا پوښتي، ووایه: ژر به ئې څه یادونه درواوروم.

په دې مبارک آیت سره یوه بله اغېزناکه او عبرتناکه تاریخي قصه پیل کېږي

چې د يوه ځواکمن او فاتح زعيم په اړه ده او په ترڅ کې ئې د دې سورې محوري او اساسي مضامين په نوې اغېزمني بڼې کې انځور شوي. دا ځل يو مؤمن بنده د داسي اقتدار او واکمنۍ په حالت کې ښيي چې د ملک لمن ئې د وچې له ختيزه تر لوېدزه غزېدلې، د شمال او جنوب په لوري خوره شوې، هيڅوک ئې مخې ته ودرېدی نشي او د مقابلې توان ئې نه لري، ډول ډول وسائل او امکانات ئې په واک کې دي، خو دې زور او ځواک؛ نه مغرور کړی، نه ئې له خپل رب عصيان او بغاوت ته هڅولی او نه ئې د نورو په حق کې ظلم او تېري ته تشويق کړی، د مظلوم مرسته کوي، د ظالم له شره ئې ژغوري، د مفتوحه سيمو له هستوګنو سره نېک او عادلانه چلن کوي او يوازې ظالمانو ته سزا ورکوي، فتوحات ئې د دې لپاره نه دي چې د جاه طلبۍ شوق پوره کړي، نورو ته خپل زور او ځواک وښيي او د نورو سيمو په نيولو سره د خپلې واکمنۍ لمن پراخه کړي، بلکې د يوه سپېڅلي هدف لپاره دي، غواړي خلک پر الله تعالى او آخرت ايمان راوړي او د ظالمانو له منګولو وژغورل شي. د دې آيت لاندې مطالب توجه غواړي:

- دلته ويل شوي چې: او د ذوالقرنين په اړه له تا پوښتنې کوي، له دې وينا معلومېږي چې د نورو پوښتنو په ضمن کې دا هم يوه پوښتنه وه، او دا ښيي چې د اصحاب کهف او خضر عليه السلام په اړه مخکښ وضاحتونه هم د دوی د پوښتنو په ځواب کې وړاندې شوي. د آيت له دې فقرې (Ï Ì Ñ Ò Ó Ô Õ Ö × Ø Ù Ú Û Ü Ý Þ ß à á â ã ä å æ ç è é ê ë ì í î ï ð ñ ò ó ô õ ö ÷ ø ù ú û ü ý þ ÿ) : ووايه: ژر به ئې څه يادونه درواوروم) معلومېږي چې رسول الله ﷺ د دې وحي له راتلو وروسته هغوی ته دغه وينا کړې، هغه رأيه صحيح نه برېښي چې وايي: رسول الله ﷺ لومړی له هغوی سره وعده کړې او بيا څه موده وروسته دا آيتونه نازل شوي.
- دلته د ذوالقرنين نوم راغلی چې لغوي معنی ئې د دوو ښکرانو خاوند ده، نه په

قرآن کي د دې مزيد وضاحت شوی چې دا څوک وو، نه په احاديثو کي او نه د تاريخ په کتابونو کي، ځينو ويلي چې دا يوناني سکندر اعظم وو او ځينو ويلي چې دا خورس(خسرو) د فارس واکمن وو، په دې اړه په يقين سره څه ويل ګران دي، دا هم يوه بله پوښتنه ده چې ولي د ذوالقرنين په نامه ياد شوی؟ آيا دا له دې کبله چې ده او فوځيانو به ئې داسي خولونه پر سر ږدول چې دوه ښکرونه به ئې ول، که د دې لپاره چې ده حقيقتاً په خپلې کوپړۍ کي د ښکرو په څېر دوه راوتلې غوټې درلودې؟ په دې اړه هم څه واضح ځواب نشو موندلی، خو د قرآن له وينا دومره معلومېږي چې قريش له دې نوم سره آشنا ول او د همدې ذوالقرنين په اړه ئې له رسول الله ﷺ پوښتنه کړې، د قريشو د دې معرفت مرجع يهودان ول، بايد د يهودانو په مذهبي او تاريخي کتابونو کي دا ولټول شي چې دوی د ذوالقرنين نوم چا ته ورکړی وو. په بايبل کي د دانيال يوه جعلي او سر تر پايه بې بنسټه قصه مومو چې په ضمن کي ئې د دانيال داسي خوب ته اشاره شوې چې وايي: خوب مي ليد چې د شوش په سيمي کي (دا سيمه اوس د ايران يوه برخه ده)؛ د نهر خوا ته ولاړ يم، يو مړ ګورم چې دوه جګ جګ ښکرونه ئې دي، د نهر په ژۍ کي ولاړ دئ، ناڅاپه ګورم چې يو ښاخ ئې ستر او تر بل جګ شو، دي مړ د مغرب، شمال او جنوب لوري ته ښکرونه وهل، هيڅ ځناور ئې مقابله نشوی کولی او روغ نشو تر ې خلاصېدی، څه چې ئې غوښتل همغسي ئې کول او سترېدو، په داسي حال کي چې لګيا وم د دې صحنې په اړه مي فکر کولو ناڅاپه له لوېديزه يو وز راڅرګند شو، داسي تېز راروان وو چې پښې به ئې د منډې په حال کي پر زمکه نه لګېدې، دې وز چې يو ښکر ئې د دواړو سترګو تر منځ درلود په شدت سره د دوه ښکري مړ په لور ورغی، له ډېر غضب سره ئې پرې بريد وکړ، دواړه ښکرونه ئې ورمات کړل او هغه ئې رانسکور کړ...

ورپسې د جبرئيل له قوله چې دانيال ته په خوب کې راڅرګند شوی دا خوب داسې تعبيروي: هغه دوه ښکرۍ مړ د ماد او فارس پاچايي ده، هغه وز چې د دواړو سترګو منځ کې ئې يو ښکر وو د يونان پاچايي ده، ښکر ئې د همدې ملک لومړۍ پاچا دئ، د ښکر ماتېدا او پر ځای ئې د څلورو ښکرونو راپيدا کېدا په دې معنی ده چې دا پاچايي به په څلورو برخو ووېشل شي او هره برخه به يو پاچا لري خو هيڅ يو به ئې د لومړي پاچا په څېر ځواکمن نه وي....

- که تاسو د بايبل دغه برخه په دقت سره ولولئ نو يقيناً چې ډېر ژر به درته جوته شي چې (دانيال) يو جعلي نوم دئ، او په ده پوري تړل شوې خبرې جعلي، له ځانه جوړې شوې خبرې او له سره تر پايه غلطي او بې بنسټه دي، خو عجيبه ده چې دانيال ته منسوب دغه قصې، خوبونه او تعبيرونه ئې په مسلمانانو کې خورې شوې، دانيال د يوه معروف معبر په نامه پېژني او حتی ځينو مفسرينو په خپلو تفسيرونو کې د ده خبرې نقل کړې دي، دا په داسې حال کې چې عمر رضي الله عنه يو کس د دې لپاره سخت تنبيه کړ چې دانيال ته دغه منسوب خبرې ئې تبليغ کړې وې او ورته وئې ويل چې زه پيغمبر عليه السلام د اهل کتابو د آثارو له لوستلو په کلکه منعه کړی وم. د دې تفصيل د (بايبل د قرآن په رڼا کې) کتاب کې وګورئ، خو يهودان د بايبل دغې جعلي برخې ته تر نورو زيات ارزښت ورکوي، د همدې لپاره دا دوه ښکرۍ (ذوالقرنين) په دوی کې پېژندل شوی او معروف نوم وو او د فارس يو ستر واکمن ئې په همدې نامه ياداوو.
- قرآن په راتلونکو آيتونو کې د دې ستر فاتح مواصفات زمور مخې ته ږدي او هغه د يوه مؤمن او عادل واکمن او زعيم په توګه معرفي کوي.

#Œ} é0Lm ÇŃÈ $76™ ì7Øù ÇŃÈ $76™ ãõ« @ä `B p¥Y<?#ãr Ç} ÖF$'Î ¼p9 $Y©B $R}

يقيناً چي مورِ هغه ته په زمکي کي تمکين ورکړی وو او ډول ډول اسباب مو ورکړي ول، نو د يوه (اقدام اړوند) سبب پسې شو، تر هغه چي د لمر لوېدو حد ته ورسېدو، هغه ئې داسي وموند چي په تور رنګه خټينه چينې کي پرېوځي، او د هغې خوا ته ئې يو قوم وموند، ومو ويل: اې ذو القرنينه! يا ئې تعذيب کړه يا د دوی په اړه نېک چلن غوره کړه، وئې ويل: اما هغه چي ظلم ئې کړی نو حتماً به ئې تعذيب کړو بيا به د خپل رب لوري ته ګرځول کېږي او هغه به ئې په ځانګړي بد عذاب اخته کړي. او هغه چي ايمان ئې راوړی او نېک عمل ئې کړی نو هغه ته غوره بدله ده او حتماً به هغه ته د خپلي سپارښتني آسانه وينا وکړو.

په دې مبارکو آيتونو کي دا لارښووني مومو:

- ذوالقرنين د نړۍ يو پياوړی او مضبوط واکمن وو، الله تعالی ډول ډول اسباب او امکانات ورکړي ول، له خپلو وسائلو او امکاناتو په استفادې سره ئې لومړی د لوېديز په لوري مخه کړه، تر هغه ځايه مخکې ولاړ او سيمې ئې يوه په بلې پسې فتح کړې چې د لمر لوېدو حد ته ورسېدو، داسي ځای ته چې پراخه خټينه چينه ئې مخې ته حائل شوه، داسي ورته معلومېده چې لمر د همدې خټيني

چينې په وروستۍ (غربي) ژۍ کي پرېوځي، د قرآن له وينا معلومېږي چې د دې چينې شرقي ژۍ خټينه ده، د غرب په امتداد دومره اوږده پرته ده چې آخوا ته ئې هيڅ لوړه نه تر سترګو کېږي، د لمر د پرېوتو پر مهال داسې معلومېږي لکه چې لمر په همدې چينې کي پرېوځي. د قرآن له وينا دا هم معلومېږي چې دا کوم ستر بحر او سمندر نه وو بلکې چينې ته ورته بحيره وه، دغو لارښوونو ته په پام سره ويلی شو چې دا فاتح زعيم د يونان کوم پاچا نشي کېدی، ځکه د يونان په غرب کي داسې بحيره نه تر سترګو کېږي، د کوچنۍ آسيا په غربي ساحل کي پرتې جزېرې او مديترانه داسې دي چې د قرآن د الفاظو مصداق ګڼل کېدی شي، نو د دې فاتح زعيم پلازمېنه به د دې سيمي ختيځ کي پرته وه، او دا د خورس په اړه تر سکندر اعظم زيات صدق کوي.

- دې فاتح زعيم د دغې چينې خوا ته يو قوم وموند، داسې چې الله تعالی ده ته هم د دې قوم د تعذيب قدرت او توان ورکړی وو او هم له دوی سره د نېک چلن توان، خو ده دا پرېکړه وکړه: چا چې ظلم کړی يا له دې وروسته ظلم وکړي مناسبه سزا ورکوم، بيا به د خپل رب لوري ته درومي او الله تعالی به سخته سزا ورکوي، او هغه چې ايمان ئې راوړی او نېک عمل ئې کړی يا له دې وروسته ايمان راوړي او نېک عمل وکړي نو هغه ته به په دنيا او آخرت کي غوره بدله ورکول کېږي او مور به نه له هغه سره سختي کوو او نه به ئې پر سختو کارونو ګمارو.
- له دې وينا په ډېر صراحت سره معلومېږي چې دا يو مؤمن او عادل زعيم وو، د مفتوحه سيمو له هستوګنو سره ئې عادلانه چلن کولو، ظالمانو ته ئې سزا ورکوله، له مؤمنانو او نېکانو سره ئې نېک چلن کاوو، هدف ئې د زمکو لاندي کول او د نورو شتمني لوټل نه وو، د تاريخي شواهدو له مخې سکندر دا مواصفات

نه درلودل، هغه چنګيز ته ورته فاتح وو، له تاريخي شواهدو دا معلومېږي چې خورس تر ډېره حده د همدې مواصفاتو خاوند وو.

@èµU ÓÉÇQ¢ 4?ã ÆÖ? $d‰`r Æš ô±9$ì ÎÖB ÷=/ #ŒÎ ÉLm ÇÏÈ $76™ ì7¢ Šê

ÇÏÈ #Ža¿ ïf‰9 $JÎ $ZÖm& ô‰r 7ï°‹. ÇÏÈ #ŽÆÅ $ÍrŠ `Š OÇ©

بيا (د بل کار لپاره) په اسبابو پسې شو، تر هغه چې د لمر د ختو حد ته ورسېد، هغه ئې داسي وموند چې پر يوه داسي قوم راخېژي چې له هغه مو هيڅ حجاب او پرده نه ده ورته جوړه کړې، همداسي وو، او مور يقيناً په هغه څه د خبرېدو له پلوه احاطه کړې چې له ده سره ول.

دا مبارک آيتونه د دې زعيم بل فاتحانه اقدام څېړي او وايي:

- بيا ئې د بل اقدام لپاره تياری ونيو، د ختيځ په لور وخوزېدو، داسي سيمي ته ورسېدو چې د هستوګنو او لمر ترمنځ نه چت حائل کېدو، نه کېږدۍ او نه جامې، نه ئې خوني او سمڅي درلودې، نه ئې کېږدۍ او نه جامې، د حيواناتو په څېر بربنډ ول.
- له الفاظو داسي معلومېږي چې دا سيمه هم د کوم بحر په غربي ژۍ کي پرته وه، لمر به له راڅرګندېدو سره سم ترسترګو کېدو، او وړانګي به ئې مخامخ او له کومي مانع پرته پر سيمي او هستوګنو ئې لګېدې. داسي معلومېږي چې دا به د هند هغه شرقي سيمه وي چې له بحر سره متصل پرته ده.
- دا آيتونه مسلمانانو ته اطمئنان ورکوي چې د ذوالقرنين په اړه د قرآن دا وينا د هغه جامع او کامل علم له مخي ده چې الله تعالى ئې د ده او د ده د امکاناتو او وسائلو په اړه لري.

brŠ3ƒ ¥v $Mq¢ $JÎ¡rŠ Æ Š ‰`r è¢Ç¡¡ 9$û¤/ ÷=/ #ŒÎ ÉLm ÇÏÈ $76™ ì6¢ Šê

بيا (د بل کار لپاره) په اسبابو پسې شو، تر هغه چې د دوو غرونو منځ ته ورسېد، تر هغو وړاندې ئې داسې قوم وموند چې دې ته نږدې نه وو چې په کومې وينا وپوهېږي.

دلته د ذوالقرنين بل سفر ته اشاره شوې خو لورى ئې نه دئ په گوته شوى، دومره ويل شوي چې د دوو غرونو منځ ته ورسېد، د دغو غرونو خوا ته ئې داسې قوم موندلى چې په خبرې د پوهېدا وړتيا ئې دومره کمزورې وه چې په هيڅ وينا نه پوهېدو ته نږدې وو. په وروستيو آيتونو کې داسې اشارې مومو چې په مرسته ئې دا سيمه او ولس ئې پېژندى شو.

‹ öz 7 9 ê@èpÿ @gù Ç‹ ÖF $'Î brß‰Åÿ@ I qã_ Ûr I qã_ Ù‹ bÎ Ê#‹ ‹ »f {q‰%

ÇìÈ #‰™ bG¥‹/r $¥Z‹/ Ÿ@èpß b‰ #?ã

وئې ويل: اې ذوالقرنينه! يقيناً چې يأجوج او مأجوج په دې زمکې کې فساد خوروونکي دي، آيا کېدى شي چې تا ته څه خراج (ماليه) د دې لپاره درکړو چې زمور او دوى تر منځ کوم سد او مانع جوړ کړې.

له دې مبارک آيت څو خبرې معلومېږي:

- دا سيمه د يأجوج او مأجوج قوم ته نږدې پرته وه. دوى به د دوو غرونو له منځه راتېرېدل او د سيمې پر خلکو به ئې بريدونه کول، فساد او بې امنې به ئې خوروله.
- د يأجوج او مأجوج تر بريدونو او گوابښونو لاندې خلکو له ذوالقرنين غوښتې چې دا ناو بند کړي او د دې دواړو لورو غرونو تر منځ داسې سد جوړ کړي چې د دغو بريدونو مخنيوي وکړي.

- دا ئې هم ورته ويلي چې د دې په بدل کې به مور تا ته مالیه درکوو.

د یأجوج او مأجوج نومونه هم باید د یهودو په مذهبي کتابونو او تاریخي اسنادو کې ولټوو، ځکه دا نومونه د ذوالقرنین د قصې په ارتباط راغلي، د دوی په مذهبي کتابونو کې د دې یادونه شوې، دوی هغه قومونه د یأجوج او مأجوج په نامه یاد کړي چې د آسیا په شمال ختیزې برخو کې میشت ول، بایبل وایي چې یأجوج او مأجوج د نوح علیه السلام د زوی یافث اولاد او هستوګنځی ئې د آسیا شمال ختیزه سیمه ده، (دې ته مو پام وي چې د قومونو د شجرو په اړه د بایبل وینا او ادعاء خوشې او بې بنسټه ادعاء ده او قرآن ئې ردوي)، له دې خبرې معلومېږي چې د ذوالقرنین دا سفر د شمال په لوري وو، له تاریخي اسنادو دا هم جوتېږي چې د قفقاز په جنوب کې د دربند او داریال په نامه دوه سدونه ترسترګو کېږي چې ویل کېږي د تاتاري، منګولي، هن او سیتهین قومونو د یرغلونو د مخنیوي لپاره جوړ شوي وو،

•/ã 'Îqê¤ä ÇÌÈ $BŠ‘ Nbæ«/r ŒB¥«/ Œèô& ¤Ê¡J 'Îqã¤ä'ù ¾öz 'Îf ïŠï ÓÍ¢B $B A$%

A$% #¥$R ¼Æè_ #ŒÎ ÉL¨m {qã¸ ÿRA% È¨‰ÁÁ 9$û¤/ 3* r$™ #ŒÎ ÉL¨m ¨‰ƒ¥‰tø$

ÇÌÈ $ÐÿR ¼ç9 {qã»ÜGÐ$$Br ¤rãgâƒ b& {qã»Ü Ð$$Jù ÇÌÈ #¼ÖÏ ïøã øì¨æÞîqê¤ä

ÇÌÈ $ym 'Îf ßâr b¼.r ä!Œš ¼Æè_ 'Îf ßâr ä!` #ŒÎù 'Îß `Ï p¤q‘ #‹»d A$%

ÇÌÈ $¥¤d Nß»Zè-Jgú fq•Á 9$'Î ‡ÿ¡r <Ù è/ 'Î ßqß ƒ 7 ÍBq¶ Nåõè/ $Zø?r

وئې ویل: زما رب چې څه زما په واک کې راکړي هغه (ډېر او) غوره دي، نو په افرادي قوت سره زما ملتیا وکړئ چې ستاسو او د دوی تر منځ بند جوړ کړم، د اوسپنې ټوټې راته راوړئ، تر دې چې د دواړو لوړو څوکي ئې سره (وصل او

برابري کړي)؛ وئې ويل: (اور) پو کړئ، تر دې چې هغه ئې اور (ته ورته سړې) وګرځولې، وئې ويل: ما ته ويلي شوي زېړ (مس) راوړئ چې پرې توی ئې کړم، نو نه په دې توانېدل چې پرې وخېژي او نه ئې په سوري کولو توانېدل. وئې ويل: دا زما د رب له لوري يوه پېرزوينه ده، نو کله چې زما د رب وعده راورسي له خاورو سره به ئې برابر کړي، او زما د رب وعده رښتينې ده، او په دې ورځ به پرېږدو چې ځينې ئې د ځينو نورو (په ليکو) کې د څپو په څېر ننوځي، او په شپېلۍ کې به پو شي نو ټول به يو ځای راغونډ کړو.

د دې مبارکو آيتونو مهمي مهمي لارښووني دا دي:

- ذوالقرنين په ځواب کې ورته وويل: ستاسو ماليه نه غواړم، تر دې مالیې هغه څه ډېر غوره دي چې زما رب راکړي، همدا راته کافي دي. او دا ښيي چې د ذوالقرنين فتوحات د يوه سپېځلي مقصد لپاره وو نه د مفتوحه سيمو او قومونو د غارت او لوټلو لپاره.
- له ما سره د دې کار په بشپړولو او ترسره کولو کې د خپل وس مطابق مرسته وکړئ، چې ستاسو او د دوی تر منځ بند جوړ کړم، د اوسپنې ټوټې او دړې راته راوړئ.
- دا د اوسپنې ټوټې او دړې ئې د دواړو غرونو تر منځ داسې سر په سر ودرولې چې د دواړو له څوکو سره برابري شوې.
- بيا ئې د اوسپنې خوا ته سکاره کېښودل او اور ئې پرې بل کړ، خلکو ته ئې وويل چې اوس سکروټو ته د اړوند وسائلو په مرسته پو کړئ، تر دې چې اوسپنه دومره سره شوه چې د اور په څېر شوه، نو خلکو ته ئې وويل: ما ته ويلي شوي زېړ (مس) راوړئ چې پرې توی ئې کړم، په دې توګه د اوسپنې داسې مضبوط دېوال جوړ

شو چې يأجوج او مأجوج نه پرې رااوښتی شو او نه ئې سوری کولی شو.

- په دې وخت کې ذوالقرنین د خپل رب شکر اداء کړ او وئې ویل: دا زما د رب له لوري یوه پېرزوینه ده، الله تعالی مورِ ته د دې توفیق راکړ چې دا کار ترسره کړو، دا سد به تر هغه ولاړ وي چې الله تعالی ئې غواړي، خو کله چې زما د رب وعده راورسي مات مات او له خاورو سره به ئې برابر کړي، او زما د رب وعده رښتینې ده، هرومرو ترسره کېږي. دلته د الهي وعدې معنی یا د هغه سد د نسکورېدو نېټه ده او یا هغه نېټه ده چې الله تعالی د هر څه د مرګ او فنا کېدو لپاره ټاکلې.

د الانبیاء په سورې کې د یأجوج او مأجوج په اړه داسې راغلي:

ßqã_ü ©M s¨è #Œ] #_ Ľm ÇÎÈ šc qãÅ¨ ¨W ©GR& $g»Y©-d& þƒ¨ 4?ã Þ°•mr

š† Ï #Œfù ‘, s©R&qã©> ŽI©R ÇÎÈ šc qè‡Y ƒ ‰n è‡2 `Ï N¨r ßqã_©r

$Z¡2 ©/ #‹»d ô© 7#¨Þî ’Î $Z¡2 ©6% $Z=ƒq»ƒ {rã¨. ûï¼©S ã Á¨ Þ ÁÏ, »©

الانبیاء: ۹۵-۹۷ ÇÎÈ šú ï©Î»ß

او پر یوه داسي کلي چې مورِ هلاک کړی حرامه ده چې بېرته به نه راګرځي، تر هغه چې یأجوج او مأجوج پرانیستل شي او دوی به له هري لوړې راکوزېږي. او هغه رښتیني وعده رانږدې شوې ده، نو ناڅاپه به د هغو وګړو سترګې ړدې ړدې پاتې شي چې کفر ئې کړی (وایي به) افسوس زمورِ په حال؛ یقیناً چې مورِ له دې غافل وو؛ بلکې ظالمان وو.

د دې آیتونو معنی دا ده چې هغه خلک به هم د الله تعالی په لور درومي چې په الهي عذاب اخته او هلاک شوي، دوی به هم د قیامت په ورځ بیاراڅوندي کېږي، په

دنيايي عذاب ئې اکتفا نه کېږي، د الله تعالی په لوري نه ګرځېدا پرې حرامه ده. دا ثابته او نه بدلېدونکې الهي پرېکړه ده، دوی به هغه مهال له نورو سره يو ځای د الله تعالی په وړاندي ودرېږي چې قيامت راشي، د قيامت تر راتلو وړاندي به د يأجوج او مأجوج هغه ستره فتنه راڅرګنده شي چې د فساد او تباهي خورولو لپاره به له هري لورې راکوزېږي. تر هغه به دوی په خپلو قبرونو کې پراته وي چې يأجوج او مأجوج بيا د فساد خورولو مجال ترلاسه کړي، دا لار يو ځل بيا ورته پرانيستل شي، هغه مهال به بيا پر نورو سيمو د دوی يرغل پيل شي، يرغل به ئې داسي وي چې له هري لورې به راکوزېږي او بريدونه به کوي، خو دا به هغه مهال وي چې قيامت به ډېر رانږدې شوی وي، او د الله تعالی په وړاندي د دوی ودرېدا به ډېر ژر ترسره شي.

ځينو له دغې فقرې (ß qã Œr ß qã ÿ Œ s ë è # Œ) # _ L m : تر هغه چې يأجوج او مأجوج پرانيستل شي، دا انتباه اخيستې ده چې ښايي د ذوالقرنين هغه سد به د قيامت تر رانږدې کېدو پورې همداسي روغ پاته وي او د يأجوج او مأجوج د راتېرېدا مخه به نيسي، خو هغه مهال به نسکور شي او دوی ته به د تېرېدا او پر نورو د يرغلونو مجال په لاس ورشي. خو دا انګېرنه له يوې خوا د آيت له الفاظو سره اړخ نه لګوي؛ ځکه آيت وايي چې هغه مهال به دوی له هري لورې راکوزېږي، يوازي د هغه يوه بند له لورې د راکوزېدا خبره نه کوي، له بلي خوا دا جوته ده چې دلته د دوی د شمېر زياتوالي ته اشاره شوې او د دومره زياتو خلکو مخنيوی په يوه وور بند، هغه هم د يوې وړې سيمې په يوه ناو او خور کې نه ممکن دئ او نه ئې عقل مني، له بلي خوا دا انګېرنه له الهي سننو سره اړخ نه لګوي، قومونه مري، ستر ستر او مضبوط مضبوط بندونه د وخت په تېرېدو سره شړېږي او نسکورېږي، د انسان وسائل او امکانات وده کوي، يو وخت په اوبو کې تګ، له غرونو اوښتل، په هوا کې

الوتل ورته محال وو، خو اوس په لويو لويو بحرونو کي اوږده اوږده سفرونه کولی شي، له غرونو او بندونو تېرېدا څه چي له يوې وچي بلي ته د هوا له لاري درومي، فضاء ته سفرونه کوي او پر سپوږمۍ کوزېږي. د قرآن د يوه آيت داسي تعبير چي له واقعيتونو سره اړخ نه لګوي نه يوازي صحيح تعبير نه دئ بلکي د دې ستر او عظيم الشأن الهي کتاب په اړه بې ځايه شکونه راولاړوي. قرآن د هغه الله تعالى کتاب دئ چي دا ټول عالم ئې پيدا کړی او له ټولو اسرارو ئې خبر دئ، په دې کتاب کي يوه کلمه داسي نشته چي د واقعيتونو خلاف وي او د انسان عقل ئې نشي منلی. يأجوج او مأجوج د نورو انسانانو په څېر انسانان دي، ژوند او مرګ لري، د دوی په اړه به همغه څه وايو چي په بل هر انسان ئې اطلاق کېدی شي، د قرآن له نظره دا يو مفسد قوم وو، په زمکي کي ئې فساد او تباهي خوروله، د دوی خوا ته پراته خلک ترې تنګ ول، تل به ئې پر دوی غلچکي بريدونه کول او بېرته به تښتېدل، دوی ذو القرنين ته شکايت وکړ، هغه د دغو بريدونو د مخنيوي لپاره په يوه ناو کي داسي اوسپنيز بند او سد جوړ کړ چي د هغوی بريدونه ئې تم کړل. دا د هغه مهال يو مؤثر تدبير وو، د دې معنی دا نه ده چي همدا سد به تر قيامته پوري د دوی مخنيوی کوي.

د قرآن له وينا معلومېږي چي دا سد ديوه غره په خوړ کي جوړ شوی، د دې غره يوې خوا ته مېشت قوم نسبتاً متمدن قوم وو، ذوالقرنين ته د دوی دا وړانديز چي د بند جوړولو په بدل کي ماليه (خراج) درکوو همدا مفهوم افاده کوي، يأجوج او مأجوج د دې غره په شمال کي اوسېدل، خو وحشي قوم وو، د دې خوړ له لاري راتېرېدل او پر دغو قومونو ئې غلچکي بريدونه کول او له تالان وروسته بېرته تښتېدل، د سد له جوړېدو وروسته د دوی دا غلچکي بريدونه متوقف شوي، له دې وروسته برید، تالان او بېرته تښتېدا ورته ګرانه شوې، دا رأيه دقيقه نه ده

چي ګواکي دوی ستر ستر بریدونه کول او دا سد د دوی د داسي بریدونو مخنیوی کړی. داسي بند د لویو پلي بریدونو مخه نشي نیولی، لوی پلی فوځ په غرونو رااوښتی شي، که د دوی بریدونه ستر ستر وی نو دا نسبتاً متمدن قومونه به هلته نه پاتي کېدل او لادمخه به نورو سیمو ته کډه شوي وو، هغو چي دا رأیه ئې وړاندي کړې ښایي د دې سورې د (۹۹) آیت په اړه ئې دا ګمان کړی وي چي دا د یأجوج او مأجوج په اړه دئ، حال دا چي دا آیت د قیامت د ورځي په اړه دئ، له (یومئذٍ) نه مراد د بند د ماتېدا ورځ نه ده، دا د قیامت ورځ ده، په دې ورځ به ټول خلک د بحر د څپو په څېر د محشر په لوري درومي، دا ځکه چي په (۱۰۰) آیت کي همدغه د (یومئذٍ) کلمه بیا تکرار شوې او ویل شوي چي په دې ورځ به په صور کي پو شي او دوزخ به کافرانو ته وښودل شي.

د دې احتمال هم شته چي د شمال له لوري د چنګیزیانو هغه ستر ستر او ورانوونکي بریدونه د همدې آیت مصداق وي چي له چین څخه پیل او تر مدیترانې او هند پوري وغزېدل، په دې ټولي پراخي سیمي کي ئې دومره وینې توی کړې، دومره انسانان ئې ووژل او دومره ښارونه ئې وسوزول چي په بشري تاریخ کي ئې نظیر نه مومو. اسلامي خلافت ئې نسکور کړ، په بلخ او بغداد کي ئې دومره تباهي وکړه چي جبران ئې محال وو. ښایي د الانبیاءد سورې په ۹۵-۹۶ آیتونو کي دغه حالت ته اشاره شوې وي او دا د قرآن یوه دقیقه وړاندوینه وي چي ترسره شوه، او ښایي دا وړاندوینه به تر قیامت وړاندي ترسره شي؛ هغه مهال به دا قوم یو ځل بیا په همداسي ستر شرارت لاس پوري کړي.

دا مطلب هم په یادولو ارزي چي ولي د ذوالقرنین د سفرونو په لړ کي د جنوب یادونه نه ده شوې؟ ما ته داسي معلومېږي چي د ذوالقرنین د پلازمېنې په جنوب کي

بل هېواد نه وو، د ده هېواد په جنوب کي له سمندر سره نښتی وو او له دې معلومېږي چې پلازمېنه به ئې په خراسان کي وه او هېواد به ئې په جنوب کي تر سمندر پورې غزېدلی وو.

راشئ وګورو چې په روایاتو کي د یأجوج و مأجوج په اړه څه راغلي:

د بخاري په دولسو روایاتو کي د دوی یادونه شوې، په دې کي یو روایت داسي دئ چې وایي یوه سړي رسول الله ﷺ ته وویل: ما د یأجوج او مأجوج سد ولید، د سد مواصفات ئې ورته بیان کړل، رسول الله ﷺ وفرمایل: هغه دي (په خپلو سترګو) ولیدو؟ که دا روایت صحیح وي نو څو خبري ترې معلومېږي: ۱- د رسول الله ﷺ تر زمانې دا سد په مکمله توګه موجود وو یا ئې ځینې برخې موجودي وې، ۲- دا کوم خارق العاده سد نه وو، لکه هغسي چې ځینې ګمان کوي، ۳- له عربو ډېر لرې پروت نه دئ بلکي دومره نږدې دئ چې یو کس توانېدلی هلته ولاړ شي او په خپلو سترګو ئې وګوري.

د بخاري بل روایت ئې دا دئ:

عَنْ زَيْنَبَ ابْنَةِ جَحْشٍ رضي الله عنها أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا فَزِعًا يَقُولُ « لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللَّهُ ، وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ فُتِحَ الْيَوْمَ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلُ هَذِهِ » . وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ الإِبْهَامِ وَالَّتِى تَلِيهَا . قَالَتْ زَيْنَبُ ابْنَةُ جَحْشٍ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَهْلِكُ وَفِينَا الصَّالِحُونَ قَالَ « نَعَمْ ، إِذَا كَثُرَ الْخُبْثُ » .

له زینب بنت جحش رضي الله عنها روایت دئ چې رسول الله ﷺ زمورږ ځای ته په داسي حال کي راننوت چې وېرې اخیستی وو وئې ویل: لا إله إلا الله، افسوس د عربو په حال له هغه شر چې یقیناً رانږدې شوی، نن د یأجوج او مأجوج په بند کي دومره سوری جوړ شو، بټه ګوته او ورپسې ئې سره وصل کړې، زینب وایي: ما ورته وویل: یا رسول

الله! آيا په داسي حال کي به هم هلاک کېږو چي په موږ کي صالحان وي؟ وئې فرمايل: هو؛ کله چي پليتي (پليتان) زيات شي.

دا روايت چي په بخاري کي درې ځلي نور په دغو شمېرو راغلی: ۳۵۹۸ ، ۷۰۵۹ ، ۷۱۳۵، د سند له مخي غريب دئ، په دريو طبقو کي يو يو راوي لري. د متن له پلوه په خپلو منځونو کي څو توپيرونه لري: په يوه کي راغلي: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ عَلَيْهَا فَزِعًا په بل کي د دې خلاف راغلي اسْتَيْقَظَ النَّبِيُّ ﷺ مِنَ النَّوْمِ مُحْمَرًّا وَجْهُهُ په يوه کي وَحَلَّقَ بِإِصْبَعِهِ وَبِالَّتِي تَلِيهَا په بل کي وَحَلَّقَ بِإِصْبَعَيْهِ الإِبْهَامِ وَالَّتِي تَلِيهَا او په بل کي وَعَقَدَ تِسْعِينَ. يو روايت وايي چي رسول الله ﷺ له خوبه رويښ شو، مخ ئې سور اوښتی وو او وئې ويل: لا إله إلا الله، افسوس د عربو په حال له هغه شر چي يقيناً رانږدې شوی، نن د يأجوج او مأجوج په بند کي دومره سوری جوړ شو، بټه کوته او ورپسې ئې سره وصل کړې، بل ئې وايي چي رسول الله ﷺ په داسي حال کي زموږ ځای ته راننوت چي وېرې اخيستی وو او همدا خبره ئې وکړه خو په پای کي د ابهام ګوتي يادونه نه کوي او وايي يوه او ورپسې ګوته ئې سره وصل کړې. په يوه بل روايت کي د دې ټولو خلاف ويل شوي: « يُفْتَحُ الرَّدْمُ رَدْمُ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلَ هَذِهِ» . وَعَقَدَ وُهَيْبٌ تِسْعِينَ، دلته د فتحت پر ځای يفتح راغلي چي له مخکني سره جدي تعارض لري او ښيي چي دا سد به له دې وروسته سوری شي. او په بل کي داسي راغلي « فَتَحَ اللَّهُ مِنْ رَدْمِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مِثْلَ هَذَا » . وَعَقَدَ بِيَدِهِ تِسْعِينَ .

که سره له دې ټولو تعارضاتو دا روايت صحيح وګڼو چي په سد کي سوری راپيدا شوی نو د دې معنی همغه ده چي ځينو درنو شارحينو کړې او دا ئې د دې فتنې د قرب او نږدېوالي په معنی اخيستې، نه په حقيقي معنی او په سد کي د سوري په معنی.

د بخاري بل روايت دا دئ:

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِىِّ ﷺ عَنِ النَّبِىِّ ﷺ قَالَ « لَيُحَجَّنَّ الْبَيْتُ وَلَيُعْتَمَرَنَّ بَعْدَ خُرُوجِ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ » . تَابَعَهُ أَبَانُ وَعِمْرَانُ عَنْ قَتَادَةَ . وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ شُعْبَةَ قَالَ « لاَ تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى لاَ يُحَجَّ الْبَيْتُ » . وَالأَوَّلُ أَكْثَرُ ، سَمِعَ قَتَادَةُ عَبْدَ اللَّهِ وَعَبْدُ اللَّهِ أَبَا سَعِيدٍ .

له ابو سعيد خدري ﷺ روايت دئ چي رسول الله ﷺ وفرمايل: د يأجوج او مأجوج له راوتلو وروسته به هم حج او عمره اداء کېږي. په بل روايت کي دا پرې اضافه شوي چي قيامت تر هغه نه راځي چي د بيت الله حج کول بند شي.

د بخاري څلور نور روايات داسي دي چي د مؤمنانو په پرتله د يأجوج او مأجوج شمېر داسي ښيي لکه يو په زرو کي، دا روايات هم د سند له مخي مطلق غريب دي، په دريو طبقو کي يو يو راوي لري او په څلورمي کي دوه.

- د ذوالقرنين د قصې په پای کي د ده داسي خبري راوړل شوې چي د ده دا قصه او ټوله سوره د هغوی پر محور څرخي، او په دې سره قريشو ته ويل شوي: ستاسو مغرور مشران په خپلي داسي مشرۍ او زور ځواک مغرور شوي چي د ذوالقرنين د پراخ ملک په پرتله د يوه واړه کلي ملکانو ته ورته دي، هغه پر خدای او آخرت ايمان درلود، د مظلومانو مرسته ئې کوله، د نېکانو مل او ملاتړی وو، شرق، غرب او شمال ته له داسي سترو سترو فوځونو سره ولاړ چي هېڅوک ئې مخي ته نشو تم کېدی، پردیو قومونو ته ئې له بدل او اجورې پرته لوی لوی کارونه کول، خو د قريشو دا مغرور مشران بتان لمانځي، آخرت نه مني، د الله تعالی پر آيتونو ملنډې وهي، د الله پر پيغمبر استهزاء کوي، د خپل قوم پر مظلومو او بې وزلو مؤمنانو ظلمونه کوي، عملونه ئې ګنده، په فساد کي تر ستوني غرق، ټول هم او غم ئې دا چي

بې وزلي او مظلومان ولوټي، وېره ئې له دې چې دا ذليل او قليل اقتدار ته ئې ګوابښ متوجه نشي!!

- د دې بحث په ترڅ کې به تاسو ته واضح شوې وي چې يأجوج او مأجوج د انسانانو د يوه قوم نوم دئ، وحشي قوم وو، په غرونو کې اوسېدل، کوم ښار او مرکزي حکومت ئې نه درلود، که نه نو ذوالقرنين به حتماً هغه فتح کړی وو، پر نورو قومونو ئې غلچکي بريدونه کول، د يوه سد له امله ئې دا غلچکي بريدونه متوقف شول، اوس که تاسو داسي وينا، رأيه او روايت واورئ چې وايي: دا کوم ځانګړی مخلوق وو، له نورو انسانانو سره ئې ډېر ژور توپيرونه ول، دومره ستر ستر او پلن پلن غوږونه ئې ول چې يو به توشک او نيالۍ شو او بل به پرستن، نو ستا قضاوت به د دې وينا په وړاندې يا دا وي چې دا خبره په بشپړه توګه غلطه، بې بنسټه او د قرآن خلاف ده او يا دا چې ووايې: د يوه غوږ توشک او بل غوږ پرستن معنی دا نه ده چې پلن پلن غوږونه ئې ول بلکې معنی ئې دا ده چې نه ئې توشک وو او نه پرستن، پر زمکه به داسي پرېوتل چې نه به ترې لاندې له خپل غوږ پرته بل څه وو او نه ئې له پاسه له خپل غوږ پرته کوم څادر او پرستن.
- د دې قصې په پای کې، د يوې داسي ښکلې او جامع تتمې شاهد يو چې دغه مطالب په کې ځلېږي، الله تعالی فرمايي: هغه ورځ راتلونکې ده چې خلک به له قبرونو راپاڅوو، ټول به د محشر په لوري داسي روان وي چې ځينې به د ځينو نورو په ليکو کې د څپو په څېر ننوځي، په شپېلۍ کې به پو شي نو ټول به يو ځای راغونډ کړو. په همدې سره د ذوالقرنين دا روزونکې او لارښوونکې ښکلې قصه پای ته رسوي. او ورپسې د قيامت په ورځ د کافرانو حال بيانوي.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أشهد أن لاَ إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

فهرست

عنوان **صفحه**

سريزه ---------- ۱
سلفي شم که مذهبي پاته شم؟---------- ۷
رفع اليدين ---------- ۲۶
آيا په امام پسي د مقتدي قرائت جائز دئ؟ ---------- ۳۴
آيا په لوړ ږغ آمين ويل جائز دي؟ ---------- ۴۳
آيا له طاق رکعتونو وروسته لنډه ناسته ضروري ده؟---------- ۴۶
جمع صلاتين ---------- ۴۹
جومات ته د ښځو تګ ---------- ۵۸
حجاب او شرعي لباس ---------- ۷۳
د جنازې په لمانځه کي فاتحه لوستل!!---------- ۸۰
د شهيد جنازه ---------- ۸۲
آيا الله تعالی د خدای په نامه يادولی شو؟---------- ۸۶
آيا الله تعالی انسان ته ورته صورت لري؟ ---------- ۹۲

آیا الله تعالی په هر ځای کي له مورِ سره دئ؟ ---------- ۱۰۰
عرش او پر عرش استوی ---------- ۱۰۸
آیا صحیح ده چي الله تعالی د زمکي آسمان ته راکوزېږي؟ ---------- ۱۳۱
معراج ---------- ۱۳۷
د قبر عذاب ---------- ۱۵۲
د قبرونو زیارت ---------- ۱۵۹
د کافرانو ماشومان به دوزخ ته ځي که جنت ته؟! ---------- ۱۶۲
آیا پېریان لیدل کېږي؟ ---------- ۱۶۵
خضر علیه السلام ---------- ۱۷۸
د نبوي احادیثو په اړه صحیح عقیده ---------- ۲۲۲
متعارض روایات او مذهبي اختلافات ---------- ۲۳۵
عاشوراء ---------- ۲۵۰
عاشوراء په روایاتو کي ---------- ۲۶۹
پر رسول الله ﷺ باندي د سحر حقیقت ---------- ۲۷۵
ذو القرنین او یأجوج او مأجوج ---------- ۲۸۶